

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО
ЧЕРКАСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»
АКАДЕМІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ НАУК
КАФЕДРА ФІЛОСОФСЬКИХ І ПОЛІТИЧНИХ НАУК ЧДТУ**

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

**МАТЕРІАЛИ
ХІ Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
20–21 березня 2025 року
м. Черкаси**

УДК 1:37:316.3:33:504(063)
С70

*Затверджено вченою радою Черкаського
державного технологічного університету,
протокол № 8 від 07.04.2025.*

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект :
С70 **Матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції**
(20–21 берез. 2025 р., м. Черкаси) [Електронний ресурс] / упоряд.
О. І. Астапова-Вязьміна ; відп. ред. проф. А. І. Бойко. М-во освіти
і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2025. –
239 с.

У збірнику опубліковано матеріали XI науково-теоретичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект». В центрі уваги авторів – проблемне поле соціальної та політичної філософії: філософське осмислення сучасних освітніх парадигм; трансформації соціокультурної реальності: виклики, ризики, перспективи розвитку; людина інноваційної доби: нові концепти та сучасні рішення; гуманітарна безпека держави як проблема сучасної національної філософії та ін. Зазначені питання розглядаються крізь призму гуманітарних та соціальних технологій, ефективне функціонування яких неможливе без трансформацій суспільного досвіду, аналізу сучасних цивілізаційних викликів, визначення ролі освіти і суспільних наук у процесі формування безпекових позицій людства. Матеріали конференції будуть корисними для здобувачів вищої освіти, а також стануть у нагоді науковцям, освітянам і широкому загалу в осмисленні актуальних викликів суспільства.

УДК 1:37:316.3:33:504(063)

Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих авторами, які несуть повну відповідальність за зміст своїх публікацій, точність і коректність посилань, дотримання засад академічної доброчесності. Збережено стилістику оригіналів. Висловлені думки не обов'язково збігаються з позицією організаторів конференції.

©Автори, 2025

З М І С Т

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Бойко А. Роль освіти у формуванні стійкості суспільства до гуманітарних криз	8
Іванова І., Боровик Т. Менеджмент освітнього процесу: перспективи використання штучного інтелекту	10
Бородай О. Освіта та критичне мислення як ключові елементи усвідомленого вибору	12
Вашкевич В. Модернізація мовної підготовки майбутніх учителів	14
Голубович І. Гуманітарна експертиза: теоретичні засади та можливості втілення в освітній процес	16
Дольська О. Пошуки місії сучасного університету: контексти та наголоси	18
Дурдо О. Сучасна людина під впливом пропаганди та дезінформації	21
Загородній В., Вовкочин Л. Психолого-педагогічний аспект формування громадянськості молоді в умовах цифровізації суспільства	23
Левченков Є. Формування екологічно орієнтованої освіти в добу штучного інтелекту	26
Луговський О., Чугай Н. Поєднання навчання і досліджень під час реалізації ОП «Дизайн і візуальна культура» на кафедрі дизайну ЧДТУ	29
Кришталь А. Технологія штучного інтелекту у площині академічної доброчесності	31
Марущенко О. Соціально-емоційне навчання у вищій медичній школі України: перспективи та виклики	34
Мирошниченко С. Технології управління закладами соціокультурної сфери	35
Мохонько В. Осмислення ролі нейромереж в процесі вивчення креативних дисциплін	38
Рилова О. Інноваційна технологія Edutainment у вищій школі та її вплив на навчання і розвиток здобувачів освіти	40
Петінова О., Комариця Ю. Дистанційні формати освіти та роботи: погляд сучасної молоді (на матеріалах соціологічного дослідження)	42
Проценко М. Значення освіти у формуванні критичного мислення та сприянні соціальної стабільності	45
Трахановський А. Програмування як простір для освітньої рефлексії	48
Утюж І. Філософські та етичні рамки використання систем штучного інтелекту в освіті	50

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Бойченко М. Етичний вимір використання ІІІ у викладанні та навчанні	52
Вакулик І. Загублений у цифровому світі: як не втратити людське обличчя	55
Валенчук П. Етичні аспекти та практичні задачі суспільної інтеграції в світлі трансмодернізму.....	56
Вороновська Л. Трансформації культури в умовах транзитивного суспільства: соціогуманітарний аспект.....	60
Захарчук А. М'які навички як проблема соціальної філософії у викликах ХХІ ст.....	63
Знаменський Д. Трансформації індивідуальної та колективної свідомості у новій соціокультурній реальності.....	66
Мелікова О. Трансформації соціокультурної реальності	67
Мотренко М. Формування соціальної та громадянської компетентності дітей передшкільного віку засобами навчальних ігор	71
Карпенко К. Етики справедливості як засіб трансформації соціокультурної реальності: екофеміністичний контекст.....	74
Кийков О. Інституційна гібридність як філософська проблема менеджменту	77
Кретов П., Кретова О. Сучасні трансформації ідеї Просвітництва: дискурс антропоцентризму	79
Крохмаль Н. Формування соціального капіталу особистості у віртуальному просторі.....	82
Пацалюк І. Феномен індустрії 5.0 у цивілізаційному поступі людства	83
Перов Д. Нематеріальна культурна спадщина України у протиріччях глобалізаційних викликів	85
Портнова Я. Гендерна рівність в політичній теорії фемінізму: ключові концепції та сучасні виклики	87
Чейшвілі Я. Учнівська олімпіада як еволюція античної ідеї олімпіади	89

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Габриєлян А. Біохакинг та переосмислення меж людського	91
Годзь Н. Системи наукового знання. До питання розвитку теорій	93
Горпинич О. Традиції як основа інновацій в сучасному світі.....	95
Дмитренко М. Комунікаційні стратегії у формуванні корпоративної культури інноваційних організацій	97

Захаров В. Трансформаційні процеси у взаємовідносинах між керівником та підлеглим з появою штучного інтелекту. Короткий нарис	99
Захаров Є. Трансформація цінностей в сучасному суспільстві у межах економічного процесу: соціально-філософський нарис	101
Іванець Н. Формування відповідального громадянина як філософське завдання.....	102
Козленко П. Людина інновацій: шлях до творчої особистості	105
Косс А. Людина доби NBIC-технологій: соціально-філософський аналіз	107
Кривенко С. Загальне питання соціокультурного формування футурологічного знання та філософія техніки як частина практичної діяльності.....	109
Пісоцька В. Цифрове покоління: як соцмережі змінюють ідентичність, культуру та сприйняття реальності?	111
Пономаренко І. Соціальна турбулентність як сучасний філософський концепт	113
Фролова М., Васенко В. Адаптивність лідера студентської групи в сучасних умовах	115
Шевчук А. Філософсько-освітнє осмислення формування людини-громадянина	119

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЄКТИ, ГІПОТЕЗИ

Андріанов А. Екобезпека як цивілізаційний виклик ХХІ ст.	121
Білоричий Г. Політична соціалізація: врахування принципу верховенства права в утвердженні ідей людиноцентризму.....	122
Ганаба С. Розвиток штучного інтелекту: здатність до «моральної чутливості»	125
Ковтун Н., Амма А. Постколоніальний дискурс і відчуження від мови в умовах російсько-української війни.....	127
Коноваленко О. Цифровий гуманізм: відповідь на виклики цифрового капіталізму та авторитаризму	129
Костицька С. Філософський і соціально-психологічний зміст пропаганди.....	131
Кузнєцов В. Наукова комунікація як чинник розвитку філософії	134
Лисенко О. Етичні межі та виклики відповідального використання інструментів ШІ в наукових дослідженнях	137
Міщенко А. Еволюція прояву емоцій у цифрову добу: штучні емоції чи їх заміна?	139
Нікітін А. Державно-громадське партнерство у проблемному полі соціальної філософії	141

П'єбяк Л. Філософський зміст конституційно-правового закріплення соціальної та господарської солідарності	143
Ревнюк В. Екологічна відповідальність і сучасні цивілізації	145
Сміх В. Філософське розуміння категорії «система» у контексті правового конституційно-правового регулювання відповідальності за скоєння умисних убивств	147

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Абашнік В. Неправда/брехня як об'єкт критики політичної філософії	150
Астапова-Вязьміна О. Семантика політичного споживання	153
Борінштейн Є. Філософія трампізму: знищення моралі	155
Горьовий О. Цинізм у сучасній політичній культурі: філософський аналіз та критичне осмислення	159
Гризунов І. Формування політичної ідентичності: взаємодія з державними інститутами	160
Келеберда А. В'ячеслав Липинський: концепція українського консерватизму і макіавеллізму	162
Колесник В. Використання політичних символів у соцмережах	165
Костицький В. Філософські та соціолого-правові проблеми становлення національно-державницької ідеї в Україні у XVII-XVIII ст.	166
Куницький М., Чорнобай О. Корупція як виклик демократії	169
Курочка В. Аспекти публічного позиціонування в політиці	174
Олексійчук А. Трансформація політичної еліти України в контексті євроінтеграції	176
Радуцький О. Філософські основи децентралізації: баланс між свободою та єдністю	177
Резанова Н. Методологія системного підходу в дослідженні політичної дійсності	180
Ріпа А. Реванш пристрастей» у (гео)політиці: афективні патології політичного насильства	183
Саліх М. Філософські концепції в гібридній війні	186
Суходольська А. Свобода переміщення у філософській традиції та європейській міжнародно-правовій практиці	189
Usov D. The Philosophical Discourses of Recognition in the Context of Understanding Injustice	191
Філімонов В. Вплив цифрового добробуту молодих поколінь на формування громадянського суспільства	195
Шишкіна Д. Механізми впливу лідерів думок на громадську думку та політичні процеси	198

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Брацун І. Гуманітарна безпека в умовах сучасних викликів.....	201
Весеньов Є. Роль технологій у трансформації безпекового мислення	203
Галайда К. Гуманітарна безпека як складова національної безпеки	205
Даценко В. Освітній простір як фактор забезпечення гуманітарної безпеки держави.....	206
Іріюглу Ю. Віртуальні «Історичні дискусії» як складова національної безпеки сучасної України	208
Квачевська О. Фандрайзинг як соціокультурне явище в умовах військової агресії	210
Кришталь А., Барміна С. Огляд творчих методів трансформації конфліктів	212
Кутова І. Свобода та безпека в сучасному світі	215
Осейко Д. Гуманітарна безпека України в галузі науки під час воєнного стану	217
Півненко В. Ліберальна парадигма національної безпеки: філософсько-правові виклики та проблематика	218
Синьогуб І. Роль технологій у створенні загроз та можливостей для гуманітарної безпеки.....	224
Скубанов Б. Філософське осмислення культурної дипломатії України в умовах військової агресії	226
Тіщенко А. Поезія та війна: екзистенція і руйнування	228
Терепиций С. Соціальна творчість у шкільному середовищі під час військових викликів.....	230
Цибенко М. Військова меморіалізація: візуальна текстуальність меморіального комплексу загиблим у російсько-українській війні в Черкасах.....	233
Цюра Д. Природа трансформації безпекової політики	236

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Анжела БОЙКО,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДО ГУМАНІТАРНИХ КРИЗ

Гуманітарні кризи, спричинені військовими конфліктами, соціально-економічною нестабільністю, пандеміями та іншими чинниками, становлять серйозні виклики для суспільства. Одним із ключових механізмів зміцнення його стійкості є освіта. Вона не лише забезпечує передачу знань, а й формує навички критичного мислення, соціальної адаптації та громадянської відповідальності, що сприяє подоланню кризових ситуацій. Освіта також виступає важливим інструментом підтримки демократичних інститутів, розвитку громадянського суспільства та запобігання конфліктам.

Варто зупинитися на методологічних аспектах освіти. По-перше, освіта розвиває здатність аналізувати інформацію та протидіяти маніпуляціям, що особливо важливо в умовах інформаційних воєн та дезінформаційних кампаній (UNESCO, 2022). Відсутність критичного мислення робить суспільства вразливими до пропаганди, що може загострювати соціальні конфлікти та підривати демократичні процеси.

По-друге, освіта є важливим важелем формування гуманітарної безпеки держави, адже через забезпечення соціальної згуртованості та громадянської відповідальності формується сталість національного гуманітарного простору. Навчальні заклади відіграють ключову роль у формуванні національної ідентичності, міжкультурного діалогу та толерантності, що допомагає знижувати соціальні конфлікти та сприяє єдності суспільства [1]. Освіта також зміцнює соціальні зв'язки через навчальні програми, які орієнтовані на розвиток колективної відповідальності та громадянської участі. На сьогодні саме освіті належить формування компетенцій для адаптації до криз та соціальної мобільності. Освітні програми, що включають навчання з управління ризиками, психологічної стійкості та цифрових навичок, підвищують здатність суспільства швидко адаптуватися до змін [5]. Освіта також забезпечує доступ до економічних можливостей та сприяє зменшенню соціальної нерівності, що є критично важливим для подолання довгострокових наслідків гуманітарних криз.

Для демонстрації того, як в практичній площині реалізуються освітні ініціативи у подоланні гуманітарних криз, наведемо кілька прикладів. За ініціатива ООН реалізується програма «Education Cannot Wait», яка спрямована на забезпечення доступу до освіти в умовах конфліктів та катастроф [4]. Програма надає фінансування для навчання дітей у зонах конфліктів, а також підтримує вчителів та навчальні заклади.

Класичним прикладом соціально-орієнтованої освітньої ініціативи постає фінська модель освіти. Такий підхід зосереджений на принципах інклюзивного навчання та розвитку життєвих навичок, що сприяє підвищенню рівня соціальної довіри та зниженню соціальних ризиків [2].

Фактором розширення просторових меж освіти та її доступності стало дистанційне навчання, що набуло актуалізації в умовах COVID-19. Цифрові платформи стали критичним ресурсом для підтримки освітнього процесу під час пандемії, дозволяючи учням отримувати знання навіть у періоди карантину та соціальної ізоляції [6]. Дистанційне навчання є формою освіти також в умовах російсько-української війни та посилення фізичної небезпеки учасників освітнього процесу.

Окремо варто зацентувати увагу на програмі «BRIDGE». Це – міжнародна ініціатива, що сприяє підготовці громадян до участі у виборах та емократичних процесах через освітні тренінги та семінари [7].

Отже, освіта відіграє ключову роль у зміцненні соціальної стійкості до гуманітарних криз. Вона сприяє формуванню навичок адаптації, соціальної згуртованості та критичного мислення, що є основою для стійкого розвитку суспільства. Впровадження інноваційних освітніх програм, що орієнтовані на демократичні цінності, психологічну стійкість та соціальну мобільність, дозволяє ефективно реагувати на виклики сучасного світу та запобігати майбутнім кризам.

Список використаних джерел

1. Putnam, R. D. *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century* // *Scandinavian Political Studies*, 2007. №30(2). С. 137–174.
2. Sahlberg, P. *Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* – New York: Teachers College Press, 2011. 264 с.
3. UNESCO. *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. Paris : UNESCO, 2022. 78 с.
4. UNICEF. *Education Cannot Wait: Annual Report*. – New York: UNICEF, 2020. 92 с.
5. World Bank. *Resilient Education Systems: Key to Addressing Global Challenges*. – Washington, D.C.: World Bank, 2021. 110 с.
6. OECD. *Education responses to COVID-19: Embracing digital learning and online education*. – Paris: OECD, 2020. 85 с.
7. International IDEA. *BRIDGE: Building Resources in Democracy, Governance and Elections*. – Stockholm: International IDEA, 2021. 102 с.

Ірина ІВАНОВА,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дизайну та соціально-культурних дисциплін,
Черкаський державний фаховий бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

Тетяна БОРОВИК,
*викладач кафедри економіки, управління та адміністрування,
Черкаський державний фаховий бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

МЕНЕДЖМЕНТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасний світ зазнає безперервних змін під впливом новітніх технологій, що інтегруються в усі сфери людської діяльності. Штучний інтелект (ШІ) є однією з найважливіших і найпотужніших сучасних технологій, що стрімко розвиваються, відкриваючи нові можливості та перспективи. Інтеграція штучного інтелекту в освітнє середовище є необхідністю зумовленою сучасними технологічними викликами та має потенціал радикально змінити підхід до навчання, зробивши його більш ефективним, персоналізованим та доступним. Крім того, раннє знайомство з ШІ дає студентам конкурентну перевагу в критичному мисленні та навичках вирішення проблем [1].

Інтеграція штучного інтелекту в освітнє середовище стала фокусом численних досліджень вітчизняних науковців, які приділяють особливу увагу адаптації ШІ до умов національної освітньої системи, акцентуючи на розробці персоналізованих навчальних програм та використанні адаптивних систем навчання. Такі системи аналізують індивідуальні потреби здобувачів освіти, пропонуючи оптимальні траєкторії навчання та зміст навчальних матеріалів. Зокрема, розглядають інноваційні платформи на основі штучного інтелекту, які можуть бути застосовані для виконання завдань різного типу для побудову відкритого освітнього середовища [2]. Окремі науковці [3, с. 212; 4, с. 90; 5, с. 265] проводячи емпіричні дослідження констатують позитивні сторони від впровадження ШІ в освітній процес. Застосування ШІ в освітньому середовищі розглядають А. Кочарян, М. Ячменик, Р. Гуревич, Л. Коношевський, А. Воєвода, С. Люльчак, В. Круглик, В. Осадчий, Л. Павленко, В. Камінський, В. Мізюк, Р. Турчанинов та ін.

Впровадження сучасних технологій штучного інтелекту в освітнє середовище спрямоване на покращення якості навчання та індивідуалізації освітнього процесу. Розглядаючи різні підходи до впровадження ШІ в освітній процес приходимо до наступних висновків:

1. Персоналізоване навчання на основі ШІ дозволяє створювати індивідуальні освітні траєкторії для кожного здобувача освіти, враховуючи

його унікальні потреби, здібності та рівень підготовки, що сприяє глибшому розумінню матеріалу та покращенню загальних результатів навчання. Зокрема, платформа Coursera використовує алгоритми штучного інтелекту для рекомендації курсів на основі інтересів та попередніх досягнень користувачів. Подібним чином, система Knewton аналізує відповіді студентів та підлаштовує подальші завдання відповідно до їхніх сильних і слабких сторін.

2. Адаптивні системи навчання автоматично підлаштовують навчальний контент відповідно до прогресу здобувачів освіти, забезпечуючи динамічний зворотний зв'язок та своєчасну корекцію освітнього процесу. Використання таких систем дозволяє підвищити ефективність засвоєння знань і зробити навчання більш гнучким та адаптивним до індивідуальних потреб. Наприклад, освітня платформа Smart Sparrow надає персоналізовані курси, які змінюють складність та зміст матеріалу залежно від відповідей студентів. Інший приклад – Duolingo, який коригує рівень складності завдань на основі успішності користувача, визначаючи оптимальну частоту повторення матеріалу.

3. Автоматизація оцінювання знань за допомогою ШІ дозволяє знизити навантаження на викладачів та підвищити об'єктивність оцінювання. Автоматичний аналіз та оцінка студентських робіт, проведення тестувань і моніторинг прогресу стають можливими завдяки використанню сучасних алгоритмів машинного навчання. Так, система Turnitin використовує ШІ для автоматичного аналізу письмових робіт на унікальність та дотримання академічної доброчесності. Водночас, платформи на кшталт Grammarly допомагають у граматичному та стилістичному аналізі текстів, а EdX застосовує автоматичне оцінювання відкритих відповідей у тестах.

Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес відкриває нові можливості для персоналізації навчання, підвищення його ефективності та доступності. Використання адаптивних систем і автоматизованого оцінювання сприяє оптимізації освітнього менеджменту, зменшенню навантаження на викладачів та покращенню об'єктивності оцінювання знань. Дослідження підтверджують, що впровадження ШІ дозволяє створювати індивідуальні освітні траєкторії, враховуючи рівень підготовки та потреби здобувачів освіти. Таким чином, штучний інтелект є перспективним інструментом для модернізації освітнього середовища, забезпечуючи якісні зміни у процесі навчання та управлінні освітою.

Список використаних джерел

1. Chandrasekera T., Hosseini Z., Bazhaw-Hyscher A., & Perera W. U. U. Artificial Intelligence in Designer Education. *EDRA 55. Human-Centric Environments*. 2024. June 19-22. URL: <https://edra.confex.com/edra/EDRA55/meetingapp.cgi/Paper/14831> (дата звернення 01.03.2025).
2. Круглик В., Осадчий В., Павленко, Л., Симоненко С. Формування відкритого освітнього середовища з використанням технологій штучного інтелекту: аналіз та класифікація. *Освітологічний дискурс*, 2024. № 45(2). С. 6–15. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.1>

3. Куклін, О., Іванова, І., Боровик, Т. Моделивання інтеграції штучного інтелекту в освітнє середовище. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2024. № 5(103). С. 207–232. <https://doi.org/10.33407/itlt.v103i5.5735>
4. Švec, V., Pavlíček, J. and Tichá, I. Teaching Tacit Knowledge: Can Artificial Intelligence Help?, *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 2014. vol. 7, no. 3–4, pp. 87–94. <https://doi.org/10.7160/eriesj.2014.070307>
5. Довгаль, С. А., Тухтарова, Т. К. Основні тенденції впливу технології штучного інтелекту на освітнє середовище. *Prospective directions of modern science and education in the world: The 12th International scientific and practical conference (November 19–22, 2024)* Rotterdam, Netherlands. International Science Group. 2024. Pp. 263–267.

Олександр БОРОДАЙ,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ОСВІТА ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ УСВІДОМЛЕНОГО ВИБОРУ

Освіта відіграє фундаментальну роль у формуванні критичного мислення, що є основою усвідомленого вибору. У сучасному інформаційному середовищі, яке характеризується надлишком даних, фрагментацією знань і поширенням дезінформації, здатність аналізувати інформацію, розпізнавати маніпуляції та приймати раціональні рішення є життєво необхідною. Філософія освіти протягом століть наголошувала на важливості розвитку рефлексивного мислення, починаючи з античних мислителів, таких як Сократ і Платон, до сучасних педагогічних концепцій Дьюї та Фрейре.

Освіта є визначальним інструментом формування критичного мислення, що має філософські та психологічні основи критичного. Критичне мислення включає аналіз, синтез, оцінку та рефлексію. Дж. Дьюї (1910) у своїй праці «How We Think» підкреслював, що освіта має не лише передавати знання, але й навчати навичкам аргументації та перевірки фактів. І. Виготський (1978) вважав, що когнітивний розвиток пов'язаний із соціокультурним контекстом, а навчання критичному мисленню має базуватися на інтерактивних методах навчання.

Освіта виробила певні методи розвитку критичного мислення, серед яких варто виділити сократівський метод діалогу [3], що передбачає стимулювання рефлексії через постановку запитань; проєктне навчання [4] як застосування теоретичних знань на практиці для розвитку аналітичних навичок; аналіз медіаконтенту [5] через вивчення джерел інформації для розпізнавання фейкових новин.

Навички критичного мислення, сформовані освітою, постають як основа усвідомленого вибору. Критичне мислення працює з когнітивними упередженнями та маніпуляціями. Люди схильні до когнітивних упереджень, які впливають на прийняття рішень [6]. Освіта допомагає виявляти ці упередження та ухвалювати більш обґрунтовані рішення. Результатом сформованого критичного мислення є раціональність та емоційна компетентність. Здатність оцінювати аргументи та керувати емоціями сприяє прийняттю рішень на основі фактів, а не на емоційних імпульсах [7].

Свобода вибору передбачає наявність альтернатив та здатність індивіда до автономного мислення. Освітні системи, що сприяють розвитку критичного мислення, дозволяють громадянам робити вибір, що базується не лише на особистих уподобаннях, але й на об'єктивних даних [8].

Зростання впливу соціальних мереж змінює спосіб сприйняття інформації та формування думок. Фільтраційні бульбашки та алгоритмічні маніпуляції [9] можуть обмежувати реальну свободу вибору, що робить критичне мислення необхідним інструментом для подолання інформаційної замкненості.

Отже, освіта та критичне мислення є невід'ємними елементами усвідомленого вибору. Вони дозволяють людям ухвалювати рішення на основі фактів, аналізувати інформацію та уникати маніпуляцій. Інноваційні методи навчання, зокрема інтерактивні підходи, проектна діяльність та аналіз медіаконтенту, сприяють розвитку цих навичок. Крім того, у контексті свободи вибору критичне мислення дозволяє протистояти впливу дезінформації та алгоритмічної упередженості.

Список використаних джерел

1. Dewey, J. *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
2. Vygotsky, L. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
3. Paul, R., Elder, L. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*. 3rd ed. Boston: Pearson, 2019.
4. Barron, B., Darling-Hammond, L. *Powerful Learning: What We Know About Teaching for Understanding*. San Francisco: John Wiley & Sons, 2010.
5. Kahne, J., Bowyer, B. Educating for Democracy in a Partisan Age: Confronting the Challenges of Motivated Reasoning and Misinformation // *American Educational Research Journal*. 2017. Vol. 54, No. 1. P. 3–34.
6. Tversky, A., Kahneman, D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases // *Science*. 1974. Vol. 185, No. 4157. P. 1124–1131.
7. Damasio, A. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1994.
8. Nussbaum, M. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010.
9. Pariser, E. *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. New York: Penguin Press, 2011.

Віктор ВАШКЕВИЧ,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)*

МОДЕРНІЗАЦІЯ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Модернізація педагогічних стратегій у підготовці майбутніх учителів іноземних мов розглядається як відповідь на глобальні виклики сучасної освіти, де практична спрямованість поєднується з філософським баченням особистісно орієнтованого навчання та партнерської взаємодії. Іноземна мова сьогодні є не лише каналом комунікації, а й засобом культурної й інтелектуальної взаємодії, що вимагає глибокого оволодіння методикою навчання та розумінням світоглядних основ освіти.

З огляду на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і постійне оновлення змісту освіти, виникає потреба у створенні такої системи мовної підготовки, яка б відповідала сучасному філософському баченню освіти як простору діалогу, саморозвитку та спільного пошуку істини. Проблема полягає у визначенні оптимальних шляхів реформування навчальних планів, методик і форм організації освітнього процесу, аби майбутні педагоги набували вміння швидко адаптуватися до змін, розвивати в учнях гнучке критичне мислення та забезпечувати їм доступ до різноманітних культурно-мовних ресурсів. Для успішної реалізації такого завдання необхідні ґрунтовні дослідження світового досвіду, зокрема британського, а також урахування особливостей національної системи освіти, що загалом сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців і зміцненню міжнародного освітнього співробітництва.

Приклад Великої Британії демонструє, як стандартизація (Національні стандарти кваліфікованого вчителя, Національний курикулум) може поєднуватися з автономією університетів і коледжів, що стимулює інновації в підготовці фахівців і дає можливість адаптувати освітні програми до стрімких змін. Велику увагу приділено розвитку тьюторських технологій і посиленню комунікативних компетентностей, які формують майбутнього вчителя-філолога як наставника й фасилітатора, здатного вибудовувати навчання на засадах співпраці та рефлексії.

Постійна педагогічна практика під керівництвом досвідчених менторів постає визначальним чинником професійного становлення: вона дозволяє студентам апробувати методи навчання, розвивати критичне мислення й формувати індивідуальний стиль викладання. Самостійна робота студентів, участь у проєктній діяльності, написання есе й методичних розробок сприяють

становленню автономного типу особистості майбутнього вчителя, який уміє керувати власним освітнім та професійним розвитком.

Особливий акцент робиться на формуванні міжкультурної компетентності й інформаційно-комунікаційних навичок, що забезпечують готовність майбутніх педагогів працювати з різними аудиторіями й використовувати сучасні технології в навчальному процесі. Поруч із традиційними лекційно-семінарськими формами активно запроваджуються інтерактивні методи, рольові ігри, майстер-класи, дистанційні платформи, які стимулюють творчість та гнучке мислення як викладача, так і учнів.

Філософський вимір освіти виявляється у переході від моделі «передачі знань» до формування індивідуальної траєкторії навчання, де студент і викладач співпрацюють як рівноправні учасники освітнього процесу. У британській системі підготовки вчителів важливим є баланс між фундаментальною філологічною підготовкою та практикоорієнтованим компонентом, що створює передумови для цілісного формування професійної ідентичності майбутнього педагога.

Адаптація британського досвіду для національної системи освіти потребує врахування освітніх традицій, соціокультурних особливостей та створення механізмів моніторингу якості підготовки, щоб забезпечити конкурентоспроможність і мобільність випускників. Модернізація мовної підготовки майбутніх учителів на засадах особистісно орієнтованих підходів, багатовимірної педагогічної практики й інноваційних технологій спрямована на розвиток професійно-педагогічної свідомості, що відповідає потребам сучасної школи.

У загальному підсумку, поєднання державних стандартів, університетської автономії та багатокомпонентної практичної підготовки є ключем до формування покоління вчителів, здатних ефективно діяти у глобалізованому освітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Вашкевич В. Особливості мовної підготовки педагогів в європейському просторі освіти. *Humanities Studies : збірник наукових праць* / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С. 26–33, <https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-03>
2. Гарбуза Т. В. Організаційне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у Відкритому університеті Великобританії, *Вісник післядипломної освіти*, 2013, № 9 (22). С. 34–44.
3. Козаченко І. В. Підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії: позитивний досвід для України, *Молодий вчений*, 2016, № 4 (31), с. 379–383.
4. Терепищій С. О. *Сучасні освітні ландшафти*. К. : «Фенікс», 2016, 309 с.
5. Crome K., Farrar R. O'Conner P. What is Autonomous Learning?, *Discourse*, 2008, № 1, pp. 11–16.

Інна ГОЛУБОВИЧ,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)*

ГУМАНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Уявлення про гуманітарну експертизу як особливий вид експертизи формується в західному і переважно в пострадянському науковому міждисциплінарному просторі приблизно з 1990-х років. Далі теорія і практики гуманітарної експертизи втілюються в соціогуманітарні та освітні практики. Мета цієї публікації – аналіз теоретичних засад гуманітарної експертизи, евристичного потенціалу цього концепту та можливостей його застосування в освітньому процесі.

Гуманітарна експертиза у першому наближенні визначається як «будь-яка оцінка, яка базується на провідному значенні гуманістичних цінностей» [2, с. 2]. Це не тільки і не стільки процес вироблення конкретних рішень, скільки бесперервний і широкий діалог, під час якого поряд з обґрунтуванням та критикою тих чи інших пропонованих рішень відбувається виявлення, обговорення та узгодження посилок та ціннісних позицій (нерідко прихованих, неусвідомлюваних) різних соціальних груп. Гуманітарну експертизу необхідно розглядати у двох ракурсах: як специфічну форму діяльності та як соціальний інститут. В аспекті форми діяльності цей вид експертизи є принципово незавершеним. Суттєвим є не стільки кінцевий результат експертизи, скільки процес діалогу та комунікації, в ході якого учасники приходять до глибшого розуміння цінностей, мотивів дій тощо, і власних, і своїх опонентів. Якщо розглядати гуманітарну експертизу як соціальний інститут, суттєвою, навпаки, виявляється «кінцевість» експертизи, що має призводити до прийняття рішень. Кожен експерт виступає не стільки як одна із сторін діалогу, скільки як особа, що наділена певною частиною владних повноважень, розподілених між членами експертної комісії (комітету) для вироблення остаточного рішення.

Гуманітарна експертиза визначається і як «випереджальне реагування», можливість приймати виклик проблем та ризиків не після того, а до того, як вони починають становити реальну небезпеку. Цей вид експертизи дозволяє зробити одним із ключових при оцінці ефективності соціальних та культурних нововведень «принцип обережності» (precautionary principle – принцип застережності, запобіжний підхід), здійснити попередню оцінку безпеки нововведень та факторів ризику. В рамках гуманітарної експертизи здійснюється моделювання (форсайт) форм «обживання» суспільством

ситуацій, що породжуються впровадженням науково-технічних, соціальних нововведень, або політичними кризами, конфліктами, війною.

Головний об'єкт гуманітарної експертизи – смислосфера культури (явні та латентні сенси, цінності, мотиви, забобони, «картина світу», «життєвий світ», світоглядні та метафізичні засади індивідуальної та суспільної свідомості). Ресурс гуманітарної експертизи дозволяє співвіднести нормативно-ціннісні комплекси різного рівня: національного, етнічного, конфесійного, вікового, професійного тощо. Підкреслимо значущість світоглядної, суб'єктної, антропологічної складових.

В Україні найбільш цілісно сутність і технології здійснення гуманітарної експертизи представлені у дослідженнях В. В. Кізіми (Центр гуманітарної освіти НАН України) [2]. Філософ обґрунтовує необхідність впровадження гуманітарної експертизи при аналізі інноваційних проєктів і прийнятті відповідальних рішень, перш за все комплексного і багатодисциплінарного характеру. Він ще в 2005 році запропонував «Положення про гуманітарну експертизу» як матеріал до проєкту Закону про гуманітарну експертизу, розробка і прийняття якого Верховною Радою вважав доцільним для нашої країни. Актуальність такої ініціативи в наші буреламні часи є ще більш гострою.

Якщо розглядати гуманітарну експертизу в динаміці розвитку різних видів експертизи в соціокультурній та гуманітарних сферах, то зазначимо наступне. Гуманітарна експертиза формується за зразками етичної експертизи, яка вже є достатньо усталеною в сучасному суспільстві і вже набуває рис соціального інституту. Ми бачимо перспективи розвитку гуманітарної експертизи до рівня експертизи антропологічної (філософсько-антропологічної). Наш власний фокус – формування контурів антропологічної експертизи, освоєння тематичного поля «антропопоїєзису» та його прагматики («антропопоїєтичної діяльності»). Полісемантичне поняття «антропопоїєзис» ми розуміємо у вказаному контексті як створення самого себе, практики та технології самостановлення, самостояння, самовладнання, самоперевершення, самоопису, «всереду себе перебування» (Феофан Затворник), техніки себе, практики Я, досягнення стану суб'єктності тощо. Інваріантні та конкретно-історичні структури антропопоїєзису мають стати предметом антропологічної експертизи. Ще один напрямок теоретичних та прикладних досліджень в цьому полі – розкриття теоретичного та прагматичного потенціалу концепції «полісутнісного Ното» Віталія Табачковського (філософська антропологія у руслі Київської світоглядно-онтологічної школи). Так, наприклад, В. Табачковський окреслив напрямки дослідження «антропорятівних» та «антропоруїнівних» практик культури у світлі фундаментальних антропологічних колізій та водночас і на життєво-практичному рівні («життєсвіт у його буденності») [3].

Вважаю актуальним та перспективним завданням створення освітніх програм підготовки фахівців з гуманітарної експертизи у структурі саме філософської освіти (див., наприклад, [1]). Адже філософія покликана здійснювати міждисциплінарний синтез, проводити своєрідний суспільний

моніторинг «гуманності», «людяності», «гуманітарності», а також сигналізувати про порушення/руйнування «людиномірності», про «розлюднення» на всіх рівнях соціокультурного буття. Філософська антропологія має в цьому контексті є методологією синтезу наук про людину та відповідних експертних практик. Саме на цьому зроблений один з важливих акцентів в освітньо-професійній програмі підготовки здобувачів зі спеціальності «Філософія» в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Серед обов'язкових навчальних курсів для бакалаврів-філософів є дисципліна «Соціокультурна аналітика та гуманітарна експертиза», а також відповідна експертно-аналітична практика. Ми робимо лише перші кроки втілення теоретичних моделей гуманітарної експертизи в освітній процес, ефективність яких продемонструє найближче майбутнє.

Список використаних джерел

1. Голубович І. В. Гуманітарна експертиза як іноваційна складова сучасних соціальних практик та освіти. *Матеріали XXIX Міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців»* (м. Одеса, 18–19 квітня 2024 р.). Ч. 2. Одеса : ОДАБА, 2024. С. 11–14.
2. Кізіма В. В. Гуманітарна експертиза: сутність і технології здійснення. Київ : ЦГО НАН України, 2005. 27 с.
3. Табачковський В. Полісутнісне Ното: філософсько-мистецька думка в пошуках «неєвклідової рефлексивності»/Інститут філософії НАНУ ім. Г. С. Сковороди. Київ : ПАРАПАН, 2005. 432 с.

Ольга ДОЛЬСЬКА,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
(м. Харків, Україна)*

ПОШУКИ МІСІЇ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: КОНТЕКСТИ ТА НАГОЛОСИ

Формування моделей університету та його перші місії. На ранньому етапі становлення університету можна виділити дві його моделі – Болонську та Паризьку. Перша базувалася на студентському самоврядуванні, друга – на професорському. Університет інституціоналізований як корпорація, місією якої є освіта (перша місія). Однак до XV–XVI століть такі чинники, як заміна простої освіти цінністю освіти в поєднанні зі служінням релігії, мінімізація світського характеру освіти з властивою їй цінністю інтелектуальної свободи та автономії, мали досить потужний вплив на зміну характеру праці і, відповідно, місії університету, не тільки з боку церковної, а й з боку світської влади. Крім того, суспільно-політичні процеси сприяли нівелюванню статусу

університету як загальноєвропейського освітнього центру. Тому до XVI століття університет як європейський феномен почав втрачати активність, але почали проявлятися процеси регіоналізації університетів, і весь простір університетської освіти перебував у кризі. Йшов процес появи англійської, французької та німецької моделей університету. Тому більшість науковців, які досліджують питання становлення та функціонування університету, виділяють італійську, французьку, англійську, німецьку та американську моделі університетів.

Найпоширенішою моделлю в освітньому просторі Європи епохи Модерну стала німецька модель університету – модель В. Гумбольдта. Ідеал цієї моделі будувався навколо кількох принципів, серед яких найпотужнішими та актуальними були такі: автономія університетів, свобода вченого у виборі «методології дослідження, питань і методів у рамках конкретного дослідження, а також у можливості публікувати їх результати». Свобода науковців у виборі та плануванні змісту свого навчання. Коріння моделі Гумбольдта в ідеології Просвітництва: принципи Lern- und Lernfreiheit (навчання та вільне навчання) стали установами та вершиною системи вищої освіти. В. Гумбольдт наголошував на необхідності розвитку науки в стінах університету. Тому місія Університету «Просвіта» була визначена як єдність дослідження та навчання (друга місія).

Пошуки нової місії університету в епоху постпросвітництва. Постає питання зміни, трансформації самої місії університету, який опинився на межі між ідеалами Просвітництва та Постпросвітництва. Набувають певної форми події, які підкреслюють небажання ряду країн вибудовувати економічні, ділові та політичні напрямки розвитку своїх країн в контексті глобалізації минулого типу. Наприклад, цілком впевнено і в дусі «швидкої глобалізації» Дж. Скотт пропонує нову місію – інтернаціоналізацію.

Дж. Пелікан підкреслював, що одним із головних недоліків університету і водночас однією з найпривабливіших його характеристик сьогодні є прагнення заглибитися в себе та ігнорувати суспільство та його потреби. Про нові умови існування університету та місію останнього він писав: необхідно звернути увагу на активну спільну роботу з центральною та місцевою владою, з громадськими організаціями та їх активістами у створенні спільних соціальних, громадських, економічних та культурних проєктів (проведення експертизи, створення центрів професійного консультування тощо).

Б. Райдінгс пропонує аналізувати трансформацію університету по лінії: Розум – Культура – Досконалість (на його думку, Університет Культури може перейти в Університет Досконалості). Б. Райдінгс критикує Дж. Пелікана за те, що останній знову посилається на ліберальну модель університету, він наводить багато прикладів, які ставлять під сумнів його твердження. У відповідь на думки Б. Райдінгса почесний президент і професор науки і техніки університету Мічиган в Анн-Арборі J. J. Duderstadt зауважує наступне: може статися так, що культура досконалості, яка рухала еволюцію

та конкуренцію між дослідницькими університетами, більше не буде прийматися і підтримуватися громадськістю

Контексти обговорення теми місії університету. Особливі стосунки склалися в період глобалізації між університетом і наукою. Сьогодні наука вже перекочувала зі стін університету в стіни комерційних фірм і транснаціональних корпорацій. І такий поворот підсилює дію висловлювань представників епістемології про роль соціальних, культурних, політичних контекстів, які суттєво впливають на результати наукових досліджень. Про це пишуть багато дослідників, які складають кістяк сучасних епістемологічних практик. Як приклад хочеться навести міркування Б. Латура.

Панування ринку: освіта як послуга. Останнім часом освіта розглядається як послуга для отримання певних компетенцій, а критерієм тієї ж досконалості є успішне функціонування університету на ринку. Мається на увазі перетворення останнього на своєрідну соціальну форму, також нагадує симулякр. Т. Адорно писав про перетворення освіти на службу в 1930–1940-х роках, пропонуючи широкому загалу для обговорення ідею напівосвіти. Напівосвіта – це втрата досвіду виховання в цілому і постійний рух по шляху самовдосконалення при збереженні цього цілого. При цьому весь процес навчання відбувається у відриві від цінностей освіти, що призводить до втрати знань не лише про світ, а й про самого себе, а реальний досвід навчання замінюється дослідницьким наслідуванням. М. Бойченко, розвиваючи тему освіти як послуги, проаналізував два українські закони про освіту (Закон «Про вищу освіту» (2014 р.) та Закон «Про освіту» (2017 р.) і прийшов до сумних висновків. Але за Б. Рідінгсом, критерієм досконалості стала успішна діяльність університету на ринку послуг.

Панування Електронної освіти. Підвищення ролі дистанційної освіти в різних формах і видах. Цей тип освіти займає все більше освітнього простору і часу. Він пов'язаний із новими вибухами технічного та технологічного характеру і впливає не тільки на парадигму освіти. Культура цифри стає платформою для активного звернення до електронної освіти. Виміри останньої настільки різноманітні, що науковці можуть впевнено присвячувати конференції кожному із них. У пошуках місії університету це може стати одним із центральних питань сьогодення.

Формування дискурсу третьої Інтелектуальної революції. Сьогодні в технологічному суспільстві йде процес прийняття загальних стандартів і протоколів для ідентифікації та комунікації артефактів і суб'єктів, інтерфейсів та пристроїв один з одним. Створюється новий техно-соціальний простір, у якому людина використовуватиме ці засоби. Відбувається технологічна трансформація людської тілесності та ментальності. А це свідчить про зміну духовної/інтелектуальної сторони людини. Людство входить в період третьої інтелектуальної революції. Цей факт прямо і побічно прив'язаний до парадигмальних зсувів освіти, що є природним і що відбувалося вже двічі в історії.

Висновки. Майбутнє університетів, тобто віддача, яка виправдовує їхні величезні витрати, як і раніше, визначатиметься тим, наскільки вони вірні

цінностям, які визначали місію та ідеал університету. Зараз і найближчими роками ці цінності зазнають найсуворіших випробувань у зв'язку з викликами, які стоять сьогодні на порядку денному.

Список використаних джерел

1. Bloom Allan (1987). *The Closing of the American Mind. How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students*. N.-Y. : Simon and Schuster, 154 p. doi: 10.20998/2227-6890.2022.1.01
2. Dolska O. O., Dyshkant T. M. The idea of the university in modern challenges. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. / Харків : Право, 2023. № 1(56). 2023. С. 76–87. <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/58422>. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274316>
3. Адорно, Т. (2017). Теорія напівосвіти. (М.Д. Култаєва, пер. с німец.). *Філософія освіти. Philosophy of Education*. № 1(20). С. 128–152.
4. Бойченко М. (2017). Між «напівосвітою» і «напівдією» у пошуках шляху до дієвої освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. № 2(21). С. 219–239.
5. Дольська О. О., Дишкант Т. М. Пошуки місії університету в умовах цивілізаційних розломів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер. : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства = *Bulletin of the National Technical University «KhPI»*. Ser. : Actual problems of Ukrainian society development : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2022. № 1. С. 4–11.
6. Дольська О.О. (2018). Парадигмальні зміни у сучасній філософії освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. Київ. № 2. С. 146–162.
7. Пелікан, Я. (2009). *Ідея Університету*. Київ: Дух і Літера, 360 с.

Олексій ДУРДО,
здобувач ступеня доктора філософії,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
(м. Запоріжжя, Україна)

СУЧАСНА ЛЮДИНА ПІД ВПЛИВОМ ПРОПАГАНДИ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Застосування інноваційного цифрового інструментарію та медіаресурсів часто розглядається у контексті подання інформації з ціллю маніпуляції суспільною й індивідуальною свідомістю. Це зумовлює проблему неекологічності медіапростору та відсутності інформаційної гігієни, що призводить до порушення кордонів інформаційної безпеки особистості. На сьогодні часто спостерігається інтеграція цільових дезінформаційних проєктів, що мають на меті формування хибних інформаційно-комунікативних потоків, сприйняття соціумом інформації без її адекватного осмислення.

Проблематика маніпулювання, пропаганди та дезінформації за допомогою сучасних інформаційних технологій належить до кола інтересів

сучасних дослідників. Зокрема, L. Pedace [1], G. Ruffo et al. [2], Л. Ісмаїлзаде [3], R. Rogers, S. Niederer [4], G. Whitfield [5] доведено, що сучасна людина під впливом пропаганди є не суб'єктом раціонального осмислення, а об'єктом навіювання стійких смислів, шляхом надмірного перевантаження інформаційно-комунікативного простору візуалізованим контентом.

У цілому, до групи чинників, що детермінують векторність процесу маніпулювання та визначають межі потенційного впливу на об'єкт – технологічні фактори, що пов'язані із структурою та змістом технологій дезінформації та пропаганди; зовнішні інформаційно-комунікаційні чинники, що спроможні впливати на ефективність маніпулятивного впливу (технічне забезпечення медіа, комфортність оточення, відволікаючі впливи тощо); а також внутрішньо-психологічні детермінанти рівня прийнятності людиною впливу маніпуляцій.

Рівень конвергентності окремого індивідуума до впливу пропаганди та маніпуляції в медіа визначається ситуативними (конкретна ситуація інформаційно-комунікативної діяльності) та позаситуативними (стійкі психологічні характеристики та індивідуальні особливості індивідуума) факторами. Останні детермінують схильність особи до потенційної маніпуляції свідомістю та включають рівень недовіри та критичного мислення, навіюваність, негативізм тощо.

Збір, акумуляція та аналіз великих обсягів інформації наразі має здійснюватися із залученням можливостей автоматизованих систем аналітики великих даних, що дозволить забезпечити дотримання певних екологічних алгоритмів у глобальному інформаційному просторі. Зазначений механізм доцільно застосовувати у медіапросторі та мережі, адже він володіє функціоналом блокування елементів маніпулятивних технологій та дезінформації, диференціює інформаційний простір та попереджує спроби пропаганди. Це дозволить забезпечити високий рівень ефективності пошукової системи для звичайних користувачів, мінімізуючи ризики небажаних впливів на свідомість.

Список використаних джерел

1. Pedace L. Misinformation and Manipulation on Social Media: User-based and Network-based view. *iSChannel*. 2021. № 16(1). <https://www.lse.ac.uk/management/assets/documents/ischannel/iSChannel-Volume-16-2021.pdf#page=44>
2. Ruffo G., Semeraro A., Giachanou A., Rosso P. Studying fake news spreading, polarisation dynamics, and manipulation by bots: A tale of networks and language. *Computer science review*. 2023. № 47. <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2022.100531>
3. Ісмаїлзаде Л. Медіа, маніпуляція та інформаційна війна. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. № 26(5). 55–65. <https://doi.org/10.15421/1723102>
4. Rogers R., Niederer S. The politics of social media manipulation. Amsterdam University Press. 2020. DOI10.5117/9789463724838
5. Whitfield G. On the concept of political manipulation. *European Journal of Political Theory*. 2022. № 21(4). P. 783–807. <https://doi.org/10.1177/147488512093225>
6. Шевчук А., & Предместніков, О. (2024). Філософія інформаційної війни: морально-етичні проблеми сучасного українського суспільства. *Грані*. Том 27 № 5, 2024, 205–212. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.23>

Василь ЗАГОРОДНІЙ,
*кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Людмила ВОВКОЧИН,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент, кафедри психології,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство зазнає стрімких змін під впливом цифровізації, що впливає на весь соціум та освітнє середовище. Молодь є активним суб'єктом цифрової культури, а це відкриває нові можливості для формування громадянськості. Однак разом із цим постають виклики, пов'язані з критичним мисленням, інформаційною безпекою та відповідальною громадянською позицією.

Громадянськість – це багатовекторна характеристика особистості, яка включає правову, моральну та соціальну відповідальність, активну життєву позицію, готовність брати участь у суспільних процесах [1, 2]. У цифрову епоху це поняття набуває нового значення, оскільки громадянська позиція часто виявляється через цифрові комунікації, онлайн-ініціативи та соціальні мережі. Цифровізація сприяє поширенню громадянських ідей, проте одночасно створює виклики, зокрема щодо інформаційної безпеки, медіаграмотності та відповідального використання цифрових ресурсів. Таким чином, розвиток громадянськості в умовах цифровізації передбачає не лише набуття знань про права та обов'язки, а й формування критичного мислення та навичок свідомого користування цифровими технологіями.

Цифрове середовище істотно трансформує процеси формування громадянських компетентностей, оскільки воно впливає на способи отримання, обробки та критичного осмислення інформації, а також на механізми суспільної комунікації та громадської участі. По-перше, цифрові технології сприяють розвитку інформаційної грамотності, що є основним компонентом громадянських компетентностей. Завдяки доступу до різноманітних джерел інформації, користувачі можуть отримувати актуальні знання про соціально-політичні процеси, розширювати свій світогляд та формувати власну громадянську позицію. Проте поряд із цим зростає необхідність критичного мислення для розрізнення достовірних даних від дезінформації. По-друге, цифрове середовище сприяє підвищенню рівня громадської активності. Соціальні мережі, онлайн-платформи для петицій та

краудфандингові ініціативи дають можливість громадянам брати участь у суспільних процесах незалежно від географічного положення. Цифрові технології відкривають нові можливості для самовираження, публічних дискусій та впливу на ухвалення рішень. По-третє, цифровізація освіти сприяє інтеграції громадянських компетентностей у навчальний процес. Впровадження електронних освітніх платформ, масових відкритих онлайн-курсів дає змогу моделювати ситуації демократичної участі та прийняття рішень у суспільстві. Водночас цифрове середовище містить певні ризики. Наприклад, «інформаційні бульбашки» та алгоритмічна фільтрація контенту можуть обмежувати різноманітність поглядів, що впливає на формування об'єктивної громадянської позиції. Також зловживання цифровими технологіями, зокрема кібербулінг та маніпуляції громадською думкою, можуть перешкоджати конструктивному розвитку громадянських компетентностей. Цифровізація суспільства є одним із ключових трендів сучасного розвитку, який має суттєвий вплив на всі сфери життєдіяльності, включаючи освіту та громадянське виховання молоді. Впровадження цифрових технологій відкриває нові можливості для формування громадянської свідомості, проте супроводжується низкою викликів, які потребують глибокого аналізу та відповідних стратегій адаптації.

Щодо інформаційної асиметрії та проблеми критичного мислення слід зазначити, що швидкий доступ до інформації в інтернеті, зокрема через соціальні мережі, з одного боку, сприяє активному залученню молоді до громадянського дискурсу, однак поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та фейкових новин, з другого боку, створює виклик для розвитку критичного мислення. Молодь часто споживає контент без перевірки джерел, що може призводити до формування хибних уявлень про суспільно-політичні процеси.

Цифрові технології, попри їхню здатність розширювати комунікаційні можливості, одночасно зменшують безпосередню міжособистісну взаємодію. Віртуальна комунікація не завжди сприяє розвитку емпатії та соціальної відповідальності, що є важливими складовими громадянського виховання. Відсутність живого спілкування може призводити до зниження рівня соціального капіталу та відчуження молоді від реальних громадянських ініціатив.

Не всі соціальні групи мають рівний доступ до цифрових ресурсів. Економічні та інфраструктурні чинники можуть створювати розрив між молоддю, що має доступ до якісної цифрової освіти, та тими, хто обмежений у доступі. Це може спричинити нерівність у громадянському вихованні, адже участь у багатьох ініціативах нині залежить від цифрових навичок.

Проблемою може стати й надмірне використання цифрових технологій через формування залежності від соціальних мереж та бездумне споживання розважального контенту замість активної громадянської діяльності. Молодь може втрачати мотивацію до реальної участі у суспільних процесах, що призводить до зниження рівня громадянської активності. В умовах цифровізації важливими аспектами є питання кібербезпеки, цифрової

грамотності та етичної поведінки в інтернеті. Молодь часто не усвідомлює наслідків своїх дій у цифровому середовищі, що може призводити до правопорушень, порушення приватності або навіть кібербулінгу.

Соціальні мережі є важливим інструментом громадянської активності та формування громадянськості у сучасному суспільстві. Вони не лише полегшують комунікацію між громадянами, а й сприяють поширенню інформації, організації соціальних рухів та формуванню громадянської свідомості. Проте їх ефективне використання потребує цифрової грамотності, критичного мислення та відповідального ставлення до інформації. Використання соціальних платформ для розвитку громадянського суспільства має базуватися на принципах етики, прозорості та конструктивного діалогу. Нині громадяни можуть безпосередньо комунікувати з державними органами через соціальні мережі. Публічні запити, відкриті звернення та онлайн-обговорення дають змогу громадськості впливати на політичні рішення. Соціальні мережі сприяють об'єднанню людей за спільними інтересами та цінностями. Завдяки ним формується глобальна мережа активних громадян, які можуть співпрацювати незалежно від географічних кордонів. Та попри позитивний вплив, соціальні мережі можуть сприяти поширенню фейкових новин, маніпуляцій та радикалізації окремих груп. Також виникають проблеми з кібербулінгом та інформаційними війнами, що може негативно впливати на формування конструктивного громадянського суспільства.

Цифрові платформи відіграють важливу роль у громадянському розвитку, забезпечуючи доступ до інформації, можливості для навчання та інструменти для активної участі в суспільному житті. Ось кілька рекомендацій щодо їх ефективного використання:

1. Доступ до інформації та освіти – це використання освітніх платформ (Coursera, Prometheus, EdEra) для розвитку громадянських навичок. Читайте новини з надійних джерел (Суспільне, Європейська правда, The Ukrainians) для кращого розуміння суспільно-політичних процесів.

2. Участь у суспільному житті – для можливостей впливу на рішення влади різних рівнів реєстрація на платформах електронної демократії, наприклад, «Електронні петиції» або «Взаємодія». Використовуйте **соціальні мережі** (Facebook, X (Twitter), Telegram) для організації громадських ініціатив і поширення важливої інформації.

3. Цифрова безпека – ознайомлення з правилами **кібербезпеки** та перевірка достовірності інформації, щоб уникнути маніпуляцій. Використовуйте **захиснені канали зв'язку** для конфіденційного спілкування.

4. Волонтерство та благодійність – долучення до платформ для збору коштів та допомоги (United24, Dobro.ua, СпівДія). Використовуйте **краудфандингові сервіси** (Biggggidea, GoFundMe) для підтримки соціальних проєктів.

5. Співпраця з владою – використання «Дії» для взаємодії з державними органами та отримання електронних послуг. Беріть участь у громадських обговореннях та слуханнях через місцеві онлайн-платформи.

Висновки. Цифровізація відкриває нові перспективи для формування громадянськості молоді, але також вимагає комплексного підходу до виховання, який враховує психологічні особливості сприйняття інформації, необхідність розвитку критичного мислення та відповідальності. Освіта має адаптуватися до цифрової реальності, використовуючи інноваційні методи навчання та виховання для формування свідомих громадян. Цифровізація створює як нові можливості, так і значні виклики для громадянського виховання молоді. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає розвиток цифрової грамотності, критичного мислення, підтримку соціальної взаємодії та виховання відповідальної поведінки в цифровому середовищі. Освітні заклади, державні інституції та громадські організації мають спільно працювати над формуванням свідомого цифрового громадянина, який не лише обізнаний з технологіями, а й використовує їх для конструктивної участі у суспільному житті.

Список використаних джерел

1. Політичний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К. : Генеза, 1997. 278 с.
2. Український педагогічний словник / [уклад. Гончаренко С.У.] К. : Либідь, 1997. 370 с.

Євгеній ЛЕВЧЕНКОВ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасне суспільство перебуває у процесі масштабних перетворень під впливом технологій штучного інтелекту. Ці зміни охоплюють різні сфери: економіку, урбаністику, соціальні комунікації, а найпомітніше – освітній простір. Останній не лише віддзеркалює загальні світові тенденції, а й формує ціннісні орієнтири для нових поколінь. Разом із тим загострення екологічних проблем у глобальному масштабі ставить перед освітою завдання: виховувати особистість, здатну приймати обґрунтовані та етично вивірені рішення, уважні до потреб природи та спільнот.

Таким чином, постає питання про перегляд та оновлення філософських засад освітнього процесу. У контексті експоненційного зростання впливу ШІ суттєвого значення набуває проблема гармонізації технологічних можливостей із потребою збереження екологічної рівноваги. В освітній царині важливо знайти точки дотику між глобальними імперативами цифровізації та концепціями, орієнтованими на формування екологічно свідомої особистості.

У новій парадигмі провідну роль відіграє поєднання технологічної підготовки з екоцентричним і гуманістичним мисленням.

Поглиблення цієї проблематики у філософії освіти є тим більш значущим, що протиріччя між smart- і sustainable-підходами в урбаністичних дослідженнях уже набувають критичної гостроти. Чи можливо налагодити діалог між ефективністю штучного інтелекту та екологічною стійкістю міського простору, і в якій саме формі це має відобразитися в освітніх практиках? Відповіді на ці питання дедалі частіше шукають у міждисциплінарному просторі, де об'єднуються філософія, педагогіка, екологія та технологічні науки.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що планування розвитку міста та освіти все частіше передбачає застосування цифрових інструментів, базованих на ШІ, для оптимізації різних процесів – від перевезень і логістики до навчальних платформ. Однак технологічний фокус часто відсуває на задній план екологічні й соціальні пріоритети, включно з етикою використання даних і рівністю доступу до технологій. За відсутності збалансованого підходу таке механічне поєднання «розумних» практик з ідеєю сталого розвитку здатне призводити до системних дисбалансів, що позначаються і на процесі підготовки фахівців у вищій школі.

З погляду філософії освіти, центральним викликом є сформулювати у студентів не лише компетентність у галузі ШІ, а й глибоке усвідомлення масштабних наслідків технологій для довкілля та суспільства. Тут з'являються нові запити: як інтегрувати екологічно орієнтовані цінності у навчальні програми? Як забезпечити, щоб випускники ставили питання не лише «як розробити інновацію?», а й «навіщо вона потрібна та які її довготривалі ефекти?»

Мета дослідження – обґрунтувати філософські засади для створення екологічно орієнтованої освітньої парадигми, здатної реагувати на виклики стрімкого впровадження ШІ у навчальні процеси.

Наукові розвідки свідчать про часткову несумісність принципів «розумного» урбанізму, що базується на максимізації ефективності за допомогою ШІ, із принципами сталого розвитку, зорієнтованими на повагу до меж екосистем та збереження балансу між людиною і природою. Філософія освіти в цьому контексті вказує на необхідність переосмислення самої ідеї прогресу: чи є він невпинним зростанням технічної могутності, чи, можливо, має охоплювати відповідальність за вплив людини на довкілля. Цей філософський вимір стає фундаментальним при розробці сучасних навчальних програм: окрім технічної підготовки з цифрових технологій, студенти мають засвоїти глибинне розуміння гуманітарних, етичних і природоохоронних аспектів. Це сприятиме появі фахівців нової генерації, які здатні узгоджувати технологічні рішення з екологічними стандартами та суспільним добробутом.

Результати аналізу показали, що інтеграція ШІ в освітній процес вимагає не лише впровадження інноваційних методів навчання та цифрових платформ,

а насамперед розвитку екоцентричного мислення. Це означає, що будь-які освітні інструменти III мають проєктуватися з урахуванням екологічної та соціальної складових, а відтак – проходити етичну оцінку на предмет можливих ризиків. Відповідно, в університетах і школах доцільно організувати міждисциплінарні курси, де студенти вчать не лише працювати з даними, а й аналізувати, як ці дані збираються, яке навантаження для довкілля створюють обчислювальні ресурси, а також які етичні дилеми виникають під час використання технологій III в різних сферах (медицина, транспорт, енергетика тощо).

Філософія освіти пропонує вбачати в освітніх інституціях не пасивних споживачів технологій, а активних «суб'єктів прийняття рішень», що можуть свідомо впливати на розвиток спільноти. Така ідея спирається на погляди, згідно з якими організації (зокрема університети) вже не виконують лише функцію передачі знань, а й беруть участь у формуванні колективних цінностей і правил. Отже, екологічно орієнтовані освітні програми повинні включати:

- Антропологічний аспект, де аналізується місце людини у світі технологій та її співвідношення з природою.

- Нормативно-етичний вимір, що відповідає на запитання про відповідальність і справедливість у використанні III.

- Екоцентричні цінності, інтегровані в різноманітні дисципліни – від інженерії до гуманітарних наук, аби формувати системне мислення й екологічну чутливість.

Таким чином, у добу штучного інтелекту сучасна освіта покликана не лише засвоїти цифрові інновації, а й критично осмислити їхній внесок у глобальне майбутнє. Перехід до екологічно орієнтованої освітньої парадигми стає можливим за умови поєднання філософсько-методологічної рефлексії з новітніми технологіями, тим самим формуючи покоління, що вбачає сенс розвитку не у бездумному зростанні, а у відповідальному та гармонійному співіснуванні з довкіллям.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Безальтернативна матриця освіти: «розумна освіта» як потреба і реальність XXI століття. *Вища освіта України*, 2024. № 1. С. 5–10. DOI: 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).01.
2. Воронкова В., Кивлюк О. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 2017. № 10–11. С. 88–95.
3. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–49.
4. Ahvenniemi H., et al. What are the differences between sustainable and smart cities? *Cities*, 2017. Vol. 60. P. 234–245. DOI: 10.1016/j.cities.2016.09.009.
5. Batty M. Artificial intelligence and smart cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 2018. Vol. 45, № 1. P. 3–6. DOI: 10.1177/2399808317751169.

Олександр ЛУГОВСЬКИЙ,
*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Наталія ЧУГАЙ,
*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ І ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ОП «ДИЗАЙН І ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА» НА КАФЕДРІ ДИЗАЙНУ ЧДТУ

Згідно «Положення про організацію освітнього процесу в Черкаському державному технологічному університеті» [1] щорічно на кафедрі дизайну ЧДТУ відбувається оновлення робочих програм навчальних дисциплін освітнього рівня «магістр». Процедурою передбачено обговорення ймовірних змін на засіданнях кафедри та методичної комісії факультету. При цьому змістовне оновлення дисциплін відбувається за рахунок використання нових методик, матеріалів з інновацій в дизайні, а також реакції на вибір студентами власних освітніх траєкторій тощо.

Так, поштовхом до оновлення робочої програми із дисципліни «Універсальний дизайн» [2] стали результати багаторічної співпраці кафедри дизайну Черкаського державного технологічного університету та Черкаської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат I–III ступенів Черкаської обласної ради, де навчаються діти з вадами зору (Договір № 35-Д від 04.04.2023). Студенти кафедри були долучені до створення спеціального корекційного обладнання в навчальному процесі учнів з вадами зору згаданого освітнього закладу. Призначення корекційного обладнання – забезпечити пізнавальну діяльність осіб з порушеннями зору, сформувані уявлення про великі, складні, об’ємні предмети, об’єкти. Окрім того таке обладнання використовується для вивчення різних навчальних предметів та під час корекційно-розвиткових занять.

Для проведення повноцінного проєктного процесу, студенти провели дослідження щодо особливостей створення адаптованого до дотикового сприйняття демонстративного матеріалу – тактильних об’ємних макетів. Оскільки під час навчання сліпих дітей учитель часто позбавлений можливостей скористатися класною дошкою та друкованими дидактичними та наочними посібниками, робочими зошитами для загальноосвітніх шкіл, то використання адаптованого до дотикового сприйняття демонстративного матеріалу (тактильних посібників) – стає чи не єдиним засобом унаочнення

навчального матеріалу. Тому студентами кафедри дизайну в різні часи було розроблено кілька тактильних посібників – об’ємних макетів. Серед них – об’ємний макет природного середовища з елементами ландшафту (рисунок 1 а), міст через дамбу (рисунок б), зріз шару земної поверхні з рослинним і тваринним наповненням (рисунок в) та макет основних форм рельєфу земної поверхні (рисунок г). Ці тактильні посібники використовуються учнями та педагогами вищезгаданої школи на уроках природознавства, соціально-побутової орієнтації, географії тощо [3].

а

б

в

г

Рисунок 1. Тактильні макети:

а – макет природного середовища з елементами ландшафту; б – макет переправи через р. Дніпро; в – макет зрізу шару земної поверхні з рослинним і тваринним наповненням; г – макет основних форм рельєфу земної поверхні

Окрім цього, результати співпраці знайшли своє відображення і в кваліфікаційних роботах магістрів за спеціальністю 022 Дизайн освітньої програми «Дизайн і візуальна культура» (2024 р.). Так, поміж представлених до захисту проєктів – дві роботи були присвячені інклюзивному проєктуванню і виконані в межах договору про співпрацю між ЧДТУ та спеціалізованою

школою для дітей з порушенням зору Олени Чорнобай «Специфіка проектування дидактичного обладнання для дітей з порушенням зору» та Олени Мороз «Специфіка проектування обладнання для дітей з особливими освітніми потребами» під керівництвом доцентки кафедри дизайну Наталії Чугай. У своїй практичній частині роботи студентки запропонували дидактичне обладнання для дітей, яке може бути використане у навчальному процесі для занять із соціально-побутового орієнтування [4].

Список використаних джерел

1. Положення про організацію освітнього процесу в Черкаському державному технологічному університеті. URL: <http://surl.li/dmanс>.
2. Дизайнери ЧДТУ презентували у Черкаській спеціальній школі перші результати напрацювань у межах нового спільного проекту. URL: <https://design.chdtu.edu.ua/novosti/dizaineri-chdtu-prezentovali-u-cherkask-.html>.
3. Чугай Н., Яковець І., Луговський О. Тактильні макети як складова корекційно-розвиткових занять. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну», м. Київ, 23 квітня 2020 року. Київ : КНУТД, 2020. У 2 томах. Том 2. С. 340–343.
4. Магістри-дизайнери ЧДТУ успішно захистили кваліфікаційні роботи. URL: <https://design.chdtu.edu.ua/novosti/mag-stri-dizaineri-chdtu-usp-shno-zahist-756.html>

Аліна КРИШТАЛЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)*

ТЕХНОЛОГІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПЛОЩИНІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Традиційно перевірка академічних текстів (тези доповідей, наукові статті, навчальні посібники, кваліфікаційні роботи, дисертації тощо) здійснюється із застосуванням спеціалізованих програм з метою виявлення порушень академічної доброчесності (плагіат, самоплагіат, порушення правил цитування тощо) задля вчасного усунення помилок і недопущення подібних порушень у майбутньому. Академічній спільноті знадобився певний час для усвідомлення значення і характеру таких перевірок.

Новим викликом для науковців та освітян стала поява технології штучного інтелекту (ШІ). З одного боку, цей інструмент значно полегшує пошук необхідних джерел інформації і прискорює обробку великих за обсягом текстів, з іншого – негативно впливає на здатність самостійно здійснювати науковий пошук, аналізувати та систематизувати інформацію, особливо якщо дослідницька компетентність ще не сформована. Окрім того, достовірність результатів таких обробок часто ставлять під сумнів, як і питання професійної етики.

Мета дослідження – проаналізувати вплив технології штучного інтелекту на навчально-наукову діяльність.

Враховуючи необхідність ефективно організувати освітній процес і досягати програмних результатів, а також оперативно реагуючи на стрімкий інтерес у здобувачів і науково-педагогічних працівників до технології ШІ, адміністрації закладів вищої освіти ввели терміни «штучний інтелект», «генеративний штучний інтелект» у Положення й Кодекси академічної доброчесності і надали роз'яснення щодо особливостей використання ШІ.

Безперечно, сучасні підходи науково-педагогічних працівників до формування загальних і професійних компетентностей, а також дотримання академічної доброчесності є запорукою підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Тому логічно, що академічні тексти, згенеровані за допомогою ШІ, прирівнюються до академічного плагіату. Якщо спершу такі тексти були досить примітивні, «машинні», то постійні оновлення й удосконалення алгоритмів дозволили досягнути помітної змістовності, логічності і структурованості.

Певні труднощі у здобувачів вищої освіти та їхніх наукових керівників, молодих і досвідчених вчених почали виникати під час перевірки академічних текстів на наявність неправомірних запозичень і використання генеративного штучного інтелекту, що викликало низку запитань щодо самої процедури перевірки та достовірності її результатів. Автори оригінальних текстів зіштовхнулися з проблемою як морально-етичного характеру, так і правового у випадках, коли йдеться про непідтвержену «штучність» тестів, недотримання принципів академічної доброчесності, порушення права інтелектуальної власності тощо.

Відповідно до запиту щодо причин інтерпретації спеціалізованими програмами перевірки текстів на наявність модифікацій, а саме високої імовірності генерування текстів за допомогою штучного інтелекту, чат GPT [1] пропонує такі підстави:

1) стиль і структура тексту – більшість детекторів ШІ орієнтовані на пошук певних закономірностей, оскільки чітка структура тексту, відсутність граматичних помилок, однакова довжина речень, надмірно формальний або шаблонний стиль, логічність викладу матеріалу тощо сприймається як «ШІ-згенерований»;

2) висока передбачуваність тексту – алгоритми аналізують схожість текстів на шаблони, що генерують мовні моделі. У випадку якщо текст містить загальні фрази, повторювані конструкції, а унікальність і оригінальність тексту низька, програма може помилково визначити його як «ШІ-текст»;

3) недосконалість детекторів ШІ – наявні інструменти для виявлення «ШІ-текстів» є неточними, можуть видавати багато позитивних результатів, особливо якщо працюють на основі статистичних моделей, тому потребують доопрацювання;

4) низький рівень «ентропії» тексту – текст не відрізняється варіативністю, не містить складних зворотів або несподіваних мовних рішень, що сигналізує детектору про його штучну природу; тощо.

У відповідь на проблему штучності тексту невдовзі з'явилися «гуманізатори» (AI Humanizer), головним завданням яких є перетворення

штучних текстів у максимально природні, створені людиною. Пошук в Google видає понад 120 статей з означеною послугою. Зусилля таких сервісів спрямовані на «олюднення ШІ-текстів», «оптимізацію текстів, створених за допомогою ШІ», на те, щоб «обійти детектори ШІ», «створити зв'язний текст», «перефразувати ШІ-текст» тощо.

Зауважимо, що пошукові системи також зазнали впливу технології штучного інтелекту. Розробники сайтів періодично здійснюють оптимізацію сайтів – коригування HTML-коду, текстового вмісту, структури сайту, враховують зовнішні чинники для відповідності вимогам алгоритму пошукових систем – з метою просування позиції сайту в результатах пошуку в цих системах відповідно до запитів користувачів.

ЕЕАТ – це алгоритм Google для оцінки якості контенту, який впливає на позиції сайтів у результатах пошуку. ЕЕАТ – фундаментальні принципи розробників Google, розшифровується як Досвід, Експертиза, Авторитетність та Довіра (Experience, Expertise, Authoritativeness, and Trustworthiness) [2]. Пошукова система найчастіше використовує концепцію ЕЕАТ для оцінки онлайн-магазинів, джерел новин і сайтів, пов'язаних із медициною, безпекою, фінансами та юридичним контентом. Зазначені критерії доцільно застосовувати і для освітньої сфери.

Використання штучного інтелекту в навчально-науковій діяльності, що не призводить до порушень академічної доброчесності, можливе у таких цілях:

- пошук нових ідей із подальшим доопрацюванням і ретельною перевіркою даних;
- пошук наукових джерел на певну тему;
- автоматизація шаблонних завдань: зведення даних відповідно до певних критеріїв, розташування списку літератури у певному порядку, перевірка текстів на наявність орфографічних помилок тощо;
- аналіз великих за обсягом текстів та їх узагальнення;
- підбір наочності і типових завдань для організації навчальної діяльності тощо.

Як і будь-який матеріал, що не є результатом самостійної творчої діяльності автора, текст, створений за допомогою ШІ, повинен містити посилання на джерело відповідно до вимог кодексу академічної доброчесності або мати примітку «створено із використання штучного інтелекту» тощо, якщо це не суперечить політиці закладу.

Не претендуємо на повноту та вичерпність висвітлення означеної проблеми. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо порівняння положень кодексів академічної доброчесності європейських закладів вищої освіти на предмет застосування технології штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Чат-бот з генеративним штучним інтелектом. URL: <https://chatgpt.com>
2. Our latest update to the quality rater guidelines: E-A-T gets an extra E for Experience. URL: <https://developers.google.com/search/blog/2022/12/google-raters-guidelines-e-e-a-t>

Олег МАРУЩЕНКО,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
Харківський національний медичний університет
(м. Харків, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

У сучасному світі, що переживає карколомні трансформації, соціально-емоційне навчання (СЕН) набуває все більшого значення, зокрема і в контексті вищої освіти. СЕН все частіше розглядається як невід'ємна її частина, а також як ключовий чинник розвитку особистості, що сприяє набуттю соціально-емоційних (м'яких) навичок, зокрема, таких, як розуміння та керування емоціями, системне мислення, концентрація уваги, вміння працювати в команді, поведінка в конфлікті, співпереживання, стресостійкість, критичне мислення та інших.

Вища медична освіта в Україні стикається з низкою викликів, які роблять впровадження СЕН особливо актуальним. По-перше, очевидно, що майбутні медичні працівники потребують не лише глибоких професійних знань та навичок, але й розвинених соціально-емоційних компетенцій, передусім, для ефективної взаємодії з пацієнтами, що дозволить надавати останнім необхідну підтримку та виявляти емпатію й співпереживання, а це, своєю чергою, сприятиме підвищенню довіри й задоволеності пацієнтів та покращенню результатів лікування.

По-друге, наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабна війна створили раніше небачені виклики для системи охорони здоров'я нашої країни. В умовах обмежених ресурсів і високого рівня емоційного навантаження СЕН може стати ефективним інструментом підтримки психічного здоров'я та запобігання емоційному вигоранню та професійної дезадаптації майбутніх медиків.

По-третє, слід зазначити, що СЕН має необхідний потенціал для плекання навичок командної роботи, співпраці та конструктивного вирішення конфліктів, що є важливим для ефективної діяльності медичних команд.

Проте впровадження СЕН у вищу медичну освіту в Україні стикається з певними проблемами та викликами. Традиційно основний акцент у вищій освіті робиться на академічних знаннях і так званих твердих (тобто, суто професійних) навичках, тоді як розвитку соціально-емоційних навичок традиційно приділяється значно менше уваги. Це відбувається в тому числі через недостатній рівень необхідних компетенцій педагогів (які далеко не завжди вміють ефективно інтегрувати СЕН в освітній процес, створювати відповідні освітні компоненти), через необхідність застосовувати для цього більш індивідуалізовані підходи (з чим у класах і аудиторіях нерідко бувають проблеми), а також через складність оцінювання і вимірювання результатів соціально-емоційних освітніх інтервенцій і впливів. Єдине в світі посправжньому вагоме дослідження соціально-емоційних навичок проводить з

2019 року (зокрема, і в Україні) Організація економічного співробітництва та розвитку [1], але стосується воно соціально-емоційних навичок учнівства 10 і 15 років закладів загальної середньої освіти, тоді як аналогічних досліджень з фокусом на студентстві вишів фактично немає.

Аби інтеграція СЕН до вищої медичної освіти України відбулася повноцінно і якісно, варто здійснити цілу низку, без перебільшення, системних зрушень. По-перше, необхідний перехід від традиційного фокусу на академічних знаннях і професійних навичках до більш цілісного підходу, що включає розвиток соціально-емоційних компетенцій. По-друге, викладачі медичних вишів потребуватимуть спеціальної підготовки для набуття необхідних компетенцій з метою подальшої ефективної інтеграції СЕН в освітній процес. По-третє, потрібні надійні інструменти та методи для оцінювання розвитку соціально-емоційних навичок у студентства (важливо активізувати наукові дослідження у сфері СЕН, зокрема, щодо адаптації та валідації міжнародних методик оцінювання СЕН до українського контексту). По-четверте, впровадження СЕН потребуватиме системного підходу на рівні всього закладу освіти, а не окремих ініціатив, і саме в такому випадку воно буде дійсно ефективним: так, наприклад, сприятливе освітнє середовище вишу може суттєво допомогти розвитку соціально-емоційних навичок студентства.

З огляду на викладене, впровадження СЕН у вищу медичну освіту в Україні є бажаним і навіть необхідним кроком оптимізації підготовки майбутніх фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасних викликів. Але це вимагає комплексного підходу: лише за умови системних змін можна забезпечити принципово іншу підготовку майбутніх медиків з урахуванням досягнень соціально-емоційного навчання.

Список використаних джерел

1. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022 – 2024). Том 1 / кол. авт. : О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка; Харків, 2024. 224 с. bit.ly/reportdosen2023volume1

Сергій МИРОШНИЧЕНКО,
*старший викладач кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності, економіки та маркетингу,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

Соціокультурна сфера суспільства постійно розвивається та змінюється, створюючи умови для подальшого розвитку вже існуючих закладів, чи появи нових закладів, що є на часі. Активні процеси трансформації закладів соціокультурної сфери відбуваються в Україні, що пов'язано з глобальними

змінами у цій сфері під впливом цифровізації, пандемії КОВІД-19, глобалізації, впровадженні концепції сталого розвитку та ін., а також зі змінами в українському суспільстві, зокрема процесами децентралізації, адміністративної реформи, що викликали зміни у формуванні місцевих бюджетів, вплинули на фінансування закладів соціокультурної сфери у громадах, їх укрупнення чи закриття. Також останніми роками при повномасштабному вторгненні росії в Україну соціокультурна сфера зазнала значних змін, які вимагають перегляду технологій управління ними.

Технологія управління – це «структурована послідовність взаємопов'язаних управлінських процедур та операцій, виконання яких спрямоване на здійснення управлінських функцій, супроводжується прийняттям управлінських рішень і забезпечується певними методами, прийомами та інструментами виконання процесу» [2, с. 353].

Для закладу соціокультурної діяльності можна обрати різні технології управління в залежності від його спрямованості; місії, мети, завдань; напрямів діяльності та потенційних можливостей розвитку, а також сукупності інших складових, умов та причин, що впливають на можливості обрання технології управління.

Усі заклади соціокультурної сфери орієнтовані на дві глобальні мети: формувати суспільне благо через просування загальнолюдських цінностей, системи соціальних норм, традицій, звичаїв, культурних надбань та ін., а з іншого боку – отримувати прибуток, забезпечуючи власну самоокупність, доводячи свою необхідність тощо. Така постановка питання орієнтує заклади соціокультурної сфери на вибір технологій управління, пов'язаних більшою мірою з управлінням маркетингом чи фінансами.

Маркетинг як технологія управління у закладі соціокультурної сфери може бути представлений різними варіаціями, на кшталт, «культурний маркетинг», «міжкультурний маркетинг», «крос-культурний маркетинг» тощо, що будуть залежати від сфери діяльності закладу соціокультурної сфери, а також можливостей територіального охоплення клієнтів. Сутність маркетингу як технології управління буде полягати у: створенні конкурентних переваг; формуванні позитивного іміджу закладу на ринку послуг, які надають подібні заклади; постійний моніторинг конкурентів та потреб, вподобань і запитів споживачів послуг; формування та розвиток маркетинг-міксу з урахуванням спрямованості закладу; формування каналів зворотного зв'язку для ефективної діяльності закладу та подальшого коригування і удосконалення даної технології.

Доповненням до цієї технології може бути технологія сегментування ринку за різними критеріями, на кшталт, географічних, соціально-економічних, психофізичних, демографічних та ін., поєднання яких з технологією маркетингу створить можливості вироблення стратегій під певні споживчі уподобання і відповідно певні сегменти ринку (групи клієнтів).

Ще однією технологією управління маркетингом у закладі соціокультурної сфери може стати система управління взаємодією з клієнтами (CRM – customer relationships management), яка допоможе йому сформувати клієнтську базу, створити систему взаємовідносин зі споживачами через

формування лояльності до закладу. Доповнити цю технологію управління можна за допомогою соціального управління взаємовідносинами з клієнтами (SCRM), що передбачає створення взаємовигідного двостороннього зв'язку між клієнтами і закладом соціокультурної сфери.

Окремо як технологію управління на основі маркетингу можна виділити бренд-стратегію, при якій заклад соціокультурної сфери позиціонує себе на ринку послуг як певний бренд, унікальну торгівельну марку, яку впізнає споживач.

Найпоширенішою технологією управління на основі маркетингу на сьогодні залишаються технології «public relations» (PR), якими користуються практично усі заклади соціокультурної сфери для формування і підтримки позитивного іміджу, інформування громадськості про найменші зміни, події, позитивні моменти, успіхи тощо.

Останніми роками заклади соціокультурної сфери почали активно використовувати досвід інших закладів для впровадження у своїй діяльності. Бенчмаркінг як технологія управління розширює можливості закладу соціокультурної сфери за рахунок порівняння діяльності, наприклад, із закладом-конкурентом, вивчення його позитивного досвіду та запровадження відповідних напрацювань у своїй роботі.

Для успішного управління закладом соціокультурної сфери необхідно також мати відповідне фінансування, що пов'язує діяльність закладу зі сферою управління фінансами. У цьому напрямі можна виділити також кілька технологій управління: бюджетування як стандартизований процес, пов'язаний із обґрунтуванням витрат закладу, з різними методами бюджетування в залежності від потреба закладу, його спрямованості, можливостей тощо; бенчмаркінг, що передбачає аналіз досвіду з управління фінансами найближчих конкурентів з метою його використання у своїй діяльності; фандрайзинг, що спрямований на пошук фінансових та інших ресурсів для реалізації проєктів та інших видів діяльності закладу, результатом чого стане можливість «отримувати гранти міжнародних благодійних організацій і фондів; кошти з інших фондів; брати участь у державних (або регіональних) цільових програмах; звертатися до комерційних компаній, банків, отримувати кошти від них; збирати пожертви» [1, с. 44].

Отже, вибір технології управління закладами соціокультурної сфери буде залежати від багатьох чинників, пов'язаних із міжнародними та внутрішніми факторами впливу, змінами у законодавчій базі, якою регулюється діяльність закладу, його спрямованістю, напрямками роботи, можливостями отримання фінансової підтримки тощо.

Список використаних джерел

1. Крохмаль Н., Мирошніченко С. Класифікація технологій управління закладами освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2023. Випуск №1 (74). С. 36–50. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2023.1.4>
2. Пальчук О. В., Гуцалюк О. М. Підходи до визначення поняття «технологія управління» діяльністю підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 2011. Випуск 19. С. 349–355.

Віталій МОХОНЬКО,
здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ОСМИСЛЕННЯ РОЛІ НЕЙРОМЕРЕЖ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНИХ ДИСЦИПЛІН

Еволюція у розвитку нейронних мереж активно виводить їх із експериментальної сфери та все більше наближає використання штучного інтелекту (ШІ) як одного з основних інструментів у багатьох галузях людської діяльності. Креативні сфери завжди виступали форпостом розвитком культури та технологій, осмислюючи та вводячи технологічні надбання в практичну площину. В цій ситуації можемо прослідкувати, що нейронні мережі зараз найактивніше розвиваються та знаходять застосування у таких сферах креативної індустрії як візуальний дизайн, реклама, відео продакшин, музична індустрія тощо.

Враховуючи стрімкість розвитку ШІ в перспективі останніх декількох років, можемо припустити, що вже у найближчому майбутньому спеціалісти без цих навичок втратять кар'єрні перспективи. Як приклад, компанія Adobe, починаючи з 2016 року, експериментує із інтеграцією ШІ у свій програмний продукт. У 2023 випущено комерційну версію продукту Firefly для роботи із графікою на основі нейромереж [1].

Зазначений факт не поодинокий, це тренд, який демонструє невпинний ріст актуальності застосування штучного інтелекту у креативних індустріях. Відтак, постає питання адаптації освітнього процесу для підготовки фахівців, які будуть ефективно взаємодіяти з новітніми технологіями. Виникає необхідність включення курсів, що пояснюють принципи роботи ШІ та методи його застосування в креативних сферах.

У той же час, важливо зважати на нові виклики котрі виникають на фоні розвитку нових технологій. Основні питання, котрі постають у піднятій темі, умовно можемо поділити на практично-освітні та філософські аспекти.

До освітніх викликів можна віднести наступні питання:

- Розробка новітніх міждисциплінарних освітніх програм;
- Оптимізація існуючих програм для впровадження необхідних навичок;
- Необхідність поглибленого розвитку критичного мислення для аналізу можливостей та обмеження нейромереж, оцінки етичних аспектів використання технологій.

У якості філософських викликів можемо виділити:

- Питання авторства. Визначення ролі людини у творчому процесі за умов використання ШІ як інструменту [2];
- Зміна концепції творчості. Традиційні уявлення про мистецтво та креативність трансформуються під впливом автоматизованих алгоритмів [3];

- Етичні аспекти. Забезпечення відповідального використання ШІ, уникнення підробки та маніпуляцій.

Також варто теоретично припустити основні можливі позитивні та негативні сторони активної інтеграції технологій штучного інтелекту у підготовку студентів.

Позитивні аспекти:

- Автоматизація рутинних завдань, що дає змогу зосередитися на творчості;
- Розширення можливостей експериментування завдяки ШІ;
- Доступність інструментів для більшої кількості фахівців.

Негативні аспекти:

- Можливе зменшення ролі традиційних навичок у творчих дисциплінах, негативний вплив на soft skills та hard skills;
- Залежність від технологій та ризик втрати авторської індивідуальності;
- Етичні проблеми, пов'язані з авторством і правами на використання робіт.

У якості висновків зазначимо, що введення роботи із штучним інтелектом та нейронними мережами до програми навчання студентів креативних дисциплін є перспективним напрямком розвитку освітніх програм та інноваційним кроком, котрий відповідає актуальним запитам найближчого майбутнього до професійних вимог спеціалістів.

Використання нейромереж актуалізує ряд важливих питань стосовно пошуку оптимальних освітніх методів впровадження нових навичок та ряд філософських питань у застосування ШІ. Також детального розгляду потребує вивчення шляхів мінімізації негативних впливів запровадження штучного інтелекту.

Важливим є збереження балансу між автоматизацією та унікальністю людського внеску у творчий процес.

Питання все активнішого використання штучного інтелекту піднімає багатогранні філософські та практичні проблеми у освіті та практичній сфері, отже, ця тема потребує подальшого детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Changing the world through personalized experience. Режим доступу: <https://www.adobe.com/about-adobe.html> (дата звернення: 16.03.2025).
2. Floridi L. Artificial Intelligence: Ethics, Governance, and Policy Challenges. *Philosophy & Technology*, 2020, Режим доступу: https://aei.pitt.edu/97038/1/artificial_intelligence.pdf (дата звернення: 16.03.2025).
3. Boden M. A. Creativity and artificial intelligence. *Artificial Intelligence*, 1998, С. 347–356. Режим доступу: [https://doi.org/10.1016/S0004-3702\(98\)00055-1](https://doi.org/10.1016/S0004-3702(98)00055-1) (дата звернення: 16.03.2025).
4. McCormack, J., Gifford, T., & Hutchings, P. (2019). "Autonomy, Authenticity, Authorship and Intention in Computer Generated Art." *Leonardo*, 52(1), 19–24. Режим доступу: <https://arxiv.org/pdf/1903.02166> (дата звернення: 16.03.2025).

Ольга РИЛОВА,
доктор філософії,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ EDUTAINMENT У ВИЩІЙ ШКОЛІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВЧАННЯ І РОЗВИТОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Протягом століть освіта розглядалася в якості підґрунтя для людського розвитку і прогресу. Традиційно її основною метою була передача знань, формування умінь та навичок, забезпечення людей необхідними інструментами для досягнення як особистого, так і професійного успіху. Проте у XXI столітті освітній ландшафт зазнав істотних змін і сьогодні в якості потужного інструменту вищої школи виступає інтеграція освіти та розваг, яка отримала назву Edutainment.

Edutainment можна визначити як поєднання освітньо-інформаційних матеріалів з розважальними методиками, спрямоване на те, щоб зацікавити здобувачів освіти, одночасно передаючи знання та сприяючи їхньому інтелектуальному зростанню. Концепція Edutainment не є новою, її коріння сягає тих часів, коли для передачі важливої інформації та закріплення моральних цінностей використовувалися оповідання, музика та образотворче мистецтво. Однак із появою сучасних технологій та їх інтеграцією у заклади освіти Edutainment набуває нового значення та потенціалу.

Поява цифрових технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, гейміфікація та мультимедійні платформи, відкрила для викладачів широкі можливості до покращання навчального досвіду і залучення здобувачів освіти за допомогою нових захоплюючих способів. Edutainment, включаючи розважальні елементи в освітній процес, допомагає подолати розрив між традиційними педагогічними підходами та мінливими потребами й очікуваннями сучасних здобувачів освіти.

Однією з основних переваг застосування інноваційної технології Edutainment у вищій школі є її здатність сприяти залученості та мотивації здобувачів освіти. Традиційний лекційний підхід є прикладом пасивного навчання, яке часто потребує додаткового привернення уваги та інтересу студентів. Edutainment навпаки, використовуючи інтерактивні методи, формує динамічне навчальне середовище, яке стимулює цікавість, заохочує активну участь та сприяє більш глибокому розумінню предмета. Перетворюючи пасивних здобувачів освітнього контенту на активних учасників навчального процесу, Edutainment розвиває почуття усвідомлення власного потенціалу, підвищує мотивацію студентів та загальні результати навчання.

Крім того, Edutainment у вищій освіті сприяє розвитку основних навичок XXI століття. У сучасному світі, який швидко розвивається, здобувачам освіти

потрібно не просто отримувати інформацію (знання), у них мають сформуватися різноманітні компетентності, включаючи критичне мислення, уміння вирішувати конфлікти, співпрацювати, цифрову грамотність та креативність. Edutainment надає студентам платформу для розвитку цих навичок у практичному та цікавому контексті. Наприклад, гейміфіковане навчання допомагає імітувати реальні сценарії, спонукаючи здобувачів освіти мислити критично, приймати рішення та вирішувати складні проблеми в безпечному та сприятливому середовищі. Інтегруючи розважальні елементи в освітній процес, Edutainment полегшує набуття та застосування цих життєво важливих умінь, надаючи студентам інструменти, необхідні для досягнення успіху у складному світі, що стрімко змінюється.

Крім того, Edutainment у вищій школі має потенціал для використання різноманітних стилів навчання та задоволення вподобань здобувачів освіти. Кожна людина має унікальні сильні сторони, інтереси та способи обробки інформації. Традиційні освітні підходи переважно орієнтуються на універсальну модель, яка може задовольняти індивідуальні потреби лише обмеженого кола студентів. Завдяки своїй інтерактивній та динамічній природі Edutainment дозволяє слухачам взаємодіяти з освітнім контентом у спосіб, який відповідає їхньому стилю навчання та вподобанням. За допомогою інтерактивного моделювання, мультимедійних презентацій, проєктного чи ігрового навчання, Edutainment забезпечує персоналізований та адаптивний досвід навчання, пристосовуючи освітній контент до індивідуальних потреб студентів та сприяючи більш глибокому й змістовному розумінню предмета.

Більше того, інтеграція інтерактивної технології Edutainment у вищу освіту позитивно впливає на загальне самопочуття та розвиток студентів. Традиційний підхід до викладання часто віддає перевагу академічним досягненням, нехтуючи соціальними, емоційними та фізичними аспектами життя здобувачів освіти. Edutainment же, зосереджений на залученні, активній участі та отриманні задоволення, створює більш інклюзивне та цілісне навчальне середовище. Включаючи в свою роботу такі елементи інтерактивної технології Edutainment як сторітеллінг, гумор та інтерактивні заходи, викладач формує позитивну та сприятливу атмосферу в аудиторії, сприяючи емоційному благополуччю, соціальній взаємодії та розвитку навичок міжособистісного спілкування. Крім того, Edutainment стимулює фізичну активність і рух, підтримуючи здоровий та активний спосіб життя здобувачів освіти.

Edutainment виник як трансформаційний підхід до вищої освіти, який використовує розважальні підходи для покращення навчання та розвитку студентів. Залучаючи здобувачів освіти за допомогою інтерактивних методів, Edutainment підвищує їхню мотивацію до навчання, розвиває основні навички XXI століття, задовольняє різноманітні стилі навчання та сприяє цілісному розвитку. У перспективі варто очікувати, що потенціал інтерактивної технології Edutainment у вищій освіті лише зростатиме, пропонуючи нові та інноваційні способи залучення та мотивування студентів.

Список використаних джерел

1. Михалюк А. М. Edutainment як сучасна інноваційна технологія. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2023. № 1 (26). С. 72–79.
2. Соболева С. М. Роль едьютейнменту як інтерактивної технології у підвищенні рівня пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. *Prospects for pedagogical and psychological research : International scientific conference, 7–8 February 2024*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 144–147.
3. Banek Zorica M. Edutainment at the higher education as an element for the learning success. *Education and New Learning Technologies : 6th International Conference, 7–9 July 2014*. Barcelona, Spain. P. 4089–4097.

Оксана ПЕТІНОВА,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(м. Одеса, Україна)

Юлія КОМАРИЦЯ,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(м. Одеса, Україна)

ДИСТАНЦІЙНІ ФОРМАТИ ОСВІТИ ТА РОБОТИ: ПОГЛЯД СУЧАСНОЇ МОЛОДІ (на матеріалах соціологічного дослідження)

У сучасному світі, що динамічно змінюється під впливом цифрових технологій, віддалена робота й освіта стали не лише вимушеним заходом, а й перспективним напрямом розвитку. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для навчального процесу та професійної діяльності незалежно від географічного розташування. Це сприяє подоланню територіальних обмежень і формуванню глобального освітнього та трудового середовища. Молоде покоління прагне до більшої гармонії між особистим життям і кар'єрою, а також цінує можливість навчатися в зручний для себе час. Хоча дистанційні формати задовольняють ці потреби, вони також створюють нові виклики. Дослідження ставлення молоді до дистанційної освіти та роботи є важливим для розуміння впливу таких умов на їхню продуктивність, мотивацію й професійне зростання. Це питання тісно пов'язане із загальносвітовими процесами цифровізації, глобалізації та змінами на ринку праці, де гнучкість і здатність до адаптації відіграють ключову роль [3].

Зростання витрат на традиційну освіту, включаючи оплату навчання, транспортні витрати та витрати на проживання, робить дистанційні формати більш привабливими та доступними для значної частини молоді, особливо студентів із регіонів чи сімей із низьким рівнем доходу. Водночас, попри стрімкий розвиток технологій, якісний доступ до дистанційного навчання та роботи залишається обмеженим для осіб, які не мають належного технічного забезпечення або стабільного інтернет-з'єднання, що посилює проблеми соціальної нерівності. Заклади освіти та роботодавці змушені переглядати свої підходи до організації навчальних та робочих процесів, що вимагає інновацій, оновлення методик і розвитку нових компетенцій у молодого покоління [1].

Дистанційна освіта є складним явищем, яке поєднує елементи стаціонарного й заочного навчання. Багато вчених розглядають її як організований навчальний процес, що передбачає систематичний обмін інформацією між викладачами й студентами, а також між самими здобувачами освіти за допомогою сучасних інформаційних технологій. Історично перші форми дистанційного навчання виникли у 1840 році, коли британський педагог Ісаак Пітман, відомий як автор Пітман стенографії, започаткував навчання за допомогою поштової кореспонденції. У 1856 році Чарльз Тюссе та Густав Лангеншейдт розробили заочну систему вивчення мов у Німеччині. Студенти отримували навчальні матеріали поштою, листувалися з викладачами та проходили іспити, підтверджуючи рівень знань науковими роботами [3]. Уперше можливість дистанційного навчання на університетському рівні була реалізована у 1858 році в Лондонському університеті.

В Україні розвиток дистанційної освіти розпочався значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи, і відбувався повільно через побоювання освітян щодо конкуренції з традиційною освітою. Проте пандемія COVID-19 внесла суттєві корективи в освітню систему країни. Дистанційне навчання в Україні впроваджується понад десять років, а його офіційним початком можна вважати 2002 рік, коли Міністерство освіти і науки запустило експериментальний проєкт дистанційного навчання. Першим загальноосвітнім закладом, який отримав ліцензію на освітню діяльність без очного формату, став Центр освіти «Дистанційна школа Оптіма» [4].

Дистанційне навчання тісно пов'язане з технологічним прогресом. На початку ХХ століття в школах з'явилися аудіовізуальні пристрої, а перший каталог навчальних фільмів було створено у 1910 році. До 1920-х років у багатьох навчальних програмах почали використовувати медіа-інструкції у вигляді слайдів і кіно. У 1932 році Державний університет Айови розпочав експерименти з передачею курсів студентам на відстані [2]. Ефективність дистанційної освіти значною мірою залежить від якісного контенту та інтерактивних технологій, що забезпечують зворотний зв'язок між викладачем і студентами. Під час навчання використовуються різні формати комунікації, серед яких найбільш популярні інтерактивні технології. Основна мета застосування таких методів – надання студентам доступу до електронних освітніх ресурсів [6].

До основних форматів дистанційного навчання належать веб-заняття (у вигляді вебінарів, онлайн-лекцій і конференцій), чат-заняття (спілкування через текстові повідомлення, голосовий або відеозв'язок), відео- та аудіоконференції, презентації, інтерактивні платформи тощо [2]. Дистанційне навчання має низку переваг: доступність, гнучкість, економічність, мобільність та актуальність навчальних програм. Значною перевагою є можливість швидкого оновлення освітніх матеріалів відповідно до сучасних тенденцій і потреб суспільства, а також об'єктивність оцінювання. Однак, попри переваги, існують і певні недоліки, серед яких – необхідність високого рівня самодисципліни, відсутність живого спілкування, складність ідентифікації користувачів і залежність від стабільного інтернет-з'єднання [5].

Дистанційна робота й освіта з'явилися у відповідь на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Вони сприяють демократизації доступу до знань і професійної діяльності, проте водночас загострюють соціальну нерівність між тими, хто має доступ до сучасних технологій, і тими, хто цього доступу не має. Молодь, завдяки високій цифровій грамотності, є найбільш адаптивною до нових форматів навчання й роботи. Однак для ефективності цих форматів необхідні якісна технічна інфраструктура та розвиток навичок *soft skills*.

Ми провели навчальне соціологічне дослідження, метою якого було з'ясування ставлення молоді до дистанційної роботи та освіти. Серед задач визначили такі: виявити переваги та недоліки дистанційної роботи та навчання з точки зору молоді; оцінити вплив дистанційних форматів на якість освіти та професійного розвитку молоді; з'ясувати, чи планує молодь використовувати дистанційні форми роботи та навчання у майбутньому. Об'єкт дослідження: молодь віком від 16 до 22 років. Предмет дослідження: ставлення молоді до дистанційної роботи та освіти. Обробивши результати, можемо стверджувати, що більшість з респондентів має досвід дистанційної роботи чи навчання. Молодь цінує гнучкість, зручність та можливість навчатися/працювати вдома, що робить ці формати привабливими для багатьох. Основними проблемами є ізоляція, труднощі з мотивацією та підвищений рівень стресу. Ці аспекти вимагають уваги, особливо з боку організаторів дистанційних форматів. Молодь демонструє інтерес до гібридних моделей, які поєднують переваги дистанційної та очної роботи чи навчання. Гіпотеза 1: Молодь позитивно ставиться до дистанційної роботи, вважаючи її зручною та економічно вигідною – підтвердилася. Більшість молоді дійсно вважає дистанційну роботу зручною завдяки гнучкому графіку, можливості працювати з будь-якого місця та економії часу і коштів на дорогу. Особливо це актуально для тих, хто вже має досвід роботи в такому форматі. Гіпотеза 2: Значна частина молоді вважає дистанційну освіту менш ефективною, ніж очну – підтвердилася частково. Близько 50 % респондентів зазначили, що дистанційна освіта менш ефективна через труднощі з мотивацією, недостатню якість взаємодії з викладачами та брак практичних занять. Водночас деякі учасники дослідження вважають її корисною завдяки доступності навчальних матеріалів і зручності. Гіпотеза 3: Молодь з досвідом дистанційної роботи або

навчання більш позитивно сприймає ці формати, ніж ті, хто не мав такого досвіду – підтвердилася. Респонденти з досвідом дистанційної роботи та навчання виявили більш позитивне ставлення, зазначивши, що після адаптації до нових умов їх ефективність та комфорт зросли. Молодь без такого досвіду висловлювала більше побоювань щодо цих форматів. Гіпотеза 4: Ставлення до дистанційних форматів залежить від рівня технічної забезпеченості та навичок використання цифрових технологій – підтвердилася. Учасники опитування з високим рівнем технічної підготовки та доступом до якісного обладнання загалом позитивно оцінюють дистанційну роботу та освіту. Водночас респонденти з обмеженим доступом до техніки та інтернету частіше висловлювали незадоволення через труднощі.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: історія та сучасність. Відділ наукової інформації та бібліографії Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/distantiayne-navchannya-istoriya.htm>
2. Момотов А. Дистанційне навчання в Україні – гайд-помічник для батьків. URL: <https://www.alterraschool.space/blog/distanciayne-navchannya-v-ukrayini>
3. Пилаєва Т. Історія розвитку дистанційної освіти в світі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Педагогічні науки. 2016. Вип. 147. С. 114–118.
4. Розвиток дистанційної освіти. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/5652>
5. Сидоренко Т. В., Сидоренко А. І. Дистанційне навчання: погляд студентів і викладачів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 118–125.
6. Хитько М., Кулик А. Світовий досвід розвитку дистанційних форм освіти. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування»*. № 1 (2) 2022. С. 72–78.

Мирослав ПРОЦЕНКО,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА СПРИЯННІ СОЦІАЛЬНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

Освіта відіграє ключову роль у розвитку критичного мислення та сприянні соціальній стабільності. У сучасному світі, де інформаційні потоки надзвичайно великі, а дезінформація стає інструментом впливу, здатність аналізувати, оцінювати та осмислювати інформацію є фундаментальною навичкою для кожного громадянина.

Українські та міжнародні дослідження підтверджують, що формування критичного мислення в освітньому процесі сприяє підготовці громадян,

здатних аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та активно брати участь у суспільному житті.

Критичне мислення включає в себе здатність аналізувати аргументи, оцінювати докази, розрізняти факти та суб'єктивні судження, а також приймати усвідомлені рішення. У цьому контексті освіта відіграє важливу роль через методики, які засновані на розв'язанні проблемних ситуацій. Такий підхід допомагає учням формувати логічне мислення та здатність до самостійного аналізу. Важливим елементом є дискусії, дебати, групові проєкти, які, в свою чергу, сприяють розвитку аналітичних навичок та вмінню аргументовано відстоювати свою думку. Сучасний стан цифрового суспільства вимагає від особистості уміння працювати з інформацією, відокремлювати правду від маніпуляцій, перевіряти джерела. Тренд мультидисциплінарності також вимагає інтеграції гуманітарних і технічних наук дозволяє розглядати проблеми з різних перспектив, що сприяє цілісному аналізу ситуацій.

Український дослідник Сергій Терно у своїй праці «Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти» наголошує на важливості розвитку критичного мислення через впровадження проблемних задач у навчальний процес, що сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів [1].

Світлана Симоненко та Олена Грек досліджували рівень сформованості критичного мислення як компонента інформаційно-психологічної безпеки студентів. Вони виявили, що критичне мислення допомагає студентам глибше аналізувати життєві ситуації, що забезпечує їхню інформаційно-психологічну безпеку [2].

Валерія Онацька підкреслює, що розвиток критичного мислення є ефективним методом підготовки молодого покоління до життя, сприяючи формуванню здатності аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення [3].

Володимир Папіжук, Олена Кузьменко та Юлія Лісова розглядають критичне мислення як освітню інновацію в Україні, зазначаючи, що воно відіграє важливу роль у формуванні демократичного суспільства через цивілізовану суперечку та сенсопошукове навчання [4].

Міжнародні дослідження також підтверджують важливість освіти у формуванні критичного мислення та соціальної стабільності. Наприклад, The Guardian Foundation закликає уряд інтегрувати новини та медіаграмотність у навчальні програми, підкреслюючи необхідність цих навичок для боротьби з дезінформацією та зміцнення демократії [5].

Загалом, освіта, що акцентує увагу на розвитку критичного мислення, сприяє підготовці громадян, здатних аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та активно брати участь у суспільному житті, що є фундаментом для соціальної стабільності.

Розвинене критичне мислення відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної стабільності. Громадяни, які вміють критично мислити, більш усвідомлено підходять до суспільно-політичних процесів, уникають маніпуляцій та фейкових новин, що знижує рівень соціальної напруги. Люди,

які здатні аналізувати інформацію, менше схильні до впливу маніпулятивних політичних технологій. Раціональне осмислення суспільних викликів сприяє конструктивному діалогу між різними соціальними групами. Критичне мислення є тригером посилення демократичних процесів. Громадяни, які вміють критично мислити, свідомо беруть участь у виборах, аналізують програми політиків, що сприяє формуванню відповідальної політичної культури. В решті решт, освічені люди краще адаптуються до змін на ринку праці, приймають обґрунтовані економічні рішення, що сприяє загальному економічному розвитку держави.

З огляду на важливість критичного мислення, освітні політики багатьох країн зосереджуються на реформуванні системи навчання. Зокрема, у Фінляндії освіта побудована на проблемно-орієнтованому підході, що дає змогу студентам не лише отримувати знання, а й застосовувати їх на практиці. У США та Великобританії активно впроваджуються програми медіаграмотності, які допомагають учням працювати з інформацією.

В Україні також здійснюються кроки у цьому напрямку. Наприклад, реформа «Нова українська школа» передбачає зміну методів викладання, перехід до інтерактивних форм навчання та розвиток критичного мислення у школярів.

Отже, освіта є потужним інструментом розвитку критичного мислення, що, своєю чергою, сприяє соціальній стабільності. Інвестування в якісну освіту, орієнтовану на формування аналітичних навичок, є запорукою сталого розвитку суспільства та підвищення рівня громадянської свідомості.

Список використаних джерел

1. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. Запоріжжя : Просвіта. 2009. 268 с. ISBN 978-966-653-208-7
2. Світлана Симоненко, Олена Грек. Дослідження рівня сформованості критичного мислення як компонента інформаційно-психологічної безпеки студентів // Наука і освіта, 2022. № 4. 64–71. DOI:<https://doi.org/10.24195/2414-4665-2022-4-11>
3. Онацька, В. Д. Критичне мислення як ціннісна орієнтація сучасної освіти / Валерія Дмитрівна Онацька // Бочаровські читання : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 208–212.
4. Папіжук, В. О., Кузьменко, О. Ю., Лісова, Ю. О. *Критичне мислення як освітня інновація в Україні: здобутки та перспективи*. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. № 3(43). С. 180–185. ISSN 2308-4863
5. The Guardian Foundation call on the government to embed news and media literacy into the curriculum, 2024. Режим доступу – https://www.theguardian.com/guardian-foundation/2024/dec/02/the-guardian-foundation-call-on-the-government-to-embed-news-and-media-literacy-into-the-curriculum?utm_source=chatgpt.com. Дата звернення 15.03.25

Анатолій ТРАХАНОВСЬКИЙ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ПРОСТІР ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Швидка цифрова трансформація сучасного суспільства виводить програмне забезпечення за межі суто технічного інструменту. Воно перетворюється на середовище, у якому стикаються технологічні, соціальні та культурні виміри людського буття, а також формуються нові освітні практики. З погляду філософії освіти, це відкриває перспективу розгляду програмного забезпечення як простору для рефлексії, котра може слугувати основою для критичного мислення, розвитку професійних компетентностей та світоглядних орієнтирів.

Увага до рефлексії (як неперервного процесу самопізнання та пошуку належного способу дії) традиційно бере початок ще з праць Арістотеля [2]. Проте в інформаційну епоху можливості самопізнання й комунікації збагачуються завдяки коду й алгоритмам. З огляду на це, постає питання: якою мірою «цифровий текст» здатен інтенсифікувати навчальні процеси та створювати нові форми взаємодії в освіті?

Філософія освіти покликана виявити фундаментальні принципи та цінності, що визначають мету і зміст навчання [1]. У контексті стрімкої інформатизації все виразніше постає питання, як освітнє середовище має реагувати на зростання ролі програмного забезпечення. Воно здатне перетворити навчальний процес на інтерактивну комунікацію між учнем (студентом), викладачем і «прихованою логікою» коду [3].

Згідно з низкою досліджень [4; 5], програмне забезпечення не лише полегшує доступ до інформації, а й формує умови для розвитку рефлексивного мислення. Для вищої освіти це означає зсув фокусу з пасивного засвоєння знань до активного творення сенсів, адже сучасний викладач може спиратися на інтерактивні платформи, симуляції та віртуальні середовища для поглибленого опрацювання навчального матеріалу.

Герменевтична традиція розглядає текст як багат шарове утворення, що вимагає тлумачення на різних рівнях (семантичному, прагматичному, культурному). Подібний підхід можна застосувати й до програмного забезпечення, яке постає «цифровим текстом» з власною «мовою» – кодом [7; 9].

З феноменологічної перспективи, користувачеві чи розробнику програмного забезпечення доводиться занурюватися у «досвід коду»: читати його, переосмислювати та розкривати закладені алгоритмічні смисли. Так само, як читач літературного твору синтезує власне розуміння з авторським текстом, тут відбувається взаємодія із системою логічних конструкцій, що зумовлюють поведінку програм [7]. Таким чином, сам процес

навчання (чи професійного використання ПЗ) супроводжується постійною інтерпретацією та рефлексією, де кожен крок у роботі з кодом вимагає додаткового «перечитування» смислів.

Важливо пам'ятати, що програма – це не лише набір абстрактних алгоритмів, а й конкретні електронні сигнали, що функціонують на рівні мікропроцесорів [8]. Ця «матеріальність» коду вказує на його двоєдину природу: з одного боку, софт постає системою символів і команд, з іншого – він жорстко прив'язаний до електронної «архітектури» комп'ютера чи іншого пристрою.

З освітньої точки зору це означає, що студенти та викладачі стикаються не лише з логікою символів, а й з обмеженнями та можливостями апаратного забезпечення. Таке усвідомлення сприяє формуванню більш відповідального і критичного ставлення до технологій: щоб ефективно використовувати програмне забезпечення, треба враховувати його фізичні умови, енергозатрати, здатність обробляти великі обсяги даних тощо. Подібна рефлексія робить навчальний процес багатограним: від опанування теоретичних знань до розуміння реальних можливостей та обмежень цифрових систем.

Важливим освітнім наслідком осягнення «герменевтичної» сутності програмного забезпечення стає поява нового рівня критичного мислення. Коли в університеті студенти вивчають принципи кодування та створення програм, вони водночас опановують навичку «читання» коду як семіотичного тексту, що може бути багатозначним і вимагати тлумачення [9].

Крім того, програмне забезпечення пропонує широкий простір для творчого пошуку. Замість пасивного виконання інструкцій учні чи студенти можуть розробляти власні програми, експериментувати з їхньою логікою, відшуковувати нові підходи до вирішення завдань. Така діяльність заохочує самостійну рефлексію та відповідальність за результат. Водночас, викладачі у межах філософії освіти отримують змогу виховувати в студентів ідею техноетики, тобто рефлексувати над соціальними та моральними наслідками застосування тих чи інших алгоритмів [2; 4].

Програмне забезпечення постає сьогодні не лише як інструментарій для виконання технічних функцій, а й як багатовимірне культурно-соціальне явище, здатне формувати нові рівні освітньої рефлексії. З погляду філософії освіти, герменевтичні та феноменологічні підходи дозволяють розкрити «приховані» смисли коду та зрозуміти його роль у культурному та етичному становленні суспільства.

Код, будучи «цифровим текстом», що існує в електронному середовищі, водночас поєднує в собі матеріальні й семіотичні аспекти. Такий підхід спонукає до переосмислення традиційних освітніх парадигм та звертає увагу на необхідність глибшого розуміння технологій як частини життєвого та навчального простору. Здатність інтерпретувати, критикувати й творчо переосмислювати програмне забезпечення сприяє формуванню критично мислячих фахівців, які не лише оволодівають технічними навичками, а й усвідомлюють соціальні й етичні виміри своєї діяльності в цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Андрущенко Т. І., Андрущенко Т. В., Ващенко К. Філософія культури як системна парадигма сучасної освіти. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2023. № 22. С. 77–86. DOI: 10.31392/iscs.2023.22.077.
2. Арістотель. *Нікомахова етика*; Пер. з давньогрецької В. Ставнюк. К. : «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. К., 1996. С. 194–251.
4. Бех В. П., Малик І. В. *Технократизм у дискурсі проблем вищої школи*. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 263 с.
5. Биков В. Ю. Проблеми і цілі інформатизації освіти України. *Освіта в інформаційному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2010. С. 13–19. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1166/>
6. Ухов І. Людські мови та мови програмування. *Філософія та гуманізм*. 2018. № 2. С. 73–80.
7. Díaz Andrade A. From Longhand Writing to Word Processing: A Phenomenological Study of the Technophobe Turned Novelist. *Information and Communication Technologies for Development*, 2017, Vol. 504. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-59111-7_56.
8. Fisac M. A. Q. The Material Nature of Software. *Contemporary Materialism: Its Ontology and Epistemology*. Synthese Library, 2022, Vol. 447. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-89488-7_10.
9. Possati L. M. *Software as Hermeneutics: A Philosophical and Historical Study*. Dordrecht: Springer, 2022, 193 p. DOI: 10.1007/978-3-030-63610-4.

Ірина УТЮЖ,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін,*

*Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
(м. Запоріжжя, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ЕТИЧНІ РАМКИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ

Штучний інтелект (ШІ) стрімко проникає у різні сфери людського життя, і освіта – не виняток. Автоматизація перевірки знань, персоналізовані рекомендації з навчання, інтелектуальні репетитори – це вже стає частиною освітнього процесу. Проте разом із очевидними перевагами з'являються й обмеження, що потребують глибокого філософського осмислення. Проблема не зводиться лише до технічних аспектів – вона торкається питань етики, свободи волі, сутності пізнання та самого людського буття.

Прихильники використання ШІ у навчанні наголошують на його ефективності: системи можуть адаптуватися під індивідуальні потреби студента, учня, забезпечувати доступ до знань у будь-якій точці світу, знімати навантаження з викладача, вчителя. На перший погляд, виникає враження, що ШІ здатний вивести освіту на новий рівень доступності та якості.

Проте філософія освіти – область, яка традиційно розглядає як методи передачі знань, так і методи виховання особистості, формування критичного мислення, моральної свідомості. Тут криється перше фундаментальне

обмеження: ШІ може допомагати вчитися, але не здатен виховувати людину як особистість. Штучний інтелект оперує даними та алгоритмами, але він не має емпатії, не може інтуїтивно відчувати цінності та смисли, які визначають людську освіту.

Виховання особистості – це процес, що виходить за рамки передачі інформації та навичок. Воно пов’язане із формуванням моральних установок, ціннісних орієнтирів, почуття відповідальності та соціальної емпатії. Саме ці якості лежать в основі поняття соціального мозку, ключового механізму, який забезпечує людині можливість будувати складні міжособистісні відносини, розуміти інших і бути зрозумілими. З початком пандемії Covid-19, очевидно, ми побачили еволюційний розрив феномена соціального мозку. З цього приводу вже написано книги, які аналізують наслідки цього явища [1].

Нейронаукові дослідження показують, що соціальний мозок включає цілу мережу спеціалізованих зон – префронтальну кору, мигдалеподібне тіло, верхню скроневу борозну та дзеркальні нейрони. Ці структури забезпечують здатність людини до емпатії, спільної уваги, морального судження, і навіть до інтуїтивного розуміння соціальних норм. Саме через ці нейронні механізми здійснюється виховання особистості в гуманістичному сенсі, де важливі не тільки знання, а й здатність до співучасті, співчуття та етичної дії.

Когнітивні науки підтверджують, що процес освіти має враховувати як когнітивні функції (пам’ять, увагу, мислення), так й афективні аспекти – емоції, мотивації, ціннісні установки. У цьому контексті навчання – це не просто передача інформації, а смисловий діалог, побудований на особистісних стосунках між учнем та наставником. Штучний інтелект поки що не здатний брати участь у цьому діалозі на рівних, тому що він позбавлений усвідомленості, ціннісної спрямованості та моральної відповідальності, властивих людині.

Таким чином, навіть передові системи ШІ можуть ефективно виконувати допоміжні функції в освітньому середовищі: індивідуалізувати навчання, аналізувати прогрес, підбирати матеріали. Однак функція виховання особистості, формування світогляду та соціальної відповідальності залишається прерогативою людини. Це підкреслює значущість живої взаємодії, емоційної підтримки та ціннісного діалогу у процесі освіти.

Список використаних джерел

1. Dunbar, R. (2022). *The social brain: The psychology of successful groups*. Penguin Random House.
2. Hoffmann, M. (2021) The Neurobiology of Human Super-Communication: Insights for Medicine and Business. *World Journal of Neuroscience*, 11, 287–306. doi: 10.4236/wjns.2021.114021.
3. Turkle, S. (2015). *Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age*. Penguin Press.
4. Fry, H. (2018). *Hello world: Being human in the age of algorithms*. W. W. Norton & Company.
5. Bengio, Y. (2019). Ethical challenges in AI. *Communications of the ACM*, 62(7), 68–71. <https://doi.org/10.1145/3340473>
6. Carr, N. (2010). *The shallows: What the internet is doing to our brains*. W. W. Norton & Company.

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Михайло БОЙЧЕНКО,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
головний редактор наукового журналу «Філософія освіти»
(м. Київ, Україна)*

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ ІІІ У ВИКЛАДАННІ ТА НАВЧАННІ

Вступ. Постановка питання про етичний вимір використання ІІІ має щонайменше дві сторони: етична виправданість звертання людини до ІІІ, та можливість атрибуції ІІІ етичних характеристик, тобто припустимість етично оцінювати дії ІІІ. Варто почати з другого питання, оскільки відповідь на нього прояснює значною мірою і відповідь на перше.

Чи існує загроза «сильного» ІІІ?

Етично оцінювати дії ІІІ слід у двох вимірах: по-перше, якою мірою він представляє етику того, хто його запрограмував, і, по-друге, якою мірою ІІІ може приймати рішення, які потребують його власної «волі», тобто селекції можливих дій за принципом технічно обрахованої імовірності (наприклад, векторного представлення слів) або на основі машинного навчання (як аналогу людського досвіду). «Слабкий штучний інтелект, який також називають вузьким штучним інтелектом, є здатним виконувати конкретне завдання, для якого він призначений. Сильний штучний інтелект, з іншого боку, здатний навчатися, мислити та адаптуватися, як і люди. Тим не менш, сильних систем ІІІ ще не існує» (Buitin, 2025). У першому випадку мова йде про «слабкий» ІІІ, тобто ІІІ лише як інструмент, а у другому – про «сильний» ІІІ, тобто такий, який може являти собою модель поведінки, яку можна умовно ототожнювати з людиною. Однак, чи здатен таку модель створювати сам ІІІ? Виглядає так, що ні.

Однак, становлення «сильного» ІІІ або ж все більший перехід ІІІ від статусу «слабкого» до статусу «сильного» залежить не лише від розвитку самого ІІІ. Хоча і цей розвиток є поки що більшою мірою не самоудосконаленням ІІІ, а його посиленням завдяки зусиллям людини. Втім, мало звертають увагу на те, що ІІІ посилюється не лише завдяки покращенню характеристик його роботи, але й через ослаблення ментальних характеристик пересічних людей як типового користувача ІІІ. Розробники ІІІ все ще розумніші за ІІІ, хоча й тут таких залишається все менше, а ІІІ за все

більшою кількістю параметрів випереджає мислення людини – хоча й справжнього інтелекту ШІ не має. Однак, якщо мова йде про користувачів ШІ, то він уже впевнено обганяє пересічну людину по деяким функціональним показникам, і кількість таких переваг стрімко зростає.

Загроза «ослаблення» ментальних здатностей людства

«Посилення» ШІ починає створювати інший зустрічний рух – ослаблення ментальних здатностей людства: якщо завдання може легше, швидше і, як здається на перший погляд, краще виконати ШІ – то для чого навчатися і напружуватися людині? Такий «зустрічний рух» (втрата ментальних якостей все більшою частиною людства) значно прискорює посилення ШІ. Такий раптовий і несподіваний прогрес ШІ захопив людство нібито зненацька і, як здається багатьом непосвяченим, впевнено взяв його мислення у свій полон. Це трапилося попри те, що саме про такий мегатренд розвитку людства давно попереджали не лише письменники-фантасти (Азімов, 2021), але й аналітики (Nano Noodles, 2024). Ми звикли вважати, що прогрес людства є невіддільним і односпрямованим, чимось запрограмованим природою і Богом – але це просвітницьке переконання чим далі, тим більше видається наївною ілюзією і гіркою насмішкою над самовпевненими родичами мавп. Ще десятки років тому окремі філософи діагностували процес масового ослаблення ментальних здатностей людства – так Джанні Ваттімо писав про «деболізацію» (ослаблення – італ.) сучасного суспільства, тобто ослаблення його мислення (Vattimo, & Rovatti, 1983). І лише минулого року це отримало своє несподіване підтвердження – словом року Оксфордський словник називає «brain rot», тобто «гниття мізків», яке виникає внаслідок систематичного і тривалого користування сучасними гаджетами, насиченими ШІ, і все більш зростаючого перегляду цифрового контенту пересічними людьми (Oxford University Press, 2024). Між цими двома фактами варто встановити зв'язок: ще до появи ШІ у його розвинених формах у сучасного людства з'явився запит на ослаблення мислення – на втечу від розуму. А ШІ лише вражаюче успішно задовольнив цей запит.

У етичній площині це можна оцінити як відмову від етичної відповідальності і підтримання моральної поведінки. Політичні філософи (дослідники політичної апатії і політичного популізму), а ще раніше соціальні філософи (Теодор Адорно, Еріх Фромм, Ганна Арендт та інші) і соціологи (Торстейн Веблен, Пітер Дракер та інші) прагнення типового представника масового суспільства – так званої «масової людини» або «людини маси» перекласти власну відповідальність на будь-кого іншого – владу, маргінальні соціальні групи, регресистів, прогресистів, радикалів чи конформістів, менеджерів чи врешті ШІ – але зняти її з самого себе: «Я – не такий, як інші, я хороший. А у тому, що зі мною відбувається, винні вони – інші». Типовим і масово поширеним у суспільстві стало таке самозречення від етики замість етичного самозречення і зрада етичних ідеалів замість посвяти себе етичній жертвовності. Та що говорити про маси, якщо у самій етиці панівною парадигмою став «етичний мінімалізм» (Рогожа, 2009; Callahan, 2012: 36-49).

ШІ: асистент чи махінатор у освіті і науці?

Тепер зовсім легко зробити висновки щодо етичності використання ШІ у академічній сфері. У викладанні та навчанні, відповідно, ШІ може бути асистентом – як «слабкий» ШІ, тобто виконувати суто інструментальні функції. А може бути помічником, порадиником (хорошим або поганим), або навіть керівником – як «сильний» ШІ, який може за собою і «зваблювати» логікою і доказовістю своїх припущень і рекомендацій. Але наскільки легше «зваблювати» тих, хто самі прагне цього зваблення! Адже неетичне намагання видавати результати роботи ШІ за свої власні вказує не на неетичність самого ШІ (до такого рівня він ще поки що не розвинувся), а на вихідне неетичне налаштування тих, хто штатні можливості ШІ генерувати коректні відповіді використовує у той спосіб, який ШІ сам не пропонує, тобто, фактично – неналежно використовує ШІ. Це не є некоректним вживанням (*misuse*), але однозначно є зловживанням і паплюженням (*abuse*) ШІ: адже сам по собі ШІ у своєму функціонуванні поки що є етично нейтральним, тоді як людина може застосовувати його більш чи менш належно – згідно людським судженням про належне, етичне і моральне.

Звісно, що чим більша спокуса, тим більше людина буде спокушатися. Але ця спокуса зростає не лише зі зростанням функціоналу ШІ, але й з моральним ослабленням людини. Поганому студенту кортить змахлювати на екзамені навіть за допомогою калькулятора, а поганому науковцю кортить навіть за допомогою сканера скопіювати і зплагіатити чужий текст. ШІ лише значно полегшує ці можливості, а не створює саме бажання чинити неетично і аморально.

Висновок. Розвиток ШІ лише максимально загострив і унаочнив моральний виклик людству і поставив його перед обличчям необхідності негайного морального оздоровлення. Звісно, це, передусім, завдання особисте, яке стоїть перед кожним зокрема і осібно. Але оскільки проблема явно набула не просто національного, а глобального масштабу, моральне оздоровлення стало гострою системною і інституційною проблемою, яка потребує системного і інституційного розв'язання. У цьому ШІ також може сприяти, але радикальне розв'язання моральних завдань здатна, а отже і зобов'язана здійснювати лише сама людина.

Список використаних джерел

1. Азімов А. (2021). *Фундація та Земля*: роман. Пер. з англ. Н. Гриценко. Харків: КСД.
2. Рогожа М. М. (2009). *Соціальна мораль: колізії мінімалізму*. Київ : ПАРАПАН.
3. BuiltIn. (2025). *Strong AI vs. Weak AI: What's the Difference?*. <https://builtin.com/artificial-intelligence/strong-ai-weak-ai>
4. Callahan, D. (2012). *The Roots of Bioethics: Health, Progress, Technology, Death*. (New York, 2012; online edn, Oxford Academic, 24 Jan. 2013), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199931378.001.0001>, accessed 25 Mar. 2025.
5. Nano Noodles. (2024). *AI in the 1980s and 1990s: The Decades That Changed Everything*. <https://medium.com/@titanmonk90/ai-in-the-1980s-and-1990s-the-decades-that-changed-everything-a1e8c7a4735a>
6. Oxford University Press. (2024). *“Brain rot” named Oxford Word of the Year 2024*. 2 December 2024. <https://corp.oup.com/news/brain-rot-named-oxford-word-of-the-year-2024>
7. Vattimo, G. & Rovatti, P. A. (a cura). (1983). *Il pensiero debole*. Milano: Feltrinelli, 1983.

Ірина ВАКУЛИК,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ЗАГУБЛЕНИЙ У ЦИФРОВОМУ СВІТІ: ЯК НЕ ВТРАТИТИ ЛЮДСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ

Сучасне суспільство переживає трансформацію, яка охоплює всі сфери життя. Інформаційний потік, що обрушується на нас з усіх боків, не завжди несе позитивний заряд. Нав'язливі ідеї, підміна понять, втрата взаємоповаги – ось лише деякі з негативних тенденцій, що спостерігаються в сучасному світі.

Відсутність етичних орієнтирів призводить до того, що люди втрачають відчуття міри, стають жорстокими та агресивними. З екранів телевізорів та сторінок інтернет-видань ми все частіше чуємо про насильство, тероризм та інші прояви жорстокості. І це не дивно, адже сучасний світ, де панують гроші та успіх, часто не залишає місця для людяності та співчуття.

Проте, незважаючи на всі труднощі, людство не повинно втрачати надію на краще. Ми повинні пам'ятати про те, що кожен з нас є унікальною особистістю, здатною на добро та любов. І саме ці якості повинні стати для нас головними орієнтирами.

Ми повинні навчитися протистояти негативному впливу інформаційного простору, не дозволяти йому затьмарювати наш розум та серце. Ми повинні навчитися розрізняти добро і зло, правду і брехню, і завжди залишатися вірними своїм принципам. І, звичайно ж, ми повинні пам'ятати про те, що наше майбутнє залежить від нас самих. І тільки від нас залежить, яким буде цей світ – жорстоким і бездушним, або ж світлим і добрим.

Сучасний світ, з його швидким розвитком технологій та глобалізацією, ставить перед людиною безліч викликів. З одного боку, ми отримуємо доступ до величезного обсягу інформації, можливості для спілкування та самореалізації. З іншого боку, ми стикаємося з такими проблемами, як втрата ідентичності, залежність від гаджетів та соціальних мереж, кібербулінг та інші форми цифрового насильства. Людина в цифровому світі опиняється між свободою та залежністю. З одного боку, вона може вільно висловлювати свою думку, знаходити однодумців та отримувати підтримку. З іншого боку, вона може стати жертвою маніпуляцій, дезінформації та переслідувань.

Як зберегти людське обличчя в цифровому світі? Як не розчинитися в інформаційному потоці та не втратити свою індивідуальність? Ці питання сьогодні є особливо актуальними. Відповідь на них лежить в площині етики та моральності. Ми повинні навчитися відповідально ставитися до інформації, критично мислити та не піддаватися впливу негативних емоцій. Ми повинні поважати одне одного, не допускати образ

та принижень, як в реальному, так і в віртуальному просторі. Також слід пам'ятати про те, що цифрові технології – це лише інструмент, який може служити як для добра, так і для зла. І тільки від нас залежить, як ми будемо використовувати цей інструмент.

Яким буде майбутнє людства? З одного боку, ми бачимо величезний прогрес науки і техніки, можливості для розвитку та процвітання. З іншого, ми стикаємося з такими глобальними проблемами, як зміна клімату, війни, голод та бідність. Оптимісти вірять в те, що людство зможе подолати всі труднощі та побудувати кращий світ. Песимісти ж вважають, що нас чекає неминуча катастрофа. Але, незалежно від прогнозів, ми повинні пам'ятати про те, що майбутнє залежить від нас самих. І тільки від нас залежить, яким буде цей світ – світлим і щасливим, або ж темним і похмурим.

Людство – це частина єдиного цілого, і кожен з нас відіграє свою роль у долі світу. Ми варті того, щоб жити в мирі, щоб навколо нас панували справедливість та гармонія, щоб творити заради майбутнього.

Список використаних джерел

1. Vakulyk I. I. (2016) Chinnners of formation of verbal and mental competence. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Conservation of Ukraine. Series: Philological Sciences*, 2016. P. 52–57.
2. Vakulyk, I. I. (2022). Bezbar'ierne spilkuвання: yake vono?(Osoblyvosti suchasnoi komunikatsii kriz pryzmu isnuвання v umovakh viiny)[Barrier-free communication: what is it?(Features of modern communication through the prism of existence in war conditions)]. *Scientific journal «Humanitarian Studies: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 13(2). URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Peдагогика/article/view/16304>.
3. Vakulyk, I. I. (2017) Pro rol motyvatsii u suchasnomu komunikatyvnomu prostori [About the role of motivation in the private communion room]. In Proceedings from '17: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Rozvytok suchasnoi osvity: teoriia, praktyka, innovatsii». The International scientific and practical conference «Development of modern education: theory, practice, innovations. 63–64.

Павло ВАЛЕНЧУК,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАДАЧІ СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТЛІ ТРАНСМОДЕРНІЗМУ

Інтеграція суспільства є важливим питанням політичної філософії, оскільки суспільна інтеграція є визначним чинником для розуміння і побудови взаємодії між державним управлінням, економікою, культурою/культурами та індивідуальними свободами. Постійно зростаюча складність сучасного суспільства вимагає постійного оновлення парадигм в цій сфері.

Одним з напрямків політичної філософії, який розглядає питання суспільної інтеграції є трансмодернізм. В розрізі політичної філософії інтеграції суспільства, засновник трансмодерного підходу Енріке Дюссель звертає увагу на природу суспільної динаміки та політичних структур, які визначають сучасний світ. Дюссель виступає проти колоніалізму та євроцентричності, які, на його думку, ігнорують багатообразність і багатовимірність сучасних культур, та сприяють появі маргіналізованих груп. Говорячи про суспільну інтеграцію, він наголошує на необхідності врахування різноманітних голосів, що, в свою чергу, підкреслює важливість діалогу (горизонтального й вертикального) між різними соціальними групами для досягнення справжньої справедливості та свободи [1, 107].

Дюссель акцентує увагу на етиці та суспільних/соціальних визвольних рухах. У тиках працях, таких як «Двадцять тез про політику», Дюссель піддає критиці колективну або загальноприйнятну в суспільстві зневагу до прав людей за часів неоліберальної глобалізації, [1, VIII] звертаючи увагу на необхідність побудови альтернативних політичних форматів, суспільно-політичних структур та підходів. Він стверджує, що реальна політична сила, здатна сформулювати ефективний суспільний запит [2, 18] повинна бути породжена всім суспільством, що підкреслює важливість участі громадськості у формуванні політичного курсу. Залежно від культурного контексту, Дюссель вказує на необхідність розвитку злагодженої структури влади, яка побудована та об'єднує суспільство навколо спільних інтересів [3, 19].

Власне сам трансмодерністський підхід може бути визначений як рух, «в якому відмінність (альтернативність/іншість), що є невід'ємною частиною модерності, може повною мірою реалізувати себе» [4, 473]. Важливе значення приділяється ролі пригнічених народів, груп, або верств населення в політичних та соціальних змінах, спрямованих на досягнення загального блага. В світлі різкого розвороту до імперіалістичної модерності, яку ми спостерігаємо на міжнародному рівні, зокрема в ініційованих очільниками США перемовинах щодо встановлення миру в Україні, та спробах маргіналізації, применшення суб'єктності України, [5] трансмодерновий підхід заслуговує особливої уваги.

Ідея інтегрованого суспільства звертає увагу на ключові питання соціальної справедливості/несправедливості, а відтак, етики (зокрема до таких питань відноситься укладання справедливих торгівельних угод, з урахуванням соціальної справедливості, економічних та екологічних чинників, справедливого миру тощо). Дюссель розглядає складні взаємозв'язки між етикою, політикою та соціальною справедливістю. Він пропонує альтернативу традиційним моделям, які спираються на індивідуалізм та індивідуальне економічне зростання, акцентуючи увагу на колективному благополуччі й інклюзивності. Дюссель стверджує, що для створення справедливого суспільства необхідно враховувати соціальну, етнічну та іншу різноманітність, приділяючи увагу голосам маргіналізованих

груп, що відповідає принципам етики звільнення [1, 84]. Він підкреслює важливість інтегруючої етики, яка ставить на перше місце потреби всіх (часом дуже різних/відокремлених) суспільних груп, включаючи й тих, які зазнали маргіналізації, а також забезпечує їх участь у прийнятті суспільно значущих рішень. Він виділяє принципи, які мають стати основою для створення якісно нового суспільства: повагу до різноманітності, максимально можливу включеність/залученість, а також етичні взаємозв'язки між членами суспільства. У цьому контексті, інтеграція різних культур та ідей стає надзвичайно важливим фактором в подоланні геополітичних та національних викликів сучасності.

Якщо підсумувати, концепція цілісного (інтегрованого) суспільства, з позицій трансмодернізму, ґрунтується на кількох ключових принципах:

- справедливість,
- солідарність,
- плюралізм,
- інклюзивність.

Основною метою цих принципів є побудова суспільства, яке не лише відповідає потребам усіх його членів, але й активно залучає їх до процесів прийняття суспільно значущих рішень. У цьому контексті важливий акцент робиться на участі маргіналізованих груп у політичних процесах, метою яких є уникнення історичних несправедливостей та створення більш справедливих умов для розвитку. Зокрема, ідея інтеграції суспільних груп і рухів, які прагнуть до трансформації (політичної, економічної тощо) суспільства, відображає потребу у формуванні нової етики справедливості, яка не ігнорує різноманітність, шукає політичної легітимності поза традиційними модерновими контекстами (як наприклад, європоцентризм на транснаціональному рівні, або монокультурна держава на національному рівні). Це ще більше вказує на важливість місцевих ініціатив та пропозиції знизу, спонукаючи всіх членів суспільства активно брати участь у процесах побудови взаємної довіри [6, 108]. Таким чином, інтегроване суспільство виникає в результаті активного діалогу між різними суспільними групами, а метою цього діалогу є досягнення спільного блага. Це передбачає включення запитів інших у власний запит, що дозволяє рухатися до побудови «аналогічного гегемона» [1, 72], підтримуваного всіма, до суспільства, в якому вміщуються всі групи. Трансмодерновий підхід не лише ставить питання щодо існуючих суспільно-політичних структур, але й пропонує комплексний шлях до побудови більш рівноправного та справедливого суспільства, в основі якого лежить ідея, що таке суспільство можливо побудувати лише в результаті колективних зусиль [1, 107].

Застосування цих ідей на практиці передбачає ряд задач та піднімає нові питання.

- Формування інтегративної етики є комплексною задачею, яка передбачає більш людиноцентричний підхід до етики, в т.ч.

необхідність контекстуальних змін у біоетиці, щоб включати маргіналізовані голоси [7, 42].

- На національному рівні формування інтегративної етики викликає необхідність розглянути питання маргіналізованих груп в контексті національної безпеки – має бути чітке відокремлення маргіналізованих груп та груп, які створюють загрозу національній безпеці.

- Важливим є питання, чи здатні існуючі суспільні інституції виступити в якості етичних орієнтирів або стати рушійною силою для формування такої етики, і якщо так – які саме?

- Виникає необхідність створення нових структур, які б враховували і представляли інтереси всіх груп і верств населення, особливо найбільш вразливих, на національному рівні, та могли б ефективно запобігати маргіналізації України на міжнародному рівні.

Комплексне вирішення цих задач, врахування економічних, соціально-політичних, екологічних та інших потреб і запитів громадян, є основою для формування стійкого і справедливого суспільства, де кожен його член має можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються його повсякденного життя, і цим самим забезпечується чітке усвідомлення кожним своєї соціальної відповідальності.

Таким чином, практичні застосування трансмодернового підходу до суспільної інтеграції спонукає членів суспільства до активних дій та пошуку спільного знаменника для забезпечення суспільної злагоди.

Список використаних джерел

1. Dussel, E. *Twenty theses on politics*. / E. Dussel; translated by G. Ciccariello-Maher. – Durham and London: Duke University Press, 2008. 160 с.
2. Валенчук, Павло. Суспільний запит: його типи, ознаки та підходи до розуміння. / П. Валенчук. // *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2024. 44. С. 16–21.
3. Buzinde, Christine, Chambers, Donna. *Tourism and decolonisation: locating research and self*. [Електронний ресурс] / С. Buzinde, D. Chambers. // *Annals of Tourism Research*, 2015. – 51, pp. 1–16. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.12.002>
4. Dussel, E. . *Europe, modernity and Eurocentrism*./ E. Dussel // *Nepantla: Views from South*, 2000. v. 1(3), pp. 465–478.
5. Грабовська, Ірина. Геополітична суб'єктність України як реальність і наукова проблема. [Електронний ресурс] / І. Грабовська // *День*, 2025. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/blog/nauka/heopolitychna-subyektynist-ukrayiny-yak-realnist-i-naukova-problema>
6. Labarca, Claudia Ximena. *A model for trust building: The state, market, and cultural norms in Sino-Chilean economic exchange* [Електронний ресурс] / Labarca, Claudia Ximena Labarca // *Durham E-Theses Online*. – 332 с. – Режим доступу: <http://etheses.dur.ac.uk/3539/>
7. Vargas Barreto, Kimberly. *Liberating Bioethics Through Agape: A Feminist Perspective from the Periphery*: PhD dissertation. [Електронний ресурс] / К. Vargas Barreto // *Chicago*, 2025. – Режим доступу: https://ecommons.luc.edu/luc_diss/4083

Людмила ВОРОНОВСЬКА,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
ННІ управління і безпеки населення,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

Культуру будь-якого суспільства не можна розглядати ізольовано, а тільки з урахуванням всіляких змін в широкому спектрі процесів, що відбуваються в соціумі, які складають у їх сукупності соціокультурну динаміку суспільства. Важливою частиною цих змін є соціокультурні трансформації (від лат. *transformatio* – перетворення, зміна форми), що безпосередньо впливають на всю соціокультурну систему, на кожен її підсистему. Трансформація в галузі громадських практик передбачає насамперед дію або процес зміни внутрішньої природи, характеру соціуму, видозміну його сутнісних компонентів, усіх сфер суспільного життя, що, врешті-решт, може мати як прогресивну, так і регресивну направленість. Відмінна особливість трансформації міститься в перетворенні форм та змісту суспільного життя, його інституційної сфери, норм, цінностей, менталітету та інших граней соціуму [1].

В тому випадку, коли змінам підлягають всі аспекти соціуму, ми маємо справу з «системною трансформацією» – перманентними, такими, що динамічно розвиваються, перетвореннями соціальних структур за одночасно функціонуючих як старих, так і нових форм. При цьому відбувається поступова трансформація сталих структур у нові.

Слід зазначити, що саме поняття соціокультурної трансформації багатозначне й поліфункціональне. Під «соціальною трансформацією» розуміємо перед усім процес якісних змін у суспільстві в цілому або окремих його соціально значущих сегментів. Цілі та результати цього процесу можуть набувати двонаправленого характеру, що виражений або в більш якісно виразній структурній організації трансформованого об'єкта, або ж у більш низькій в порівнянні з вихідними.

Соціокультурні трансформації є масштабними інтерактивними соціокультурними перетвореннями системного характеру, що є тотальним процесом. Більшою мірою вони залежать від глобалізаційних процесів, які безпосередньо впливають на просування суспільства на нову стадію соціокультурного розвитку. У той же час створюються принципово інші умови, в яких складаються й розвиваються соціальні відносини, виникають нові принципи взаємодії, життєві цілі та ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, естетичні смаки, уподобання тощо. В культурі відображається процес

становлення свідомості, що змінюється, зсув світоглядних настанов, норм та принципів життєдіяльності.

Соціокультурна динаміка будь-якого суспільства проявляє себе в тому числі через міжкультурну комунікацію, що призводить до зміни культурного простору та безпосередньо впливає на ціннісне ядро даної культури, її субстанційні основи, що може при певних умовах призвести до знищення культури як цілого, до деформації соціокоду суспільства. Всі ці деструктивні прояви в культурі безпосередньо пов'язані з людиною, її роллю та значимістю в соціокультурній парадигмі часу. Особистість, як відомо, є сукупністю суб'єктивного досвіду в «культурі-як-процесі», результатом вибору поведінкових моделей, моделей сприйняття й відчуття, вироблених у процесі оволодіння культурою. Вона – особистість – відіграє найважливішу роль у цьому, будучи однією з найбільш значущих орієнтирів соціокультурного розвитку, оскільки зміни особистості передують змінам суспільства. Емоційно-сенсорна складова в живому енергетичному середовищі культурного поля відіграє вирішальну роль.

Головною умовою соціокультурної трансформації є зміна ідейних установок та ціннісних пріоритетів у свідомості людини. Соціокультурна реальність знаходиться в стані постійного руху, має перманентну мінливість, що актуалізує проблему пошуку та отримання абсолютних цінностей, які гармонізують соціальні відносини, надають цілісності інтенціональним способам діяльності людей та їх ставлення до світу. Людина, за визначенням, знаходиться в постійному пошуку оптимальних можливостей самоздійснення, самореалізації, узгоджуючи й корегуючи свої дії як з наявними умовами, так і з такими, що знаходяться поза їх межами: у світі бажань, зусиль, значень та цінностей, які в сукупності утворюють лінію пошуку долі. Людський інтелект і свідомість мають метафізичну природу в тому сенсі, що прагнуть із виразною впевненістю виробити й оформити (кодифікувати і раціоналізувати) певні принципи, поняття, норми, що дозволяють їм орієнтуватися в складній, багатовимірній просторово-часовій системі соціальних процесів. Тісна співпричетність людини зі світом цінностей, який входить у сферу її життєвих інтересів, дає причину говорити про її трансцендентальну природу – суб'єкт, що живе в метафізичній реальності. Смисложиттєві цінності є якістю регуляторного механізму, іманентно присутнього в мисленнєвому просторі духовного буття, вони охоплюють нескінченно нові можливості людини. Це – найважливіший фактор формування особистісної структури, що інтегрує різні пласти буття людини в єдину систему, забезпечуючи придбання нею власної смислової ніші та збереження самоідентичності у потоці різних зовнішніх детермінацій [6].

Соціокультурні трансформації безпосередньо пов'язані з соціокультурною взаємодією – міжгруповою й міжіндивідуальною. Специфіка соціокультурних відносин полягає в тому, що в них має місце синтез соціальних відносин та культури. Цей процес відображає міру володіння культурним багатством суспільства та застосування його в соціальній діяльності окремого індивіда, конкретної соціально-професійної групи та

суспільства в цілому [8]. Соціокультурна взаємодія лежить в основі мікродинамічних змін та процесів.

Все більша кількість людей орієнтується на відомі й оновлені програми соціокоду (аналог генетичного коду), які безпосередньо пов'язані з етнічним менталітетом. В основі створення нового глобального типу соціокоду лежать глибокі соціокультурні й культурно-антропологічні трансформації, пов'язані з результатами ряду науково-технічних інновацій, комп'ютеризацією не тільки виробничо-економічної сфери, але й повсякденного життя людей. Соціокод інтегрує знакові системи культури, складає механізм регламентації її змісту та розвитку культурного типу, що історично склався [3]. Соціокод по суті виступає в ролі базової знакової реальності існуючої культури, що сприяє збереженню її в цілісності, забезпеченню сталих традицій та формуванню інститутів спілкування. Соціокод трактується як «згорнута» модель спілкування, універсально діючий регулятор діяльності, механізм трансляції цінностей. Це стабільне ядро цивілізації і переведений в суспільне досягнення продукт діяльності, спосіб існування соціально-генетичної пам'яті, що успадковує культурно-еволюційні механізми.

Соціокультура як ціле зберігає свою повноту, дякуючи культурній направленості даного суспільства, яке реалізує специфічний особливий культурний архетип. У випадку, коли культурна трансформація торкається різних сфер культури, зберігає її культурний архетип, не втрачається можливість відтворити в нових умовах базові для даної культури форми соціальної взаємодії, культурні коди й естетичні системи, формуючі й підтримуючі соціально прийнятні поведінкові стратегії, які «реанімують» в даній культурі той конкретно-історичний тип людини, який здатен формувати, сприймати і зберігати цю культуру. Збереження антропологічного типу в соціокультурних трансформаціях дозволяє зберегти тотожність культури й забезпечити її трансмісію в соціокультурній динаміці.

У сучасній соціальній філософії соціальні трансформації визначаються як найбільш фундаментальні, корінні перетворення в суспільстві, що, торкаючись всіх його сторін, суттєво змінюють спосіб і принципи соціальної організації, соціальну структуру та характер взаємозв'язків соціальних суб'єктів. Соціосистемні соціальні трансформації поділяють на трансформації соціальної структури суспільства, соціальних зв'язків та соціальних норм в даній культурі [1].

Все сказане знову служить підтвердженням того, що в сьогоденній непростій ситуації найбільш прийнятним і відповідним залишається завдання культивування консервативно-охоронних інтенцій, пов'язаних зі зміцненням, відновленням та розвитком тих культурних підстав, що пройшли випробування часом і зберегли в собі величезний культуротворчий потенціал. Дане завдання безпосередньо пов'язане з протидією уніфікованим трансформаціям, які приводять до віртуалізації культурних форм та підміни їх видимістю, недовірою, симулякрами. Культура має виконати своє фундаментальне завдання – зміцнити народозахисну функцію, служити об'єднавчим принципом, культивувати

духовно-моральні ідеали, підсилювати традиційну духовність як системоутворююче начало життя суспільства, без чого неможливим є власне процес спадкоємності й розвитку інноваційного компонента, сприйнятого насамперед як певна модель організації ціннісно-світоглядної системи, поведінки та діяльності особистості. І на цьому складному шляху важлива відповідальна місія припадає на національну еліту, вчених-гуманітаріїв, покликаних із опорою на історичну свідомість взяти на себе відповідальність прийняття стратегічних рішень, в тому числі і в плані формування культурної стратегії, активації духовного розвитку суспільства. Опора на історичний досвід попередників, збереження та примноження ціннісно-смилових, національно-культурних патернів є важливим об'єднуючим і мобілізуючим фактором, який сприяє особистісній та національній ідентифікації, світоглядного зростання суб'єкта стабілізації всього соціокультурного організму.

Список використаних джерел

1. Внуков Є. О. Організаційна культура в транзитивному суспільстві: постановка проблеми. Грані. 2015. № 12(1). С. 80–85.
2. Войтович Л. Корпоративна держава та її рать в умовах глобалізації. Вісник НАДУ при Президентові України. 2006. № 4. С. 24–35.
3. Войтович Р. Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки перехідних суспільств. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 1. С. 21–32.
4. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. Український соціологічний журнал. 2016. № 1–2. С. 26–30.
5. Пилипенко В.Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура. Київ: Фоліант, 2005. 224 с.
6. Полисаев О. П. Архітектоника сучасного міфу. Тернопіль: Астон, 2008. 336 с.
7. Шмалей С. В. Динаміка ціннісної свідомості молоді в сучасний період. Педагогічні науки. 2009. № 54. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_54/56.pdf
8. Штоквіш О. А. Синергетична методологія аналізу соціумів, що трансформуються. URL: <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/1517/32/shtokvish.htm>

Андрій ЗАХАРЧУК,

здобувач ступеня доктора філософії,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

(м. Київ, Україна)

М'ЯКІ НАВИЧКИ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ВИКЛИКАХ ХХІ СТ.

М'які навички в багатьох суспільствах сприймаються як щось очевидне, проте вони мають глибокий філософський та соціальний вимір. У контексті соціальної філософії м'які навички можна розглядати як проблему, оскільки вони стають ключовими у визначенні соціального успіху, адаптації до змін та інтеграції в суспільство. Виклики ХХІ століття – такі як автоматизація,

цифровізація, глобалізація, політичні та екологічні кризи, активне впровадження штучного інтелекту в соціальні та бізнесові процеси – вимагають від людей не лише технічних знань, а й навичок комунікації, критичного мислення, емоційного інтелекту та адаптивності. Можна виокремити два вектори, які активно впливають на дослідження та філософське осмислення цієї проблематики. Перший – це інституційний вектор, який досліджує вплив м'яких навичок тут і зараз; другий – візіонерський, що намагається простежити трансформацію людства та його взаємодію в майбутньому.

Цікаві гіпотези у цьому напрямку висловив американський вчений Джеремі Ріфкін. У своїй праці «Емпатична цивілізація» він розглядає, як емпатія стала ключовим елементом соціальної еволюції та як вона впливає на розвиток м'яких навичок у глобалізованому суспільстві та стверджує, що людство поступово рухається до більш співчутливих і взаємопов'язаних форм співіснування, що є відповіддю на виклики XXI століття, зокрема екологічні, технологічні та соціальні кризи [7, с. 24]. Його концепція відіграла важливу роль у соціальній філософії м'яких навичок, оскільки наголошує на значенні емоційного інтелекту, співпраці, комунікації та міжкультурного розуміння в сучасному світі.

Ідеї Ріфкіна були розвинуті та доповнені іншими дослідниками. Зокрема, Франс де Вааль у своїй книзі «Епоха емпатії: уроки природи для кращого суспільства» досліджує біологічні основи емпатії, підкреслюючи її значення для соціальної взаємодії та кооперації [4]. Українська дослідниця Леся Корольчук аналізує сучасні моделі сталого економічного розвитку, включаючи концепцію емпатичної цивілізації Ріфкіна, та підкреслює важливість соціального інтелекту та емпатії для сталого розвитку людства [7]. Водночас Пол Блум, професор психології Єльського університету, критикує надмірне покладання на емпатію в моральних рішеннях, стверджуючи, що вона може призводити до упередженості та неефективних рішень, а сама його робота сприяє глибшому розумінню обмежень емпатії в соціальному контексті [2]. Фріц Брейтгаупт також досліджує, як емпатія може сприяти негативним соціальним явищам, таким як маніпуляція та насильство, підкреслюючи складність цього феномену в соціальній філософії [3].

Всі вищезазначені дослідження підкреслюють важливість соціальних навичок та соціального інтелекту в сучасному світі. Водночас вони демонструють, що розвиток м'яких навичок не є однозначним процесом і може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Наприклад, залишається відкритим одне з основних філософських питань: хто і як має відповідати за розвиток цих навичок – освіта, ринок праці, держава чи сама людина? Також виникає питання соціальної нерівності, адже доступ до якісного навчання м'яким навичкам різниться залежно від соціально-економічного статусу.

Ще один важливий аспект який підіймається під час досліджень м'яких навичок – чи не перетворюється культивування м'яких навичок на інструмент соціального контролю? Наприклад, роботодавці можуть вимагати від працівників не лише продуктивності, а й постійної гнучкості, емоційної

стійкості та «позитивного мислення», що може призводити до прихованої експлуатації. Відповідно, вже сьогодні потрібно розробляти механізми контролю та стримування, що допомогли б запобігти такому розвитку подій.

Отже, м'які навички у XXI столітті – це не просто набір особистісних якостей чи інструмент адаптації до змін, а складне соціально-філософське явище, яке відображає глибші трансформаційні процеси у суспільстві. Їхній розвиток не є ізольованим питанням професійного успіху, а стосується фундаментальних аспектів людської взаємодії, соціальної мобільності, влади та навіть моралі. По-перше, м'які навички дедалі більше визначають не лише конкурентоспроможність особистості, а й сталість суспільних структур у нових умовах. У світі, де технічні знання швидко застарівають, саме м'які навички стають основою довгострокової життєздатності людських спільнот. Проте цей процес нерівномірний, оскільки розвиток м'яких навичок залежить від соціально-економічного статусу, що може посилювати нерівність.

По-друге, питання розвитку м'яких навички виходить за межі особистої відповідальності. Освіта, ринок праці та державні політики мають визначальну роль у створенні умов для їхнього формування. Однак, їхня комерціалізація та використання у корпоративних структурах нерідко перетворюють розвиток м'яких навичок на інструмент соціального контролю.

По-третє, розвиток м'яких навичок не є однозначним благом. Як показують критичні дослідження [2, 3], емпатія та комунікаційні навички можуть бути використані не тільки для співпраці, а й для маніпуляції. Це ставить перед сучасною філософією питання: чи можливий етичний баланс між розвитком цих навичок та уникненням їхнього інструменталізованого використання у владних структурах?

Отже, питання м'яких навичок у XXI столітті – це більше, ніж навички, потрібні для ринку праці. Вони є частиною глобальної соціальної трансформації, що зачіпає питання рівності, влади, освіти, технологічного прогресу та моральної відповідальності. Їхній розвиток має розглядатися не лише у прагматичному, а й у глибшому, філософському вимірі, оскільки від нього залежить, яким буде суспільство майбутнього – солідарним чи фрагментованим, інноваційним чи контрольованим, відкритим чи ієрархічним.

Список використаних джерел

1. Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.
2. Bloom, P. (2016). *Against Empathy: The Case for Rational Compassion*. HarperCollins.
3. Breithaupt, F. (2019). *The Dark Sides of Empathy*. Cornell University Press.
4. de Waal, F. (2009). *The Age of Empathy: Nature's Lessons for a Kinder Society*. Broadway Books.
5. Hoffman, M. (2000). *Empathy and Moral Development: Implications for Caring and Justice*. Cambridge University Press.
6. Ilouz, E. (2007). *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Polity.
7. Rifkin, J. (2010). *The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis*. Penguin Group.
8. Корольчук Л.В. Рушійні сили розвитку нової світової цивілізації. Імператив соціального інтелекту. Гуманітарні візії. 2018. Вип. 4, №2. С. 26–31.

Дмитро ЗНАМЕНСЬКИЙ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
(м. Запоріжжя, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ У НОВІЙ СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Трансформація індивідуальної та колективної свідомості українців на тлі тривалої російсько-української війни розглядається сьогодні як актуальне та багатофакторне явище, що вимагає глибокого філософського осмислення. Війна позиціонується фактором радикальної динаміки когнітивно-афективних та інтенціональних структур як окремого індивідуума, так і суспільства, в цілому. Межі та потужність цієї динаміки знаходить практичне виявлення у апгрейді аксіологічних настанов, коли національна ідентичність здобуває майже сакрального, архетипічного значення.

На тлі формування нової соціокультурної реальності колективна та індивідуальна свідомість зазнає суттєвої трансформації, яка проявляється у діаметрально протилежній реконфігурації основних когнітивних та аксіологічних конструкцій. Зокрема, феномен колективної свідомості проходить шлях адаптації до екстремальних умов війни через інтерналізацію нових етичних імперативів, котрі укріплюють суспільну спроможність до солідарності та стійкості.

Зміна свідомості українського суспільства на тлі війни розглядається як еволюційно значущий процес, котрий переходить межу звичайної соціокультурної динаміки. Він охоплює, також, екзистенційні аспекти національного буття, стимулює укріплення концептів національної ідентичності у свідомості. Як екстремальне соціальне явище, війна спричиняє у індивідуума виникнення характерних психоментальних реакцій, що, зважаючи на глобальну психологічну дезорганізацію соціуму призводять до реальних змін у компонентності колективного та індивідуального «Я».

Трансформація свідомості на тлі соціокультурної динаміки в кризових умовах війни являє собою процес становлення та розвитку глибоких світоглядних концепцій як в індивідуальному, так і в колективному контексті, що виражається у психоекзистенційному розриві між довоєнним «мирним» світоглядом та новою реальністю, котра часто розцінюється як деструктивна та травматична. Таким чином, проходить процес реструктуризації свідомості, у ході якого особистість формує новітні емоційні та когнітивні патерни під впливом нової соціокультурної реальності.

Наслідком вище зазначеного явища є виникнення інноваційних форм суспільної взаємодії, що володіють ознаками емпатичної солідарності та взаємодопомоги. Ментальна реакція такого плану підсилює потенціал розвитку національної ідентичності у рамках загального розвитку культурної

свідомості, що містить в підґрунті низку етичних і психосоціальних факторів синергії емоційного досвіду. У результаті, трансформується не лише індивідуальне світосприйняття, але й колективна свідомість нації, що знаходить прояв у загальному переживанні сплеску національної ідентичності. Саме вона дає змогу впевнено долати внутрішні суперечності та сприяє інтенсифікації суспільної згуртованості.

Список використаних джерел

1. Варіпаєв, О., & Міносян, А. (2024). Політична свідомість та політична культура як ключові фактори становлення демократичного суспільства. *Scientific Collection «InterConf»*, 186, 149–153.
2. Венгер, О., & Постол, О. (2023). Формування політичної свідомості в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Humanities Studies*, 16 (93), 95–102.
3. Гончарова, О. (2022). Війна як темпоральний розрив в екзистенції особистості. У М. Козловець, Л. Горохова, & О. Чаплінська (Ред.), *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: збірник наукових праць* (с. 66–68). Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка.
4. Данильян, О., & Дзюбань, О. (2022). Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. *Інформація і право*, 4 (43), 9–22
5. Дурдо, О., & Предместніков, О. (2024). Осмислення феномену інформаційної війни у вітчизняній філософії. *Актуальні проблеми філософії та соціології.*, (50), 44–51. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.8>

Оксана МЕЛКОВА,

здобувач ступеня доктора філософії,

Черкаський державний технологічний університет

(м. Черкаси, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Сьогодні ми спостерігаємо безпрецедентні зміни в соціокультурній реальності, які впливають на всі аспекти нашого життя. Соціокультурна реальність формується через взаємодію соціальних практик, символічних систем, колективних уявлень, які визначають буття людей в спільноті. Вона є не лише сукупністю емпірично фіксованих соціальних відносин, а й горизонтом смислів, що визначає соціальну дійсність у її нормативному, ціннісному та ідентифікаційному вимірах.

Якщо звернутись до феноменологічної традиції (Едмунд Гусерль, Пітер Бергер, Альфреда Шюц), соціокультурна реальність постає як інтерсуб'єктна конструкція, що підтримується і відтворюється у комунікативній взаємодії. Ця реальність не є простою сукупністю суб'єктивних актів усвідомлення. Вона вкорінена у життєвий світ, в межах якого людина осмислює своє існування через сталі типізації, ритуали, мову.

З погляду структуралізму та постструктуралізму (Клод Леві-Строс, П'єр Бурдьє), соціокультурна реальність є дискурсивним і символічним порядком,

що визначає межі можливого та мислимого для суб'єктів. Вона працює через габітус (Бурдье) людини, сукупність стійких схильностей, навичок мислення і поведінки, які сформувалися під впливом соціального середовища, виховання і відображає культурні й класові особливості суспільства.

У контексті соціальної згуртованості, соціокультурна реальність є простором протистояння між гегемонними та контргегемонними дискурсами (Грамші, Лаклау, Муфф), бо соціальна ідентичність глибоко вкорінена у генерацію ідей, норм, цінностей. Це пояснює амбівалентність національної ідентичності. Її стабільність підтримується інституційно, а динамічність реінтерпретується завдяки культурним, політичним, економічним змінам.

Можна припустити, що соціокультурна реальність – ключовий фактор формування спільнот. Ірвін Гофман у «Представлення себе в повсякденному житті» порівнює соціокультурну реальність з театральною сценою, де люди виступають акторами, а їх дії розглядає як виступи. Інакше кажучи, соціокультурна реальність – трьохкомпонентна сукупність: соціального середовища (простір, де відбуваються соціальні процеси), взаємодія (все те, що відбувається в цьому просторі) та індивід (людина, яка є джерелом дій).

Соціокультурна реальність України до повномасштабного вторгнення поступово трансформувалась. В процесі декомунізації відбувався демонтаж пам'ятників, позбавлення від топонімічних символів радянського періоду, зокрема через перейменування вулиць та інших географічних об'єктів, що відображали ідеологічні та політичні наративи того часу. Суспільство позбавлялося радянських елементів в культурі, переосмислювалася історія, відбувалося поступове повернення до української мови. Люди взаємодіяли, опираючись на традиційні культурні та соціальні норми з поступовим впровадженням європейських стандартів. Збільшувався рівень цифровізації, змінювалася структура комунікації. Віртуалізація соціального життя нівелювала традиційні форми взаємодії в спільнотах, розмивала межі реальності. Цей процес стрімко зріс у період ковіду, а з повномасштабним вторгненням проявився з новою силою. Разом з тим, соціокультурна реальність була відносно стабільною. Її забезпечувала відносна економічна стійкість, стабільність державних інституцій, сильна історична спадщина, поступовий розвиток національної ідентичності.

Повномасштабне вторгнення ініціювало швидке прискорення змін в соціокультурній реальності. Різко набрали обертів прояви національної згуртованості та патріотизму за рахунок усвідомлення «хто ми не є». Суспільство об'єдналося навколо ідей протистояння російській агресії, допомозі армії, підтримці ВПО. Відбулося зміцнення громадянського суспільства за рахунок потужної мережевої взаємодії людей, передачі управління громадами військовим адміністраціям, короткострокове нівелювання політичних різнобіжностей, організація координаційних штабів в громадах. Масштабно проявилась здатність українців до самоорганізації: в короткий термін сформувалися потужні волонтерські рухи. Громадські організації спрямували свій фокус діяльності на забезпечення стійкості і

виживання спільнот. Створювалися нові ІГС. Значного впливу соціальна і культурна реальність України зазнала внаслідок інтенсивних міграційних процесів як внутрішніх, так і зовнішніх. Українська соціокультурна реальність розширилася. В багатьох громадах інших держав, за підтримки урядів дружніх до України країн, створилися нові українські діаспори, а ті, що були утворені раніше, значно трансформувалися. В світовій соціокультурній реальності актуалізувався український порядок денний. Ці фактори сприяли формуванню оновленої української ідентичності в глобальному контексті.

В соціокультурній реальності сьогодення ми виділяємо ключовим безсумнівним викликом війну і безпекову нестабільність. Вона впливає на всі сфери життя і формує нові форми суспільної свідомості. Війна актуалізувала переосмислення кожною людиною власної ідентичності і колективного «я» нації. Масові маніпуляційні потоки інформації формують паралельні реальності. Інформаційна війна, дезінформація впливають на формування суспільної думки. Суттєвим викликом для формування єдиної соціокультурної стратегії стала відсутність консенсусу щодо базових цінностей, політичні розколи, наявність різних світоглядних картин майбутнього, фрагментація інформаційного простору, недовіра до державної політики, полікультурність суспільства (плюралізм ідентичностей). З одного боку, ці виклики загострюють внутрішні суперечності, з іншого – відкривають нові можливості для консолідації та оновлення нації. На нашу думку, слід зауважити, що в соціокультурній реальності є не тільки виклики, а і глибокі філософські проблеми. Вони відносяться до сутності понять держави, свободи, справедливості, нації, міжнародного порядку.

Перспективами розвитку соціокультурної реальності України, на нашу думку, в першу чергу, є набуття нею суб'єктності і інтеграція у світовий простір як повноправного сильного гравця. Стримуючим фактором від прийняття України на міжнародній арені в такій ролі є відсутність потужної економіки і політичної стабільності. Формування конкурентоспроможної економіки, енергетична безпека, розширення спектру цифрових інновацій, розвиток насамперед військово-промислового комплексу допоможе нам досягнути цієї мети. За останні 10 років українці зробили потужний ривок у напрямку військової суб'єктності. Геополітичне розташування України є великою спокусою для східного сусіда. Цей виклик найбільше стимулює наше суспільство до зміцнення зовнішніх і внутрішніх позицій на шляху інтеграції до європейського політико-економічного простору. Перспективами трансформації соціокультурної реальності є посилення інституційної спроможності, реформування державного управління, місцевого самоврядування, судової системи. Перед суспільством України стоїть задача утримання балансу між європейською інтеграцією та збереженням національних традицій, балансу між різними підходами до бачення майбутнього країни.

Попри виклики сучасності Україна показує свою здатність до адаптації та розвитку. Українська соціокультурна реальність базується на віковій

культурній спадщині і просякнута боротьбою за незалежність. Це дає можливість суспільству формувати нову модель національної і соціальної згуртованості. Ключову роль в цьому відіграє здатність української нації зберігати і розвивати національну культуру, мову та історичну пам'ять. Ця здатність є стратегічною основою для формування власного інформаційного простору, що являється критичним фактором для національної безпеки та збереження суверенітету України.

Науковці, аналізуючи сучасні політичні процеси, мають розробляти такі ідеологічні концепції, що допоможуть формуванню політичної культури в Україні та інтегрувати українську філософську думку в глобальний інтелектуальний простір. Оскільки соціокультурний простір трансформується під впливом двох протилежних трендів: глобалізаційного (уніфікація культурних кодів) і автентичного (збереження національної ідентичності), то перша задача, що постає перед політичними філософами України – це розробка концептів, при яких національна ідентичність адаптується до глобалізаційних впливів, зберігаючи свої національні цінності. Чи можливий глобальний плюралізм? В теорії комунітаризму (наприклад, в працях Ч. Тейлора та М. Сенделя) партикулярність формується саме завдяки приналежності людини до певної конкретної спільноти з певними конкретними цінностями, а уніфікація, як наслідок глобалізації, руйнує соціокультурну реальність локальних спільнот, хоч і полегшує формування правової держави, утвердження прав людини (ліберальний космополітизм І. Канта, Дж. Габермас). Сучасній філософській думці, на наше переконання, належить зосередитись на дослідженні прийнятної межі універсальності при збереженні при національних цінностей.

Враховуючи сучасний тренд стрімкого розвитку цифрових технологій і його наслідку – зміни вертикальних моделей влади, знань, ідентичності на горизонтальні, мережеві взаємозв'язки, перспективою розвитку соціокультурної реальності є формування нових механізмів координації суспільних процесів, які базуються на громадській активності і горизонтальних зв'язках і підтримці державних інституцій.

Встановлення інформаційного суспільства внаслідок потужного розвитку інформаційних технологій призвело до можливості формування множинних ідентичностей. Така фрагментація особистості людини може викликати кризу ідентичності. Збереження цілісності особистості, посилення адаптаційної спроможності людини в агресивно-плюралістичному світі шляхом формування опор для особистості: критичного мислення, аналізу стереотипів, логічного мислення, обґрунтування моральних принципів, що лежать в основі суспільних норм – вагомий вектор перспектив трансформації соціокультурного простору України.

Як ми бачимо, трансформація соціокультурної реальності України має багато векторів. Для розробки стратегій розвитку нашого суспільства науковці, враховуючи перспективи трансформації соціокультурного простору, можуть і мають пропонувати суспільству концептуальні рамки державної політики.

Майбутнє України визначається здатністю адаптуватися до викликів, відновлюватись після дестабілізуючих впливів. Трансформаційні процеси соціокультурного ландшафту можуть слугувати випробуванням для соціальної згуртованості і можливістю оновити соціальні, економічні, політичні інститути, сформувати нові соціальні відносини і механізми регулювання суспільного життя. Ефективне управління трансформаціями соціокультурної реальності – ключовий фактор соціальної резильєнтності.

Марія МОТРЕНКО,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

*Науковий керівник: Наталія СТЕПАНОВА,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти,
ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ІГОР

Сучасний світ переживає численні зміни, які охоплюють всі сфери життя, включаючи освіту та виховання. Ці зміни відображаються не тільки у технологічних інноваціях, але й у соціокультурних процесах, які потребують перегляду підходів до навчання. Особливо це стосується дошкільної освіти, яка є основою для подальшого розвитку дитини.

Розвиток соціально-громадянської компетентності у дітей передшкільного віку через навчальні ігри є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, про що висвітлено у наукових дослідженнях Т. Ткачук, К. Комашко, Л. Шульги, О. Охріменко, Л. Козак, О. Сидоренко, Л. Куземко, О. Косенчук, Н. Ковальнової, А. Бубін, Р. Руденського, Н. Сокиринської, С. Федорової, С. Жейнової, А. Карнаухової, В. Ляпунової, Т. Нижник, С. Городничої, О. Пуйо, І. Дичківської та ін.

Згідно з сучасними стандартами дошкільної освіти, ігри є невід'ємною частиною освітнього процесу. Вони дозволяють досягати різних освітніх цілей, зокрема, в галузі соціального та громадянського розвитку. В Україні це підтверджується чинними нормативно-правовими актами, зокрема, стандартами дошкільної освіти, що акцентують увагу на інтеграції ігрової діяльності в освітній процес як одного з важливих методів формування основних компетентностей дітей. Серед освітніх напрямів Базового компонента дошкільної освіти слід відмітити «Гра дитини», «Дитина у

соціумі» та «Дитина у соціумі. Соціально-фінансова грамотність» [1]. Кожен із зазначених напрямів передбачає таку взаємодію учасників освітнього процесу внаслідок чого відбувається набуття досвіду дитини в ігровому середовищі та формування ключових компетентностей, в тому числі соціально-громадянської, що відповідає віковим особливостям дітей дошкільного (передшкільного) віку.

Навчальні ігри сприяють всебічному розвитку дитини, формуванню її особистісних якостей, когнітивних навичок та соціальних компетентностей. У процесі гри дошкільники вчаться співпрацювати, розуміти почуття інших, дотримуватися правил та приймати спільні рішення. «Провідним видом діяльності дитини дошкільного віку є гра, під час якої закладаються ключові цінності особистості та забезпечується фізичний і психічний розвиток дитини» [2]. Навчальні ігри, що активно використовуються в дошкільному вихованні, відіграють важливу роль у розвитку соціальних та громадянських навичок у дітей. Вони забезпечують можливість для малюків не тільки засвоювати нові знання, але й практично застосовувати їх у взаємодії з іншими. У грі діти набувають таких важливих для майбутнього громадянства якостей, як співпраця, взаємоповага, вміння вирішувати конфлікти та приймати колективні рішення.

Розглядаючи соціальне оточення розвитку дитини в дошкільному (передшкільному) віці, можна виділити кілька ключових аспектів, які впливають на формування соціально-громадянської компетентності дітей передшкільного віку через навчальну гру (рисунок 1).

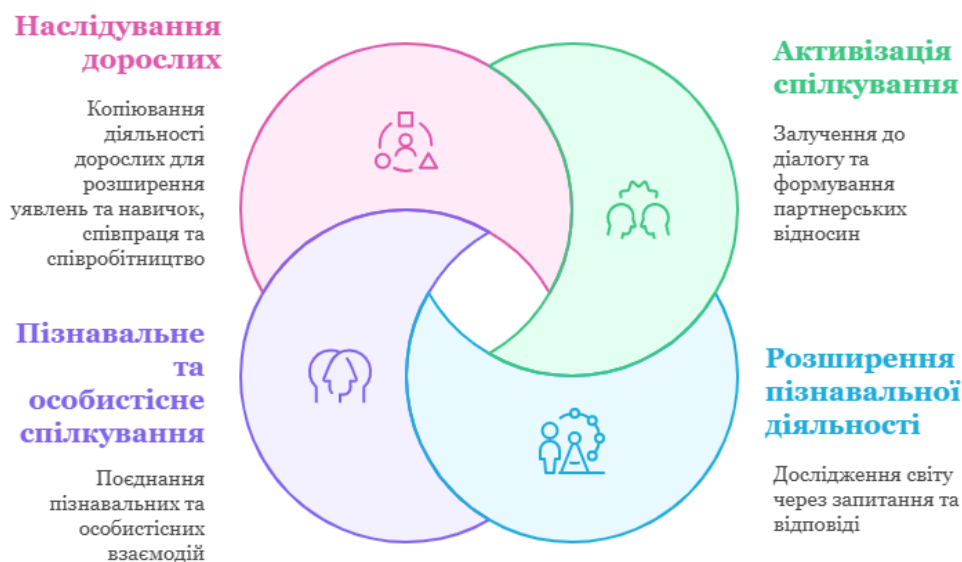

Рисунок 1. Аспекти формування соціально-громадянської компетентності дітей передшкільного віку через навчальні ігри

Джерело: систематизовано автором за даними [3, с. 129].

Соціальна та громадянська компетентність передбачає здатність особистості до активної участі у суспільному житті, відповідальності перед

іншими, а також розуміння своїх прав та обов'язків. Формування цих якостей у дітей є надзвичайно важливим, оскільки це сприяє розвитку їхніх соціальних навичок і підготовці до реального життя в громаді.

Використання навчальних ігор створює для дітей середовище, в якому вони можуть експериментувати з різними соціальними ролями, розвивати комунікаційні навички та вчитися працювати в команді. У процесі гри малюки засвоюють базові соціальні норми і правила, вчаться розуміти чужу точку зору, будувати взаємодію з однолітками та дорослими.

Особливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який має правильно організувати ігрову діяльність, створити сприятливу атмосферу для розвитку дітей, спрямовуючи їх на позитивне вирішення проблемних ситуацій. Також важливо пам'ятати, що у грі діти не тільки навчаються соціальним нормам, але й здобувають досвід прийняття рішень, що є важливим для їхнього громадянського розвитку.

Акцентуючи увагу на вихованні дітей слід зазначити, що «це складний і багатоаспектний процес, який вимагає індивідуального підходу та особливих методів виховання, що сприяють всебічному розвитку дітей, допомагають формувати основи для подальшого навчання та соціалізації» [4]. У даному контексті всі методи виховання через навчальні ігри можна поділити на традиційні та інноваційні (рисунок 2).

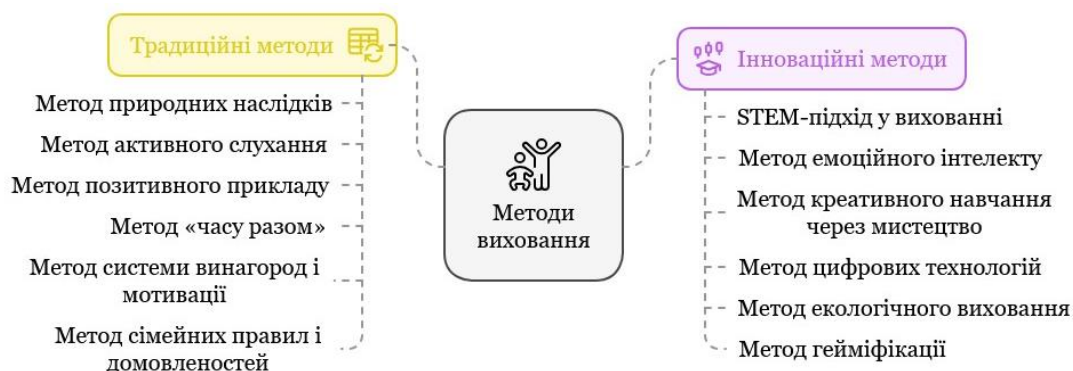

Рисунок 2. Традиційні та інноваційні методи виховання через навчальні ігри

Джерело: систематизовано автором за даними: [4].

В умовах сучасної трансформації соціокультурної реальності ми спостерігаємо зміну традиційних підходів до виховання, де навчальні ігри стали одними з основних інструментів для реалізації цих змін. Вони сприяють не лише розвитку когнітивних здібностей, але й формуванню таких якостей, як критичне мислення, відповідальність і готовність до співпраці в суспільстві.

Таким чином, використання навчальних ігор для формування соціальної та громадянської компетентності дітей є важливим інструментом в умовах сучасної освіти. Гра дозволяє не лише здобувати знання, але й активно впливати на розвиток важливих соціальних та моральних якостей, що є необхідними для успішної адаптації в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент державної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://surl.gd/pdlexb> (дата звернення 20.02.2025).
2. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06 2024 р. № 3788-IX. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення 20.02.2025).
3. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с. <https://surl.li/goqhhq> (дата звернення 20.02.2025).
4. Методи виховання дітей в садочках. American Internftional School & Universiti. 2025. 21 лютого URL: <https://aisu.school/metody-vykhovannia-ditej-v-sadochkakh/> (дата звернення 20.02.2025).

Катерина КАРПЕНКО,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та суспільних наук,
Харківський національний медичний університет (ХНМУ),
Директор центру гендерної освіти ХНМУ
(м. Харків, Україна)*

ЕТИКА СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ЗАСІБ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ЕКОФЕМІНІСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

"This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union".

Сучасний світ зазнає кардинальних змін, що обумовлюються процесами глобалізації, цифровізації, міграційних рухів та соціальних трансформацій. Соціокультурна реальність постійно еволюціонує, відображаючи зміни у свідомості, цінностях та поведінці суспільства. Це створює як нові можливості для розвитку, так і серйозні виклики та ризики. Важливо шукати баланс між традиціями та інноваціями, забезпечувати соціальну справедливість та розвивати критичне мислення для гармонійного розвитку суспільства. Саме цим зумовлена актуальність дослідження того, як етика справедливості може виступати інструментом для трансформації соціокультурної реальності в екофеміністичному контексті. Поняття «етика справедливості» ґрунтується на ідеї рівності, чесності та взаємної поваги. Вона розглядається як підхід, який прагне забезпечити справедливий розподіл ресурсів, прав та можливостей у суспільстві. Екофемінізм, у свою чергу, акцентує увагу на взаємозв'язку між пригніченням жінок і експлуатацією природи, підкреслюючи необхідність переосмислення патріархальних структур, що спричиняють як соціальні, так і екологічні кризи. Унаслідок погрози екологічної катастрофи основне питання нашого часу в області

етичної теорії – це питання про те, чи можна зрозуміти й обґрунтувати природу як предмет етичної діяльності в умовах науково-технічної цивілізації, коли неможливе повернення до примітивного способу буття людини в природі, а відповідно до міфологічного ставлення до неї. Пошуки відповіді на це питання йдуть не лише шляхом екологізації й онтологізації етики. Важливою складовою наукового дискурсу є пошук універсальних етичних принципів справедливості.

Етика справедливості спрямована на усунення нерівностей, забезпечення рівних можливостей і визнання прав кожної особи. Її підходи часто асоціюються з роботами таких мислителів, як Джон Роулз, який у своїх дослідженнях наголошував на принципі «справедливості як чесності» [3]. Вона виступає як орієнтир для формування законодавчих та соціальних практик, які сприяють створенню більш гармонійного суспільства, де кожен має можливість розвиватися без перешкод. Екофеміністичний контекст етики справедливості висвітлює те, що домінуючі соціальні та економічні моделі, засновані на патріархальних цінностях, призводять до експлуатації як природи, так і жінок. Акцент на гендерній рівності є важливим аспектом екофемінізму, що забезпечує інтеграцію жіночих голосів у екологічні рішення.

Екофемінізм формулює нові етичні вимоги, які враховують взаємозв'язок між екологічними та соціальними питаннями. Цінність екофеміністичного підходу в етиці справедливості зумовлена тим, що він представлений одночасно і як новий соціальний рух, і як методологічний напрямок. Сьогодні існує тенденція поєднання цих двох напрямків пошуку екофеміністичного обґрунтування соціальної справедливості.

Екофеміністичний активізм спрямований на боротьбу за гендерну рівність та екологічну справедливість через різноманітні ініціативи. Екофеміністський підхід підкреслює, що вирішення екологічних проблем має бути справедливим і враховувати голоси тих, хто найбільше страждає від екологічних катастроф. Індійська екофеміністка і філософ Вандана Шива протягом багатьох років бореться за права фермерів та проти ГМО.

Відома німецька соціологиня Марія Майєз є авторкою праць про патріархат, капіталізм та природу, які значною мірою вплинули на визнання ролі екофемінізму в економічному та політичному дискурсах.

Американська філософиня Карен Воррен сформулювала концепцію «логіки домінування», що стала основою більшості екофеміністичних методологічних розробок. Шведська студентка Грета Тунберг не є безпосередньо екофеміністкою, але її активізм проти змін клімату відповідає цінностям руху. Аденіке Оладосу, нігерійська вчена в галузі аграрних наук, активно пропагує екофемінізм і розширення прав і можливостей жінок у боротьбі з наслідками зміни клімату. Вона навчає жінок методам сталого ведення сільського господарства, допомагаючи громадам адаптуватися до зміни клімату та зменшити їхній вплив на навколишнє середовище.

В умовах війни в Україні посилюється вплив рух за екологічну справедливість, в якому значною мірою представлені жінки. Нещодавно ромадська організація «Екологія – Право – Люди» видала збірку «Виграшні

стратегії для громад та довкілля України та світу», яка містить успішні приклади боротьби за довкілля. Ці історії демонструють, як місцеві громади можуть ефективно протистояти екологічним загрозам і відстоювати свої права на чисте довкілля. Освітні програми, що спираються на отриману достовірну інформацію, допомагають підвищити обізнаність про екофеміністичні принципи та їхній вплив на суспільство. Українські екологічні організації збирають докази російських злочинів для Міжнародного кримінального суду [4].

Екофеміністична методологія, в свою чергу, спрямована на критику патріархальної системи, яка не тільки ототожнює жінок із природою, емоціями, ірраціональністю, а й приписує їм меншу вартість у суспільстві, ніж чоловікам, які асоціюються з розумом, логічним мисленням, цивілізацією. Політична діяльність екофеміністок спрямована на впровадження змін у політиці для досягнення гендерної та екологічної справедливості. «Екофеміністки пов'язують вирішення екологічної проблеми з необхідністю реабілітації як жінки, так і природи в суспільстві. Хоча сам цей процес реабілітації різними напрямками екофемінізму бачиться по-різному» [1, с. 6]. Культурний екофемінізм, наприклад, пов'язує його з духовними та теоретичними змінами у суспільстві, соціальний – з соціально-економічними, спіритуалістичний – із реформацією релігійних поглядів. При цьому одні наполягають на сутнісних (есенціальних) зв'язках жінок із природою, інші вважають, що такої наперед даної сутнісної обумовленості не існує, що вона соціально сконструйована. Але ці розбіжності не заважають сприймати сучасний екофемінізм як єдину ідеологічну концепцію і як впливовий громадський рух.

Екофеміністичні ініціативи вплинули на зміну уявлень про природу, в межах яких природа розглядається не як ресурс для експлуатації, а як жива система. Розширення прав жінок, залучення їх до процесів ухвалення рішень щодо екологічної політики, популяризація екологічного способу життя, збільшення інтересу до веганства, мінімалізму, сталого споживання також визнаються одним з досягнень екофемінізму, які визначили зміни в політиці, розвиток екологічного законодавства та гендерно-чутливих екополітик.

Інтеграція ідей етики справедливості з екофеміністичними принципами дозволяє розробити концептуальну рамку, яка спрямована не лише на забезпечення соціальної рівності, а й на збереження та відновлення природних ресурсів. Досягнення цієї мети спирається на міждисциплінарний підхід, який допомагає усвідомити, що соціальні та екологічні проблеми мають спільне коріння в домінуючих патріархальних структурах, і що їх вирішення можливе через радикальну трансформацію культурних, економічних і політичних парадигм. Етика справедливості в цьому контексті означає зобов'язання перед майбутніми поколіннями, прагнення до етичного відновлення балансу між людиною і природою, тобто формування нового етичного імперативу, що забезпечує очікувані трансформації соціокультурної реальності. Застосування етики справедливості в екофеміністичному контексті сприяє перегляду усталених ціннісних систем, де домінують ієрархія, експлуатація та нерівність. На практиці це може означати впровадження політик, орієнтованих на стійкий

розвиток, гендерну рівність та етичне використання природних ресурсів. Наприклад, це можуть бути ініціативи з екологічного відновлення, підтримка місцевих спільнот або законодавчі зміни, що забезпечують рівні права для всіх членів суспільства. Глибокі зміни також потребують переосмислення культурних норм та традицій, що дозволить створити нові форми суспільних взаємовідносин, заснованих на взаємоповазі та солідарності.

Отже, інтегруючи ідеї рівності, екологічної відповідальності та критики патріархальних структур, етика справедливості в екофеміністичному контексті виступає засобом для трансформації соціокультурної реальності і створює базу для більш справедливого та стійкого майбутнього. Такий підхід сприяє не лише виправленню історичних несправедливостей, але й стимулює формування нових соціальних моделей, що враховують як права людини, так і збереження природи.

Список використаних джерел

1. Карпенко К. І. Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні : монографія. Харків : Крук, 2005. 320 с.
2. Education Cannot Wait Interviews Adenike Oladosu, ECW Global Climate Champion and BBC 100 Women 2024. <https://www.educationcannotwait.org/news-stories/featured-content/education-cannot-wait-interviews-adenike-oladosu-ecw-global-climate> Електронний ресурс. Доступ: 2 квітня 2025 р.
3. John Rawls, A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
4. Українські екоактивісти випустили збірку успішних прикладів боротьби за довкілля <https://cs.detector.media/community/texts/185121/2023-01-16-ukrainski-ekoaktyvisty-vypustyly-zbirku-uspishnykh-prykladiv-borotby-za-dovkillya/>

Олексій КИЙКОВ,

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ІНСТИТУЦІЙНА ГІБРИДНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ

Феномен гібридних організацій набуває все більшої актуальності в умовах глобалізації та цифрової трансформації, що зумовлює потребу у формуванні нових управлінських парадигм. Гібридність проявляється у взаємодії соціальних, комерційних та культурних логік, які визначають стратегічні напрями розвитку організацій. Філософський аналіз цих процесів дозволяє глибше зрозуміти їхню сутність, природу конфліктів та потенціал для адаптації. Постмодерністська перспектива відкриває можливості для

критичного осмислення гібридних організацій як динамічних систем, що перебувають у постійному процесі трансформації. Управлінські рішення в таких структурах потребують балансу між стабільністю та гнучкістю, що зумовлює складність вибору стратегій.

Філософський підхід до гібридних організацій передбачає осмислення їхньої ролі у сучасному суспільстві крізь призму інституційних логік. Кожна організація функціонує у полі взаємодії між прагматичними та ціннісними орієнтирами, що формує її унікальну ідентичність. Конфлікти між різними логіками не обов'язково є руйнівними – навпаки, вони можуть слугувати джерелами інновацій та креативних управлінських рішень. Важливим аспектом є герменевтичний аналіз, який дозволяє розкрити значення різних управлінських практик через культурний та історичний контекст. Таким чином, постає питання: чи можливо створити універсальну управлінську модель, здатну гармонізувати суперечливі логіки?

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософський аналіз, компаративний метод та герменевтику. Використання цих методів дозволяє не лише розглянути інституційну гібридність у теоретичному вимірі, а й оцінити її практичне застосування в управлінні сучасними організаціями. Компаративний метод дозволяє зіставити різні управлінські моделі та визначити їхню ефективність у різних культурних контекстах. Аналіз літератури надає змогу простежити еволюцію підходів до гібридного менеджменту та виявити основні тренди його розвитку. В результаті формуються засади для розробки нових управлінських парадигм, здатних адаптуватися до мінливих умов глобального середовища.

Результати дослідження підтверджують, що гібридні організації є складними адаптивними системами, які поєднують різні інституційні логіки у своїй діяльності. Гнучкість таких організацій полягає у здатності поєднувати протилежні цілі та гармонізувати соціальні та комерційні пріоритети. Конфлікти між логіками можуть виконувати продуктивну функцію, стимулюючи пошук нових управлінських підходів. Постмодерністська перспектива допомагає розглядати такі організації не як статичні структури, а як тексти, що постійно переписуються, інтегруючи нові сенси. Отже, інституційна гібридність не є проблемою, а ресурсом для розвитку та адаптації до динамічного середовища.

Висновки дослідження вказують на необхідність формування нових управлінських моделей, що ґрунтуються на філософському осмисленні інституційних логік. Баланс між різними цінностями та стратегіями є ключовим фактором успішності гібридних організацій. Управління такими структурами потребує постійного перегляду парадигм та адаптації до зовнішніх викликів. Філософський аналіз дозволяє побачити взаємодію соціального та економічного як динамічний процес, у якому постійно відбувається зміна ролей та значень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричний аналіз конкретних організацій, що дозволить перевірити ефективність концептуальних моделей гібридного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Дерріда Ж. Цілі людини. К.: Четверта хвиля, 2000. С. 114–145.
2. Кастельс М. Інтернет-галактика. Київ : Ваклер, 2007. 304 с.
3. Battilana J., Dorado S. Building Sustainable Hybrid Organizations. *Academy of Management Journal*, 2010. Vol. 53(6). P. 1419–1440.
4. Besharov M. L., Smith W. K. Multiple Institutional Logics in Organizations. *Academy of Management Review*, 2014. Vol. 39(3). P. 364–381.
5. Denis J.-L., Ferlie, E., Van Gestel N. Understanding Hybridity in Public Organizations. *Public Administration*, 2015. Vol. 93(2). P. 273–289.
6. Latour B. *Science in action*. Harvard university press, 1987.
7. Skelcher C., Smith S. R. Theorizing Hybridity. *Public Administration*, 2015. 93(2). P. 433–448.
8. Terepyshchyi S., Dunets V., Dmytro K. Challenges of Hybridity in Transcultural Identity. *Studia Warminskie*, 2018, T. 55. P. 119–130.

Павло КРЕТОВ,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук,
ННІ міжнародних відносин, історії і філософії,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

Олена КРЕТОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології, зарубіжної літератури
та методики навчання, ННІ іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕЇ ПРОСВІТНИЦТВА: ДИСКУРС АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ

У класичному есе «Відповідь на питання: що таке Просвітництво?» (1784) І. Кант експресивно вказує на притаманну людям і людським спільнотам «...неспроможність користатися власним розумом без керівництва когось іншого. Такий стан виникає тоді, коли бракує не розуму, а лише рішучості і відваги користуватися ним без стороннього керівництва. Отже, гасло просвітництва: май відвагу користуватися власним розумом!» [3]. Акцентування цілепокладання та воління раціонального вельми актуальне нині, оскільки новітній час гранично ускладнює формування теоретичних підстав рецепції реальності на основі просвітницьких настанов раціоналізму та гуманізму, сучасні трансформації ідеї Просвітництва (от як проект трансгуманізму назагал та його радикальні напрями зокрема [6]) у контексті перспектив розвитку та власне збереження людської цивілізації зазвичай апелюють до пом'якшення нонантропоцентричних форматів філософування,

(наприклад, об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гартмана) які так чи інакше, генетично сходять чи то до патосу ніщевого нігілізму зокрема, чи то до традиції бунту проти розуму (А. Шопенгауер, Е. фон Гартман, В. Дільтей, О. Шпенглер, Г. Зіммель, Х. Ортега-і-Гассет, О. Шпенглер та ін.). Ускладнення наукового образу світу та його філософської картини (М. Гайдеггер) хоча і корелюють між собою, однак не є когерентними, тому однією з очевидних причин таких відомих сучасних феноменів, як криза наукової експертизи або технології постправди, є неможливість узгодження в колективній уяві фактуальності технологізованої реальності, процесів цифровізації, сфери віртуальності (Ж. Ланьє) та традиційних філософських підстав раціональності, обґрунтованих західним Просвітництвом у картезіансько-кантівській традиції. Тому гуманістичний потенціал кантівської філософії суб'єкта, який парадоксально експлікується в мак-таггартівській концепції «самостей» (the selves), може розглядатися як природна відповідь на виклики філософії інформації та ІІІ, радикального трансгуманізму, конспірології, нонантропоцентричних версій філософування (кластер антикореляціонізму), соціального та політичного популізму тощо.

Зокрема, коли Н. Бостром говорить про моделі моральності сильного ІІІ, то йдеться, на нашу думку, про екстраполяцію трансцендентального суб'єкта та категоричного імперативу на ноуменальну сферу машинного мислення та новітню проблематизацію ідеї безсмертя, тяглості та неперервності свідомості [2, с. 257]. З іншого боку, настанова антикореляціонізму (заперечення фундаментальної кореляції між мисленням суб'єкта та буттям) репрезентує нонантропоцентричну нереляційну метафізику (Р. Брасьє, К. Мейясу), яка заперечує будь-які філософії привілейованого доступу як такі, що є антропоцентричними, і тому може лягти в основу громадянської релігії новітнього глобалізованого людства. Таким чином, антикореляціонізм парадоксально постає філософською підставою трансгуманізму. С. Пінкер, міркуючи про кризу Просвітництва у ХХІ ст., зазначає, що «парадокс ірраціональності ХХІ ст. можна пояснити за допомогою перверзійних стимулів, що стоять за «експресивною раціональністю» та «пізнання із захистом ідентичності»» [5, с. 360]. Різноманітні когнітивні й емоційні упередження роблять людину глухою не лише до раціональної аргументації та часто-густо здорового глузду, розглянутих суто інструментально, але і до власної природи, вкоріненої у кантівському трансцендентальному запитуванні. Можна сказати, що ніщєва концепція «філософії підозри» під впливом якої постає філософська традиція ХХ ст. (зокрема філософська антропологія), у ХХІ ст. трансформується не просто в маскультурний бунт проти розуму, а спроби його ігнорації, канселінгу (виключення), у Гайдеггеровій термінології – надання йому статусу онтичного як інструментального, технологізовано-предметного, замість онтологічного. «Хоча розум є первинним стосовно всього іншого і не потребує (а насправді не може) бути виправданим за першими принципами, щойно почнемо з ним взаємодіяти, ми можемо заспокоїти свою впевненість у тому,

що деякі види міркування, які застосовуємо, є логічними, бо помітимо їхню внутрішню когерентність і вписаність у реальність. Життя – це не сон або дивна комбінація не пов'язаних між собою вражень. І застосування розуму до світу доводить власну значущість, надаючи нам можливість змінювати світ за нашим бажанням» [5, с. 354]. Теза Т. Нагеля щодо того, що неможливо критикувати щось нічим, а отже, релятивізм і суб'єктивізм стосовно логіки і реальності принципово не чинні, не може бути сприйнята когнітивним агентом поза його усвідомленням власної суб'єктності. На нашу думку, йдеться про те, що сучасний цифровізований медіапростір та інформаційно-комунікаційні платформи можуть перетворювати людину на проміжну ланку в системі смислових відношень, своєрідний «ретранслятор» інформації та смислів, при цьому позбавляючи її як можливості смислогенерації через критичну рефлексію так і, в результаті, можливості формування ідентичності на основі мислення і віри. В цьому сенсі цифровізований медіапростір може бути розглянутий як простір безкінечної авторепродукції бодріярових симулякрів (4 та 5 рівнів в класифікації філософа, позбавлених зв'язку з будь-якою реальністю: та чистих симулякрів самого себе) [1], квазібезсмертних безчасових Я, що гранично ускладнює смислогенерацію на рівні комунікативної прагматики.

Зазначимо, що у своєму вченні про безсмертя я-сутностей та фундаментальне відношення любові, яке теж фіксує межу людської здатності як репрезентувати досвід у судженнях так і власне мислити, Д. Е. Мак-Таггарт [4] практично повертається до принципів кантової етики головним принципом якої є, як відомо, категоричний імператив, який якраз і фіксує відношення між людьми як суб'єктами, Я-сутностями чи то когнітивними агентами. Тобто ідеї безсмертя, зла, блага, любові теоретично є постулатами «практичного розуму» що видається так само правильним для Д. Е. Мак-Таггарта як і для І. Канта. За І. Кантом, вище добро можливе тільки за умови безсмертя людської особистості, а оскільки каузальність у Д. Е. Мак-Таггарта не зводиться до зовнішньої причинності, вона інклюзивна і утворює складну фрактальну мережу відношень, то безсмертя може бути тлумачене не простою проєкцією етично належного в майбутнє, а подоланням часовості назагал.

Список використаних джерел

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція; пер. з фр. В. Ховхун. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004.
2. Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин ; пер. з англ. А. Ящук. К. : Наш формат, 2020.
3. Кант І. Відповідь на питання: що таке просвітництво? *Всесвіт*. 1989. № 4. С. 135–138. URL: <https://vpered.wordpress.com/2019/07/04/kant-erklarung/>
4. МакТаггарт Д. Е. Природа існування : у 2-х томах). Т. 2. К.: Темпора, 2022.
5. Пінкер С. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу ; пер. з англ. О. Любенко. К. : Наш формат, 2019.
6. Ross B. Transhumanism : an ontology of the world's most dangerous idea. Doctor of Philosophy (Philosophy). 2019. URL: https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1505282/m2/1/high_res_d/ROSS-DISSERTATION-2019.pdf

Наталія КРОХМАЛЬ,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ОСОБИСТОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Одним із продуктів цифровізації сучасного суспільства є віртуальний простір, який можна розглянути як штучно створений та самостійно існуючий світ, що має власну форму суспільної самоорганізації, відмінної від реального світу. Його основа має подвійну природу: з одного боку, у віртуальний простір переходить реальне суспільство, створюючи у ньому свою копію, а з іншого боку – це штучне суспільство, що напрацьовує власні принципи та засади функціонування і розвитку. Така двоїста основа віртуального простору впливає і на його користувачів, які з одного боку переносять у нього свої цінності, правила поведінки, світогляд, становище тощо, яких набули у процесі соціалізації та життєдіяльності в реальному світі, а з іншого боку, завдяки анонімності та іншим «принадам» віртуального світу створюють нову ідентичність, формують новий світогляд, перетворюються на віртуальну людину, яка вибудовує свої відносини з іншими користувачами на основі створеного про себе образу, іміджу, «Я-віртуального».

У процесі взаємодії у віртуальному просторі користувачі соціальних мереж, спільнот, віртуальних компаній, підприємств, світів та ін. формують свій власний соціальний капітал особистості, що розглядається як її певний ресурс. Його формування обумовлене як певними соціальними зв'язками, що користувач має у реальному житті і використовує у віртуальному світі (наприклад, друзі чи знайомі у реальному житті об'єднуються у команду в онлайн грі), так і створенням нових соціальних зв'язків, на основі спільних інтересів, зобов'язань, солідарності тощо.

Умовами формування соціального капіталу особистості у віртуальному просторі є: певний рівень «довіри» до інших користувачів, з якими прагнете встановити та підтримувати зв'язки; соціальна відповідальність користувача у групі; готовність брати участь у справах інших, використовуючи свої навички, знання, уміння, у тому числі і в реальному житті; дотримання норм і правил поведінки у мережі; інтенсивність контактів у просторі та їх якість тощо.

Механізмами формування соціального капіталу у віртуальному просторі є: ціннісна орієнтація особистості, сформована у процесі соціалізації у реальному і віртуальному суспільствах, що орієнтована на суспільне благо (благо віртуальної групи); індивідуальна соціальна взаємодія на основі прийнятої у віртуальному просторі системи соціального контролю; дотримання соціального статусу, виконання соціальних ролей з відповідною поведінкою, орієнтованими на соціальні утворення, до яких входить

користувач; добровільна чи вимушена довіра до інших користувачів, що сприяє формуванню відносно стійких соціальних зв'язків.

До отриманих вигід соціального капіталу особистості у віртуальному просторі можна віднести: появу знайомих, однодумців, друзів, що мають спільні інтереси; можливості пошуку роботи та працевлаштування; підтримка соціального життя чи ментального здоров'я; задоволеність від життя; можливості вирішення проблем, питань, пов'язаних із реальним чи віртуальним життям користувача; неформальні можливості професійного розвитку; отримання освіти та знань; отримання соціального досвіду; можливості «побудови кар'єри» у певному віртуальному середовищі, наприклад, адміністратор групи; отримання авторитету, влади і відповідно впливу у групі/спільноті, іншому віртуальному утворенні з можливостями формувати та розвивати систему соціального контролю, наприклад, методів та інструментів неформального соціального контролю первинної групи та ін.

Нарощування соціального капіталу особистості у віртуальному просторі можливе за рахунок підтримки позитивної репутації; створення позитивного іміджу особистості; підтримки ефективної комунікації з іншими користувачами утворення, мережі, групи; підтримки спільних соціальних норм та цінностей у віртуальному просторі з формуванням довірчих відносин та ін.

Отже, особистість у віртуальному просторі формує власний соціальний капітал на основі можливостей та ресурсів як реального, так і віртуального світу, які можна принагідно використати, послуговуючись своїм положенням і місцем у віртуальному просторі.

Іван ПАЦАЛЮК,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ФЕНОМЕН ІНДУСТРІЇ 5.0 У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПОСТУПІ ЛЮДСТВА

Індустрія 5.0 у ситуації поступального розвитку людства розкриває її як поворотний момент, коли прогрес переосмислюється через призму гармонії, відповідальності та нового розуміння суб'єкта. Індустрія 5.0 передбачає перехід від суто технологічної оптимізації до моделей, де машини не замінюють людину, а сприяють її можливостям та зберігають центрованість людського чинника. Це виражається в таких аспектах, як персоналізоване виробництво, спільна робота роботів та людей. Соціально-економічна роль Індустрії 5.0 проявляється у її потенційних послаблюючих чинниках та відчуженні, викликаних інтелектуальними та індустріальними революціями. Якщо Індустрія 4.0 автоматизувала робочі місця, збільшуючи безробіття та залежність від машин, то Індустрія 5.0 прагне повернути людину до центру

процесу, а завдяки технологічному розвитку підвищити якість її життя. Та подібна спільна робота людини з роботами вимагає ще й нових навичок таких як: креативність, емпатія, критичне мислення, які неможливо повністю алгоритмізувати. А також постулює нові виклики, які постають перед людиною в світлі переходу до індустрії нового типу.

Головна мета, яку реалізує Індустрія 5.0 у розвитку людства полягає в її здатності синтезувати прогрес та гуманізм, подолати відчуження та екологічну шкоду попередніх епох. «...з приходом Індустрії 5.0 метою є створення балансу між автономними машинами та людьми. Поєднання передових технологій та висококваліфікованих фахівців призводить до більш ефективного, сталого та безпечного виробництва» [1, с. 25]. Це забезпечується за рахунок того, що машинне виробництво збільшується але воно не підміняє людину, і головна його мета полягає не так в отриманні прибутку, як в прагненні досягти стійкості. Та успішна реалізація цієї мети буде залежати від того, чи зможе суспільство усвідомлено спрямувати цей потенціал на благо всіх, а не лише на користь окремих груп.

Поряд з перспективами, які відкриває перед цивілізаційним поступом Індустрія 5.0, є ще й низка викликів. Саме вони вимагають прискіпливої уваги, оскільки з ними доведеться мати справу. «...для повноцінної реалізації потенціалу Індустрії 5.0 необхідно вирішити ряд викликів, пов'язаних з інтеграцією нових технологій, забезпеченням кібербезпеки, підготовкою кадрів та створенням відповідної нормативно-правової бази» [1, с. 27]. Як заважають фахівці, для того аби досягти тих ідеалів, що постулюються Індустрією 5.0. є потреба і в кваліфікованій підготовці фахівців. «Індустрія 5.0 пропонує нові можливості для досліджень у галузі стійкості, а також досягнення стійкості та людиноцентрованості. Та в контексті того, що ми аналізуємо, бачимо ще й глобальну потребу у підвищенні кваліфікації та перепідготовці робочої сили, адже є ключові проблеми як у розвинених, так і в економіках, що розвиваються» [3, с. 139].

На сьогоднішній день в якості прикладу заважають на японській моделі по впровадженню Індустрії 5.0, яка має не лише теоретичні узагальнення щодо подальшого її функціонування, але й впроваджує чимало факторів для її забезпечення. Одним з головних меседжів, на які спирається ця модель є: інтеграція кіберпростору в фізичний простір для стимулювання росту інновацій. Саме тому, цю модель можна вважати такою, що спрямована на оптимізацію отриманих результатів розвитку так, щоб вона виходила за людські здатності, але при цьому сприяла їм.

Список використаних джерел

1. Романишин Ю. Розвиток освіти в контексті індустрії 5.0. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки Випуск 3(62), 2024. С. 24–28.
2. Россоха В. В. Концептуальні засади формування ключових компетентностей фахівців для Індустрії 5.0. Київ : НаУКМА, 2023. С. 12–21.
3. Li L. & Duan L. Human centric innovation at the heart of industry 5.0 – exploring research challenges and opportunities. 2024. P. 139. <https://doi.org/10.1080/00207543.2025.2462657>

Дмитро ПЕРОВ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ У ПРОТИРІЧЧЯХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Звертаючись до концепту «нарративної ідентичності», Поль Рікер пропонує застосування герменевтичного підходу до такого явища як «нематеріальна спадщина». Адже, вона постає специфічним контекстом, що вимагає серйозності у своєму тлумаченні та поясненні. У його концепції «нарративної ідентичності» застарілі традиції, міфи та ритуали забезпечують колективну пам'ять, що стає надійним підмурком та пов'язує людей із їхніми спільнотами. Згаданий автор підкреслює, що спадщина не є статичною: вона постійно переосмислюється в діалозі між минулим і сьогоденням, знаходячи нові смисли. А відтак, нематеріальна культурна спадщина є сукупністю нарративів, що переносяться з покоління в покоління. Усні перекази, легенди чи обряди стають не просто реліктами минулого, а живими текстами, які структурують досвід та пов'язують людей зі своїм корінням. Формуючи для них надійну опору в розумінні своєї належності до коріння, роду, національної ідеї тощо.

В герменевтичному горизонті Поля Рікера [2] значна роль відводиться мові як основі нематеріальної культурної спадщини. Мова тут є не лише засобом спілкування, а й сховищем культурних смислів, що розкриваються за допомогою інтерпретації. Нематеріальна культурна спадщина постає як нарративне і символічне поле, яке формує ідентичність, підтримує пам'ять і потребує активної стійкості. Воно не є чимось застиглим або сакральним, а є процесом, в якому минуле і сьогодення відбуваються в постійному діалозі (у дослідницькому дискурсі нематеріальна культурна спадщина також часто позначається поняттям живої спадщини (living heritage)). Цінність цієї спадщини полягає в її здатності пов'язувати людей у часі, зберігаючи їхню людяність і відкриваючи простір для свободи та творчості.

Попри мову існує ціла низка інших елементів, які можна визнати належними до нематеріальної культурної спадщини. Це і усна народна творчість, і виконавська майстерність, і традиційні ремесла тощо. Однак, якщо взяти до уваги хоча б аспект мови, то навіть тут можна побачити наявність значного поля проблем, які існують на сьогоднішній день. Зрозуміло, що чимало питань навколо мови вийшли на арену з початком війни в Україні. Свідомий вибір рідної мови, традицій, які стоять за нею, та популяризація української (україномовні переклади літератури, кіно тощо) стали свідченням сили духу, національної ідентичності та віри в Україну.

Так, якщо дещо масштабувати розмірковування та вийти за межі держави, то можна побачити, що перед лицем глобального простору українська мова займає ті ж позиції, як і в будь-яких інших локальних культурах. Сучасні процеси глобалізації, які начебто постулюють вільний рух капіталу та інформації, мають зворотній бік своїх «ефективних стратегій» та супроводжується «локальною збіднілістю» та втратою традиційних ідентичностей. Так, в логіці розмірковувань Зигмунта Баумана, глобалізація розкривається у всій повноті суперечностей даного процесу – можна говорити про те, що глобалізація є парадоксом: вона обіцяє свободу, але прирікає багатьох на маргіналізацію, розверзаючи все більше провалля між «глобальними елітами» та «локальними аутсайдерами». Цей дуалізм підкреслює те, що універсальність глобального світу часто виявляється ілюзорною, приховуючи нові форми залежності.

Культурний вимір глобалізації, який, з одного боку, сприяє обміну та змішанню культур, забезпечує видимість космополітизму. З іншого боку, цей процес часто призводить до гомогенізації, коли локальні традиції та ідентичність витісняються стандартизованою масовою культурою. Крайне ми можемо спостерігати наразі, коли знання англійської мови, що визнається у всьому світі є безапеляційною вимогою, в той час, коли українська, навіть, в межах держави потребує повсякчасного обстоювання.

Глобалізація активно провадить ідеї культурного різноманіття, відзначаючи, що світовий ринок породжує унікальні практики у виробництві товарів споживання, відповідних епосі та тенденціям. Поряд з цим, попередні культурні надбання розглядаються як вічна мерзлота, муміфіковане минуле. Це можна назвати економічним парадоксом: глобалізація начебто декларує та позиціонує зближення культур, але насправді призводить до їхньої ерозії та відчуження [1].

Існує твердження, що коли втрачаєш усе, вже немає чого втрачати, бо немає чого боятися. Однак, за культурну спадщину слід боятися до повної її втрати. І маємо пам'ятати, що глобалізація є, можливо не єдиним, але потужним чинником, який руйнує та розпорошує культурний спадок. Тому є сенс задуматися про те, чи варто підтримувати всі тенденції, які підхоплює «плинна сучасність».

Список використаних джерел

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
2. Лір Є., Семків Р. та ін. Культурна експансія. Київ: Твоя Підпільна Гуманітарка, 2023. 240 с.
3. Ricœur P. The conflict of interpretations. Essays on Hermeneutics. Evanston: Northwestern University Press, 1974. 416 p.

Яна Портнова,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ ФЕМІНІЗМУ: КЛЮЧОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Гендерна рівність є фундаментальним принципом демократичного суспільства, що забезпечує рівні права та можливості для всіх громадян, незалежно від статі. У контексті політичної теорії фемінізму гендерна рівність розглядається як ключовий елемент справедливості та інклюзивності в політичному процесі, аналізуючи основні концепції феміністської політичної теорії та сучасні виклики, пов'язані з досягненням гендерної рівності в політиці.

Ліберальний фемінізм зосереджується на забезпеченні рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків через законодавчі реформи та політичні зміни. Ліберальні феміністки вважають, що дискримінація за ознакою статі може бути подолана шляхом усунення правових бар'єрів та забезпечення рівного доступу до освіти, працевлаштування та політичної участі.

Радикальний фемінізм стверджує, що корені гендерної нерівності лежать у патріархальній структурі суспільства, яка систематично пригнічує жінок. Радикальні феміністки наголошують на необхідності глибоких соціальних змін для демонтажу патріархальних інституцій та культурних норм.

Соціалістичний фемінізм поєднує ідеї марксизму та фемінізму, підкреслюючи взаємозв'язок між капіталізмом і патріархатом. Соціалістичні феміністки вважають, що економічна експлуатація та гендерна нерівність є взаємопов'язаними, і для досягнення справжньої рівності необхідно трансформувати як економічну, так і соціальну структури суспільства.

Інтерсекційний фемінізм акцентує увагу на тому, що гендерна нерівність перетинається з іншими формами дискримінації, такими як расова, класова, етнічна та інші. Інтерсекційний підхід підкреслює важливість врахування множинних ідентичностей та досвідів жінок при аналізі та вирішенні проблем гендерної нерівності.

Незважаючи на те, що кількість жінок у політичному житті зростає, їхня присутність у вищих політичних колах влади залишається недостатньою.

На парламентських виборах 2019 року до Верховної Ради України було обрано 20,8% жінок, що є рекордним показником для країни, але все ще свідчить про значну гендерну диспропорцію.

А за результатами парламентських виборів у Швеції, які відбулися 11 вересня 2022 року, жінки отримали 44 % місць у Риксдагу, що є значним досягненням у напрямку гендерної рівності. Це станом на 2017 рік [4].

Патріархальні стереотипи продовжують впливати на сприйняття ролі жінок у суспільстві та політиці. Жінки часто стикаються зі «скляною стелею» у кар'єрі та упередженнями щодо їхніх лідерських якостей.

Насильство щодо жінок залишається серйозною проблемою. 2023 року в Україні було зафіксовано понад 250 000 звернень щодо домашнього насильства. Багато жінок не повідомляють про такі випадки через страх стигматизації та недовіру до правоохоронних органів [1].

Реалізація політик, спрямованих на досягнення гендерної рівності, часто стикається з браком фінансування. Програми, що підтримують жіноче підприємництво, розвиток кар'єри та соціальний захист, нерідко недоотримують необхідні ресурси.

Досягнення гендерної рівності є однією з Цілей сталого розвитку ООН, що підкреслює її важливість для глобального прогресу. Україна взяла на себе зобов'язання щодо реалізації цих цілей, що включає забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у політичній сфері [2].

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у спробі реалізації гендерної рівності. Організації, такі як «Ла Страда-Україна» та «Гендерний клуб Дніпро», займаються просвітницькою діяльністю, надають юридичну та психологічну допомогу жінкам, сприяють підвищенню обізнаності про гендерні питання та підтримують жінок у політичній та громадській діяльності.

Також ЄС активно працює над забезпеченням рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, приймаючи відповідні закони та стратегії. Проте, незважаючи на значний прогрес, гендерна нерівність все ще існує в багатьох сферах, таких як зайнятість, заробітна плата, політичне представництво та насильство.

Одним із ключових інструментів ЄС у боротьбі за гендерну рівність є Стратегія гендерної рівності, яка визначає пріоритети та заходи для досягнення рівності. Також Європейський інститут гендерної рівності (EIGE) відіграє важливу роль у зборі даних, проведенні досліджень та розробці рекомендацій щодо гендерної політики [3].

Висновок. Гендерна рівність у політичній теорії фемінізму є ключовим аспектом побудови справедливого суспільства, де жінки та чоловіки мають рівні можливості для участі у прийнятті рішень. Основні напрями феміністської теорії – ліберальний, радикальний, соціалістичний та інтерсекційний фемінізм – пропонують різні підходи до подолання гендерної нерівності, однак усі вони визнають необхідність трансформацій на рівні політичних та соціальних інституцій.

Попри значний прогрес у забезпеченні гендерної рівності, сучасні виклики, такі як недостатнє представництво жінок у політиці, гендерний розрив у заробітній платі, стереотипи, домашнє насильство та недостатнє фінансування гендерних ініціатив, продовжують впливати на суспільство. Міжнародні організації, уряди та громадянське суспільство відіграють важливу роль у подоланні цих проблем та забезпеченні сталого розвитку.

Для досягнення реальної рівності необхідні комплексні підходи, які включають законодавчі реформи, освітні ініціативи, соціальні програми та активну участь жінок у політичному житті. Гендерна рівність у політиці – це не лише питання справедливості, а й важливий чинник демократичного розвитку та економічного зростання суспільства.

Список використаних джерел

1. Поліщук В. Гендерна рівність в Україні: успіхи та виклики. Український соціологічний портал. URL: <https://usp-ltd.org/henderna-rivnist-v-ukraini-uspikhy-ta-vyklyky/> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Гендерна рівність у Цілях сталого розвитку – ІНСТИТУТ КРЕАТИВНИХ ІННОВАЦІЙ. ІНСТИТУТ КРЕАТИВНИХ ІННОВАЦІЙ – Твори майбутнє вже сьогодні. URL: https://kreativ.im/henderna-rivnist-u-tsiliakh-staloho-rozvytku/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.03.2025).
3. Антонюк Л. Гендерна рівність у Європейському Союзі у цифрах та фактах – Лілія Антонюк. Євроквіз – Прямуємо разом!. URL: <https://euroquiz.org.ua/network-eu/blogs/view/1528> (дата звернення: 24.03.2025).
4. Жіноче обличчя шведського парламенту. new voice. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/zhinoche-oblichchja-shvedskogo-parlamentu-1303989.html> (дата звернення: 25.03.2025).

Яна ЧЕЙШВІЛ,
здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

УЧНІСЬКА ОЛІМПАДА ЯК ЕВОЛЮЦІЯ АНТИЧНОЇ ІДЕЇ ОЛІМПАДИ

В Античній традиції Олімпійські ігри були більш ніж змаганнями: вони служили важливим соціальним та політичним інструментом. Фундаментальною характеристикою їх означення було «священне перемир'я», яке набуло значення в часи проведення військових дій між полісами, але дозволяло учасникам та глядачам безпечно дістатися до місця події, символізуючи *єдність розрізненого еллінського світу*. Олімпійські ігри виступали не лише єднальним майданчиком, але й стали ознакою значимості *«символічної перемоги»*. Ті, хто здобував перемогу не брали в якості призу нічого матеріального: переможці отримували статус героя як символ гордості в своєму полісі та поза його межами.

Олімпійські ігри Античності були глибоко зав'язані на релігійних обрядах: перед змаганнями проводилися жертвоприношення, а самі ігри супроводжувалися молитвами та церемоніями. Щоразу, коли вони проводилися, то до участі запрошували не лише атлетів, а й поетів, ораторів чи філософів, які могли на рівні з іншими продемонструвати свій талант. Ця ідея ввібрала грецький ідеал здібності, який власне тримається й дотепер: визнання будь-якого таланту нехай би він тримався на фізичній силі чи моральних цінностях, головне аби він засновувався на таких якостях як мужність, витривалість і честь.

Еволюцію ідеї Олімпійських ігор, яку було започатковано в Античному світі, можна спостерігати далі в змаганнях, які встановлено у професійному спорті, і не лише в цій сфері. Ефект Олімпійських ігор проник майже у всі

сфери буття люди, а доказом тому слугують учнівські олімпіади. Якщо герої Античного світу демонстрували силу і дух, аби прославити свій поліс, то в сьогоденні учні в межах олімпіад прославляють знання, креативність, логічність мислення тощо. І, напевне, єдиною відмінністю, яка дещо різнить Античність та наше сьогодення, так це те, що беручи участь в учнівських олімпіадах діти отримують додаткові заохочувальні призи, як от: дипломи, медалі чи й стипендії на навчання. Крайні є гарним інструментом мотивації. Хоча з цим глибоко й не погоджуються деякі сучасні дослідники. До прикладу, британський філософ Роджер Скрутон [1], який притримується ідей консерватизму, і для того аби показати як він відображується у сфері культури та естетики, торкається ідеї Олімпійських ігор. Це необхідно йому для того аби підкреслити як можна зберегти традицію: її символічну силу у нестабільному сьогоденні. У ході дослідження він наголошує на значимості ритуалу, який прослідковується в Античному способі проведення Олімпійських ігор і критикує сучасний підхід, що орієнтований на надмірну комерціалізацію, через яку, на думку Р. Скрутона, руйнується їхній духовний потенціал. Відтак, в логіці розмірковувань знаходимо твердження, що руйнувати традицію через комерційні складники не обов'язково, адже сьогодення має досить потужну складову для породження своїх міфів та своїх підстав для нематеріального заохочення. «...міф про жертву поступився місцем міфу про емансипацію, і підручники з історії знову переписані. Історія Британії починається зі звільнення рабів, проходить через емансипацію робітників до суфражисток та емансипації жінок і, нарешті, до емансипації всіх у сучасному рівноправному суспільстві: це міф, представлений у постановці Денні Бойла, церемонії відкриття Олімпійських ігор 2012 року в Лондоні та прийнятий натовпом. Він тепер визначає навчальну програму з історії в наших школах, і, хоча в ньому навряд чи є частка істини, він має виняткову перевагу, яку наш міф поділяє з французькими оповіданнями про Революцію, а саме його прийнятність для лівих ідеологів і таким чином зв'язок усіх нас загальною ідентичністю» [1, с. 1].

Так, виходячи з логіки розмірковувань Роджера Скрутона, ми можемо стверджувати, що в сучасному світі є чимало підстав до того аби формувати національні наративи, що в цілому можуть слугувати отим символічним орієнтиром, який може цілком забезпечити прагнення до участі та достойний приз в якості визнання. А відтак, не доведеться нівелювати традицію задану Античністю.

Як підсумок, завважимо на ідеї згаданого нами британського філософа [1]. Варто утримувати консервативні традиції, що починаються з відчуття того, що все *добре легко зруйнувати, але важко створити*. Це особливо справедливо щодо тих благ, які даються нам як колективні активи: мир, свобода, закон, ввічливість, громадський дух, безпека власності тощо.

Список використаних джерел

1. Скрутон Р. Як бути консерватором. Київ, Наш Формат, 2024. 232 с.

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Аріана ГАБРИЄЛЯН,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Харківський національний медичний університет
(м. Харків, Україна)*

Науковий керівник – **Алла РОГОВА,**
*асистент кафедри філософії та суспільних наук,
Харківський національний медичний університет
(м. Харків, Україна)*

БІОХАКІНГ ТА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МЕЖ ЛЮДСЬКОГО

Сучасний світ стоїть на порозі значних змін. Ми з вами – свідки початку нової ери, де людина активно втручається у власну біологію. Ця практика трансформує наше розуміння норми людського організму, ставлячи перед суспільством складні етичні, філософські та соціальні питання.

Рух трансгуманізму стає реальністю на наших очах і набуває дедалі більшої популярності, викликаючи дискусії про майбутнє людства та етичні наслідки нових технологій, які призначені для модифікації людського тіла. Ідея вічного покращення внаслідок подолання обмежень людського тіла природним та штучним шляхом завжди бентежила розум людства.

А наскільки реально вдосконалити людину технологіями?

Прибічники трансгуманізму вірять, що технології дадуть нам не тільки довше життя, а й нові виміри свідомості.

Звучить привабливо, чи не так? А тепер погляньмо, як це виглядає на практиці: експерименти з дієтами, фізичні навантаження, прийом добавок і ноотропів, використання технологій для відстеження біометричних даних, імплантація чіпів в організм, регулярне переливання крові тощо. Головна мета – «зламати» генетичний код і максимально вдосконалити себе.

Технологічний сектор вже відчуває вплив цих змін. Згідно з аналізом ринку біохакінгу, проведеним американською компанією Grand View Research (Сан-Франціско, США), його глобальний обсяг досягне 24,81 мільярда доларів США в 2024 році і буде розвиватися з темпом росту 18,95 % щорічно до 2030 року [1]. Це свідчить про те, що технології біохакінгу набирають популярності і стають важливими інструментами у покращенні людських можливостей, що відповідає тенденціям трансгуманізму та інтересу до покращення здоров'я і розумових здібностей. Тобто біологія може стати наступною великою обчислювальною платформою, де мовою програмування буде технологія редагування генів. І тут починаються складні питання: якщо технології дозволяють покращувати когнітивні здібності, чи не стає «нормальний» рівень інтелекту

недостатнім?; чи повинні всі прагнути до підвищеної продуктивності, або це особистий вибір?

Критерії оцінки нормальності та патології розмиваються, підриваючи фундамент медичної етики та деонтології. Коли лікар відмовляється виконувати «бажання» пацієнта, чи є це захистом клятви Гіппократа або порушенням автономії особистості? Де проходить межа між терапією та прагненням до надлюдських можливостей? Дослідження, проведене компанією Pew Research Center (Вашингтон, США) у 2023 році, виявило, що 63 % респондентів вважають імплантацію технологічних пристроїв у тіло «частково дегуманізуючою практикою», тоді як 37 % розглядають це як «еволюційний крок розвитку людини» [2]. Це демонструє глибокий філософський розкол у розумінні того, що взагалі означає бути людиною.

Незважаючи на ідею його масовості, біохакінг залишається привілеєм заможних. Реалії сьогодення свідчать про те, що доступність передових методів самооптимізації між бідними та багатими суттєво відрізняється. Можливо завтра ми прокинемось у світі, де багаті матимуть перевагу не лише в грошах, але й у біологічних можливостях і побачимо нерівність наступного рівня? Чимало хто попереджає й про потенційну дискримінацію, в тому числі і на робочих місцях – адже одні люди матимуть суттєві фізичні переваги над іншими.

Ризики самолікування теж очевидні. Інформаційний хаос ускладнює розрізнення доказових практик від псевдонаукових втручань. Користувачі стикаються з непередбачуваними наслідками комбінування різних протоколів, добавок та процедур.

Особливої уваги заслуговує новий тип психологічної залежності – від показників і даних про власне тіло. Біохакінг породжує розлади нового типу, коли життя підпорядковується цифрам і графікам. Парадоксально, але прагнення до оптимального здоров'я може підірвати психологічне благополуччя.

Водночас, не можна оминати й релігійний аспект, адже біохакінг ставить під сумнів саму природу людського існування. Релігійні організації критикують біохакінг за посягання на божественний задум: католицька церква допускає покращення здоров'я, але засуджує редагування геному людини; в ісламі технології допустимі, якщо вони не шкодять душі й не руйнують природну сутність людини; буддизм фокусується на духовному розвитку, а не на фізичному «вдосконаленні».

Часом виникає питання: якщо ми можемо запобігти хворобі, а не лікувати її – хіба це погано? Але наступне питання складніше: де та межа, за якою профілактика перетворюється на створення «покращеної версії» людини?

У будь-якому разі, немає жодних сумнівів у тому, що використання надсучасних технологій для покращення можливостей людини навряд чи можливо буде зупинити. Тому є велика необхідність у розробці соціальних механізмів справедливого розподілу цих можливостей і суворому регулюванні, щоб не допустити можливих «побічних ефектів».

Список використаних джерел

1. Інтернет-ресурс: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/biohacking-market>
2. Інтернет-ресурс: <https://www.pewresearch.org/science/2022/03/17/ai-and-human-enhancement-americans-openness-is-tempered-by-a-range-of-concerns/>
3. Н. Бостром «Екзистенційні ризики». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jetpress.org/volume9/risks.html>.
4. М. Зімерман «Релігійні аспекти в трансгуманізмі». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eroskosmos.org/religious-motifs-in-technological-posthumanism/>.

Наталія ГОДЗЬ,

доктор філософських наук, доцент,

професор кафедри філософії,

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

(м. Харків, Україна)

СИСТЕМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ. ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЙ

Філософія науки та філософія мови мають багато дотичних питань в процесі їх дослідження. Саме тому сьогодні слід звернутися до двох праць, а саме праці метра філософії науки (і це слід постійно нагадувати – Гр. Грузинцева, життя якого міцно пов'язано з Харковом та Дніпром) та цікавої праці двох чудових дослідників, а саме В. Кузнецова та О. Габовича. Якщо Гр. Грузинцев увійшов в історію низкою праць які відносяться не лише до математики, логіки, але й до філософії науки (і, мабуть, не лише філософії науки однієї – аналіз праць ще чекає більш детального осмислення значень і можливостей гіпотез, які заклав Грузинцев своїми теоріями). Важливо також, що В. Кузнецов та О. Габович досліджують питання зовнішньої та внутрішньої семіотики та систем наукового знання і пишуть насамперед про науку як частину культури загалом, питання текстів та назв (що особливо цікаво), назв та названих сутностей і пишуть про цілісне (холістичне) бачення та його протилежність, але тим не менш важливий метод – інгредієнтний (складниковий) підхід. Дуже цікавим моментом є розгляд особливостей абстрактного мислення виходячи з порівняння психології мислення та відповідно світобудови носіїв монолінгв та білінгв, оскільки, як вказують ці автори, спираючись на зауваження Уїльяма Мак-Ніла, «володіння двома мовами відкриває можливість іменування однієї реальності словами з різних мов». Підняте ними питання перекладів та впровадження в мову іншомовних понять та термінів дійсно є цікавим та надважливим процесом. [2]. Саме питання перекладів, питання презентації в науковій спільності сучасних і незаслужено забутих праць науковців створює неймовірно важливий та цікавий простір у площині систематизації в науці, нагадаємо, що в свій час ще Гр. Грузинцев

висунув положення про початок зсуву в сучасній йому науці, який на його думку мав соціальні передумови, і який він означив як зсув у «логічній необхідності та пізнавальної цінності» Нагадаємо також, що його перший Нарис, який було присвячено проблемам структури науки, поділявся на підрозділи:

1. Про одну тенденцію сучасної наукової думки (271)
2. Постановка проблеми (274)
3. Наука як сукупність знань (277).
4. Пізнавальні системи (280).
5. Наукове дослідження та теорія науки (284).

Нарис другий він присвятив «Елементом наукового методу» (286):

1. Структура окремого судження (286).
2. Судження про властивості, про розвиток та існування речей (290).
3. Проблема та процес утворення понять (293).

Нарис третій називався «Наукові проблеми» (305):

1. Класифікація проблем обґрунтування (305).
2. Проблема наукового формулювання (308).
3. Проблеми редукції (311)
4. Обґрунтування науки загалом (314).
5. Джерела проблем дослідження (317)

Резюме: *Essais sur la theorie de la sciense* (318-320).

Зрушення науки за Гр. Грузинцевим, характеризується трьома моментами – системної точної зору, *sui generis* релятивізмом і екзактністю (зверніть увагу до цей термін, який для Грузинцева має, мабуть, авторську трансляцію; також дослідникам слід проаналізувати історію цього терміна, тут ми також потребуємо допомоги з уточнення історії виникнення і авторства. Гр. Грузинцев робить особливий наголос на це поняття і пише наступне: що в основі екзактності, на його переконання, «лежать більш високі вимоги, які пред'являє до своїх методів сучасна наука, викликані значною мірою труднощами поставлених їй завдань, нерозв'язних за допомогою старих логічних засобів».

Ми говоримо про публікацію трьох нарисів, але сам Грузинцев у даному відбитку у виносках наводить наступну інформацію – його четвертий нарис «Проблема вдосконалення наукового методу» був не вміщений через умови обсягу публікації, але 1, 2 і 4 й 27 року у сполученому засіданні науково-дослідних організацій, що дає нам, безсумнівно, важливу історичну інформацію та нитку для пошуку цих матеріалів надалі, оскільки сама доповідь, як нам здається, все одно має бути дещо відмінною від даного матеріалу, а по-друге, цікаво подивитися, хто ще виступав на цьому заході та оцінити його значення. Безсумнівно, що автор цієї статті відчував при її підготовці дуже складні почуття, оскільки відчуття «потоків історії» в даний момент дуже близьке йому, як і багатьом іншим у нинішній ситуації, з іншого боку, згадуючи історію, відкривався якийсь коридор часу, в якому відчуття близькості в переживаннях, «2» було

надзвичайно яскравим і трагічним, а також місце, в якому працював автор статті, незримо торкалося рідкісної книги з місцем, про яке писав і містом, в якому виступав Гр. Грузинцев і, безперечно, мав наукові контакти (за бажання це було б орієнтиром для істориків та істориків філософії, а також істориків науки загалом).

Основний прийом наукових досліджень за Гр. Грузинцевим – розкладання на складові. З цим прийомом у нього пов'язані два важливі методологічні поняття – елементи та системи. Гр. Грузинцев не втомлювався повторювати, що «наука це система», і стосовно науки існують системи з переважним становищем – це, як вважає, «системи соціальних відносин» [1, с. 26].

Висновки. 29 серпня 2029 року виповниться сто років з дня смерті Гр. Грузинцева, тому науковій спільноті слід зібрати не лише те, що вдалося зберегти з творів батька О. Грузинцева та сина Гр. Грузинцева, бо, на нашу думку, вплив наукових інтересів та виховання в родині у минулому мало дуже багато цікавих наукових та психолого-педагогічних моментів, але й перевидавати їх твори, особливо сина, і провести системний критичний аналіз низки публікацій, присвячених їхнім працям, оскільки таким чином можливо побачити та порівняти, що вдалося у свій час вивести з творів, а що ще чекає свого прочитання та переосмислення.

Список використаних джерел

1. Грузинцев Гр. (1928) Очерки по теории науки (відбиток із записок Дніпропетровського інституту народної освіти, т. II. 1928). Друко - Літографія Катеринінської залізниці. С. 271–276.
2. Габович О., Кузнецов В. (2021). Зовнішня та внутрішні семіотики систем наукового знання. Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія. К., Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. 396 с. С. 12–63.

Ольга ГОРПИНИЧ,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Людина – вічна проблема не тільки філософії, але всього комплексу соціальних та гуманітарних наук. Існує величезний пласт літератури про людину. Але людина залишається проблемою, до того ж не тільки для інших, але й для самого себе; немає єдиної точки зору про природу людини та її сутність як спеціального предмету дослідження. На початку ХХІ ст. актуалізується одна з іпостасей людини, а саме інновація, у світі, формується

нова система цінностей, де розвиток людства перейшов у інформаційну епоху. Як швидко ми звикаємо до будь-яких розумних речей, різних гаджетів та інше. Прогрес не стоїть на місці, а розвивається з кожним днем. Те, що раніше здавалося з розряду фантастики, зараз увійшло в нашу повсякденну реальність.

Таким чином, справедливо говорити про інновації. Без якісних, суттєвих проривів у технологіях, техніці та відповідному мисленні не може бути розвитку цивілізації. Але для будь-якого освітнього, культурного, наукового та бізнес – простору, дуже важливо пам'ятати і про традиції, традиційне мислення, і не просто пам'ятати, а й розвивати те й інше одночасно.

Сьогодні все частіше йдеться про нову якість суспільства, в якому ми живемо. «В результаті динамічних трансформацій сучасної цивілізації, на відміну від попереднього, індустріального етапу, найважливішою рисою сьогодення є незворотні зміни в характері людської діяльності, її перехід з трудової у творчу. Специфікою творчості є її самодостатність, домінування прагнення до саморозвитку особистості. Це вочевидь проявляється особливо тоді, коли досягнутий певний рівень задоволення потреб людини. Як основна характеристика сучасності, творчість протистоїть праці як інтенсивній фізичній діяльності, характерній для минулих епох. Звідси почасти нерозуміння і несприйняття творчості та її результатів, а разом з нею – інновацій» [1].

Поняття «традиція» та «інновація» все більш переплітаються між собою. Термін «традиція» у науковій літературі є досить різноплановим. Традиція (від латів. «tradition» передача, оповідання) – норми та правила життя людей, що передаються від покоління до покоління. Традиція відбиває наступний зв'язок у розвитку, зв'язок часів та епох, що формує образ цивілізації. Поняття «інновація» походить від лат. «novatio», що означає «оновлення» (або «зміна»), вперше термін з'явився в наукових дослідженнях ХХІ ст., також варто відзначити, що суттєвою характеристикою інноваційних процесів є ідеї, виведені з багатьох традицій [2, с. 28–34]. Отже, традиції, що виникли в давнину, відіграють визначальну роль у вихованні та освіті нових поколінь.

Поняття інновація – багатозначне. Воно покликане підкреслити не тільки новизну ідеї, продукту, структури інновації, але включає в себе тезу про можливість впровадження нового продукту чи нової ідеї на практиці. Новий вид товару, послуги, ідеального чи матеріального продукту, що тиражується для широкого використання, є частиною інноваційного процесу. Подібне практично орієнтоване виробництво тісно пов'язане з досягненнями науки і постає як підсистема складного спеціалізованого освоєння світу. Техногенна цивілізація заохочує інновації, створює необхідний дедалі більше інновацій інтелектуальний клімат. Саме тому таке суспільство розвивається швидшими темпами, ніж традиційне суспільство, де інновації рідкісні і відбуваються, коли неможливо обійтися без нової продукції.

Наш час – дивовижний та динамічний час інновацій. Говорячи про інновації, не слід забувати, що стартувати у світле інноваційне майбутнє,

перебуваючи в рамках «голоного» інтелектуального простору, неможливо. Не можна без традицій формувати інноваційне мислення. Традиції – це той базис, та платформа, на якій тільки й можливий рух уперед. Це природний та дуже потужний механізм передачі інформації та навчання життєвим стратегіям.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Інноваційність людини як вимога часу. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/318>
2. Підприємництво та організація власного бізнесу : навч. посібник / За ред. Р. І. Грешка. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 580 с.

Марія ДМИТРЕНКО,
доктор філософських наук, професор,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ У ФОРМУВАННІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ІННОВАЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасний світ характеризується не лише швидкими технологічними змінами, але й зростаючою конкуренцією, що вимагає від організацій постійної адаптації та інновацій. Корпоративна культура перестає бути статичною, а стає ключовим фактором конкурентоспроможності, формуючись через ефективні комунікаційні стратегії.

Дослідження зосереджується на аналізі комунікаційних стратегій як інструменту формування організаційної ідентичності, цінностей та інноваційного середовища.

Мета – розкрити, як інноваційні організації можуть використовувати комунікаційні стратегії для розвитку культури, що сприяє творчості, співпраці, етичному зростанню та швидкій адаптації до змін.

Аналіз теоретичних джерел підтверджує, що комунікація є не лише інструментом, але й фундаментом для побудови, підтримки та трансформації корпоративної культури в інноваційних організаціях. Корпоративна культура розглядається як багат шаровий феномен, що включає індивідуальні цінності, групові норми та організаційні стратегії, які формуються через комунікаційні практики.

Дослідження розглядає комунікацію як конститутивну частину корпоративної культури, що відповідає соціальному конструктивізму, та аналізує, як комунікаційні стратегії втілюють цю концепцію. Корпоративна культура – це динамічний процес, що постійно узгоджується через комунікацію, особливо в умовах швидких змін та інновацій. Комунікаційні практики – це не просто інструменти, вони є наріжним каменем соціально-

інституційно-культурного управління, постійно виправдовуючи вибори та зміцнюючи організаційне визнання серед залучених людей. Зі зміною інституцій змінюється і комунікація, адаптуючись до зростаючої пристрасності, участі та відданості з боку особистих практик, а також міждисциплінарних зв'язків, пов'язаних з організаційним розвитком та гуманітарним середовищем [1].

В інноваційному світі знання створюються через діалог, співпрацю та обмін ідеями, що підкреслює епістемологічну роль комунікаційних стратегій. Комунікація має етичні наслідки, формуючи цінності, соціальну відповідальність та довіру, що є критично важливим для інноваційних організацій. Взаємозв'язок між організаційною культурою та комунікацією є складним, але розуміння цієї динаміки критично важливе для створення середовища, де працівники відчують підтримку, залученість та уповноваженість. Сильна організаційна культура сприяє ефективній комунікації, тоді як чітка та прозора комунікація зміцнює культуру [2].

До основних комунікаційних стратегій відносимо:

- **Стратегічну комунікацію.** Інноваційні організації повинні розробляти та впроваджувати комплексні комунікаційні стратегії, що враховують їхні специфічні цілі та цінності. Стратегії повинні включати внутрішні та зовнішні комунікації, а також використання різноманітних каналів та інструментів. Важливим є забезпечення прозорості, відкритості та двостороннього зв'язку з усіма зацікавленими сторонами. Важливою для даної стратегії є міжкультурна комунікація. Культурологічні та лінгвосоціопсихологічні знання про іншомовний соціум, які створюють широкий контекст міжкультурного спілкування, формують готовність до ефективного міжкультурного ділового спілкування і відповідно до міжнародного професійного співробітництва [3].

- **Внутрішні комунікації.** В інноваційних організаціях внутрішні комунікації відіграють ключову роль у формуванні культури співпраці, навчання та інновацій. Необхідно використовувати різноманітні інструменти для обміну знаннями, ідеями та досвідом, такі як внутрішні соціальні мережі, форуми, вебінари та тренінги. Важливо заохочувати працівників до активної участі в комунікаційних процесах та надавати їм можливість висловлювати свої думки та ідеї.

- **Зовнішні комунікації.** Інноваційні організації повинні активно комунікувати зі своїми клієнтами, партнерами та інвесторами, демонструючи свою інноваційність та цінності. Необхідно використовувати різноманітні канали для зовнішніх комунікацій, такі як веб-сайти, соціальні мережі, прес-релізи та публічні виступи. Важливо будувати позитивний імідж організації та зміцнювати її репутацію як інноваційного лідера.

- **Комунікаційні стратегії та ШІ.** Інноваційні організації можуть використовувати ШІ для автоматизації та персоналізації комунікаційних процесів. ШІ може допомогти аналізувати комунікаційні дані, виявляти

тенденції та прогнозувати результати. Важливо використовувати ШІ етично та відповідально, забезпечуючи прозорість та контроль над алгоритмами.

Комунікаційні стратегії є ключовим інструментом для формування корпоративної культури в інноваційних організаціях. Стратегічна комунікація, підкріплена філософськими інсайтами, технологічними досягненнями та етичними принципами, є ключем до створення динамічного, інноваційного та стійкого корпоративного середовища. Необхідно зосередитись на людині, її потребах, цінностях та розвитку, використовуючи комунікаційні стратегії для підтримки людського потенціалу. Мультикультуралізм, різноманітність, інклюзивність та діалог є важливими для сучасної корпоративної культури, особливо в інноваційних організаціях. Відповідальне впровадження ШІ та інших технологій є необхідним для забезпечення етичного та стійкого розвитку корпоративної культури. Необхідні подальші дослідження впливу комунікаційних стратегій, ШІ та інших технологій на формування корпоративної культури в інноваційних організаціях.

Список використаних джерел

1. Abdelfettah Touati Corporate Communication and its relationship to organizational culture. URL: <https://surl.gd/tmpasn>. DOI:10.34140/bjbvbn4-065
2. Alexis Perrin The Intersection of Organizational Culture and Communication: Shaping Workplace Success URL: <https://surl.li/wkiezl>
3. Іванова І.В. Забезпечення культуровідповідності професійної іншомовної освіти Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку : колективна монографія : у 2 ч. / відп. за випуск О. Є. Карпенко. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 141–167. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-6>.

Вячеслав ЗАХАРОВ,

*здобувач ступеня доктора філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
(м. Харків, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ МІЖ КЕРІВНИКОМ ТА ПІДЛЕГЛИМ З ПОЯВОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. КОРОТКИЙ НАРИС

Індустрія 4.0 спричинила великі цифровізаційні процеси, які вплинули на усі сфери людського життя та створили другий онтологічний простір. У якому «інформація» стає головною валютою та джерелом до трансформації. М. Маклуен казав «Medium is the messenger». Говорячи про важливість каналу комунікації, а не змісту повідомлення [1]. Медіа в сучасному суспільстві обумовили переформування моделей соціальної взаємодії, у яких

автоматизовані системи посідають і роль інструментів роботи і роль агента, який автономно приймає рішення. У таких умовах відбувається трансформування структури трудових відносин, зокрема взаємодії керівника та підлеглого. Сучасний науковий простір недостатньо теоретизований в робочих аспектах штучного інтелекту з точки зору філософії. Ми маємо на меті охарактеризувати основні питання у сфері управління (між керівником та підлеглим) з використанням штучного інтелекту. «За результатами опитування Work.ua, 53 % роботодавці вважають досвід взаємодії з ChatGPT корисним» [3, с. 302]. Традиційні моделі управлінської діяльності ґрунтувалися на структурі ієрархії у якій керівник посідав місце центральної фігури у прийнятті рішень та формуванні завдань, а підлеглий, відповідно до вимог, виконував визначені задачі. Їх взаємовідносини ґрунтувалися на етиці та праві. Але з появою та розповсюдженням штучного інтелекту, виникає нова реальність. «Місія штучного інтелекту – це створення певних умов для значного підвищення ефективності всієї соціальної та виробничої діяльності у суспільстві шляхом забезпечення незалежності процесу прийняття якісних (оптимальних) рішень від негативного впливу людського фактору» [2, с. 33].

На наш погляд, до основних проблем використання ШІ можемо віднести: перерозподіл відповідальності (ШІ самостійно приймає рішення на основі великого обсягу даних, закладеного та обробленою системою). Що піднімає питання відповідальності за прийняття рішень. А також нівелює етичні принципи та прийняття цих рішень. Другою проблемою є автоматизація в ухваленні рішень, які деструктують традиційні організаційні структури у прийнятті рішень. Третьою проблемою є зміна концепції влади, яка може приймати більш горизонтальну структуру управління, яка «знімає» концентрацію влади в руках керівника. Четверта проблематика давно увійшла в суспільний дискурс – заміна людей та скасування робочих місць через використання ШІ. П'яте запитання стосується адаптації трудового законодавства згідно з сучасними реаліями розвитку та використання ШІ.

Таким чином, з появою ШІ відбувається трансформація взаємовідносин керівника та підлеглого, які вимагають від філософії, права та соціології нових рефлексій щодо майбутньої людської праці.

Список використаних джерел

1. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>.
2. Баранов О. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 2023. No. 1(44). P. 32–49. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1\(44\).287537](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1(44).287537).
3. Бутинська Р. Я. Штучний інтелект у сфері праці: проблеми та перспективи правового регулювання. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 301–308. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>.

Євгеній ЗАХАРОВ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
(м. Харків, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ У МЕЖАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОЦЕСУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ НАРИС

Конфігурація сучасного суспільства залежить від багатьох факторів, у тому числі від процесу цифровізації. Який створює умови для реалізації інших сфер людської життєдіяльності, є другим полем нашого існування. Характеристика сучасного світу в умовах Індустрії 4.0 включає: високий та швидкий рівень мобільності капіталу, підвищення ролі інформації, трансформацію робочої сили (нетипова зайнятість), розширення географії працівників, появу нових видів економіки, створення нових валют тощо [2]. Такі процеси спричиняють ерозію старих соціальних структур і призводять до формування «мережевого суспільства». У цьому суспільстві відбувається трансформація цінностей не тільки всередині самої економіки, але і в суспільстві в цілому. Подібні аксіологічні трансформації вимагають від філософії адекватних оцінок та критеріїв вимірювання. У запропонованій роботі зробимо лише нариси.

«Економіка» – специфічна діяльність людини, яка характеризується певним способом організації процесу виробництва та розподілу ресурсів. Філософ Платон розглядав економічну діяльність як частину політичної діяльності, яка є запорукою гармонії в державі, у свою чергу, його учень Аристотель розмежовував «економіку» (οἰκονομία) та хрематистику. Але, на наш погляд, сучасна економіка займає середнє положення між економікою та хрематистикою. Економіка, згідно з Аристотелем, визначається як господарська діяльність, яка направлена на задоволення власних потреб. А хрематистику називав мистецтвом наживати стан, накопичення багатства. Сучасна економіка багатогранна і залежить від багатьох агентів зі своїми задачами, функціями та інструментами [3; 4]. Але крім накопичення капіталу, кожному бренду необхідний моральний імператив.

Цінності сучасної економіки базуються не просто на масовому виготовленні товару, закритті потреб споживачів, вони також будуються на: наявності медійного капіталу, присутності в цифровому просторі, соціальній відповідальності, орієнтирах на сталий розвиток тощо. А також здатністю конвертувати власний соціальний та культурний капітал у фінансовий прибуток.

Однією з ключових економічних трансформацій ми назвемо монетизацію креативності. Креативність стала не просто властивістю людини, явищем з філософії мистецтва, продуктом творчої та інтелектуальної діяльності, а і великою частиною економічного процесу, у якому творчість – це товар, генерація ідей – головний ресурс виробництва. Відомі платформи,

такі як YouTube, Instagram, TikTok тощо демонструють здатність контенту приносити капітал, конвертуючи увагу глядача, що стає економічною перевагою. Саме соціальні мережі є сучасним каналом трансляції ідеалів та цінностей компанії.

Відтак, через процес цифровізації відбувається взаємопроникнення усіх сфер сучасного буття. Людина не тільки розширилась [1] через медіа, перейшла у цифровий простір, а і розширила свій вплив на економіку. Сучасні споживачі не просто купують товар. Сучасні споживачі переймають продаваємий стиль життя, світобачення. Вони стають більш вибагливими і шукають від брендів відгук на свої цінності, у якому самопозиціонування бренду відіграють первинну роль. Таким чином, цінності переймаються людьми, а під людей адаптується ринок.

Список використаних джерел

1. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>.
2. Азьмук Н. Зайнятість через цифрові платформи – нова реальність сучасної економіки: виклики та стратегії адаптації. Економічний простір. 2019. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/152-6>.
3. Аристотель. Політика / пер. О. Кислюк. Київ : Основи, 2000. 239 с. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>.
4. Тарароєв Я., Захаров Є., Захаров В. Штучний інтелект у сфері праці: проблеми та перспективи правового регулювання. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2024. № 1. С. 25–31. URL: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.05>.

Наталія ІВАНЕЦЬ,

*кандидат філософських наук,
завідувач лабораторії кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГРОМАДЯНИНА ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ЗАВДАННЯ

Громадянська освіта, розглянута в контексті філософії освіти, постає як складова фундаментального розвитку особистості, що спрямовується не лише на здобуття знань, а й на формування морально-етичних орієнтирів та критичного мислення. У часи війни ця місія посилюється, адже саме через освіту можна закласти основу для суспільної згуртованості, взаєморозуміння та підтримки демократії. В умовах повномасштабної війни в Україні громадянська освіта виступає критичним чинником: вона не тільки протидіє пропаганді й сприяє миротворчим ініціативам, а й допомагає плекати майбутнє демократичне

суспільство. З погляду філософії освіти, це явище можна тлумачити як процес цілісного виховання громадянина, у якому духовне, інтелектуальне та соціальне вдосконалення нерозривно пов'язані між собою.

Відповідно до класичних і сучасних підходів філософії освіти, виховання громадянських чеснот вважається однією з найважливіших складових становлення суспільства. Коли людина усвідомлює свої права та обов'язки, вона стає більш схильною до суспільно корисних дій і солідарності з іншими. У часи війни це набуває стратегічного значення: громадяни, здатні мислити критично, не так легко піддаються деструктивним впливам і краще об'єднуються довкола спільних цінностей. Така консолідація виходить далеко за межі політичних програм і спирається на глибокі моральні орієнтири, що формуються саме в освітньому процесі [1].

По-перше, громадянська освіта, інтегрована у філософію освіти, допомагає здобувачам освіти зрозуміти не лише юридичні аспекти прав і свобод, а й осмислити їх з точки зору етики, людської гідності та колективної відповідальності. Коли студенти осягають свій потенціал як суб'єктів соціальних змін, вони стають здатними до свідомої участі в обговоренні суспільно значущих проблем і прийнятті зважених рішень на користь загального блага. Це сприяє розвитку свідомого громадянства та створенню підґрунтя для міцної демократії [2].

По-друге, розкриття ціннісної основи громадянської освіти через філософію освіти відкриває простір для глибшого діалогу про різноманіття поглядів і форм суспільного життя. Освітнє середовище стає майданчиком для формування толерантності та діалогічного мислення, що особливо актуально під час війни, коли зростає напруженість, а різні спільноти потребують взаєморозуміння й примирення. Через культурне різноманіття та повагу до іншості формується міцна моральна основа, яка підтримує ідею інклюзивності та збагачує досвід кожного учасника навчального процесу [3].

По-третє, із філософської точки зору громадянська освіта утверджує ідею особистої свободи як основи суспільного порядку, проте водночас підкреслює важливість колективної згуртованості. Критичне мислення у поєднанні з емпатією дозволяє студентам аналізувати пропагандистські наративи, уникати маніпуляцій і знаходити конструктивні способи розв'язання складних конфліктів. Це відповідає вимогам часу, коли суспільство шукає нові сенси для подолання воєнних і післявоєнних викликів [4].

Нарешті, з позиції філософії освіти громадянська активність розглядається як невіддільна частина гуманістичної традиції: особа не лише навчається жити в суспільстві, а й усвідомлює свою можливість (і обов'язок) позитивно впливати на його подальший розвиток. Учасники освітнього процесу переймають досвід партнерської взаємодії та соціальної відповідальності, завдяки чому формується культура мирного співжиття та діалогу.

Студентські ініціативи в умовах військової агресії в Україні яскраво демонструють, як освіта перетворюється на простір для соціального служіння та взаємопідтримки. Так, на двох факультетах Національного педагогічного

університету імені М. П. Драгоманова – педагогічному та факультеті психології – фахівці та студенти організували безкоштовну професійну психологічну допомогу людям, які відчують стрес чи тривожність, пов'язані з війною [5]. Це ілюструє, як громадянська освіта та філософія освіти можуть доповнювати одна одну: теоретичні знання та ціннісні орієнтири трансформуються в реальну практику солідарності й взаємодопомоги.

Інший приклад – онлайн-проект «Франкова діточка наука», створений студентами факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка від перших днів війни [6]. Ця ініціатива об'єднує молодь задля розвитку освітніх програм для дітей та підлітків, які опинилися у важких умовах. Подібні проекти стають простором для апробації ідей філософії освіти на практиці: від особистісного зростання волонтерів і викладачів до створення спільноти, що розвивається завдяки колективній дії та взаємній підтримці.

Залучення місцевих громад до громадянської освіти під час війни є не менш важливим, адже освіта не може бути ізольованою від реалій життя. Голова Демидівської громади Рівненської області Сергій Радченко відзначає суттєве згуртування місцевих жителів, які активно долучаються до ініціатив, спрямованих на допомогу внутрішньо переміщеним особам, захисникам і захисницям [7]. Такий приклад демонструє, що філософія освіти втілюється не лише в університетських аудиторіях чи школах, а й у повсякденному житті громади, де формуються нові способи суспільної взаємодії та соціальної єдності.

З філософського погляду подібне залучення громади має безперечний виховний потенціал: у співпраці люди навчаються емпатії, відповідальності та проактивності. Це не лише допомагає подолати складнощі воєнного періоду, а й формує культуру громадянської участі, яка залишається актуальною і після перемоги. Участь у спільних проєктах пробуджує відчуття особистого внеску в спільне благо і підтримує загальне переконання в тому, що солідарність та взаємопідтримка – це не виняток, а норма суспільного життя.

Таким чином, громадянська освіта постає перед сучасною українською спільнотою як багатогранний процес, у якому знання, цінності й соціальна практика перебувають у нерозривному зв'язку. З позиції філософії освіти вона стає чинником не лише академічного розвитку, а й цілісного особистісного становлення, з акцентом на відповідальність перед іншими та критичний погляд на реальність. У часи війни ці аспекти набувають особливої ваги: студентські ініціативи та залучення громад свідчать про здатність людей об'єднуватися навколо спільних цінностей, підтримувати одне одного та створювати підґрунтя для майбутнього мирного й демократичного розвитку країни.

Приоритетизуючи громадянську освіту та розглядаючи її крізь призму філософії освіти, Україна не тільки отримує засіб подолання воєнних викликів, а й закладає фундамент для формування суспільства, орієнтованого на діалог, взаємну повагу та пошук справедливості. Це стане запорукою перетворення країни на мирну, сильну й згуртовану державу, у якій кожен громадянин відіграє активну роль, розуміє власну відповідальність і здатний протистояти майбутнім викликам.

Список використаних джерел

1. Вашкевич В. М., Іванець Н. В. Трансформація викладання філософії освіти в умовах війни. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Спецвипуск. 2022. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38604/Vashkevych_Ivanets.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Terepyshchyi S. Modern Theories and Models of Decision Making at Education Policy. *Gileya: Scientific Bulletin*. 2015. Т. 96. С. 334–339.
3. Терепищій С.О. Причини та витоки глобалізації освітнього ландшафту. *Вища освіта України*. 2016. №1. С. 22–29.
4. Terepyshchyi S., Khomenko H. Development of Methodology for Applying Non-Violent Conflict Resolution in Academic Environment. *Future Human Image*. 2019. Т. 12. № 94. С. 94–103.
5. Психологічна допомога суспільству від НПУ імені М.П. Драгоманова: все здолаємо і переможемо! URL: <https://npu.edu.ua/novyny/podii/zahalnuniversytetski/psykholohichna-dopomoha-suspilstvu-vid-npu-imeni-mp-drahomanova-vse-zdolaiemo-i-peremozhemo> (дата звернення 10.02.2025)
6. Будні університетської молоді в умовах війни: волонтерські ініціативи студентів факультету педагогічної освіти. URL: <https://lnu.edu.ua/budni-universytetskoi-molodi-v-umovakh-viynu-volonterski-initsiatyvy-studentiv-fakultetu-pedahohichnoi-osvity/> (дата звернення 10.02.2025)
7. Все для перемоги: чим живуть тилові громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15262> (дата звернення 10.02.2025)

Павло КОЗЛЕНКО,

кандидат філософських наук,

*Голова правління Громадської організації
«Одеський центр дослідження Голокосту»*

(м. Одеса, Україна)

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙ: ШЛЯХ ДО ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Людина – центр тяжіння не тільки філософії, але всього комплексу соціогуманітарних наук. Особливо важливим нам видається здатність людини до створення інновацій. Під інноваціями ми розуміємо процес трансформацій, пов'язаний з успішним творінням/відтворенням нових предметів матеріальної і нематеріальної культури в соціогуманітарному полі. Дана сторона людини пов'язана з тим, що вона – творча по своїй натурі. Про це свідчить вся історія становлення людини і створені людиною цивілізації. Якщо тварина адаптується до навколишньої дійсності, то людина не тільки адаптується до цієї реальності, вона соціалізується, створює, творить нову соціокультурну реальність, що відповідає його потребам.

Отже, поведінка людини визначається не тільки і не стільки інстинктами, скільки цінностями і цілями, які призводять до вдосконалення світу, його перетворення. Саме цінності і цілі підносять людину. Система цінностей людини свідчить про неї саму. Для людини світ глобально відкритий, і людина

бере безпосередню участь у створенні цього світу, формуючи нові ідеї, продукти, організаційні структура. Людина творить себе і світ.

В кінці XX і початку XXI століття основним показником трансформацій світової системи стають знання, нові технології та творчість. Знання є системоутворюючим, визначальним фактором цивілізаційного розвитку. Інновації в сучасному світі відносяться до фундаментальних цінностей розвитку особистості і суспільства, вони пов'язані змістовно з креативністю та ефективністю. При цьому для інновації характерне поєднання новизни і практичності. А творчість являє собою результат креативного мислення, заснований на оригінальності та унікальності ідей і свідомості.

Тому творча особистість є симбіозом знань, схильності до інновацій, креативного началу в людині. Творча особистість розуміється «як особистість, яка створює принципово нові продукти в результаті своєї діяльності» [1, с. 9].

Для всього існування творчої особистості соціокультурне середовище набуває іманентну значимість, саме в ній і за її допомогою індивід знаходить свою сутність, свою якість, стає людиною розумною, людиною моральною. Увесь його розвиток – це культивування в межах соціуму за допомогою творення (творчості) себе і навколишнього світу. Творче начало Homo Sapiens, Homo Moralis, опосередковане соціальними масштабами і кордонами – це, отже, його сутнісний і змістовний фундамент існування, специфіка і роль якого будуть визначати істоту людини в XXI столітті.

Таким чином, в даний час вивчення проблем, пов'язаних з характером і змістом соціокультурної реалізації творчої природи Homo Sapiens набуває не тільки гостроактуальне теоретичне, а й практичне значення: в IQ творчої особистості зосереджені незорі здібності до творчості і перетворення простору і буття. При цьому творча особистість не може гуманістично існувати без моральної складової, що обмежує можливості вбивати собі подібних без «видимих причин». Тому немає більшої небезпеки для життя, ніж творча аморальна особистість. Від того, наскільки повно і швидко суспільство усвідомлює проблему, приступить до її серйозного і систематичного вивчення буде залежати не тільки характер і спрямованість розвитку людства в наступні століття, а й просто збереження людської цивілізації.

Саме тому провідним пріоритетом творчої діяльності особистості є моральна складова, що позначено ще І. Кантом в «Основах метафізики моралі» [2].

Позначимо, що творчо-творчий процес в будь-яких своїх проявах і життєдіяльність Творця у всіляких формах і видах протікають в тісному зв'язку з системою нормативної регуляції: нормами моралі, звичаями, традиціями, правом.

Специфіка сучасного творчого розвитку полягає в трансформації існуючих соціокультурних систем, під впливом соціополітичних змін у сучасному світі. Соціокультурні зміни не можуть не впливати на творчу самореалізацію особистості в сучасному суспільстві. Однак вкрай мало досліджень, які наполягають на значимості моралі в діяльності творчої особистості. Існує своєрідний соціально-філософський вакуум, що

характеризується невизначеністю взаємозв'язку в творчій діяльності особистості і еволюцією норм моралі ступеня і характеру полярності творчої особистості в майданчику моральності і аморальності, особливо в процесі самореалізації особистості.

Становлення творчої особистості, зростання її творчого потенціалу – це діалектичний процес, що характеризує життя індивідуума і суспільства в цілому. Сутність людини укладена в його здатності активно-творчо перетворювати і творити навколишній світ. Творити здатна тільки людина. Він тому і виділився з тварин, що не став просто пристосовуватися до умов свого проживання, а став творчо його змінювати згідно своїм інтересам і потребам. Творчість є основним поштовхом еволюції людства. Причини існування творчості знаходяться в недосконалому соціобіологічній конституції людини. У тварин немає і бути не може творчого існування. У тваринному світі закладений тільки один ресурс організму – біологічний, спрямований на виживання і пристосування в природі, на збереження біологічного виду. Людина ж наділена додатковим резервним ресурсом-творчим, творчим, однак, при цьому, без морального базису існування творча особистість замість продукування інновацій, що мають позитивний характер для суспільства, буде виробляти інновації, що руйнують все, в тому числі і світ всього сущого.

Список використаних джерел

1. Борінштейн Є.Р. Творча особистість у вимірі філософії: методичні рекомендації. Одеса: Університет Ушинського, 2023. 32 с.
2. Kant Immanuel. Groundwork for the Metaphysics of Morals. USA: Yale University Press, 2018. 144 p.

Андрій КОСС,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
(м. Харків, Україна)*

ЛЮДИНА ДОБИ НВІС-ТЕХНОЛОГІЙ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В сучасному світі людина почала розглядатися як активний учасник трансдисциплінарної взаємодії, що живе в умовах екологічних викликів і цифрових технологій, де її ідентичність формується через синтез НВІС-технологій з тілом, створюючи нові форми соціального зв'язку та культури. У межах глобально-інтегративної концепції епохи постпостмодерну відбувається не лише активний розвиток медицини та комп'ютерних технологій, але й нові види їх симбіозу, що призводить до ускладнення різноманітності форм тілесності.

Важливо зазначити, що сучасний рівень розвитку штучного інтелекту дозволяє розпізнавати зображення та діагностувати шкірні біопсії, визначати тяжкість діабетичної ретинопатії, виявляти пухлини мозку, а також діагностувати астму, хронічну обструктивну хворобу легень, фіброзні захворювання і рак легень [1, р. 2255–2256]. Терапевтична віртуальна реальність успішно застосовується для лікування різних психіатричних розладів, оскільки допомагає знижувати біль, стрес і тривогу у віртуальному просторі. Вона зарекомендувала себе як ефективний метод лікування деменції, легких когнітивних розладів, шизофренії, аутизму, акрофобії, ранніх стадій хвороби Альцгеймера та посттравматичних стресових розладів [2, р. 1–2]. Завдяки швидкому розвитку доповненої (AR), змішаної (MR) та віртуальної реальності (VR) в рамках еволюційної парадигми швидкісного інтернету 6G та бездротових технологій, метавсесвіт переходить від наукової фантастики до розширеної реальності (XR) [3, р. 32]. Симбіоз цих технологій відкриває нові горизонти, оскільки, якщо раніше дослідники відзначали можливість проживання у віртуальному світі з метою саморозвитку та естетичного вираження ідентичності через різні цифрові аватари [4, р. 2–4], [5, р. 76], то тепер інтеграція медицини, швидкісного інтернету та імерсійних технологій дозволяє побудувати модель змішаного медичного моделювання реальності. У цій моделі пацієнти та лікарі зможуть використовувати всі переваги штучного інтелекту, а об'єкти реального та віртуального світу ефективно взаємодіятимуть і доповнюватимуть один одного.

Отже, концепція метавсесвіту в рамках NBIC-парадигми (нано-, біо-, інформаційно-когнітивні технології) може відкрити нові напрямки для охорони здоров'я, заздалегідь виявляючи хвороби та ефективно впливаючи на фізичний простір за допомогою інформаційних технологій. Ці досягнення мають вплив на соціальний аспект парадигми тілесності і стали ключовим компонентом у формуванні вчення про її розширення. Успіхи в галузі сучасної генетики сприяли глибшому розумінню сутності людини. Усе це надає можливість розробити методологію аналізу взаємозв'язків у рамках історичної концепції розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Artificial Intelligence/Machine Learning in Respiratory Medicine and Potential Role in Asthma and COPD Diagnosis / Kaplan A. et al. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice*. Vol. 9, № 6. 2021. P. 2255–2261. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2021.02.014>
2. A Literature Overview of Virtual Reality (VR) in Treatment of Psychiatric Disorders: Recent Advances and Limitations / Park M.-J. et al. *Frontiers in Psychiatry*. Vol. 10. 2019. P. 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00505>
3. Metaverse for 6G and Beyond: The Next Revolution and Deployment Challenges / Aslam A.-M. et al. *IEEE Internet of Things Journal*. Vol. 6, № 1. 2023. P. 32–39. <https://doi.org/10.1109/IOTM.001.2200248>
4. Rueda J., Lara F. Virtual Reality and Empathy Enhancement: Ethical Aspects. *Frontiers in Robotics and AI*. 2020. Vol. 7. P. 1–18. <https://doi.org/10.3389/frobt.2020.506984>
5. Koss A. Corporality: From Commonality to Structurality. *SKHID (EAST)*. 2024. Vol. 6, № 3. P. 72–78. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.6310>

Сергій КРИВЕНКО,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
(м. Харків, Україна)*

ЗАГАЛЬНЕ ПИТАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФОРМУВАННЯ ФУТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ТЕХНІКИ ЯК ЧАСТИНА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виникнення та розвиток поняття ретрофутурологія в філософії техніки та футурології має широку площину теоретичного дослідження та практичного застосування. Кожному періоду розвитку людської цивілізації відповідно властиві певні уявлення та так би мовити стандарти: стандарти бажаного розвитку, стандарти модифікації виробництв, стандарти здоров'я, на разі і фізичного. В запропонованому матеріалі ми на підставі проаналізованих праць розглядаємо зв'язок поміж технологіями, відповідно технікою та уявленнями, які зараз можливо означити як «ретрофутурологічні». О. Б. Авраменко вказує, що відбулася зміна розуміння техніки та технологій і на відміну від марксистського розуміння такий напрям, як технологічний детермінізм, надає техніці і технічній діяльності новий статус в якому реалізуються його основні етапи, за допомогою яких реалізуються стратегії функціонування та розвитку суспільства. Таким чином стверджується, що з початком існування техніки почалася ера нової людини, бо у технічній творчості проявляється унікальна здатність людини матеріалізувати своє мислення та окрім того, створення Артефактів (від лат. *Artefactum* – штучно зроблене) [1, с. 10]. Інший автор, Анабелла Поллен наводить як приклад модифікацію прогностичних уявлень в течії скаутів. В цьому контексті цікаво, що в 1920 р. у Великобританії створилася група лідерів, яка вийшла з руху бойскаутів, бо їм не подобався рівень «мілітаризму» в системі виховання, як пише Анабелла Поллен. Під керівництвом комісара скаутів у минулому Джона Харгрейва ці пацифісти називали себе «*The Kindred of the Kibbo Kift*». Ця група пропагувала творчий самовираз, фізичне здоров'я та фізичну форму (кемпінг, походи пішки та рукоділля). Їх метою було створення міцних тіл та специфічного прямолінійного мислення, аби вирватися з кризи, в якій опинився світ після першої світової. У культурних заходах члени групи створювали костюми, ритуали, а також оригінальний театр і пісню, «роботизовані силуети»; костюми для вистав: оновлені середньовічні скоморохи з елементами авангарду. Таким чином йшов вплив сучасної тоді «передової» технології і реклами в поєднанні з тогочасними уявленнями про «ретроодяг» минулого (автор Кіббо Кіфт). Авторка пише, що Харгрейв описав звичайний одяг, такий як «жалюгідний – трагікомедія – головний убір безцільної рутини». Це символ розчарування – фізичного,

психологічного та релігійного [4]. Якщо в першому варіанті ми бачимо зміну уявлення про «кращу майбутню людину» та її спосіб життя та відповідно технології життєдіяльності впливають на технології побуту через одяг, то в другому варіанті ми вже маємо нагоду проаналізувати вплив минулих футурологічних та технологічних уявлень та відповідно вивчення кухонних комп'ютерів і роботів, який відбувається на перетині розробок дизайну, робототехніки, історії, нового бачення на популярну культуру і навіть перетин гендерних і технологічних досліджень. Цікаве посилання на куратора Музею історії комп'ютерів у Маунтін-В'ю, штат Каліфорнія, Дага Спайсера, який як пише автор цитованого матеріалу розмістив маркетингові стратегії розумних кухонних пристроїв 2000-х років у довшій історії кухонних комп'ютерів, таких як ECHO IV 1966 року та прототип кухонного комп'ютера Honeywell 1969 року. Нагадуючи основоположну книгу Рут Шварц Коуен «*Більше роботи для матері*» (1984), праця Спайсера показує, що обіцянка збільшення вільного часу завдяки купівлі побутової техніки була ілюзією. Той же історик дизайну Пол Аткинсон досліджував це питання і зосередився на кухонному комп'ютері Honeywell 1969 року як формі парового посуду : пропозиція продукту, яка не реалізувалася, але все ще формувала історію комп'ютерів і передбачала уявне майбутнє, в якому комп'ютери будуть інтегровані в усі форми життя [3]. Не менш цікавими є дослідження впливу ретрофутурології в кінематографі [4].

Висновки. Технології та техніки з часів їх виникнення стали невід'ємною частиною людського буття, продовжуючи традицію не лише покращення життя, але й продовження презентації відповідної лінії «уявного кращого», яке відповідно кожен певний період або застаріває технологічно, або замінюється більш вдалим чи більш «агресивними» теоріями, які отримали перемогу у боротьбі між собою за ринок збуту чи споживача. Та бути переможеним, особливо в запропонованому сегменті не значить провальнo забути з точки зору значущості в загальному технологічному процесі.

Список використаних джерел

1. Авраменко, О. Б. (2010). Техніка та технологія як об'єктивна реальність сучасного суспільства. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 13: Проблеми трудової та професійної підготовки*, (7), 10–16.
2. Cokinos, C. (2018). Gattaca as a Space Flight Film. *Foundation*, 47(129), 20–32. <https://www.proquest.com/openview/16af70abee37ec5eb62dcecf5acc4bd8/1?cbl=636386&pq-origsite=scholar>
3. Ketchum, A. (2023). Kitchen Bytes: The Retrofuturism of Kitchen Computers and Robots. *Gastronomica: The Journal of Food and Culture*, 23(1), 83–93. <https://online.ucpress.edu/gastronomica/article/23/1/83/195520/Kitchen-BytesThe-Retrofuturism-of-Kitchen>
4. Pollen, A. (2016). 'A society of ugly people is an immoral society': Bodily beauty in the Kindred of the Kibbo Kift. *Vestoj*. <https://core.ac.uk/download/pdf/188254798.pdf>

Віра ПІСОЦЬКА,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ЦИФРОВЕ ПОКОЛІННЯ: ЯК СОЦМЕРЕЖІ ЗМІНЮЮТЬ ІДЕНТИЧНІСТЬ, КУЛЬТУРУ ТА СПРИЙНЯТТЯ РЕАЛЬНОСТІ?

У сучасному світі соціальні мережі стали невід’ємною частиною життя молоді, кардинально змінюючи її ідентичність, культуру та сприйняття реальності. Динамічний розвиток цифрових технологій створює нові виклики та можливості для особистісного й соціального розвитку. Молодь активно використовує соціальні платформи для спілкування, самовираження та навчання, проте цей процес несе й певні ризики, серед яких цифрова залежність, викривлене уявлення про реальність та маніпуляція свідомістю.

Ідентичність людини формується під впливом соціального оточення, традицій, культури та досвіду. У цифрову епоху значну роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі. Вони забезпечують простір для самовираження, проте часто нав’язують певні стандарти краси, поведінки та способу життя.

За результатами дослідження «Teens, Social Media & Technology 2022» [1], проведеного Pew Research Center, понад 59 % молоді у віці 13–17 років відчувають тиск, стосовно того «Як виглядати «ідеально» в соцмережах», що впливає на їхню самооцінку та психічне здоров’я. Крім того, алгоритми соціальних платформ сприяють створенню «інформаційних бульбашок», коли користувачі бачать лише контент, який підтверджує їхні погляди, що може призводити до радикалізації світогляду.

Дяченко С. В. у своєму дослідженні впливу соціальних мереж на формування молодіжної ідентичності звертає увагу на те, що «понад 70 % респондентів зазначили, що соціальні мережі допомагають їм краще виражати особистість та знаходити однодумців» [2, с. 41]. Проте 42 % опитуваних визнають, що через соціальні мережі вони порівнюють себе з іншими і почуваються менш успішними.

Соціальні мережі значно впливають на культуру, оскільки вони створюють глобалізований простір, де традиційні національні особливості можуть змінюватись. З одного боку, це сприяє міжкультурному обміну, популяризації різних традицій, розширенню світогляду, але з іншого боку, існує ризик втрати автентичності локальних культур.

Наприклад, дослідження UNESCO «Digital Culture: Youth and Globalization» у 2020 році виявило, що 67 % молодих людей знайомляться з культурами інших країн через TikTok, Instagram та YouTube, але при цьому лише 30 % активно цікавляться власною культурною спадщиною [3].

Феномен «вірусного контенту» також змінює культурні цінності. Популярні челенджі, меми та тренди можуть швидко змінювати суспільні

норми та створювати нові моделі поведінки, що впливає на соціальні взаємодії та світогляд молоді.

Одним із ключових викликів цифрової епохи є залежність від соціальних мереж. Постійна потреба перевіряти повідомлення, лайки та коментарі може призводити до тривожності та депресії. За даними дослідження «The relationships between mental health and social media addiction, and between academic burnout and social media addiction among Chinese college students: A network analysis», шр проводилося з грудня 2022 по березень 2023 року, 35 % студентів китайських коледжів у віці 18–24 років мають залежність від соціальних мереж [4].

Соціальні мережі також можуть бути інструментом маніпуляції. Наприклад, алгоритми Facebook та Instagram формують стрічку новин таким чином, щоб затримати увагу користувача якнайдовше, часто використовуючи емоційно забарвлений або провокативний контент. Це може впливати на громадську думку, політичні погляди тощо.

Соціальні мережі змінюють форму комунікації, роблячи її швидшою та доступнішою. Вони дають змогу підтримувати зв'язки з друзями, незалежно від відстані між ними. Проте виникає питання, чи не замінює онлайн спілкування реальні стосунки?

Згідно з дослідженням «Online Communication vs. Real-life Interaction», проведеним в 2021 році у Гарвардському університеті, 62 % молоді визнають, що спілкування в соціальних мережах замінило їм зустрічі в житті. Водночас 48 % респондентів заявили, що вони почувають себе самотніми, незважаючи на активність у соціальних мережах [5].

Проблема полягає в тому, що онлайн-комунікація часто поверхнева і не може повністю замінити емоційну взаємодію під час живого спілкування. Тому важливо щоб існував баланс між цифровими та реальними зв'язками.

Головним завданням суспільства є створення умов, за яких цифрові технології використовуватимуться на благо розвитку особистості та суспільства. Це можливо завдяки:

- впровадженню цифрової грамотності у шкільну та університетську освіту;
- підтримці програм з інформаційної безпеки та розвитку критичного мислення;
- формуванню культури усвідомленого використання соцмереж.

Згідно з дослідженням «The Role of Digital Literacy in Social Media», країни, що запровадили навчальні програми з цифрової грамотності, мають на 40 % нижчий рівень залежності молоді від соцмереж [6].

Соціальні мережі мають значний вплив на ідентичність, культуру та сприйняття реальності молоді. Вони відкривають нові можливості для комунікації, самовираження та міжкультурного обміну, але водночас несуть ризики цифрової залежності, викривлення реальності та маніпуляції свідомістю. Для гармонійного розвитку суспільства необхідно навчати молодь критично ставитися до цифрового контенту та знаходити баланс між онлайн- і офлайн-життям.

Список використаних джерел

1. Vogels E. A., Gelles-Witnick R., Massarat N. Teens, Social Media & Technology 2022. *Pew Research Center* : веб-сайт. URL: <https://surl.li/cylkfx> (дата звернення: 04.03.2025).
2. Дяченко С.В. Соціальні мережі та їх вплив на формування молодіжної ідентичності : кваліфікаційна робота. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2024. 66 с.
3. Digital Culture: Youth and Globalization : веб-сайт. URL: <https://www.unesco.org/en/culture-and-digital-technologies> (дата звернення: 04.03.2025).
4. Feng T., Wang B., Mi M., Ren L., Wu L., Wang H., Liu X., Wang X. The relationships between mental health and social media addiction, and between academic burnout and social media addiction among Chinese college students: A network analysis. *Heliyon*. 2025. Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2025.e41869>.
5. Online Communication vs. Real-life Interaction : веб-сайт. URL: <https://surl.li/pphdlv> (дата звернення: 04.03.2025).
6. The Role of Digital Literacy in Social Media : веб-сайт. URL: <https://surl.li/yxdlbs> (дата звернення: 04.03.2025).

Ігор ПОНОМАРЕНКО,
здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ

Поняття «соціальної турбулентності», «турбулентних процесів» все частіше зустрічається в розвідках сучасних інтелектуалів, в експертних оцінках, висловлюваннях обивателів тощо. Однак, все частіше воно набуває майже вульгарних форм, оскільки під нього підводиться будь-яке явище, яке так чи інакше зачіпає системи, які перебувають в стані нестабільності.

Як і будь-який концепт, соціальна турбулентність – є сукупністю низки понять та явищ, а відтак потребує ґрунтовного розуміння. В філософії, соціології та інших галузях знання все ж підважують, або й заперечують ідею того, що це характеристика нестабільності та хаосу, що відбуваються в системах через конфлікти, кризи чи трансформацію соціальних структур. А тому його краще аналізувати через такі структури, як: влада, свобода, прогрес тощо, які дозволяють різні підходи до його розуміння.

Зрозуміти вищезазначене твердження нам можуть допомогти Зигмунт Бауман і Леонідас Донскіс. В роботі «Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності», вони розглядають соціальну турбулентність як характерну рису нашого звичного світу, де такі традиційні інститути як релігія чи держава втрачають свою стабільність, але людиною це не усвідомлюється і вважається незначущим. Для бурхливої турбулентності в умовах глобалізації, технологічного прискорення та індивідуалізації, контроль та спроби стабілізувати процеси носять швидше симптоматичний характер, який встановлюється постфактум. Підстави до розуміння турбулентності знаходимо

в аналізі мислителів, що периферичний щодо досліджуваного нами поняття, а саме в їх тлумаченні зла: «Зло беззубе і загально поширене. На жаль, як це не прикро, воно живе в кожній нормальній і здоровій людині. Але найгірше не потенціал зла в кожному з нас, а ті ситуації та обставини, яким не можуть завадити ані наша віра, ані культура, ані людські стосунки. Зло натягає машкару слабкості, та водночас і є слабкістю» [1, с. 16]. Відтак, керуючись вже даною думкою необхідно розуміти, що процеси та явища, які призводять до змін в системах, варто шукати поза самими системами. Фактично, турбулентність відбувається десь поза межами, а те, що ми можемо спостерігати є не чим іншим, як наслідком та відлунням.

Для людини стабільність, зрозумілість, цілісне бачення є запорукою розуміння траєкторії власного буття. Саме тому, вона постійно прагне до визначеності у всьому. Однак, сучасні системи схильні до того, що постійно втрапляють «...в хаос, дезорієнтацію, постійну непевність і, зрештою, в неспроможність діяти цілеспрямовано. Існуюче між ними протиріччя існуватиме вічно» [1, с. 121].

Юрген Габермас звертає увагу дещо на іншу складову концепту соціальної турбулентності. Турбулентність, характеризує Габермасом, проявляється у протестах, у боротьбі за права чи вирішення екологічних криз, коли люди намагаються повернути контроль над спільними процесами через діалог та солідарність [2]. Щоб отримати новий шанс на стабілізацію ситуацій та виправлення процесів завдяки досягненню консенсусу.

Соціальна нестабільність проявляється тоді, коли держава та ринкові механізми забезпечують підтримку суспільства, але проявляють свою нездатність виправдати очікування громадян. Це призводить до розриву між нормативними ідеалами (наприклад, справедливістю, демократією) та реальністю, фундаментальними протестами, недовірою та фрагментацією суспільної сфери. Звісно, що в теорії Юргена Габермаса все може стабілізуватися, якщо виходити на конструктивний діалог. Таким чином, соціальна турбулентність, може бути симптомом розриву між системною розумністю і комунікативним потенціалом, який потребує рефлексії та колективного пошуку рішень.

Керуючись вже тими теоріями, які ми беремо для пояснення концептуальності соціальної турбулентності, варто розуміти, що вона захоплює значніший пласт понять та явищ, аніж банальність визначення «нестабільність». Особливо, коли йдеться про філософський контекст. Та що точно необхідно враховувати, це те, що при визначенні турбулентності необхідно зважати на супутні процеси, які відбуваються в тій чи іншій системі (до прикладу, система соціального), а також враховувати той факт, що нестабільність, як і шляхи стабілізації, слід шукати поза системою.

Список використаних джерел

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності. Дух і літера, 2014. 280 с.
2. Habermas J. Theory and Practice. Boston : Beacon Press, 1974. 310 p.

Маргарита ФРОЛОВА,
старший викладач
кафедри державного управління і місцевого самоврядування,
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)

Владислав ВАСЕНКО,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)

АДАПТИВНІСТЬ ЛІДЕРА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Авторами проаналізовано психологічні проблеми адаптивності лідера студентської групи щодо умов дистанційного навчання. Виокремлено, що перехід на дистанційне навчання в умовах сучасних викликів створив нові вимоги до студентів, зокрема, до лідерів студентських груп. Проблема адаптації здобувачів вищої освіти до навчання в умовах воєнного стану є актуальною для сьогодення і пов'язана зі збройною агресією з боку російської федерації.

Питання адаптивності лідера групи постало особливо гостро в контексті студентства та освіти загалом, коли масштабне вторгнення російської федерації в Україну змусило заклади освіти кардинально змінити формат навчання.

Дистанційне навчання розглядається як альтернатива традиційного для регіонів України, де ведуться активні бойові дії [2]. Саме тому ця проблема привертає увагу багатьох науковців і є предметом теоретичних і практичних досліджень.

У роботі представлено результати анкетування студентів ХНТУ щодо психологічних проблем, пов'язаних з процесом адаптації до умов дистанційного навчання у закладах вищої освіти в період воєнного стану в Україні

Війна є найбільш вираженим негативним чинником, який впливає на життєдіяльність людини, оскільки вона обумовлює загрозу самому існуванню людини та вияви різного насильства над людьми [4]. В умовах військового стану студенти перебувають під постійним впливом стресових факторів, що призводить до підвищеного рівня тривожності, стикаються з новими викликами та ризиками, і роль лідера студентської групи набуває нового, більш важливого значення.

У своїй фундаментальній праці про адаптивне лідерство Хейфец, Грашоу та Лінські, відомі професори Школи державного управління імені Джона Кеннеді при Гарвардському університеті, стверджують, що адаптивне лідерство – це практика мобілізації групи людей для розв'язання складних

проблем і процвітання в умовах змін [3]. Автори підкреслюють, що адаптивні лідери повинні вміти діагностувати проблеми, керувати увагою команди та створювати умови для колективного розв'язання проблем.

У психології адаптацію розглядають як складний багатофакторний процес, під час якого людина звикає до нових умов та інтегрується в суспільство; це психологічне пристосування до змін довкілля [1].

У контексті сучасної української освітньої реальності, що виражається у першу чергу в наявності дистанційної форми навчання, адаптивність лідера студентської групи в умовах воєнного часу можна інтерпретувати як:

— Психологічну адаптацію, тобто здатність керувати власним емоційним станом в умовах емоційного тиску та реагувати на психологічні проблеми одногрупників,

— Психологічну стійкість, уміння долати постшоковий синдром і допомагати одногрупникам повернутися до продуктивної роботи за постійного занепокоєння.

— Соціальну адаптацію, пристосування до нових форм комунікації, підтримку згуртованості групи, вміння розв'язувати конфлікти та налагоджувати співпрацю.

— Фізіологічну адаптацію, тобто здатність швидко реагувати на фізичні загрози, наприклад повітряні тривоги, та допомагати в цьому іншим.

— Технологічну гнучкість, тобто швидке опанування нових цифрових інструментів для ефективної організації навчального процесу та комунікації. Наприклад, використання різноманітних платформ чи засобів для вдосконалення навчального процесу та допомоги одногрупникам.

— Емоційний інтелект і самопізнання – ключові аспекти адаптивного лідерства. За постійного стресу та невизначеності лідер має вміти не лише розпізнавати емоційний стан одногрупників і адекватно на нього реагувати, а й глибоко розуміти власні мотиви та прагнення. Справжнє лідерство починається з розуміння власних цінностей, що дає змогу діяти автентично та надихати інших.

— Креативність: здатність знаходити нестандартні рішення для підтримки та полегшення навчального процесу. Наприклад, створення зручнішого, компактнішого та зрозумілішого варіанту розкладу занять на противагу загальному варіанту, який пропонує університет.

Ситуація в Херсонському національному технічному університеті яскраво ілюструє виклики, з якими зіткнулася більшість університетів України. З метою моніторингу деяких психологічних стресів серед здобувачів вищої освіти Херсонського національного технічного університету під час військового стану в Україні та визначення проблем, пов'язаних з цим феноменом, було проведено анкетування студентів. В опитуванні взяли участь 84 студенти таких спеціальностей: 121 – Інженерія програмного забезпечення; 122 – Комп'ютерні науки; 123 – Комп'ютерна інженерія; 125 – Кібербезпека.

Результати моніторингу представлені у вигляді діаграм.

Як впливає тривога та стрес, пов'язані з війною, на вашу здатність зосереджуватися під час дистанційного навчання?

84 відповіді

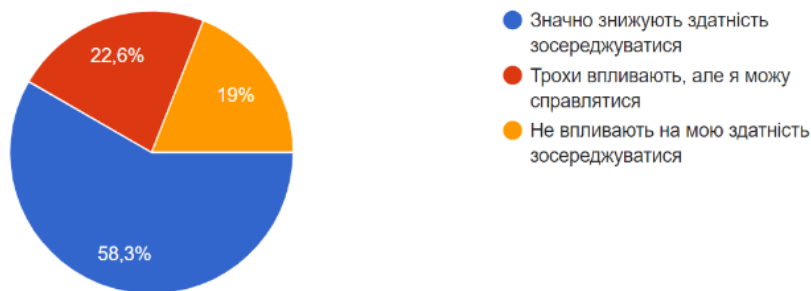

Рисунок 1. Результати опитування «Як впливає тривога та стрес, пов'язані з війною, на вашу здатність зосереджуватися під час дистанційного навчання?»

Чи відчуваєте ви невизначеність щодо свого майбутнього через поточну ситуацію в країні? Як це впливає на ваше навчання?

84 відповіді

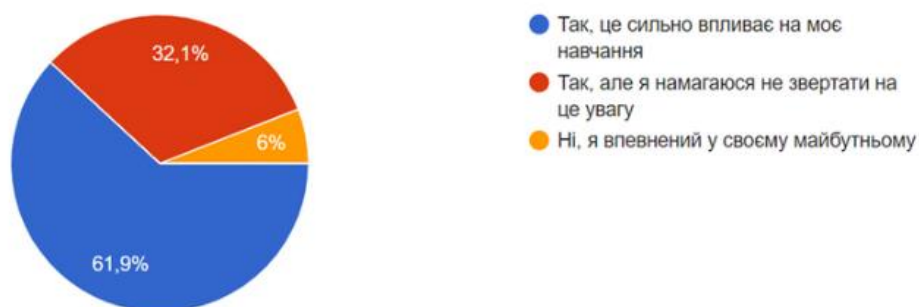

Рисунок 2. Результати опитування «Чи відчуваєте ви невизначеність щодо свого майбутнього через поточну ситуацію в країні? Як це впливає на ваше навчання?»

Наскільки важливо для вас особисте спілкування з одногрупниками та друзями? Як ви компенсуєте його відсутність під час дистанційного навчання?

84 відповіді

Рисунок 3. Результати опитування «Наскільки важливо для вас особисте спілкування з одногрупниками та друзями? Як ви компенсуєте його відсутність під час дистанційного навчання?»

Отже, проаналізувавши результати дослідження, ми зробили такі висновки. Здобувачі вищої освіти переживають сильний емоційний тиск через небезпеку, тривогу за рідних і близьких, а також невизначеність майбутнього, яке може змінитися будь-якої миті. Нова, значуща обставина для студентів ХНТУ – це майже повна втрата можливості особистого спілкування з однокурсниками та викладачами. Навчатися й перебувати в місті, яке зазнає постійних обстрілів, наразі неможливо, тому більшість студентів і викладачів вирішили тимчасово виїхати – хто з міста, а хто й з країни. За таких умов усе спілкування зводиться до обміну повідомленнями, відео- та аудіодзвінків. Підтримувати базову мотивацію до навчання та командний дух стає дедалі складніше. Ці обставини вимагають від лідера, старости студентської групи – не лише адаптивності, а й здатності морально підтримувати своїх одногрупників та оточуючих, забезпечуючи стабільну роботу в надскладних умовах. Лідер має не тільки сам пристосовуватися до нових реалій, а й допомагати іншим у цьому процесі.

Від лідера вимагається не лише високий рівень гнучкості та здатність швидко реагувати на зміни, а й уміння ефективно комунікувати та організовувати роботу своїх одногрупників. Лідер повинен:

- Бути опорою для однокурсників, допомагаючи їм пристосуватися до нових реалій навчання.
- Надавати практичну допомогу в розв'язанні технічних і навчальних проблем.
- Забезпечувати емоційну підтримку та підтримувати мотивацію.
- Створювати безпечне віртуальне середовище, де кожен член групи почуватися почутим і підтриманим.
- Організовувати регулярні онлайн-зустрічі для обговорення не лише навчальних питань, а й особистих переживань і труднощів.

Висновки. Підсумовуючи, здатність до змін лідера студентської групи в умовах дистанційного навчання є критично важливою для підтримки ефективності навчального процесу та психологічного благополуччя студентів. Варто зазначити, що попри ефективність онлайн-навчання в кризових умовах, повне повернення до офлайн-формату залишається найголовнішим пріоритетом.

У сучасному світі, де зміни стають нормою, а не винятком, розвиток адаптивного лідерства серед студентів є необхідним елементом підготовки майбутніх професіоналів, здатних ефективно функціонувати в умовах постійних змін і викликів. Досвід українських студентів під час війни демонструє, що адаптивне лідерство може бути потужним інструментом для подолання кризових ситуацій і створення нових можливостей для навчання та розвитку.

Підтримка та розвиток лідерських якостей у студентському середовищі в такий непростий час мають стати одним із пріоритетів вищої освіти в Україні та світі.

Список використаних джерел

1. Адаптація в психології – Поняття адаптації людини. <https://imio.com.ua/adaptaciya-v-psixologii-ponyattya-adaptacii-lyudini/>
2. Стеценко Н. М., Фролова М. Е., Дорогань О. І. Проблеми адаптації студентів-першокурсників до дистанційного навчання в умовах воєнного стану / Стеценко Н. М., Фролова М. Е., Дорогань О. І. // *Вісник науки та освіти, Серія: Педагогіка*. № 11(17), 2023. С. 1105–1121. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1105-1120](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1105-1120)
3. Хейфец, Р., Грешоу, А., Лінскі, М. (2013). «Адаптивне лідерство : інструменти і тактики для зміни вашої організації та світу» https://eastsidepathways.org/wp-content/uploads/2021/07/Practice-of-Adaptive-Leadership.Heifetz-et-al.EBS_.pdf
4. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни: Навч.-методичний посібник. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 124 с.

Андрій ШЕВЧУК,

*здобувач ступеня доктора філософії,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
(м. Запоріжжя, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЄ ОСМИСЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ-ГРОМАДЯНИНА

Процес виховання громадянськості являє собою складний динамічний процес злагодженої взаємодії державної політики, освітньої системи та суспільства. Роль стратегій формування активної громадянської позиції вбачається, першочергово, у тому, щоб допомогти підростаючому поколінню самовизначитися та успішно функціонувати.

Аналіз сучасних напрямів філософсько-освітнього осмислення процесу формування людини-громадянина у нинішньому суспільстві засвідчує необхідність трансформації філософії освітнього процесу. У часі дитинства та юності в особистості відбувається формування основних компетенцій та ціннісної основи подальшого розвитку. У поєднанні цих величин відбуватиметься становлення особистості, детермінація відношення до оточуючого світу, формування поведінкових реакцій в контексті прояву патріотизму та громадянськості. З-поміж основних напрямків формування людини-громадянина необхідно, при цьому, виділити національну спрямованість, суспільну інтегрованість та консолідацію, збереження національної ідентичності, розвиток особистісної рефлексії та соціальної гармонії, а також конструктивного лідерства.

Досить ґрунтовно загальні питання досліджуваної проблематики висвітлені у роботах низки сучасних вчених (Косенчук, 2022; Комашко & Шульга, 2023). Значною вагою в процесі становлення феномену громадянськості у аспекті сучасних освітніх трансформацій слугують

публікації Ю. Орешета (2013), О. Горбань (2019), І. Дзюбенко (2023), які звертають увагу на сутність виховання гідного громадянина, шляхи та методи його ефективної реалізації в патріотичному концепті.

Основними пріоритетними стратегіями філософського осмислення сучасних освітніх парадигм варто виділити духовну ідентифікацію, інтегративне прагнення до спільних патріотично зорієнтованих проєктів, а також системний розвиток внутрішнього ціннісного потенціалу патріотичного діяння та виховання впевненості у ньому. Загалом, концептуальність патріотичного виховання позиціонується нині як важлива теоретико-практична проблема, що вимагає вдосконалення теорії освітнього виховання.

Сучасні педагогічні тенденції розвитку молоді потребують реалізації глибокої аналітики впливу соціокультурного оточення на становлення й поступ ціннісних орієнтирів, життєвих компетентностей та моральних почуттів. Необхідно, щоб ці тенденції відповідали системно-структурним вимогам до їхньої практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Косенчук, О. Г. (2022). Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 32, 138–155.
2. Комашко, К., & Шульга, Л. (2023). Науково-теоретичні засади проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ІКТ. *Молодий вчений*, 11 (123), 62–68. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-26>
3. Орешета, Ю. В. (2013). Особистість і соціокультурне середовище. *Проблеми соціальної роботи*, 1(2). URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/11514/AIE1_2-187-191.pdf?sequence=1&isAllowed=y3.
4. Горбань, О. В. (2019). Поняття громадянського суспільства у контексті сучасного цивілізаційного розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*, 41(54), 64–74.
5. Дзюбенко, І. (2023). Громадянськість крізь призму європейських цінностей. *Вісник науки та освіти*, 12 (18).
6. Знаменський, Д., & Предместніков, О. (2025). Взаємоперетин індивідуальної та колективної свідомості під час сучасної війни в Україні. *Філософія та управління*, (2(6), ерг0033. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.03>

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЄКТИ, ГІПОТЕЗИ

Антон АНДРІАНОВ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ЕКОБЕЗПЕКА ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИКЛИК ХХІ ст.

Сучасна людина знаходиться перед лицем низки небезпек, так званих цивілізаційних викликів. Це і глобалізація, і розвиток штучного інтелекту, стрімкі соціально-економічні зміни, загроза втрати культурної ідентичності, або ж екологічна криза, що вимагають постійної ревізії систем, а відтак і їх філософського осмислення. Адже ці виклики зачіпають основи людського існування та ставлять під питання майбутнє цивілізації. Якщо образно зілюструвати, то сучасна людина нагадує ювіляра, який в дарунок отримує клуню разом з тролем. Начебто набув чимале благо, яке згодиться в господарстві, але при цьому й неабияку загрозу у вигляді троля, який рано чи пізно дасть про себе знати і знищить не лише клуню, але й господарство та самого господаря.

Розвідки сучасних інтелектуалів, які спираючись на традиції минулого, пропонують різні підходи до цих проблем, виявляючи їх взаємозв'язок та екзистенційну інноваційність. До прикладу, Бруно Латур [3] виводить концепцію, в якій екологічна криза означає припинення жорсткого розподілу між природою та культурою. Цей підхід є характерним для сучасності. Зважаючи на це інтелектуал впроваджує ідею за якої люди, тварини, рослини і навіть технології виступають як рівноправні актори. Криза, на його думку, є не лише загрозою, а й можливістю: вона призводить до поширення залежності від нелюдських сил та вибудовує нову етику співіснування. Для Латура цивілізаційний виклик полягає в тому, щоб перемогти ідеї панування над природою та перейти до партнерства з нею.

Цей сценарій є дещо ефемерно-абстрактним. Адже чи можна очікувати партнерства та гармонійного співіснування природного та культурного в той час, коли від негативного впливу знищуються окремі види або ж гинуть цілі екосистеми? Саме тому не всі сценарії, які існують на сьогоднішній день є такими ж ліберальними, а їх переважна більшість ґрунтується на ідеї забезпечення.

Діпеш Чакрабарті розглядає екологічну кризу через призму антропоцену, епоху, коли людина стала геологічною [2]. Він акцентує увагу на парадоксах: насильство одночасно є причиною кризи та її жертвою, що розмиває традиційні категорії свободи та відповідальності. Автор стверджує, що

екологічний виклик, синтез історії людства та історії Землі, вимагає подолання поділу між гуманітарним та природничо-науковим знанням задля спільного спрямування зусиль на вирішення цивілізаційних проблем. Це ставить під питання універсалізм західної цивілізації, який історично виправдовує підтримку природи та сприяє новому глобальному мисленню.

Перебування в умовах екологічної кризи вимагає і неабиякого вдосконалення етичного виміру людського буття. Як зазначає у своїй роботі «Етика відповідальності» Ганс Йонас [1]: має сформуватися нова етика сучасності, нова мораль, яка буде орієнтована на майбутнє. На відміну від традиційної етики, що діє лише в межах сучасності, автор пропонує «етику дальньої дії», де обов'язок людини полягає у збереженні умов життя. Екологічна криза, з її загрозами на кшталт зміни клімату та втрати біорізноманіття, робить цей принцип особливо актуальним, бо ж увиразнює крихкість цивілізації перед природними діями.

Філософське осмислення екологічної кризи виявляє її як дзеркало цивілізаційних протиріч: прогрес обернувся вразливістю, прагненням панування та залежності. Екологічна кризовість вимагає як технологічних рішень, так і перетворень світогляду, що засвідчив би перехід від експлуатації до збереження. У цьому сенсі екологічна криза стає поворотним моментом, що задає філософії тон в пошуку нових шляхів у встановленні гармонії між людиною, природою і цивілізацією.

Список використаних джерел

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К. : Лібра, 2001. 400 с.
2. Chakrabarty D. On the Anthropocene. University of Chicago, 2014. P. 44–56.
3. Latour B. Politics of nature : how to bring the sciences into democracy. Cambridge, 2004. 335 p.

Геннадій БІЛОРИЦЬКИЙ,
*кандидат юридичних наук, завідувач відділом
Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи
(м. Черкаси, Україна)*

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ: ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УТВЕРДЖЕННІ ІДЕЙ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

У різноманітних, здебільшого філософських наукових джерелах сягнення сутності людини завжди було актуальним для діячів різних галузей суспільно-гуманітарних наук: людиноцентризм є філософією гуманістично орієнтованого підходу до соціальних відносин і особистості [1].

В умовах сучасного світу і його існування філософія людиноцентризму стала все більше привертати увагу правознавців, які в пошуках правової

формули справедливості, обґрунтовували те, що саме людина і її життя є стрижнем у побудові правової держави, а переважне акцентування уваги на самій людині, на її цінності для суспільства і держави (а не навпаки), її правах і свободах зумовило те, що в цілому саме такий наратив і сповідується у більшості наукових джерел з права [1].

Не викликає сумнівів, що змістом людиноцентризму, як стверджують вчені, є насамперед прояв особистих прав людини, а саме права на життя, здоров'я, недоторканність, безпеку, свободу, честь, гідність, в основу яких покладено життєві потреби та інтереси людини [2]. Не дивлячись на справедливість цього твердження, не можна з ним безапеляційно погодитись, оскільки до особистих (громадянських) прав людини як прав першого покоління, що закріпилися першими конституційними актами західних держав у результаті буржуазних революцій та війн за незалежність у XVII–XVIII ст., безсумнівно належать також політичні права. Вони є визначальною характеристикою такого політико-правового інституту, як громадянство – взаємопов'язаності держави та особи через реалізацію останньою її, зокрема, політичних прав, серед яких чільне місце посідають виборчі права як засіб впливу на організацію і здійснення публічної влади всередині країни та у сфері зовнішніх відносин, що має відповідати, настроям, уподобанням, очікуванням та життєвим інтересам виборця – громадянина держави. Більше того, така суспільно-політична подія середини XX століття, як Рух за громадянські права у США (Civil Rights Movement) під проводом священика Мартіна Лютера Кінга, мав на меті урівняння у правах чорношкірих американців із білими, в т. ч. й у виборчих правах, оскільки на Півдні країни афроамериканці (близько чверті всього населення регіону) не мало в Конгресі жодного представника, а на Півночі – було фактично позбавлене можливості обіймати відповідальні посади в органах влади, у поліції, національній гвардії, в армії, виборчих комісіях тощо. Навіть за неповними офіційними даними, в 11 південних штатах приблизно 4 мільйони афроамериканців після Другої світової були позбавлені виборчих прав [3]. Важливо зауважити, що англійський відповідник поняття «громадянські» права позначено не як «citizen's» rights (права громадян), як «civil» rights, тобто «цивілізовані» права – права цивілізованого, громадянського суспільства. Саме таку назву застосовано в оригінальній назві прийнятого 1966 р. (набув чинності 1976 р.), тобто вже після зазначених подій у США, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права – International Covenant on Civil and Political rights, що зайвий раз підкреслює нерозривність першого покоління прав людини – особистих (громадянських) та політичних.

Отже, за висновками деяких науковців, як необхідна умова демократичного розвитку суспільства інститут політичних прав людини відіграв важливу роль у процесі виникнення та розвитку конституційної держави та став з часом одним із визначальних чинників утвердження ідеалів конституціоналізму загалом, тому вже перші акти конституційного характеру, а згодом і перші конституції містили окремі положення щодо політичних, зокрема, виборчих прав громадян [4].

Такий підхід також обумовлений визнанням фундаментального правового принципу верховенство права, який є аксіологічним орієнтиром розвитку громадянського суспільства та людиноцентрованої держави, забезпечує гуманістичний зміст панування права [5, с. 67]. Завдяки саме праву і його принципам відбувається соціалізація особистості – процес трансформації людини від істоти біологічної до соціальної, в чому й полягає суть становлення її як особистості. На сьогодні виокремлено найбільш значущі сфери соціалізації: психологічна, економічна, політична, культурна, екологічна тощо. У зв'язку з цим питання соціалізації особистості відносно сфер життєдіяльності розглядається багатьма суспільними науками: соціологією, соціальною психологією, політологією та правом.

Саме виходячи з галузевої спрямованості нашого дослідження, нас цікавитиме насамперед правовий аспект зазначеної проблематики. З правової точки зору на перший план виступає саме політична соціалізація, що зумовлено порядком включення (що пов'язано з категорією «покоління прав людини») на другий план після особистих (громадянських) прав людини наступної її групи – політичних. Саме цей феномен відбивається у назві такого міжнародного акта з прав людини, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Подібним чином даний порядок закріплення прав людини за змістом (особисті, політичні та ін.) втілено у більшості конституцій країн світу, в т.ч. України [6].

Політична соціалізація в сучасних умовах виступає доволі поширеним суспільним феноменом, що характеризується високою зацікавленістю з боку фахівців у сфері політичної психології, політології, соціології, тощо. Дослідження підходів різних авторів щодо вивчення цього питання надає можливість ідентифікувати політичну соціалізацію здебільшого з точки зору політико-правових процесів [7, с. 128]. Одним із цих процесів є втілення такої засадничої характеристики демократичної держави, як здійснення влади народом безпосередньо – шляхом виборів та референдумів як форми реалізації політичних прав людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Маслова А. Концепція людиноцентризму в адміністративному праві: передумови виникнення, зміст та нормативна основа. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. August 2020. P. 114–124. (P. 117).
2. Тарахонич Т. І. Людиноцентризм у праві та у правовому регулюванні: реалії сьогодення. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 281–284. (С. 281).
3. [https://uk.wikipedia.org/wik/Рух_за_громадянські_права_афроамериканців_у_США#:~: text=Рух%20](https://uk.wikipedia.org/wik/Рух_за_громадянські_права_афроамериканців_у_США#:~:text=Рух%20).
4. Стецюк П. Вибори у механізмі функціонування конституційної держави. *Право України*. 2013. № 5. С. 30–37 (С. 31).
5. Савіщенко В. М. Методологічний аспект становлення та розвитку професійної деонтології як науки. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 67–71.
6. Конституція України від 28.06.1996
7. Уханова Н. С. політична соціалізація молоді як передумова формування інформаційної культури. *Інформація і Право*. № 3(34)/2020. С. 127–135.

Світлана ГАНАБА,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)*

РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗДАТНІСТЬ ДО «МОРАЛЬНОЇ ЧУТЛИВОСТІ»

Автори книги «Моральна машина: як навчити роботів відрізнити добро від зла» В. Воллах та К. Аллен запитують, чи хоче людство, щоб роботи мали здатність приймати рішення, які містять моральний аспект. Дослідники у своїх міркуваннях вказують на ту обставину, що досить часто роботи потрапляють у такі ситуації, де необхідно приймати моральні рішення, що у підсумку актуалізує питання: чи можна штучно створити моральні системи? [4]. Релевантність окресленої проблематики зумовлена стрімким розвитком технологій штучного інтелекту та його впливом на різні сфери суспільного життя. Загалом, з одного боку, швидкий прогрес штучного інтелекту за останні десятиліття відкриває нові горизонти для суспільного поступу та наукових досліджень, а з іншого, зумовлює розвиток низки етичних питань. Йдеться про питання конфіденційності й приватності, упередження й дискримінації, безробіття, відповідальності й справедливості, вплив технологій на процес ухвалення рішень, безпеки тощо. Н. Бостром висуваючи гіпотезу «вразливого світу», попереджає про можливість катастрофічних небезпек та наслідків розвитку цих технологій, масштаби яких не можливо спрогнозувати [1]. Він стверджує, що штучний інтелект є набагато розумнішим за людські мізки майже у всіх сферах, включаючи творчість та соціальні навички. Дослідник вважає, що людство прогало й його цивілізація завершилася, оскільки штучні пристрої роблять це краще нас [1].

Вочевидь, штучний інтелект здатний робити багато речей, які вимагають певного рівня інтелекту. Він може вирішувати багато завдань експертного рівня, розв'язувати обчислювальні завдання, робити прості взаємодії тощо. Фахівці стверджують, що розроблення цих технологій є неможливим за допомогою строгих математичних методів. Релевантними є методи евристики, а значить технології не повністю є прогнозованими. Загрози поширення штучного інтелекту зумовлені й тією обставиною, що у їх розробку вкладається значно більше грошей, а ніж у дослідження їх безпеки. Моделі штучного інтелекту часто функціонують як «чорний ящик». Ця обставина унеможлиблює розуміння або вивчення мотивацій і причин вибору, прийняття рішення. Отож, означені обставини актуалізують потребу розгляду етичних проблем.

Дослідники вважають, що «перед обличчям інтелектуального вибуху людство схоже на дитину, яка грається з бомбою. Потужність наших іграшок

занадто далека від незрілості нашої поведінки. Суперінтелект – це випробування, до якого ми ще не готові і не будемо готові ще довго. Ми не знаємо, коли пристрій вибухне, але якщо піднести його до вуха, то почуємо тихе цокання» [2, с. 14]. Вочевидь, варто передбачити можливі етичні, соціальні і правові наслідки своїх досліджень та впровадження штучного інтелекту. Важливо проводити експертизу його впливу на суспільство, тобто оцінювати позитивні та негативні ефекти, які можуть виникнути як наслідок використання цих технологій.

До суттєвих недоліків впровадження технологій штучного інтелекту на національному та міжнародному рівнях слід віднести: економічну нестабільність, посилення нерівності між тими, хто має доступ до нової технології, й тими, хто його не має; прийняття неправильних рішень, зменшення різноманітності в культурних індустріях; нестабільність ринку праці тощо. Релевантним є встановлення етичних рамок для використання штучних систем, які враховуватимуть права та блага всіх зацікавлених сторін – людей, груп та суспільства загалом. Вони можуть охоплювати розробку етичних кодексів, політик та регуляторних механізмів, що сприятимуть відповідальному використанню технологій штучного інтелекту й у підсумку мінімізації можливих негативних наслідків.

Зasadничими у створенні етичних кодексів штучного інтелекту є закони робототехніки, сформульовані А. Азімовим у середині минулого століття й пізніше доповнені «Законом нуля». Ці закони стверджують, що роботи не повинні завдавати людині шкоди, підкорятися її командам, за винятком тих, що суперечать закону нуля та першому закону; роботи повинні дбати про власну безпеку тією мірою, яка не суперечить попереднім законам. Загалом, відповідальність за технології штучного інтелекту несе виробник чи їх власник.

Завдяки відповідальному розвитку, проактивним заходам та прозорим практикам є можливим в у створенні більш інклюзивної, інформованої та етично обґрунтованої інформаційної екосистеми.

Отже, технології штучного інтелекту є потужним інструментом, який створює можливості для стрімкого розвитку та зміни «палітри» соціуму. Його використання потребує свідомого врахування етичних аспектів.

Список використаних джерел

1. Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин. Київ : Наш формат, 2020. 408 с.
2. Тиньков О. М., Кузьміна С. В. Проблеми застосування штучного інтелекту, етичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Психологія. 2024. Вип. 4. С. 12–16.
3. Asimov, I. (1986). *Robots and Empire*. в Panther science fiction. *HarperCollins*. URL:<https://books.google.com.ua/books?id=I3yeQgAACAAJ>
4. Wallach, W., Allen, C. (2009). *Moral machines: teaching robots right from wrong*. Oxford: Oxford University Press. 275 p.

Наталія КОВТУН,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(м. Житомир, Україна)*

Алефтіна АММА,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(м. Житомир, Україна)*

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ВІДЧУЖЕННЯ ВІД МОВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В ситуації геополітичної нестабільності і неспровокованої російської агресії проти України вкрай актуальною залишається проблематика дослідження постколоніального дискурсу як складової відчуження українського суспільства від російсько-радянської імперіалістичної спадщини. При цьому саме присутність російської мови і в ширшому розумінні російської культури у різних сферах суспільного буття українців є і залишається умовою для підкорення України агресорові і відсутності опору українців в умовах окупації. Для досягнення цієї мети на пострадянському просторі, зокрема в Україні, російська влада вклала великі кошти у поширення російської мови, російської культури, продукуючи через сферу музики, балету, театру, кіно ностальгію за радянським імперським минулим і відроджуючи міфи про «віковічну імперську велич» російської метрополії.

Важливою складовою інформаційно-психологічних операцій російської влади проти України є вкидання в український інформаційний простір вигідних для агресора наративів: «мовне питання зараз не на часі, бо у нас війна», «російськомовні воїни також воюють у ЗСУ», «не потрібно тиснути на російськомовних», «мовне питання розхитує українське суспільство всередині країни тощо» [1, с. 11–12]. Зауважимо, що «інструменти російської «м'якої сили» – культура та пропаганда» в українському суспільстві можуть діяти лише на носіїв російської мови і споживачів російського культурного продукту [1, с. 10]. Саме з цієї причини ключовою вимогою російських владних еліт до України вже більше одинадцяти років під час відкритої військової агресії є збереження домінування російської мови в українському інформаційному просторі і відчуження українців від рідної мови.

У зв'язку з цим український філософ Вахтанг Кебуладзе, опонуючи закликам деяких представників постколоніального дискурсу (Лоли Шонейн, Гаятрі Чакраворті) використовувати мову метрополії для емансипації від неї, обґрунтовує сумнівність таких стратегій. Мова, на його думку, є не лише інструментом сигніфікації та засобом комунікації, а й способом «нашої живої присутності у цьому світі» [2]. У такому розумінні найменування будь-яких

об'єктів реальності завжди супроводжується задіянням емоційних складових мови, яка може за допомогою одного-єдиного слова або висловлювання спровокувати відчуття ностальгії, ніжності, радості або огиди та крайньої ненависті.

У контексті цього філософ обґрунтовано звертається до прикладу трансформації початково цілком позитивного сенсу висловлювання Гейнріха Бета («Arbeit macht frei» – «Робота робить вільним»). Утім, після його використання як мотиваційного гасла у нацистських концентраційних таборах воно стало повністю табуйованим для використання [2]. Подібну трансформацію зараз проходить і назва «русский мір», яка в умовах російсько-української війни все більше набуває ознак шовіністичної расистської ідеології, спрямованої на знищення не лише України як держави, а й українців як носіїв національної ідентичності.

Будучи прив'язаною до соціокультурної реальності, мова закономірно набуває її сутнісних характеристик. І тут важко не погодитись з В. Кебуладзе, що «...якщо певну мову впродовж століть застосовують заради зла, то вона сама стає злом. Мова захворює на зло» [2]. Значна частина носіїв цієї мови не володіють свободою «відчуваючи себе жертвами власної імперії, але у патологічний спосіб пишаючись нею» [2]. Отже, «російська мова завжди була і є інструментом «епістемічного насильства», що зумовлює і виправдовує реальне російське насильство» [2]. Відтак, цілком закономірним залишається несприйняття українцями російської культури і мови як втілення реальної повсякденної російської агресії.

Британська, французька, нідерландська та інші колоніальні імперії вже в далекому минулому, а їх інтелектуальні еліти дозріли до критичного осмислення злочинів колоніалізму. З російським колоніалізмом та імперіалізмом все по-іншому. Російська колоніальна імперія досі жива й існує у формі РФ. І не просто жива. За останні десятиліття вона постійно виявляє агресію проти інших держав, реалізуючи геноцидні практики в Чечні, Сирії і насамперед Україні. І при цьому в російському інтелектуальному дискурсі не бачимо навіть натяку серед інтелектуальних еліт на якесь «каяття». А поодинокі голоси «хороших росіян» повністю розчиняються у багатомільйонному хорі російських імперіалістів.

А тому до моменту розпаду російської колоніальної імперії «російську мову не можна сприймати позитивно або бодай нейтрально, допоки вона служить цьому злу» [2]. Зауважимо, що не лише російська мова стала інструментом геноцидних практик, але й у ширшому розумінні уся російська культура, як сучасна, так і сформована у попередні століття, виконує в руках російських шовіністів та імперіалістів подібну функцію.

Загалом, відчуження українців від всього російського в умовах російської агресії зумовлене цілком об'єктивними чинниками: масовими вбивствами, катуваннями і згвалтуваннями українців, розстрілами українських військовополонених, прицільним руйнуванням цивільної інфраструктури і житлових будинків та ін. У такому розумінні опір всьому російському є

природною і адекватною реакцією українців на загрозу фізичному існуванню, а будь-які спроби врахування інтересів російських шовіністів, зокрема у мовній царині, лише посилюватимуть у майбутньому апетити імперської метрополії.

Список використаних джерел

1. Безсмертна Н. Функціонування української мови в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 8–16. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.1>
2. Кебуладзе Вахтанг. Що сталося з російською мовою в Україні. 12 грудня 2024. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/rosiyska-mova-v-ukrajini-filosof-rozpoviv-chomu-rosiysku-movu-ne-spriymayut-pozitivno-50473858.html>

Ольга КОНОВАЛЕНКО,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Запорізький національний університет
(м. Запоріжжя, Україна)*

ЦИФРОВИЙ ГУМАНІЗМ: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ЦИФРОВОГО КАПІТАЛІЗМУ ТА АВТОРИТАРИЗМУ

В епоху стрімкої цифровізації людство стикається з низкою системних викликів, які загрожують не лише соціальній справедливості та правам людини, а й самому існуванню людської цивілізації.

Сьогодні ми спостерігаємо формування нових моделей гноблення та експлуатації, заснованих на технологіях штучного інтелекту, великих даних та автоматизації. Ці явища отримали назву цифрового капіталізму та цифрового домінування, що посилюють глобальну нерівність, підривають демократичні інститути та ставлять під загрозу базові гуманітарні цінності.

Однією з головних ознак цифрового капіталізму є експлуатація цифрової праці. Мільйони людей беруть участь у цифровій економіці, часто не усвідомлюючи масштабу свого внеску. Користувачі соціальних мереж, які створюють контент і надають дані, стають частиною системи, в якій їхня інтелектуальна та соціальна активність монетизується великими корпораціями. При цьому доступ до вигод цифрової економіки обмежений вузьким колом технологічних гігантів, які акумулюють величезні обсяги капіталу й влади.

Порушення недоторканності приватного життя стало ще однією характеристикою сучасного цифрового порядку. Збір, аналіз і продаж великих даних перетворилися на основну модель накопичення капіталу для найбільших світових корпорацій. Інформація про особисте життя користувачів – від звичок до політичних уподобань – стає товаром, що ставить під питання право на конфіденційність та свободу особистості. Ці дані використовуються не лише з

комерційною метою, а й для формування політичного контролю, сприяючи зростанню цифрового авторитаризму та наглядового капіталізму (Zuboff, 2019).

У соціальних мережах усе частіше фіксуються випадки цифрового фашизму, коли технології використовуються для поширення екстремістських ідей, маніпуляції масовою свідомістю та придушення інакодумства. Алгоритми посилюють поляризацію суспільства, створюючи замкнені інформаційні бульбашки та сприяючи зростанню ненависті, дискримінації й насильства.

Автоматизація праці, керована системами штучного інтелекту, веде до масового витіснення працівників із традиційних сфер зайнятості, поглиблюючи соціальну нерівність і викликаючи економічну нестабільність. Робітники втрачають свої джерела доходу, тоді як вигоди від автоматизації концентруються в руках обмеженої кількості корпорацій.

Крім того, цифрова війна та політичний нагляд набувають дедалі більшого значення. Держави й корпорації використовують технології для тотального контролю над населенням, проведення кібератак, шпигунства та маніпуляції політичними процесами.

Екологічні наслідки цифровізації також викликають серйозне занепокоєння. Масове виробництво електронних пристроїв призводить до утворення величезних обсягів електронних відходів, а робота дата-центрів та інфраструктури потребує значних енергетичних ресурсів, здебільшого отриманих із викопного палива або ядерної енергетики. Все це поглиблює глобальну екологічну кризу та ставить під загрозу сталий розвиток планети.

На цьому тлі виникає потреба в концепції, здатній запропонувати альтернативу руйнівним практикам сучасного цифрового суспільства. Такою концепцією стає цифровий гуманізм.

Цифровий гуманізм стверджує пріоритет людської особистості, гідності, прав і свобод людини в епоху цифрових технологій. Він спрямований на захист людини від технологічної експлуатації, на збереження приватності, підтримку демократичних норм і розвиток інклюзивного цифрового середовища. Цифровий гуманізм виступає проти крайнощів цифрового авторитаризму та економічної монополізації технологій, пропонуючи натомість моделі соціально відповідального розвитку.

У межах цифрового гуманізму пропонується переосмислення етики штучного інтелекту, розробка справедливих норм регулювання цифрових платформ, захист прав користувачів і стимулювання відкритих та прозорих форм цифрової взаємодії. Необхідно розвивати цифрову демократію, забезпечувати доступ до цифрових ресурсів для всіх верств населення, а також підвищувати рівень цифрової грамотності, щоб кожен міг критично осмислювати свою участь у цифровому суспільстві.

Таким чином, гуманізм у цифрову епоху – це не просто культурна чи філософська традиція, а потужна відповідь на загрози сучасного технологічного розвитку. Просування ідей цифрового гуманізму здатне повернути людині провідну роль у світі, де технології служать на благо людства, а не пригнічують його.

Список використаних джерел

1. Floridi, L. (2013). *The ethics of information*. Oxford University Press.
2. Han, B. C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. Verso Books.
3. Morozov, E. (2013). *To save everything, click here: The folly of technological solutionism*. PublicAffairs.
4. Sadowski, J. (2020). *Too smart: How digital capitalism is extracting data, controlling our lives, and taking over the world*. MIT Press.
5. Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

Соломія КОСТИЦЬКА,

юрист, психолог,

Київська міська державна адміністрація

(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКИЙ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОПАГАНДИ

Нові знання про навколишній світ, суспільство і державу є одним із визначальних чинників прогресу людства, дозволяє здійснювати пошук ефективних інструментів вирішення нагальних проблем, переосмислення їхніх причин та їх прогнозування. Явище, пов'язане з таким поширенням, отримало назву пропаганди. Ба більше, стрімкий розвиток і доступність інформаційно-комунікаційних технологій, що водночас значно скорочує географічні відстані та стирає державні й цивілізаційні бар'єри, суттєво прискорює інформаційно-психологічні взаємовпливи і процеси, втягуючи в них усе ширші людські маси не лише окремих країн чи їхніх регіонів, а й цілих континентів.

Пропаганда – явище різнопланове та міжгалузеве. Її досліджують та разом із тим нею послуговуються всі без винятку суспільно-поведінкові та державознавчі науки: філософія, психологія, педагогіка (напр., виховання критичного мислення та стійкості до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди), історія (напр., встановлення й поширення історичної правди та розвінчування історичних міфів), політологія, соціологія, юриспруденція (з одного боку, пропаганда правових знань та політичних поглядів, з іншого – криміналізація окремих видів ворожої і деструктивної пропаганди і т.д.), філологія, релігієзнавство, культурологія, мистецтвознавство, суспільні комунікації тощо.

Зазвичай розрізняють пропаганду *sensu lato* (в широкому значенні), яка може включати в себе і поширення чогось корисного (здорового способу життя, толерантності, культури мовлення, поваги до чужих ідей та думок, патріотизму) та пропаганда *sensu stricto* (у вузькому значенні) як суто щось

негативне (пропаганда комунізму, нацизму, расизму, антисемітизму, ізоляціонізму, війни, самогубств, егоїстичних задумів певних політичних партій, ксенофобії, сексизму, споживацтва, антиглобалізму тощо) [1].

На сьогодні в українському інформаційному просторі та суспільному дискурсі під терміном «пропаганда» уявляють щось негативне, принизливе, слово «пропагандист» набуло образливої, пейоративної конотації, хоч насправді пропаганда – це просто поширення думок, які можуть бути як негативними, так і корисними для суспільства. Отже, необхідно розрізнити пропаганду в широкому (позитивному) сенсі та пропаганду у вузькому (негативному) значенні слова.

Слово «пропаганда» має латинське походження і складається з елементів: *pro* («для» або «на користь»), *paganus* (що означає «простий», «неосвічений» або «язичницький») та *propagatio* («поширення», «розширення»). Таким чином, з етимологічної точки зору, пропаганда означає поширення інформації серед простих або неосвічених верств населення. Вперше цей термін почав використовуватися у назві католицької організації *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* («Священна Конгрегація Пропаганди Віри»), яку створив Папа Григорій XV у 1622 році. Мета цієї установи полягала у поширенні католицької віри на нові землі та протидії впливу протестантської Реформації в Європі. Згодом значення слова розширилося: тепер ним позначають не лише організації, які поширюють певну ідеологію, а й саму доктрину та методи її популяризації [2].

У XIX столітті французькі вчені, соціальні психологи Г. Лебон і Г. Тард, досліджуючи проблеми пропаганди, відзначали, що ефективність пропаганди визначається здатністю ідей відповідати психологічному настрою мас: ідеї, щоб стати догмами чи переконаннями, повинні гармоніювати з колективним духом народу, бути чіткими й яскравими, а також викликати емоції, що сприяють їх прийняттю. Г. Лебон підкреслював, що найвищий рівень впливу пропаганди досягається тоді, коли вона викликає фанатизм, схожий на релігійний, підштовхуючи людей до абсолютної відданості й жертвності [3, с. 64].

Отже, з-поміж таких галузевих видів пропаганди, як релігійна, культурно-мистецька, науково-технічна тощо, на перший план, безперечно вийшла й тривалий час вже посідає провідні позиції саме політична пропаганда. Її основи були закладені, на жаль, здебільшого в тоталітарних державно-правових практиках першої половини XX ст. – комунізму, нацизму й фашизму, що дістало на сьогодні своє продовження в намаганнях існуючих авторитарних режимів, як світських, так і клерикальних (росія, Китай, Іран, Північна Корея) нав'язати демократичній спільноті власний світовий порядок, заснований на політиці захоплення територій інших держав, промислового шпіонажі, експлуатації природних ресурсів за обмеженого чи навіть відсутнього до них народного доступу та незмінного й безальтернативного панування політичного класу.

Не випадково в наукових дискусіях ці сучасні прояви давньої тактики називають «новою пропагандою». Філософ Ж. Еллюль описував сучасну пропаганду як невід'ємний елемент технологічного суспільства, де масове переконання стало постійною практикою, спрямованою на досягнення ефективності. Він визначав пропаганду як процес, що включає психологічний вплив, деморалізацію супротивника, а також організаційні методи мобілізації мас. Автор доводив, що в широкому баченні нова пропаганда охоплює психологічну війну (кампанії, спрямовані на психологічну деморалізацію супротивника, психологічні маневри (зміна думок суто психологічними засобами), щоб викликати сумніви в його переконаннях і діях), «промивання мізків» і зв'язки з громадськістю [4, с. 12].

На думку деяких сучасних авторів, пропаганда – це форма комунікації, спрямована на маніпулювання свідомістю конкретно визначеного суб'єкта з метою формування у нього певних уявлень і позицій [5, с. 119–122].

Звідси постає питання, коли ж саме пропаганда набуває політичного контексту. Оскільки політика, як відомо, є мистецтвом, а в подальшому – наукою про управління суспільством і державою, то подібне управління має бути засноване передовсім на такому методі, як переконання, який не може повноцінно здійснюватися без інструментів пропаганди з метою легітимації влади чи правлячого політичного класу. Тому закономірно, як вважають деякі дослідники, здебільшого пропаганду асоціюють з авторитарним диктаторським режимом, вважають такою формою комунікації, що задовольняє потребу режиму в маніпулятивному контролі над суспільною свідомістю [6, с. 46], розглядають як форму впливу на суспільство, окремі його групи чи на людину, а тому пропаганда стала ключовим інструментом формування громадських настроїв, підготовки до прийняття і реалізації політичних ц управлінських рішень

Список використаних джерел

1. Колтик О. Підходи до визначення терміну «пропаганда» (13.06.2017). URL : <https://labipt.com/approaches-to-the-definition-of-propaganda/>.
2. Пропаганда: історія питання (02.12.2021). URL : <https://uchoose.uacrisis.org/propaganda-istoriya-pytannya/>.
3. Пашина Н. П. Технології управління масовою свідомістю: Навчальний посібник до курсу «Політична психологія» (для студентів спеціальності «Політологія»). Маріуполь : Вид-во Маріупольського державного університету, 2020. 64 с.
4. Висоцький О. Ю., Халапсіс О. В. Кіно і політична пропаганда : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 408 с. С. 12
5. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 119–122. С. 121.
6. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.

Володимир КУЗНЄЦОВ,
головний науковий співробітник,
доктор філософських наук, професор,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
(м. Київ, Україна)

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ

Як це не дивно, у радянську добу комунікація між українськими філософами була значно кращою завдяки функціонуванню Українського республіканського відділення Філософського товариства СРСР, коли ним керував академік Володимир Шинкарук. Зокрема, кожного року збиралася інформація про плани діяльності обласних відділень та вона доводилася через університетські та інститутські кафедри філософії до всіх 2 000 членів Українського відділення.

Як член американської, європейської та британської асоціацій філософії науки, я отримую інформацію про їхні майбутні конференції та маю доступ до їхніх журналів. Тобто, я знаю краще, що робиться за кордоном, ніж те, що відбувається у філософському житті України.

Припускаю, що маю достатньо компетенцій, щоб висловити свою опінію з приводу важливості наукової комунікації для розвитку української філософії науки. Чому?

Я працюю у галузі філософії науки 50 років. Одночасно читаю курси з філософії науки для слухачів Вищої школи філософії при Інституті філософії та його аспірантів. (https://drive.google.com/file/d/1rWlcHwTvwLO6XKNUPHzfYu5aD25Q_1En/view; https://drive.google.com/file/d/1Ex9YRS1CuumUp7UsmaOJWH0_-NzyfcO3/view). Читаю також курс філософії фізики для магістрів з теоретичної фізики Києво-Могилянської Академії.

Був членом ради з захисту докторських дисертацій з філософії науки, яка зараз розпущена під гаслом чергового реформування української науки. По можливості відслідковую ситуацію як у світовій, так й українській філософії науки. Моє розуміння світової філософії науки викладено у 2022 році у першому та другому числах Філософської думки (Огляд сучасної філософії науки (співавтор О. Габович). 2022, 1: 115–133. <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.115>; 2: 137–154;. <https://doi.org/10.15407/fd2022.02.137>).

Отже. Що ж відбувається з 1991 року у цій Попелюшці української філософії, про яку не згадує жодне з відомих мені джерел з історії української філософії радянської та пострадянської доби? (див., наприклад, В. І. Ярошовець. (відповідальний редактор). (2006). *Історія філософії. Словник*. Київ: Знання України; В. І. Ярошовець (ред.). (2010). *Філософія як історія філософії*. Київ: Центр учбової літератури).

Навпаки деякі діаспорні філософи високо оцінювали як раз праці з цієї філософської галузі, які були надруковані на шпальтах *Філософської думки* в

70-х роках минулого століття. «Між категоріями статей, репрезентованих у фактично кожному випуску *Філософської думки* тільки ті, що стосуються філософських питань природознавства, були втримані на якісному рівні, що показувало якусь послідовність та інтелектуальну силу» (В. Витвицький, Огляд *Філософської думки* за 1970–1979 роки. *Сучасність*, липень-серпень 1984. Ч. 7–8. С. 211).

Почну зі знакового негативного явища. В Інституті філософії ліквідований відділ філософії науки. На даний час залишилося всього два дослідника з цієї галузі та два аспіранта.

Однак всі інші ознаки філософії науки виглядають дуже позитивними та свідчать майже про її розквіт.

Перше, зросла кількість захистів кандидатських та докторських дисертацій з філософії науки. Захисти відбуваються не лише в Києві.

Друге, побачили світ приблизно два десятка посібників з історії та філософії науки під грифом МОНУ.

Третє. Видані принаймні дві антології з західної філософії науки. Одна видана у Вінниці. Друга у Львові.

Четверте. У Дніпрі видаються два часописи, у назві яких є словосполучення «історія та філософія науки».

П'яте. Регулярно проводяться українські конференції за міжнародної участі. На них доповіді роблять вітчизняні та іноземні філософи науки. Я приймаю регулярну участь у конференціях у Вінниці, Одесі та Києві.

Шосте. Виданий словник з філософії науки за редакцією члена-кореспондента НАНУ Назіпа Хамітова (*Філософія науки і культури: словник*. За редакцією Н. Хамітова. К.: КНТ, 2024. 437 с. ISBN 978 966 373 476-7).

Сьоме. Нарешті в НАНУ з'явився академік з філософії науки, що є ознакою її визнання на академічно-освітньому рівні. Це Володимир Мельник, ректор Львівського національного університету ім. І. Франка (<https://scholar.google.com.ua/citations?user=4EutB8gAAAAJ>).

Проте якою б гарною не виглядала ситуація у сучасній українській філософії науки, є можливості для її якісного покращення.

На мою думку, вони пов'язані з різними засобами та каналами наукової комунікації.

Наукова комунікація може відбуватися у декількох форматах.

Перший – це взаємовигідний обмін новою науковою інформацією між філософами науки. Прикладом є ця конференція та її аналоги.

Другий формат – це аналогічний обмін інформацією між філософами та науковцями. Про його важливість свого часу казав Альберт Айнштейн. «Взаємовідносини гносеології (*epistemology*) та науки заслуговують на увагу. Вони залежні один від одного. Гносеологія без контакту з наукою стає пустою схемою. Наука без епістемології є – настільки, наскільки вона взагалі мислима – примітивною і заплутаною». (Albert Einstein. Reply to criticism. Pp. 683-684. In P. A. Schlipp (ed.). (2001). *Albert Einstein, Philosopher-Scientist*.

MJF Books, New York). До речі, виходячи з суто ідеологічних міркувань на союзі між науковцями та філософами також наполягав Володимир Ленін, незаперечний вищий авторитет радянських, у тому числі й українських філософів. Я не був виключенням. (V. Kuznetsov (1998). Ex–Soviet philosophy of science and its teaching: Totalitarian past and uncertain future. Pp. 78–81. In D. Lecourt (ed.) *Science, Philosophie et Histoire des Sciences en Europe*. Paris: European Communities).

На жаль, зараз відсутні втілення цього формату у вигляді методологічних семінарів у наукових установах, в яких активну участь брали співробітники Інституту філософії.

Третій формат наукової комунікації – це запрошення фахівців з філософії науки з їхніх університетських та академічних центрів для читання лекцій в інших університетах.

Детальніший розгляд фізичних, біологічних, мовних, соціальних та інституціональних передумов та класифікації форм наукової комунікації див. у V. Kuznetsov. Decomposition of scientific communication. *Empedocles: European Journal for the Philosophy of Communication*, 16, 1: 2-16. https://doi.org/10.1386/ejpc_00061_1

Зупинюся тільки на одному різновиді першого формату обміну новою науковою інформацією між вітчизняними та західними філософами науки.

Маємо парадокс. Україна прагне стати членом західного світу. Проте чомусь наші провідні філософи не жадатимуть, щоб західна філософія дізналися про їхні досягнення. Маю на увазі не лише практичну відсутність статей наших визнаних філософських авторитетів у міжнародних реферованих часописах з філософії.

На даний час мені відомі лише три спроби інформування західної аудиторії про українську філософію. Всі вони видані у минулому столітті. Це *Anglo–Ukrainian Studies in the Analysis of Scientific Discourse. Reason and Rhetoric*. R. Harre (ed.). Lewiston/Queenstown/Lampeter: The Edwin Mellen Press, 1993; *Symposium on Logic and Philosophy of Science in the Ukraine. Synthese* (1994, 100, 1) та спецвипуск *Analytical philosophy and epistemology in Ukraine* часопису *Theoria: An International Journal for Theory, History and Foundations of Science* (1999, 14, 34: 5-127). Давно це було. Як одна ластівка весни не робить, так і ці три колективних праці не зробили помітною українську філософію науки в світовому філософському просторі.

До НАНУ обрані сім академіків та членів-кореспондентів з філософії. (<https://old.nas.gov.ua/UA/NASUDepartment/Pages/personal.aspx?DepartmentID=0002175>). Одним з критеріїв обрання є створення наукової школи, тобто виховання інших філософів. Чому вони та їхні учні пасуть задніх з пропагандою своїх безсумнівно оригінальних доробків на Заході – не зрозуміло. Жодний з них не має публікацій у часописах, що індексуються у Scopus та Web of Science. Про це свідчить Бібліометрика української науки (<https://nbuviar.gov.ua/bpnu/>).

Таким чином, є комунікаційний простір для поширення у світі інформації про здобутки сучасної української філософії та інтенсифікації справжньої наукової комунікації між вітчизняними на закордонними філософами. М'яч на українській половині поля. Природно очікувати, що право першого удару належить капітанам або членам створених ними потужних філософських команд. Хіба ні?

Олександр ЛИСЕНКО,
*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЕТИЧНІ МЕЖІ ТА ВИКЛИКИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В сучасних динамічних умовах розвитку цифрових технологій та поступового поглиблення міжнародної наукової співпраці, актуальною проблемою у проведенні наукових досліджень постає використання інструментів штучного інтелекту (далі – ШІ).

ШІ в значній мірі спрощує проведення наукових досліджень надаючи досліднику широкі можливості для проведення аналізу даних, пошуку інформації, автоматизації написання загальних положень наукової розвідки чи прогнозування майбутніх результатів.

Проте, разом з численними перевагами та можливостями, повна інтеграція інструментів ШІ у науковий пошук та дослідницьку роботу викликає цілу низку етичних проблем. Особливо слід відзначити етичні моменти, що пов'язані з прозорістю алгоритмів ШІ, достовірністю та неупередженістю отриманих від запиту результатів, і звичайно, питання дотримання принципів академічної доброчесності.

Таким чином, актуальність даної наукової розвідки, враховуючи, те, що сучасні інструменти ШІ все більше впливають на процеси проведення наукових досліджень не викликає сумніву, особливо у світлі формування чітких етичних стандартів його використання.

Враховуючи вищевикладене, метою даного дослідження є аналіз загальних тенденцій основних етичних проблем, що виникають під час інтеграції інструментів ШІ у наукових дослідженнях.

Інструменти ШІ активно впроваджуються у повсякденність суспільства і особливо, широко стали використовуватися науковцями для покращення ефективності аналізу значного обсягу інформації та підвищення точності результатів дослідження. При застосуванні нових методологічних підходів до реалізації плану наукової розробки з використанням ШІ, відбувається значна

оптимізація та скорочення часу потрібного для аналізу проблеми дослідження і, що саме важливо, мінімізується «людський фактор» у процесі проведення тих чи інших обчислень.

Інструменти ШІ надають можливість за рахунок роботи зі значним обсягом даних, готувати чіткі і релевантні прогностичні результати розвитку того чи іншого складного суспільного феномену, можливого розвитку соціально-економічних відносин, загальних тенденцій зміни клімату тощо. Причому, чіткість результатів аналізу та їх релевантність досягається за рахунок широкого застосування методологічних прийомів роботи з ШІ для моделювання можливих сценаріїв розвитку і, звичайно, проводити тестування різних гіпотез у віртуальному середовищі.

Окремо слід відзначити можливості інструментів ШІ для наукового пошуку джерел дослідження, написання висновків, витягів чи основних положень, генерації відповідних текстів на підставі визначених джерел, що суттєво зменшує час та психофізичне навантаження на науковців.

Проте, незважаючи на визначені переваги та можливості, що відкривають інструменти ШІ для наукових досліджень, виникає цілий ряд ризиків та етичних викликів. Серед головних таких проблемних ризиків, маємо в першу чергу відзначити, можливі алгоритмічні упередження ШІ, що автоматично впливає на об'єктивність отриманих результатів дослідження.

ШІ навчається використовуючи вже існуючі обсяги інформації і гарантувати цілком повну відсутність помилкових суджень у «навчальному матеріалі» не може жоден розробник, що в значній мірі впливає на ті рішення та висновки, що продукуються його інструментами. Безсумнівно, якщо початковий обсяг навчальних даних, що використовувався для машинного навчання містить системні помилки, то звичайно запропоновані рішення ШІ будуть їх посилювати та розвивати. Особливо загрозливими та критичними будуть такі рішення, що мають важливе суспільне значення, як то медицина, соціологія, психологія тощо.

Також слід звернути увагу на те, що багато сучасних інструментів ШІ, які пропонуються для використання, працюють за принципом так званих «чорних скриньок», тобто неможливості цілковитого та вичерпного пояснення механізму за допомогою якого приймається те чи інше рішення. Не викликає жодних сумнівів, що таке становище впливає на можливості верифікації результатів проведених досліджень, що автоматично ставить під сумнів їх об'єктивність, а особливо якщо такі дослідження проводяться у природничих науках.

Окрему дуже важливу етичну проблему при написанні статей, опису результатів досліджень чи рецензій, становить питання академічної доброчесності та авторства.

В сучасних умовах, досить часто, маємо ситуацію, коли дослідник використовуючи ту чи іншу генеративну модель ШІ, готує завдання для написання статті, рецензії чи монографії, що ставить під сумнів його особистий науковий авторський внесок, його наукову творчість та інтуїцію.

Тобто на даному етапі маємо етичну проблему обсягу застосування генеративних текстових моделей у наукових дослідженнях, оскільки мають

бути чітко визначені межі їх легітимного використання. Якщо не врегулювати визначені вище позиції у використанні ШІ, очевидно, постане питання про можливу фабрикацію результатів дослідження, їх необ'єктивність та академічний плагіат.

Окрім цього, виникає також логічне зауваження, щодо суб'єктності юридичної відповідальності за надання некоректних чи зовсім хибних результатів дослідження. Певна річ, виникає питання, хто несе відповідальність за такі результати: розробник відповідної моделі ШІ, дослідник, що її використав чи установа, що оприлюднила (фінансувала) наукове дослідження?

На жаль, маємо констатувати той факт, що такі існуючі прогалини у правовому регулюванні суспільних відносин, що виникають під час використання генеративних моделей ШІ у наукових дослідженнях, не сприяють дотримання принципів об'єктивності та академічної доброчесності науковою спільнотою.

Враховуючи особливість даного дослідження, ми не можемо у повному обсязі викласти всі етичні виклики, що виникають під час використання інструментів ШІ в наукових дослідженнях, проте маємо відзначити, що дана проблема є актуальною, важливою і поки що не достатньо врегульованою.

Вбачається, що потрібно на рівні держави (міжнародних організацій) розробити етичні кодекси використання генеративних моделей ШІ при проведенні наукових досліджень. Причому ініціатива та головні принципи розробки нормативно-правового інструментарію використання ШІ у наукових дослідженнях має виходити від наукової спільноти.

Анна МІЩЕНКО,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ У ЦИФРОВУ ДОБУ: ШТУЧНІ ЕМОЦІЇ ЧИ ЇХ ЗАМІНА?

У 21 столітті важко уявити людину, що не володіє гаджетом чи хоча б не чула про нього [3]. Такі мобільні пристрої чи будь-які інші, які забезпечують людині вихід в мережу Інтернет та дозволяють лишити слід після себе, певним чином, формують та розширюють межі цієї самої мережі.

Такі інтернет-користувачі стають членами кіберпростору – середовища, з яким пов'язані усі сфери суспільного життя [1]. Тому в ході таких процесів отримуємо гіперз'єднаний світ, тобто глобалізований, де всі і все щільно пов'язані. Надзвичайно великі об'єми даних та залучених людей у цю мережу, дозволяють відокремити цифровий простір як окремий «віртуальний світ».

Інформація у цей цифровий простір не потрапляє сама, вона спершу створюється (знімається, пишеться і т.д.) людиною. Тобто, такі дані навряд чи

будуть об'єктивними і відокремленими від сприйняття тією чи іншою людиною цих подій, її установок та світогляду.

Відокремившись від матеріалів, що створюються для задоволення певних людських потреб в цифровому просторі, а саме: споживання новин з усього світ, аби знати про ситуацію довкола, споживання розважального контенту, пошук відповідей на питання чи рішень проблем, пошук літератури та наукових статей й т.д., хочемо звернути увагу саме на особисті блоги людей та приватні сторінки.

Переважно, особисті сторінки у соцмережах люди ведуть для того, аби поділитися певними емоціями як позитивними, так і негативними, своїм родом діяльності, знайти однодумців, також, інколи використовують для просування певних ідей, себе, реклами будь-чого та ведуть такі блоги у якості роботи.

Спираючись на вказані раніше факти, можна зробити висновок, що інформація, яку транслюють певні особистості на своїх приватних сторінках в Інтернеті є суб'єктивною, часто неповною, тобто є вибірковою. Ніхто з людей не веде прямий ефір всього свого життя чи не занотує кожен крок і подію з подальшою публікацією, тому власне, вона і не може бути повною, охоплювати і передавати споживачам контенту весь контекст [5].

Людина обирає, що їй опублікувати через призму своїх вподобання, цінностей, пріоритетів, спираючись на політику певної соціальної мережі чи платформи, розуміючи аудиторію, що за нею слідкує чи могла б слідкувати. Навіть зважаючи на те, що різні платформи в Інтернеті мають різні правила, користувач може по-різному позиціонувати себе, транслювати різні думки з відмінних тем [4].

Тому така кількість інформації, якій все ж вдається потрапити в Інтернет є вибірковою і вже переосмисленою людиною, що викладає. Подібний підхід до висловлення власних емоцій є скоріше штучним.

Зважаючи на те, що соціальні мережі переважно забезпечують людині анонімність та конфіденційність, її самовираження може бути специфічним та відрізнятися від того, яким є у реальному житті. Це досить поширена історія, коли поведінка людини може відрізнятися у двох ситуаціях, оскільки певна анонімність та віддаленість від споживача дозволяє розслабитись людині, не очікуючи миттєвої реакції від глядачів чи слухачів, отже, відпадає можливість піддатися миттєвій критиці чи агресії [2].

Проте, окрім інакшої поведінки, деякі люди вдаються до того, що можуть видавати себе за інших особистостей в Інтернеті, ким вони не є. І це є дійсно проблемою тому, що такі люди здебільшого є шахраями чи злодіями в цифровому просторі [4].

Виникає і проблема того, що потрібно розуміти, де все ж людина проявляється більш природньо та по-справжньому: в світі, де відразу реагує на всі події, де їй складно сховатися чи де має анонімність, певну захищеність та встигає осмислити всі свої думки.

Припускаємо, що більш природнім проявом емоцій буде той, що відбувається у реальному житті. Тоді людина є більш щирою, її емоції є більш

відкритими та зрозумілими, її поведінка, дії та слова передають її ставлення та настрої. Знову ж таки, на відміну від цифрового простору, де реакції людини не є миттєвими, вони не є викликані певним тригером та не відображають швидку природню реакцію людини, а навпаки скоріше, є зваженими та вибірковими.

У життя сучасної людини активно впроваджуються інформаційно-комунікативні технології, які не мають аналогів у минулому [1]. Отже, сучасна реальність поєднує у собі два світи: дійсний та цифровий. На відміну від реальності попередніх століть, сучасна людина проживає одразу у двох, проявляє себе одразу у двох та виражає свої емоції одразу у двох.

Список використаних джерел

1. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства [Електронний ресурс] / ResearchGate. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/351022359_Virtualna_realnist_i_kiberprostir_ak_atributi_sucasnogo_suspilstva, вільний. Дата доступу: 17.03.2025.
2. Як контролювати вплив цифрових технологій на емоційний стан: поради кіберпсихологів [Електронний ресурс] / Zaxid.net. – Режим доступу: https://zaxid.net/yak_kontrolyuvati_vpliv_tsifrovih_tehnologiy_na_emotsiyniy_stan_poradi_kiberpsihologiv_n1597322, вільний. Дата доступу: 17.03.2025.
3. Чому соціальні мережі можуть бути небезпечними для психіки? [Електронний ресурс] / Українська правда. Життя. – 27 січня 2019 р. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/01/27/235230>, вільний. – Дата доступу: 17.03.2025.
4. Кульчицький В. С. Кіберпростір як соціокультурний феномен / В. С. Кульчицький // Культура України. – 2012. – № 2. – С. 123–130. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=cuc_2012_2_25, вільний. – Дата доступу: 17.03.2025.
5. Smith, M. Virtual Communities: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications / Proceedings of the International Conference on Weblogs and Social Media (ICWSM). – 2012. – Vol. 6 (1). – DOI: 10.1609/icwsm.v6i1.14279.

Артем НІКІТІН,

здобувач ступеня доктора філософії,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

(м. Київ, Україна)

ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Взаємодія між державою як інституційною структурою та громадянським суспільством як сферою самоорганізації індивідів є значимою, вже хоча б тому, що дозволяє встановлювати діалог та комунікацію між даними сферами соціального буття. У соціальній філософії держава виступає гарантом порядку, стабільності та захисту прав, забезпечуючи рамки для функціонування суспільства. В той час як

громадянське суспільство прагне автономії, самовираження і участі в управлінні, що нерідко призводить до напруги між цими двома системами. Відтак, попри налагодження діалогу є ще й потреба у напрацюванні нормативної бази задля встановлення меж функціонування громадянського суспільства, але при цьому, без зазіхання на свободу вираження. Тому, з позиції соціальної філософії ключовою проблемою є визначення меж втручання держави у життя громадян і, навпаки, а також з'ясування ступеню впливу громадян на державні процеси.

В класичній новочасній філософії регулятивом державно-громадського партнерства був суспільний договір. Так, Томас Гобс, Джон Локк та інші класики, пропонували різні моделі суспільного договору, де співпраця варіюється від підпорядкування абсолютній владі до активної участі народу у формуванні законів. У сучасності ця дихотомія ускладнюється зростанням індивідуалізму, розвитком технологій та глобалізацією, які змінюють форми взаємодії. Наприклад, цифрові платформи посилюють голос громадян, але водночас надають державі нові інструменти контролю. Кожна людина може висловитися з будь-якого питання, але не факт, що цю думку буде враховано при прийнятті державних рішень. Кожен громадянин може виступити зі своєю експертною думкою, але рівно на скільки щоб це не виявилось порушенням закону, норм та правил визначених державою.

Державно-громадське партнерство виявляється динамічним процесом, що вимагає балансу між порядком та свободою. З огляду на історію можна помітити, що кожна епоха пропонувала свої виклики та рішення щодо них. До прикладу Макс Вебер вважав, що ефективно функціонування держави неможливе без участі громадян, які приймають та застосовують її інститути. Бюрократія як тип управління забезпечує стабільність і доступність, але при цьому вимагає дотримання прозорості суспільства, щоб не перетворитися на чужорідну і самоцільну систему: «Його висновки однозначні: існуючий мілітарно-бюрократичний режим зжив себе і мусить поступитися місцем демократичному устрою, за якого громадяни відчували б себе суб'єктами, а не об'єктами політики. Від того, чи здійсняться демократичні перетворення, прямо залежить майбутнє нації» [1, с. 9]. Співробітництво між державою та громадянами у веберовій концепції можна інтерпретувати як процес, у якому громадяни визнають авторитетність держави. Крайня ж, у свою чергу, створює раціональні структури для регулювання спостереження за життям, сучасними інтересами та зміною населення. Цей баланс між владою та суспільною угодою лежить в основі взаємодії, де держава не тільки керує, а й спирається на активне чи пасивне зовнішнє громадянство.

Макс Вебер в своїй соціально філософській концепції стверджує: «наше завдання полягає в тім, щоб показати значення аскетичного раціоналізму також і для соціально-політичної етики, і, отже, для організації та функцій соціальних спільнот – від релігійних зібрань до держави» [1, с. 236]. Адже для нього чималого значення для партнерства мають ті засновки на яких тримається держава чи громадянське суспільство.

Теодор Адорно, який приділяє особливу увагу структурам влади та капіталістичному суспільству, адже, вони пригнічують індивідуальність та автономію людини. В «Діалектиці Просвітництва» (у співавторстві з Максом Хоркхаймером), він стверджував, що сучасне суспільство схиляється до розумного інструментарію, де в основі партнерства лежить інститут «представництва». Також, він вдається до твердження, що розумне партнерство можливе лише через критичне усвідомлення і опір маніпулятивним структурам, а не через їх інтеграцію або компроміс. Таким чином, державно-громадське співробітництво в його концепції могло б виглядати як ілюзія участі, де громадяни стають співучасниками в прийнятті рішень, якщо не дотримуються послідовної рефлексії та незалежності думки.

Згідно наведеним в якості прикладу теоріям, можна стверджувати, що державно-громадське партнерство, яке перебуває в об'єктиві розгляду соціально-філософських теорій, спрямоване на формування шляхів та виважених інструментів до встановлення співробітництва на принципах свободи, розуміння, критичного-раціоналізму тощо.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К. : Основи, 1994. 261 с.
2. Horkheimer M., Theodor W. Adorno. Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments. United States of America, Original Printing, 2002. 305 с.

Лукаш П'ЄБЯК,
кандидат юридичних наук
(Польща)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Господарська солідарність є природним наслідком одночасного та гармонійного співіснування двох конституційних цінностей: поваги до людської гідності та такого, що з неї випливає, обов'язку піклуватися про спільне благо. Крім того, вказується, що солідарність соціальних партнерів зі ст. 20 Конституції Республіки Польща (надалі – Конституція) також повинна бути пов'язана з принципом субсидіарності [1]. Соціальний вимір ринкової економіки своє коріння виводить з принципу демократичної правової держави (ст. 2 Конституції). Конституційний суд у своїх численних постановках визначав зміст цього принципу, розкриваючи сховані у ньому директиви особливого і матеріального характеру. Одним з них є принцип соціальної справедливості. Власне зі змісту принципу соціальної справедливості, з якого державотворець виводить діалог і співпрацю соціальних партнерів, а також пов'язує (ст. 20 Конституції) цей діалог і співпрацю з соціальною ринковою

економікою та її соціальними партнерами, які у своїй поведінці користуються свободою та автономією волі, що повинно, зокрема, привести до вирішення спірних питань шляхом проведення перемовин.

Компонентом соціальної ринкової економіки є соціальна солідарність. У цьому визначенні міститься не тільки обов'язок враховувати та поважати права і свободи інших суб'єктів. Соціальна солідарність несе з собою, в ситуації учасників ринкової економіки, обов'язок підкорятися правилам і обов'язкам, що з них виводяться, які обмежують свободу підприємництва. Отже, господарська солідарність означає згоду на зменшення свободи, якщо метою цього применшення (обмеження) буде забезпечення і повага свободи інших суб'єктів, а не тільки суб'єктів ринкових відносин.

Діалог та співпраця – це другий елемент, що формує соціальний аспект ринкової економіки, на засадах якої розвивається суспільне життя у сучасній Польщі. Зміст ст. 20 в цьому відношенні вказує на те, що Конституція визнає діалог і співробітництво соціальних партнерів, які при вирішенні соціально-економічних проблем і конфліктів, повинні зважати на соціальну солідарність, що корелюється зі змістом ст. 1 Конституції, що формулює принцип загального блага.

З принципу загального блага, на думку З. Вітковського, впливає директива про готовність, у разі необхідності, представити загальне благо вище індивідуального блага, або партикулярного групового інтересу [2]. Згідно теорії Л. Л. Фуллера, правова держава – це держава, в якій керують на основі права і відповідно до змісту права. Згаданий вище автор звертає увагу, що це пов'язано з домінуванням конституційного права, що визначає основні права і свободи громадян, відносини між органами влади та громадянами. Це також пов'язано з визнанням того, що найвищим джерелом права є закони, які створюються парламентом, а також існування судового контролю за адміністративними рішеннями. У цьому розумінні верховенство права означає те ж саме, що і «верховенство наданого права» [3].

З конституційно-правової точки зору соціальна ринкова економіка визначається, з одного боку, традиційними елементами ринку (до яких відносяться як економічна свобода, так і приватна власність), а з іншого – соціальною солідарністю, соціальним діалогом і співпрацею соціальних партнерів. Таким чином, законодавець у ст. 20 Конституції передбачив конкретну економічну модель, а також бажаним для державотворця картину суспільного ладу. Тому важливе значення для соціальної ринкової економіки має компонент господарської солідарності, що є визначальним напрямком як для держави та для її органів, а також для всіх громадських та господарських організацій [4]. Конституція встановлює загальну основу для інституціалізованих рішень у сфері оптимізації реалізації принципу соціальної ринкової економіки, залишаючи простому законодавцю далекосяжну свободу у виборі інструментів. В процесі тлумачення ст. 20 Конституції, особливим чином слід враховувати ст. 1 (принцип загального блага) та ст. 2 Конституції.

Поняття «соціальна ринкова економіка» та «солідарність» слід розглядати у контексті принципу соціальної справедливості. Конституційний Суд Польщі також справедливо звернув увагу на ту обставину, що соціальна ринкова економіка спирається на солідарність, а це «передбачає концепцію збалансування інтересів учасників ринку і, водночас, повагу до їх автономії, створюючи конституційну гарантію переговорного способу врегулювання спорів, що дозволяє долати напруженість і конфлікти в процесі господарювання» [5]. Джерела цих цінностей слід віднаходити в суспільній солідарності, яка проголошує відповідність і спільність інтересів всіх окремих індивідів і соціальних груп в межах даної спільноти, та обов'язок брати участь в обмеженнях для суспільства, а також позначає взаєморозуміння між індивідами, соціальними групами та державою.

Список використаних джерел

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7.06.2001, sygn. K 20/00. Do zasady pomocniczości odwoływał się w tym kontekście również Pius XI w Encyklice *Quadragesimo anno*. S. 74.
2. Z. Witkowski. *Wybrane zasady prawa konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo konstytucyjne*, red. Z Witkowski. Z. Witkowski, Toruń, 2002. 13, 2002. S. 85–86.
3. Fuller Lon Luvios. *Moralność prawa*, (tłum. Stefan Amsterdamski), Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2004. S. 19–20.
4. A. Powłowski, *Wartości związane z prawem działalności gospodarczej*, Toruń 2016. S. 63.
5. Wyr. TK z 30.1.2001 r., K 17/00, OTK 2001, Nr 1, poz. 4.

Вікторія РЕВНЮК,

здобувач вищої освіти (бакалаврат),

Черкаський державний технологічний університет

(м. Черкаси, Україна)

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І СУЧАСНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Екологічна відповідальність залишається однією з найактуальніших тем нашого часу.

Стан природи безпосередньо впливає на здоров'я, добробут і навіть існування людства. Чисте повітря, вода і ґрунт є фундаментальними умовами для якісного життя. Водночас забруднення навколишнього середовища токсичними речовинами шкодить здоров'ю людей і суттєво знижує стандарт їхнього життя.

Ще з давніх часів людство почало усвідомлювати важливість екологічних питань, а науковці спрямували зусилля на дослідження причин порушення еко-соціального балансу й пошук шляхів покращення екологічної ситуації.

Суть екологічної відповідальності сучасної цивілізації полягає в збереженні природного середовища. Для цього потрібно подолати глибоко

вкорінений егоїзм, байдужість та непрофесіоналізм, які історично проявлялися у стосунках людини з природою. Екологічна відповідальність є не лише результатом правових обмежень, але й відображенням морального усвідомлення виробниками своєї ролі у збереженні природи. Швидкий технологічний розвиток сучасного світу вимагає серйозного переосмислення ставлення до природи. Величезна кількість відходів, енергетична залежність від викопного палива та неефективне використання водних ресурсів – це лише незначна частина проблем, які потребують оперативного вирішення.

Екологічна відповідальність охоплює всі рівні: від індивідуального до глобального. На особистому рівні важливу роль відіграють екологічна освіта і виховання. Екологія як наука хоч і є складною для інтеграції у процес навчання, закликає до формування нового стилю життя та більш відповідального світогляду. Проте людський фактор – егоїзм та байдужість – значно ускладнюють цей процес. Тому навчання екологічній відповідальності слід розпочинати ще з дитячого віку.

Ми постійно маємо замислюватися над тим, як спосіб нашого життя, витрати чи споживання впливають на довкілля. Якщо кожна компанія встановить правила дотримання екологічної відповідальності, наше життя у технологічно розвинутому суспільстві стане суттєво кращим. Підприємства зобов'язані впроваджувати заходи для збереження навколишнього середовища. Це може включати такі дії, як пріоритетність екологічної безпеки, забезпечення чистого середовища для здоров'я людей, проведення обов'язкових екологічних експертиз, справедливу оплату за забруднення природних ресурсів і їхнє відновлення, а також компенсацію спричиненої шкоди. Ефективним буде поєднання стимулюючих заходів із покаранням за недотримання екологічних стандартів.

Таким чином, екологічна відповідальність є одним із ключових аспектів розвитку сучасної цивілізації, що потребує скоординованих зусиль з боку окремих осіб, бізнесу, держав і міжнародної спільноти задля збереження планети для майбутніх поколінь. Усвідомлення того, що екологічна відповідальність – це не тягар, а інвестиція у краще майбутнє, повинно стати основним принципом нашої епохи.

Список використаних джерел

1. Олійник О. О. Електронний навчальний посібник (ЕНП) «Соціальна відповідальність 2017. ст. 106 [elib.lntu.edu.ua] ПРИБРПТИ
2. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д та ін., за заг. ред. Панченко В. І. «Прикладна етика» Навчальний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2012. С. 207 [megalib.com.ua]
3. Філософські аспекти екологічної свідомості, науки і освіти, виховання і культури Петрук В. Г., д.т.н., проф., декан ФЕЕК, Звездецька Н. С., ст. викл., заст. декана з вих. роб., Петрук Р. В., студент, ВНТУ [conf.vntu.edu.ua]
4. Вікіпедія, вільна інциклопедія[uk.wikipedia.org]
5. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навчальний посібник / За редакцією доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко доктора філософських наук, професора З. Е. Скринник. 2015. С. 203 [pidru4niki.com]

Василь СМІХ,
кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА» У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СКОЄННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ

З погляду філософії категорія «система», яка використовується в найрізноманітніших галузях людських знань – це цілісна сукупність елементів, у якій всі елементи тісно пов'язані одне з одним, виступають щодо оточуючих умов та інших систем як єдине ціле. У юридичній літературі та правовій науці і правотворчій діяльності широко використовуються поняття «система права», «система законодавства», «правова система» та ін. З'ясувати зміст цих понять означає встановити їхні складові елементи, взаємозв'язки, спосіб організації в процесі утворення та розвитку. Щодо понять «система права» і «система законодавства», то вони використовуються для характеристики національного права і законодавства. Поняття «система права» виражає структуру змісту, а поняття «система законодавства» – структуру форми об'єктивного права; їхні структури перебувають у тісному взаємозв'язку.

У сучасній юридичній літературі розрізняють два основних підходи до розуміння поняття «система законодавства». У вузькому розумінні система законодавства зводиться до чинної в державі сукупності законодавчих актів, тобто законів та актів делегованої законотворчості, що за своєю юридичною силою та предметом правового регулювання прирівнюються до законів. У широкому розумінні система законодавства зводиться до всієї певним чином упорядкованої сукупності нормативно-правових актів, що є зовнішньою формою виразу системи права. Система права і система законодавства співвідносяться як зміст і форма, тобто законодавство є основною формою вираження права [1].

Система законодавства (законодавство), на думку деяких вітчизняних авторів, є системою (сукупністю) законів, де під поняттям «закон» варто розуміти юридичний закон взагалі як встановлене державою загальнообов'язкове правило поведінки людей, а не закон України як форму нормативно-правового акта Верховної Ради України. Відповідно, система нормативно-правових актів є системою (сукупністю) нормативно-правових актів, що визначені чинним законодавством України [2].

Загальну основу національного законодавства, спрямованого на досудове розслідування умисних убивств, становить Основний Закон – Конституція України як акт найвищої юридичної сили в державі, на основі якого приймаються закони та інші нормативно-правові акти. Базовими

структурними елементами системи права та системи законодавства є, відповідно, галузь права та галузь законодавства.

Крім того, в основу поділу права на галузі покладено таку ознаку, як дихотомія у праві – зіставлення або протиставлення двох частин цілого та їх взаємне існування в єдиній системі, як то: суб'єктивне та об'єктивне, природне та позитивне, національне та міжнародне, публічне та приватне, матеріальне та процесуальне.

Виходячи з цього, слід звернути на таку дихотомію у праворозумінні, як матеріальне (що саме, або яка суспільна цінність є об'єктом охорони чи регулювання) та процесуальне (яким чином, у який спосіб здійснюється охорона чи регулювання) право. В нашому значенні матеріальний аспект права становить така особиста і суспільна цінність, як життя людини, яке охороняється законом від протиправного посягання – умисного вбивства. Тоді як процесуальний аспект має переважно реактивне спрямування – реакцію держави в особі її правоохоронних органів на вчинене протиправне діяння проти життя людини у вигляді умисного вбивства., що передбачає справедливе покарання, зокрема через застосування такої вищої міри, як смертна кара, навколо якої останнім часом активізувалися суспільні та політичні дискусії, особливо в країнах історичної традиційної демократії. Приміром, одразу через кілька годин після вступу на посаду Президент США Дональд Трамп 20 січня 2025 р. підписав указ про відновлення смертної кари за федеральні злочини, як то вбивство працівника правоохоронного органу та особливо тяжкі злочини, вчинені нелегальними мігрантами, хоч ще під президентських перегонів Трамп висловлювався за смертну кару стосовно гвалтівників, вбивць та маніяків, а також наркодилерів та наркоконтрабандистів [3].

Отже, зважаючи на те що охорона життя людини від протиправних посягань становить виняткову суспільну цінність, а отже, за всіма критеріями належить до сфери публічного права, оскільки забезпечується засобами державного (публічного) примусу, дослідження системи національного законодавства, спрямованого на розслідування умисних убивств, має включати вивчення таких галузей законодавства, як конституційне, кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, а також міжнародне право.

Конституційне законодавство України, як вважають вчені, має регулювати особливі суспільні відносини, які відрізняє базовий, основоположний характер (тобто особлива сфера регулювання), що обумовлює іншу особливість – провідне місце конституційного законодавства в загальній системі українського законодавства [4].

Основоположним тут є те, що згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Статтею 27 Основного Закону визначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя; обов'язок держави – захищати життя людини, а права людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Ці положення вченими розглядаються як ознака сучасності держави [5], яка визначається не місцем держави на мапі чи глобусі, а верховенством права, поділом влади, гарантіями прав і свобод людини і громадянина, які встановлюють межі владного впливу держави на суспільні відносини та життя людини.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017 ; Ліра ЛТД. 480 с. С. 268.
2. Риндюк В. І. «Система законодавства» та «система нормативно-правових актів»: до питання визначення та співвідношення понять. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. Вип. 1 (41). С. 102–107. С. 106.
3. Трамп підписав указ про смертну кару: що зміниться (21.01.2025). URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tramp-pidpisav-ukaz-smertnu-karu-shcho-zminitsya-1737449391.html>.
4. Крусян А. Р. Конституційне законодавство України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2011. Т. 10. С. 47–57. С. 48.
5. Kostytsky V. Scientific ideas, legal progress, scientific legal doctrine: searching for the optimal power model in the modern state // *European science. Európska Veda. Scientific journal. Vedecký časopis, Podhájaska, Vol. 4., 2019, pp. 47–50.*

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Володимир АБАШНІК,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук,
Харківський національний медичний університет
(м. Харків, Україна)*

НЕПРАВДА/БРЕХНЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

«Неправда» має в українській мові досить багато відтінків та синонімів, починаючи від застарілих «лжа» та «олжа» і закінчуючи «брехнею», «кривдою», «оманою», «вигадкою», «пліткою», «наклепом», «дезінформацією», «обманом», до яких зараз ще й додалася калька з англійської мови – «фейк-ньюз» (fake news). На початку 21-го століття неправда та її варіанти дедалі частіше стають предметом досліджень науковців, зокрема й психологів, соціологів, економістів, юристів, але також і журналістів тощо [4]. Однак саме античні філософи (Платон, Аристотель) були ініціаторами роздумів щодо згаданого феномену неправди/брехні, який також був в центрі уваги окремих праць філософів більш пізніх часів. Тут можна згадати трактат «Про брехню» (394/396) Августина Аврелія, де проаналізовано вісім різновидів брехні. Також німецький мислитель Імануель Кант присвятив цій темі невелику статтю «Про вдаване право брехати з людинолюбства» (1797). Пізніше до тематики неправди/брехні зверталися такі видатні філософи, як Фрідріх Ніцше, Карл Ясперс, Мартін Гайдеггер, Ганна Арендт та інші.

Якщо говорити про німецьку політичну філософію, то можна констатувати, що згадана традиція характеризується ґрунтовними дослідженнями щодо вказаної тематики. Так, наприкінці 20-го століття однією з важливих робіт була книга «Філософія брехні» (1996) професора Арно Баруцці (Aрно Баруцці, 1935–2016), де автор проаналізував вказану тему в чотирьох наступних главах: «I. Вступ. Істина/правда та брехня», «II. Августин та Кант», «III. Істина/правда та брехня у філософії, науці та політиці», «IV. Виміри істини/правди» [2]. Щодо творчого шляху Арно Баруцці слід вказати, що він навчався в університетах Фрайбургу, Бонна та Мюнхена, а з 1975 р. був професором філософії в університеті Аугсбург. Серед його важливих монографій були: «Що таке практична філософія?» (1976), «Вступ до політичної філософії Нового часу» (1983), «Майбутнє свободи» (1993), «Філософія права сучасності» (2006).

В 2020 р. вийшла книга «Брехня та обман в часи Путіна, Трампа і Ко» іншого німецького політичного філософа та політолога – Гельмута Кьоніга (Helmut König, нар. в 1950 р.). Після навчання в університетах Мюнхена та Берліна він був у 1994–2017 рр. завідувачем кафедри політичної теорії

та історії ідей в Рейн-Вестфальській Вищій технічній школі (м. Аахен, ФРН). До його публікацій належать: «Дух і революція. Дослідження щодо Канта, Гегеля та Маркса» (1981), «Німецько-радянський договір 1939 року та його секретні додаткові протоколи: документація» (1989), «Цивілізація та пристрасті: маси в буржуазну добу» (1992), «Майбутнє минулого. Націонал-соціалізм у політичній свідомості Федеративної Республіки (Німеччина)» (2003, 2-е вид. 2014), «Політика і пам'ять» (2008, 2-ге вид. 2022), «Справедливість в Європі» (2008, 2-ге вид. 2015). Також цей філософ приймав участь у Четвертому Київському діалозі «Історія та політика пам'яті в Україні й Німеччині сьогодні», який відбувся 23 та 24 жовтня 2008 р. за підтримки представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні [1].

Згадана монографія Гельмута Кьоніга «Брехня та обман в часи Путіна, Трампа і Ко» (2020) була оприлюднена ще до широкомасштабного нападу Росії на Україну. Однак німецький автор тут вже врахував досвід російської агресії проти України в 2014 р. та період першого правління президента США Дональда Трампа, починаючи з 20 січня 2017 р. Названа праця має наступну структуру: «Вступ. Зло, яке прокладає шлях для інших зол», а також п'ять глав: «I. Брехня та обман в політиці», «II. Розмежування, варіації, пояснення», «III. Ніщо не є правдою, все можливо: брехня і обман в Росії Путіна», «IV. Ніщо не є правдою, все можливо: брехня і обман в Америці Трампа», «V. Ображена гординя, або що сприяє брехні та обману». Завершується ця монографія невеликими висновками під красномовною назвою «Гордість/гординя як ресурс для політичних дій» [3].

У вступі до своєї книги Гельмут Кьоніг вказує на різновиди неправди/брехні в політиці, зокрема й на «брехню», яку розповсюджують, з одного боку, «підприємець» (Трамп) та, з іншого боку, «співробітник секретної служби» (Путін). При цьому німецький політичний філософ наголошує: «Визначити сутність брехні і обману та їх роль в політиці не так просто, як то здається на перший погляд, але цілком можливо. Брехня і обман мають різні функції та наслідки. Вони можуть не тільки використовуватися для введення в оману, але і слугувати, наприклад, запорукою співучасті, як це можна спостерігати прототипно в *бандах* та в мафії. Тоді акцент робиться вже не на тому, щоб ввести в оману, а на тому, щоб співники ділилися один з одним певною брехнею та підтверджували, що вони є співучасниками» [3, S. 13–14].

Далі німецький автор наводить конкретні приклади брехні/неправди, котру розповсюджували та розповсюджують президенти названих країн. У вказаному контексті Гельмут Кьоніг пише: «Не можна також заперечувати, що з кінця лютого 2014 року Крим окупували не якісь *зелені чоловічки*, а члени російської армії та збройних об'єднань спецслужб. Також нелегко заперечувати, що Путін спочатку відкидав цей факт, натомість пізніше сам вихвалявся цим і вдавав із себе винахідника стратегії окупації Криму. І це відповідає тим фактам, що попередник Трампа, Барак Обама, народився в США, а не, як Трамп та рух за народження (англ. Birther) неодноразово заявляли з демагогічними намірами, що буцім то в Кенії» [3, S. 14]. Тут слід

додати, що згадана расистська теорія широко застосовувалася і під час останніх виборів президента США восени 2024 р., коли розповсюджувалася брехня стосовно кандидатки Камали Гарріс, що буцім то її батьки на час її народження ще не були громадянами США.

Гельмут Кьоніг висуває шість тез, або «тверджень» (нім. die Behauptungen) щодо брехні/неправди у політиці в контексті своєї теми, хоча у центрі його уваги перебувають два названих фігуранти та їх брехня [3, S. 16–18]. По-перше, неправда/брехня завжди відігравала важливу роль у політиці, хоча вона й траплялася рідше, аніж у повсякденні. По друге, брехня політиків сприймалася по-різному у суспільстві: якщо вона слугувала егоїстичним цілям політиків, то вона засуджувалася, а якщо була «в ім'я нації та/або інтересів держави» – то схвалювалася. По-третє, брехні нинішніх політиків є не винятками, а навпаки – правилом. Наступну тезу німецький автор описує більш детально: «По-четверте, контексти та наслідки практики брехні в Росії Путіна відрізняються від тих, що існують в Америці Трампа. У Росії Путіна політичні інститути і процеси самі по собі є оманом та обманом. Вони – не ті, за кого себе видають. Основні засоби масової інформації, особливо телебачення, міцно тримаються в руках Кремля. Громадські організації зазнають переслідувань, як тільки вони втягуються у формування громадської думки. Брехлива надбудова, що підноситься над цим базисом, підпорядковується логіці спецслужб: брехня викликає постійну плутанину і невпевненість, так що раціональне суспільне саморозуміння про політичну ситуацію і наслідки, які з неї випливають, не може взагалі виникнути» [3, S. 17].

Натомість у США – це п'ята теза Гельмута Кьоніга – неправда/брехня стикаються з широким опором збоку органів правосуддя, парламентського контролю, представників громадянського суспільства, політичної опозиції, незалежних засобів масової інформації тощо. Саме в цьому полягає різниця між путінською брехнею в Росії та трампівською брехнею в США. Хоча їх дещо поєднує у шостій тезі німецького філософа, який констатує: «По-шосте, практика брехні Путіна і Трампа однак впливає із спільного ставлення та підтримується схожими факторами. Ставлення виражається в переконанні, що життя і політика – це поле бою, на якому завжди і всюди перемагають тільки сильні. Практика брехні заохочується і підживлюється тим, що її головні герої і прихильники бачать себе і свою країну в ролі принижених і скривджених. Ображена гординя є могутньою рушійною силою, яка спрямовує воду до млинів брехливої практики сьогодення» [3, S. 17–18].

У цьому відношенні показовою є п'ята глава цієї монографії, яка розпочинається чітким визначенням: «Рецепт успіху автократів та деспотів всіх століть завжди один і той же, і він завжди настільки ж простий, наскільки і спокусливий. Він заснований на перетворенні свого власного страху на страх, який наганяють іншим. Деспоти вловлюють страх суспільства і заспокоюють його, погрожуючи іншим і таким чином виглядаючи сильними. Цей рецепт працює як всередині, так і зовні» [3, S. 297]. Цю проникливу тезу Гельмута Кьоніга можна розтлумачити так, що, з одного боку, свій власний страх Путін

вселяє спочатку російському суспільству, а потім заспокоює його та являється в його очах сильним правителем; з іншого боку, Путін погрожує назовні (перш за все, західноєвропейським та іншим країнам, бо в Україні його ніхто не боїться) і, як він сам собі думає, що він буцімто виглядає сильним.

В якості *основного висновку* слід підкреслити, що політичні філософи, зокрема німецькі (Кант, Ніцше, Гайдеггер, Арендт, Баруцці), приділяли та приділяють велику увагу проблемі розповсюдження різними політиками неправди/брехні. При цьому на прикладі окремих тез із згаданої німецької монографії професора Гельмута Кьоніга було продемонстровано проникливість, точність та чіткість критики щодо поширення брехні/неправди в сучасній світовій політиці, від чого, нажаль, страждає також і Україна.

Список використаних джерел

1. Четвертий Київський діалог: «Історія та політика пам'яті в Україні й Німеччині сьогодні». URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/content/vierte-kiewer-gespraechе-geschichte-und-erinnerungspolitik-in-der-ukraine-und-deutschland-heute-> (Last accessed: 18.03.2025).
2. Baruzzi A. Philosophie der Lüge. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996. VIII, 212 S.
3. König H. Lüge und Täuschung in den Zeiten von Putin, Trump & Co. Bielefeld: transcript Verlag, 2020. 358 S.
4. US-Freiheitssender enden. Die Diktatoren der Welt jubeln. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/usa-unter-trump/russland-und-china-jubeln-ueber-trumps-stopp-von-us-auslandssendern-110362145.html> (Last accessed: 18.03.2025).

Олена АСТАПОВА-ВЯЗЬМІНА,
*кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

СЕМАНТИКА ПОЛІТИЧНОГО СПОЖИВАННЯ

Увівши термін «демонстративне споживання» Т. Веблен фактично окреслив споживання не тільки як соціокультурний феномен, але й як постійно еволюціонуюче явище. Споживання увібрало в себе складну систему культурних, світоглядних, ціннісних практик, етичних норм та правил поведінки людини. Остання не тільки купує той чи інший товар, в рішенні про покупку знаходять вираження її переконання, підтримка чи протест щодо екологічної, соціальної, політичної проблематики. Відповідно, звичка споживання, що є однією із рис сучасного світу, залучає поняття морального контролю в контекст феномену споживання. Артикулюючи світоглядні ідеї відповідного історичного часу, споживацька етика завжди відображає структуру конкретного суспільства, презентуючи певну символічну

послідовність соціального устрою суспільства, пануючі в суспільстві ідеології, релігії, культури, конструюючи особистісні цінності та етичні переконання, попередній емоційний досвід, що втілюються в етичну/не-етичну поведінку.

Політика більше не обмежується політичною сферою, як стверджують дослідники, вона розширилась до супермаркета, де споживач голосує кошиками для продуктів. Політичне споживання – це дії людей щодо свідомого вибору виробника з метою зміни ринкових практик, а вибір ґрунтується на ціннісних установках стосовно питань справедливості, чеснот, не-економічних проблем особистісного, сімейного благополуччя і, водночас, етичної та політичної оцінки урядової практики [1].

Споживацтво стає формою участі в політичному та соціальному дискурсі, а також принципом, на якому вибудовується сучасний соціальний порядок. З одного боку, сучасний простір споживання не має національних, територіальних, культурних меж, з іншого, як зазначає У. Бек у «What is Globalization?», національна держава між світовою економікою та індивідуалізацією втрачає свій суверенітет і запитує: що робити? Автор зауважує, що глобалізм є мисленнєвим вірусом, що вразив всі партії, редакції, інститути. Не те, що люди мають діяти економічно, є його догматом, але все – політика, наука, культура – повинні підпорядкуватись примату економічного. Конс'юмеризм набуває планетарного значення, звичайно, рішення про купівлю того чи іншого товару робить конкретна людина, враховуючи свої можливості і бажання, однак сьогодні можемо говорити про підвищену вимогливість до якості товару, вибору його із запропонованого майже світового асортименту. З одного боку, глобальне мислення не залежить від національної або етнічної приналежності її носіїв, пропонуючи формування планетарного бачення подій та змін, що відбуваються в сучасному світі, а з іншого, маємо виклики збереження національної ідентичності в умовах війни і захисту національних інтересів.

Розвиток сучасного інформаційного споживання задає діяльність в просторі цифровізації культури, освіти, формування так званої «цифрової людини» Homo digital, яка послуговується цифровою етикою, цифровою антропологією, цифровою аксіологією і може собі дозволити проживати в цифровій державі. Зрозуміло, що набувати популярності мікродержави стали через винайдення Інтернету, однак серед них є ті мікронації, які шукають визнання і, на нашу думку не варто ігнорувати випуск деякими мікродержавами паспортів, марок, монет, медалей тощо. Так, погодимось, що ці мікродержави є доволі умовними державними утвореннями і часто не претендують на міжнародне визнання, але туристичні маршрути пропонують, наприклад, відвідати Іслонію (Islonia) [2], абсолютна монархія на чолі з королем, яка знаходиться на одному із архіпелагів Гебридських островів, населення складає 5 осіб, є свій прапор – на фоні шотландського хреста зображений краб, немає міжнародного аеропорту, але є площадка для гвинтокрила і проблеми життєзабезпечення є пріоритетними.

Складними для вирішення є питання мікронацій в контексті спірних морських регіонів, наприклад, територіальна суперечка навколо островів

Спратлі (Spratly), що розташовані у Південно-Китайському морі і в якій задіяні Філіпіни, Тайвань, В'єтнам, Китай, Бруней, Малайзія. Йдеться не тільки про територіальні претензії, але й про природні ресурси – нафту та природний газ. В якості додаткової ілюстрації можливо навести приклад з мікродержавою «Нове Королівство Ланди» (New Kingdom of Lundy), створеною на онлайн-платформі MicroWiki.

Доволі актуальним на сьогоднішній день залишається практика сестейдінга (Seasteading), що дозволяє створення постійних поселень на плавучих островах за межами територій, на які претендують ті чи інші держави. Запит на аборт, особливо в країнах з обмеженими законами про аборти, викликав до життя голандську неурядову організацію Women on Waves (WoW), що надає послуги в царині репродуктивного здоров'я в міжнародних водах, де на зафрахтованому для цих цілей судні діють закони Нідерландів.

У контексті нових запитів на послуги можемо говорити про формування так званої «мережевої людини», для задоволення потреб якої вибудовується нове середовище – віртуальна реальність, відповідно формуючи нову модель поведінки щодо захисту цифрового споживача від цифрових злочинів, де для споживання цифрової продукції конструюються нові перспективи.

Список використаних джерел

1. Цит по: Balsiger P. Embedding “Political Consumerism”: A Conceptual Critique, 2013. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27318/MWP_2013_08.pdf
2. Welcome to Isonia URL: <https://www.visitisonia.com/>

Євген БОРІНШТЕЙН,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(м. Одеса, Україна).*

ФІЛОСОФІЯ ТРАМПІЗМУ: ЗНИЩЕННЯ МОРАЛІ

Коли здійснюється дослідження в рамках філософії будь-якого соціально-політичного, політико-соціального або соціокультурного явища/руху, то передбачається наявність у нього якийсь розгорнутої стратегії, системи поглядів і базису, що є фундаментом. У цьому сенсі філософія трампізму унікальна, оскільки присутність стрункої ціннісно-нормативної послідовної філософської системи поглядів в ній явно не простежується і навіть не передбачається. І дана особливість становить значний інтерес

не тільки як системна безсистемність, але і як значний сегмент суспільної думки сучасного демократичного співтовариства, який породив трампізм як соціополітичний і соціокультурний феномен.

Потрібно враховувати, що уявлення про трампізм неодноразово змінювалося з початку 2017 року в залежності від того, який напрямок консервативного руху або ж Республіканської партії одержував верх в адміністрації Д. Трампа і його ближньому оточенні. У соціально-філософському плані трампізм формувався як пазл декількох напрямків консервативної філософії після розчарування, на мій погляд в корені невірному, ідеями, що сформувався під час президентства Дж. Буша-молодшого.

У моєму розумінні Д. Трамп ґрунтувався на гіпотезі, що вмілий політик, як розважливий бізнесмен, здатний маніпулювати різними ідеологіями, постійно змінюючи їх представників у своїй команді, таким чином забезпечуючи собі підтримку різних сегментів електорату (зауважу, не обов'язково консервативного). І, маневруючи, Д. Трамп звертався за допомогою до тих чи інших дискурсивних стратегій, що представляються цими ідеологічними течіями. Тому філософію Д. Трампа можна назвати свого роду еkleктичним змішанням різних, іноді протилежних дискурсивних практик, як правило, правого спрямування – або популярних в середовищі виборців, або впливових в середовищі інвесторів, або мають хорошу репутацію в інтелектуальних середовищах.

При цьому система Трампа у філософсько-науковому сенсі не є системою, а є системною маніпуляцією. А основне завдання сучасної науки – це вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність. Звичайно сьогодні необхідно враховувати постійні трансформації дійсності, виникнення нових феноменів, що вимагають теоретичного осмислення, визначають напрямки наукового пошуку. Саме під таким кутом зору і з'явилася ця робота.

Термін «трампізм» з'являється в науковому співтоваристві в 2016 році в ході передвиборної кампанії президентських виборів в США, і в результаті перемоги Трампа стає предметом наукових дискусій вчених різних країн світу. Актуальність дослідження визначається потребою систематизації багатопрофільного наукового матеріалу з позицій єдиної методологічної бази з метою спроби визначення трампізму як соціокультурного явища і подальших перспектив його розвитку.

В якості методологічної бази даної роботи був обраний системний підхід, що дозволяє систематизувати постійні трансформації і представляти стратегічне поле дослідження. В якості мети дослідження був визначений аналіз філософії трампізму як певного соціокультурного явища, опис його основних характеристик.

Необхідно зазначити, що формується науковий дискурс фіксує нове соціокультурне явище, яке характеризує запит суспільства метамодерну на нову політику, нову економіку, нову філософію, новий світопорядок.

Подальше вивчення трампізму необхідно для оцінки можливості його прояви в політичній філософії різних країн спільнот.

У сучасному науковому дискурсі сформувалася думка, що трампізм – це соціальне явище, яке поступово розвивалося і найбільш яскраво виразилося в перемозі Д. Трампа на виборах президента США, його передвиборної кампанії. Однак реальна діяльність Д. Трампа по його приходу до влади стала сильно різнитися з проголошеними постулатами передвиборної кампанії. При цьому на просторах Інтернету дуже мало власне наукових визначень трампізму, а більше емоційних речей, які в науковому співтоваристві будуть просто непристойними. Наприклад, Архімандрит Кирило Говорун стверджує: «Трампізм як ідеологія – це така собі юшка, яка булькотить і парує, а з неї час від часу вириває щось, що має окреслені форми і що можна помацати» [1]. Тому я буду користуватись визначенням Вікіпедії, яка посилається на серйозні джерела та визначає трампізм як політичну ідеологію, «стиль державного управління, політичний рух та набір механізмів здобуття і утримання влади, пов'язаний з 45-м та 47-м президентом США, Дональдом Трампом і його політичною базою» [2]. Тобто, основна ідея/ідеологія трампізму – це «здобуття і утримання влади», а ні, як відмічає значна кількість шановних вчених – ідеологія, напрямками якої є неоконсерватизм, лібертаріанство, економічний націоналізм і т.д. [3]. І коли ми з цим погодимось, та ще додамо дискурсивні практики спрощення типу: «Ми більше ніколи не допустимо, щоб віруючих гнобили, залякували або затикали їм рот!» [4], «Ми багато в чому країна третього світу. Ми Країна, чия економіка борсається, чії ланцюги поставок порушені, магазини не заповнені, чії посилки не доходять і чия система освіти розташовується в кінці будь-якого списку» [4], «Ти можеш робити з жінками все, що хочеш, якщо ти зірка» [5], «Я обожаю жінок. Я хочу допомагати жінкам. Я збираюся робити для жінок те, чого не зможе зробити жоден інший кандидат» [5], «Зайдіть, зробіть це, зробіть це правильно та вийдіть» (як багато логіки!) [5], то побачимо, що через Трампа «стирчать вуха» лєніну, гітлеру, путіну та інших «видатних» диктаторів минулого.

Саме тому важливо ретельно аналізувати як методи приходу до влади таких «політиків», так і їх філософію буття та управління.

Стосовно трампізму необхідно зазначити, що є велика кількість помилок відносно ідеології трампізму. Приведу декілька прикладів. Помилковим є ствердження, що ідеологію трампізму базується на неоконсерватизму, бо неоконсерватизм – це ідеологія, основою якої є «необхідність обмеження індивідуалізму сучасної людини»; «ідея зміцнення політичної та духовної єдності нації, збереження її самобутності», «морально-етичні проблеми. Навіть чисто економічні програми розглядаються ними через призму моралі. Без відношення до праці як однієї з головних моральних цінностей не можна домогтися, на їхню думку, економічного росту» [6]. Однак в ідеології трампізму не має міста ні то що моралі, але й ніяким проявам моралі. Також помилкове розуміння цінностей лібертаріанства як частини ідеології трампізму. Так під лібертаріанством розуміється «політико-філософська

доктрина, ідеологія та переконання, що найвищою суспільною та політичною цінністю є свобода людини» [7, с. 58]. Але, по-перше, свободу як абсолютну цінність ідеологія трампізму не пропонує, по-друге, мені дуже сумнівно, що лібертаріанство сприяє розумінню моралі як основи суспільства, тому я приєднуюсь до точки зору багатьох дослідників відносно критичного погляду на цінності лібертаріанства. Тих, кому дана точка зору цікава більш докладно, відсилаю до міркувань Д. Фрідмана [8]. Ще потрібно сказати про постлібералізм, який концептуально висуває політику втілення загального блага та намагання поєднати традиції доброчесності із більшою участю народу у місцевому самоврядуванні [9, с. 14] та бажає переглянути не тільки нинішню практику лібералізму, але також витoki цієї течії, зокрема філософію Джона Локка і засновані на ній політичні установки [10]. Але трампізм до цього відноситься дуже умовно, направляючи свої зусилля на створення нової системи цінностей.

Цінностями, на яких ґрунтується трампізм є: цінність виробляючої економіки; цінність реіндустріалізації; цінність підтримки власних трудових ресурсів; цінність захисту внутрішнього ринку; цінність захисту суверенітету; цінність захисту національної ідентичності та історико-культурної самобутності суспільства; цінність відмови від політкоректності. Але, на мій погляд, основою філософії трампізму як ідеологічної площини є не цінності як такі, а цінності знищення ідеалів гуманізму як доктрини взагалі, тобто культура знищення, або анти-цінності: знищення моралі, совісті (як тут не нагадати «Я звільняю вас від химери, званої «совістю»»), справедливість, терпимість, побудова діалогу.

Тільки досвід філософії історії каже інше: саме загальнолюдські цінності є фундаментом існування людської цивілізації і саме їх пропагує людство як основу буття.

Список використаних джерел

1. Трампізм як ідеологія. URL: <http://www.lb.ua> > 2025/02/25 (дата звернення: 18.03.2025).
2. Трампізм. URL: <http://www.uk.wikipedia.org> > Т... (дата звернення: 18.03.2025).
3. Lind M. The New Class War // The American Affairs. Summer 2017. Vol. 1. N 2.
4. Вікіцитати. URL: <http://www.uk.wikipedia.org> > В... (дата звернення: 18.03.2025).
5. You're fired: найцікавіші та найскандальніші цитати Дональда Трампа. URL: <http://www.lux.fm> > Шоубіз (дата звернення: 18.03.2025).
6. Консерватизм і неоконсерватизм. URL: [http://www. https://studfile.net](http://www.https://studfile.net) > page: 20 (дата звернення: 18.03.2025).
7. Півненко В. Лібертаріанство // Філософсько-політичний визначник із завданнями / за наук. ред. А. Бойко. С. 58–59.
8. Friedman David D. The Machinery of Freedom: Guide to a Radical Capitalism. United States: Open Court Publishing Company, 2015. 378 p.
9. Milbank J. The Politics of Virtue : Post-Liberalism and the Human Future / J. Milbank, A. Pabst. L.-N. : Rowman & Littlefield International, 2016. 385 p.
10. Schindler D.C. Freedom from Reality. The Diabolical Character of Modern Liberty. Indiana, University of Notre-Dame, 2017.

Олег ГОРЬОВИЙ,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЦИНІЗМ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТА КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Політичний цинізм є наслідком глибокої кризи довіри до владних інститутів. Громадяни все частіше сприймають політичні заяви та дії з недовірою, вважаючи їх позбавленими щирості та спрямованими виключно на досягнення власних вигод політиків. Цинізм у суспільстві розвивається на фоні нездатності держави ефективно реагувати на соціальні та економічні виклики.

Використання цинізму в політичній риторичі сприяє поширенню популізму. Політики, маніпулюючи суспільними настроями, часто експлуатують розчарування громадян для досягнення власних цілей, зводячи публічні дискусії до спрощених та емоційно забарвлених тез. Популістська риторика посилює недовіру до традиційних політичних еліт і створює ілюзію простих рішень для складних проблем.

Поширення політичного цинізму веде до політичної апатії та зниження громадянської активності. Люди, які не вірять у чесність і ефективність демократичних механізмів, втрачають мотивацію брати участь у виборах, громадських ініціативах чи інших формах політичної активності. Це призводить до зменшення суспільного контролю над владою та укріплення авторитарних тенденцій.

Цинізм стає інструментом політичного управління, коли влада використовує його для виправдання корупції, непрозорих рішень та підриву демократичних норм. Використання подвійних стандартів, ухилення від відповідальності та маніпуляція інформацією є ключовими елементами цинічної політики, що підриває довіру громадян до держави та політичної системи загалом.

Альтернативою політичному цинізму може бути розвиток культури політичної відповідальності, заснованої на прозорості, підзвітності та залученості громадян до ухвалення рішень. Важливу роль у цьому процесі відіграють незалежні ЗМІ, громадянське суспільство та освітні ініціативи, спрямовані на формування критичного мислення та активної громадянської позиції.

Список використаних джерел

1. Петренко І. В. *Феномен політичної довіри крізь призму концепції легітимності*. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2021. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8042/1/ФЕНОМЕН%20ПОЛІТИЧНОЇ%20ДОВІРИ.pdf>

2. Іваненко О. Л. *Інформаційно-політичні виклики цінностям відкритого суспільства*. Київ : Центр політичних досліджень, 2020. URL : https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/inform_vikliki.pdf
3. Шевченко Ю. В. *Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси*. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2019. URL : https://ipend.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/08/politicu_of_social_reforms.pdf
4. Гончаренко П. М. *Криза суспільної довіри: суперечність між деклараціями та реальністю*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. URL : https://lib.iitta.gov.ua/725258/1/Криза_суспільної_довіри.pdf
5. Сидоренко В. Г. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку*. Харків : Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, 2013. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10902/1/Gromad_suspilstvo_2013.pdf

Ілля ГРИЗУНОВ,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ВЗАЄМОДІЯ З ДЕРЖАВНИМИ ІНСТИТУТАМИ

Формування політичної ідентичності є складним і багатовимірним процесом, ключовими аспектами якого є національна свідомість, ступінь довіри до державних інститутів, готовність до політичної мобілізації та здатність громадян долати внутрішні конфлікти. Цей процес визначає соціальну згуртованість, безпеку держави та політичну стабільність і формується у процесі взаємодії громадян із державними інститутами. Метою цього дослідження є аналіз процесів формування політичної ідентичності громадян та її взаємозв'язку з державними структурами з акцентом на ключових теоретичних підходах, а також розгляд практичних аспектів цього процесу в умовах сучасного українського суспільства.

Мішель Фуко розглядав формування ідентичності в контексті взаємодії особистості із державними структурами [3]. Він стверджував, що держава використовує механізми дисциплінарної влади, які включають нагляд, контроль і нормалізацію. Через такі практики держава формує «нормальну» поведінку, яка стає основою політичної ідентичності громадян. Державні інститути таким чином визначають межі прийнятних ідей і поведінки, що призводить до внутрішнього самоконтролю і адаптації громадян до політичних норм, визначених державою. Фуко також зазначав, що державні інституції, такі як школи, лікарні та в'язниці, є важливими механізмами впливу, які закріплюють конкретні соціально-політичні ролі у суспільстві [4].

Ще одним важливим підходом до розуміння політичної ідентичності є концепція «уявлені спільноти» Бенедикта Андерсона [5]. Андерсон вважав, що національна ідентичність формується завдяки державним політикам пам'яті, освіти та ЗМІ, які створюють спільне розуміння минулого та почуття приналежності до певної спільноти. Таким чином, державні інститути не лише встановлюють політичні орієнтири, але й активно конструюють національну свідомість громадян, впливаючи на їхню політичну поведінку і ставлення до держави. Концепція Андерсона пояснює, чому державні свята, пам'ятники, шкільні підручники та медіа мають настільки значний вплив на формування політичної ідентичності громадян.

Освітня політика держави є одним із найважливіших інструментів у процесі формування політичної ідентичності. Через освітню систему держава може ефективно транслювати цінності, норми і моделі поведінки. В Україні освітні реформи та мовне законодавство використовуються для формування спільної національної ідентичності, що інколи призводить до суперечностей і конфліктів у суспільстві. Проте ефективно реалізована освітня політика здатна зміцнювати суспільну згуртованість і стабільність [1].

Довіра до державних інститутів є критичним фактором формування стабільної політичної ідентичності. Низький рівень довіри може призводити до соціальних конфліктів і протестів, які є проявом кризи політичної ідентичності. В Україні відсутність послідовної та прозорої державної політики нерідко спричиняє політичну апатію або, навпаки, протестні настрої. Важливим фактором є також взаємодія через сучасні цифрові технології, що створює нові форми громадянської участі, такі як онлайн-петиції або цифровий активізм [2].

Отже, формування політичної ідентичності є динамічним процесом, що залежить від взаємодії громадян і державних інститутів. Теорії Мішеля Фуко та Бенедикта Андерсона надають важливу інструментарій для аналізу того, як державна політика впливає на поведінку і свідомість громадян. Освітня політика і цифрові технології також значною мірою визначають сучасні тенденції розвитку політичної ідентичності. Подальше вивчення цієї теми дозволить краще зрозуміти механізми досягнення політичної стабільності та консолідації суспільства в умовах сучасних глобальних викликів.

Список використаних джерел

1. Ключник, Р. (2022). Проблема політичної ідентичності в умовах сучасних криз та конфліктів. Науково-теоретичний альманах Грани, 25(4). С. 5–10.
2. Prymush, M., & Lavrynenko, H. (2020). Political identity as a security factor of Ukrainian statehood. *Przeгляд Strategiczny*, (13). P. 297–316.
3. Фуко Мішель. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Київ : Комубук, 2020. 452 с.
4. Горбань, А. Модель сучасного дисциплінарного суспільства в праці Мішеля Фуко" Наглядати й карати. Народження в'язниці. Редакційна колегія. С. 21.
5. Андерсон, Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К. : Критика, 272, 3.

Анна КЕЛЕБЕРДА,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ: КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ І МАКІАВЕЛЛІЗМУ

Проблематика політичної філософії В'ячеслава Липинського залишається актуальною в сучасній українській науці, оскільки його ідеї про державність, владу та політичну еліту знаходять відображення у поточних суспільно-політичних процесах. В. Липинський запропонував концепцію українського консерватизму, що ґрунтувалася на ідеях сильної державної влади, авторитарного правління та ролі еліти у побудові незалежної України. При цьому його погляди мають певні паралелі з політичним реалізмом Нікколо Макіавеллі, що дає підстави для дослідження зв'язків між макіавеллізмом і політичною філософією В. Липинського.

В'ячеслав Липинський (1882–1931) посідає особливе місце в українській політичній думці як визначний теоретик консерватизму, історик та дипломат. Його інтелектуальний шлях формувался під впливом європейських консервативних течій та особистого досвіду участі в українському державотворенні початку ХХ століття. Походження Липинського з польської шляхетської родини на Волині значною мірою вплинуло на його погляди щодо ролі аристократії в державному будівництві.

Найвідоміша праця В. Липинського «Листи до братів-хліборобів» (1919–1926) [0] стала своєрідним маніфестом українського консерватизму. У ній він критикував демократичні та соціалістичні ідеї, які домінували в українському національному русі, і пропонував альтернативну концепцію державності, засновану на монархічних принципах та владі аристократії.

Політична філософія В. Липинського формувалася також під впливом його розчарування в результатах Української революції 1917–1921 років. Він вважав, що невдачі українського державотворення були спричинені відсутністю сильної влади та чіткої ієрархії, а також надмірною орієнтацією на демократичні цінності, які, на його думку, були передчасними для українського суспільства.

В. Липинський критично ставився до демократичних та соціалістичних ідей, які домінували в українському національному русі початку ХХ століття. Він вважав, що демократія призводить до хаосу та «охлократії» [0] (влади натовпу), а соціалізм руйнує природні соціальні зв'язки та ієрархію. На його думку, обидві ці ідеології не відповідали українським реаліям і не могли забезпечити стабільний розвиток держави.

Замість демократії В. Липинський пропонує концепцію «класократії» – суспільного устрою, заснованого на співпраці різних соціальних класів під

керівництвом аристократії. Він вбачав у класократії золоту середину між демократією та охлократією, а також між капіталізмом і соціалізмом. Класократія за В. Липинським, передбачала:

- 1) чітку соціальну ієрархію з визнанням провідної ролі аристократії;
- 2) співпрацю та взаємну відповідальність різних соціальних класів;
- 3) обмежену монархію як форму державного правління;
- 4) баланс між традицією та інноваціями, між консерватизмом та поступом.

У поглядах В. Липинського на владу та державу можна виявити певні паралелі з політичним реалізмом Макіавеллі. Обидва мислителі розглядали владу як інструмент досягнення вищої мети – створення та збереження держави. Липинський, як і Макіавеллі, був переконаний, що сильна влада є необхідною умовою стабільного державного розвитку.

Подібно до Макіавеллі, який у «Державці» писав про необхідність поєднання сили й хитрості у політиці, В. Липинський вважав, що українська держава може бути збудована лише через рішучі дії та авторитарні методи управління. Він підкреслював, що у критичні моменти історії необхідно діяти рішуче і не обмежуватись моральними нормами, якщо це необхідно для збереження держави.

Далі, як і Макіавеллі, В. Липинський надавав особливого значення ролі політичної еліти в управлінні державою. Він вважав, що українська держава потребує сильної, авторитетної та патріотичної еліти, яка здатна взяти на себе відповідальність за долю нації. І пізніше В. Липинський розробив концепцію «творчої меншості» – групи лідерів, які володіють необхідними якостями для керівництва державою. Він вважав, що ця меншість має формуватися на основі заслуг та здібностей, а не походження чи багатства. Проте, на відміну від Макіавеллі, який більше акцентував увагу на індивідуальних якостях правителя, В. Липинський підкреслював колективну природу еліти.

Одна з ключових ідей В. Липинського, яка залишається актуальною для сучасної України, – це концепція відповідальної політичної еліти. В умовах, коли українське суспільство стикається з численними викликами, питання формування патріотичної, компетентної та етичної еліти набуває особливого значення. В. Липинський наголошував, що політична еліта має бути не лише компетентною, але й відповідальною перед суспільством. Він критикував егоїстичні інтереси правлячих класів і вважав, що справжня еліта повинна діяти в інтересах усієї нації, а не лише власних.

У контексті сучасних дискусій про реформування української політичної системи актуальною залишається ідея В. Липинського про необхідність балансу між сильною владою та демократичними інститутами. З одного боку, Україна потребує ефективної вертикалі влади для протидії зовнішнім загрозам та внутрішнім викликам. З іншого боку, демократичні цінності та механізми контролю влади є необхідними для запобігання авторитаризму.

Ідея В. Липинського про «класократію» як систему взаємної відповідальності різних соціальних груп перегукується з сучасними

концепціями соціального партнерства та громадянського суспільства. Вона може бути корисною для пошуку нових моделей взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством в Україні.

Особливо актуальною для сучасної України є концепція В. Липинського про територіальний патріотизм та інклюзивне розуміння нації. В умовах етнічного та культурного різноманіття українського суспільства, ідея нації як політичної спільноти, об'єднаної спільними цінностями та інтересами, а не лише етнічною приналежністю, може сприяти формуванню сучасної української ідентичності.

В. Липинський стверджував, що українська держава має об'єднувати всіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження чи рідної мови, навколо спільного політичного проекту. Ця ідея залишається актуальною в контексті сучасних дискусій про національну ідентичність та інтеграцію різних етнічних груп в українське суспільство.

В'ячеслав Липинський розробив унікальну концепцію українського консерватизму, яка поєднувала традиційні консервативні цінності з елементами політичного реалізму, близького до макіавеллізму. Його погляди на державу, владу та політичну еліту мали певні паралелі з ідеями Нікколо Макіавеллі, проте відрізнялися від них наявністю релігійного та етичного виміру.

В. Липинський не просто відтворював західні консервативні моделі, а адаптував їх до українських умов, пропонуючи власний шлях розвитку української держави. Його концепція класократії, територіального патріотизму та відповідальної еліти залишається актуальною для сучасної України, особливо в контексті дискусій про модель державного управління, національну ідентичність та роль еліт у державному будівництві [0].

Хоча деякі аспекти політичної філософії В. Липинського, зокрема його критика демократії та схильність до авторитаризму, викликають дискусії, його внесок у розвиток української політичної думки є незаперечним. Вивчення та переосмислення його ідей може сприяти більш глибокому розумінню механізмів влади, державного будівництва та формування національної ідентичності в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. Відень, 1919–1926. 580 с. URL: <https://surl.li/kaaqxg> (дата звернення: 14.03.2025).
2. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Філадельфія, 1925. 111 с. URL: <https://surl.li/nauysu> (дата звернення: 14.03.2025).
3. Охлократія. Енциклопедія сучасної України : веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-77284> (дата звернення: 14.03.2025).
4. Поліковський М. Ф., Граб С. О. В'ячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 392–397. URL: <https://surl.li/bgzgvn> (дата звернення: 14.03.2025).

Віта КОЛЕСНИК,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИМВОЛІВ У СОЦМЕРЕЖАХ

Тобіас Тейлор вважає, що політичні символи відіграють важливу роль у комунікації, адже вони допомагають передавати ідеології, цінності та емоційні настрої. Завдяки своїй здатності викликати сильний відгук у суспільстві, вони є ефективним засобом впливу на громадську думку та формування політичної культури. Символи можуть набувати різноманітних форм: це можуть бути прапори, гасла, меми, кольори, емблеми, будь які дії або навіть певні жести та візуальні образи. Наприклад, державний прапор слугує потужним знаком національної єдності та гордості, тоді як меми дедалі частіше використовуються як засіб політичного висловлювання серед молоді завдяки своїй доступності та вірусному поширенню в інтернеті. Політичним символом може служити будь що тоді, коли люди асоціюють його з певним аспектом політичної реальності [1, с. 2].

Завдяки стрімкому розвитку соціальних мереж, політичні символи отримали новий рівень впливу. Соцмережі сприяють швидкому поширенню інформації, роблячи політичну комунікацію більш доступною для широких мас. Візуальний контент, зокрема зображення, відео та інфографіка, має значний вплив, оскільки легко запам'ятовується та ефективно передає емоційний підтекст. Кампанії, що використовують хештеги або вірусні відео, здатні за короткий час привернути увагу до важливих політичних подій і мобілізувати громадян. Світлана Шевцова приводить як приклад кольорові революції, що стали впізнаваним символом боротьби за демократичні зміни, набувши широкого поширення саме завдяки соціальним мережам [2].

Політичні символи у цифровому середовищі виконують кілька важливих функцій. Передусім вони слугують інструментом мобілізації суспільства, об'єднуючи людей навколо спільних ідеалів та мотивуючи їх до активних дій, таких як протести, мітинги або громадські ініціативи. Крім того, символи дозволяють політичним партіям, рухам та активістам чітко окреслювати свої ідеї, формуючи впізнавані ідеологічні наративи. Цікаво, що символи, які спочатку мали локальне значення, можуть набути міжнародного резонансу завдяки швидкому поширенню в соцмережах. Це створює нові можливості для глобальної співпраці, взаємної підтримки та солідарності.

Водночас варто зазначити, що використання політичних символів має не лише позитивні, але й негативні аспекти. Зокрема, вони можуть стати інструментом маніпуляції громадською думкою, розпалювати суспільну поляризацію або сприяти поширенню дезінформації. У сучасних умовах фейкові символи та спотворені наративи можуть вводити людей в оману, провокуючи соціальну напругу та політичні конфлікти. Також політичні символи здатні розколювати суспільство, формуючи чіткі межі між різними ідеологічними таборами, що особливо небезпечно в періоди нестабільності та криз [3].

Таким чином, соціальні мережі значно розширили можливості політичної комунікації, проте вони також накладають відповідальність на тих, хто створює та поширює символи. Використання політичної символіки має бути обдуманим та етичним, аби уникнути деструктивних наслідків для суспільства. Зростання ролі політичних символів у цифровому просторі робить необхідним усвідомлений підхід до їхнього використання, адже вони не лише впливають на громадську думку, а й формують майбутнє політичного дискурсу та демократичних процесів.

Список використаних джерел

1. Theiler, Tobias. Political symbolism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/67785#>. Дата звернення: 19.0.2025.
2. Шевцова С. Які вони, обидві українські революції? Кольорові? Цифрові? Немарні! [Електронний ресурс] / Світлана Шевцова. Київ: Укрінформ, 2020. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3140035-aki-voni-obidvi-ukrainski-revolucii-kolorovi-cifrovi-ne-marni.html?form=MG0AV3>. Дата звернення: 18.03.2025.
3. Iskoujina Z., Gnatchenko Y., Bernal P. Social media as an information warfare tool in the Russia-Ukraine war [Електронний ресурс] / University of East Anglia, Norwich, United Kingdom. – Режим доступу: https://www.cmu.edu/ideas-social-cybersecurity/events/ideas2024_paper_6.pdf – Дата звернення: 19.03.2025.

Василь КОСТИЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук,

академік Національної академії правових наук України,

професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Голова Вченої Ради Інституту законодавчих передбачень

і правової експертизи

(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕЇ В УКРАЇНІ У XVII–XVIII СТОЛІТТІ

Суттєвий прогрес у справі філософського осмислення права, його ролі і місця у розвитку соціолого-правових уявлень про функціонування суспільства, права і держави [1], становленні нових соціальних і політичних порядків, у формуванні й поширенні нових економічних відносин та у вивіщенні особистого чинника в суспільному житті спостерігаємо протягом півтора століття, що спливали від початку Українського Відродження і створення ранньомодерної української держави – Гетьманщини, що символізували шлях від націо- до державотворення, від «осені Середньовіччя» (Йоган Гайзінга) до світанку модерної доби (Нового часу).

Час, що припав на другу половину XVII–XVIII ст., позначився стрімким злетом української національної ідеї, втіленої у визвольній війні українського народу під проводом Б. Хмельницького (1648–1657 рр.) та у створенні першої в

модерну добу Української держави, яка одержала міжнародне визнання та суттєво модернізувала чинну систему права. Ця держава (її офіційна назва – «Військо Запорізьке») проіснувала упродовж 1649–1783 рр. Український народ називав цю державу Україною, Гетьманщиною[2]. Пізніше в науці стали використовуватися такі її позначення, як «Українська козацька держава», «Козацько-Гетьманська держава», «Український гетьманат», «Гетьманська Україна», «Козацька Україна» тощо[3].

Глибинні державотворчі та правотворчі зміни на українських теренах, належних до 1648 р. до складу Речі Посполитої, вихід зі складу цієї держави компактного масиву українських земель та створення в їхніх межах власних самостійної держави і правової системи відбувалися на засадах, характерних для національних правових систем тогочасних європейських держав, ключовими серед яких були історичність і наступність (спадковість) права, розбудова позитивного права під виразним впливом доктрини природного права, а також поступове вивільнення права із-під впливу церковної ідеології, його секуляризація.

Формулювання національно-державної ідеї в Україні середини XVII ст. не стало підсумком тривалої еволюції інтелектуальної традиції, а швидше нагальною вимогою конкретних перипетій політичної боротьби, яка вилилася у форму національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Якщо більшість європейських народів осмислювали й виношували ці ідеї в умовах тривкого державно-правового розвитку і формулювали їх на філософському рівні як підсумок тривалої еволюції політико-правових ідей, то в Україні того часу таке формулювання відбулося унаслідок стрімких революційних змін, за якими філософсько-правова думка часто-густо просто не встигала. Це не могло не позначитися на суперечливості філософсько-правового мислення державо- і правотворчих процесів, їх перебігові часто у відриві від належного інтелектуального дискурсу тощо.

Та хай як би там не було, але вже на ранній стадії визвольної війни, а саме упродовж 1649–1651 рр., тодішньому українському політичному керівництву вперше в історії ранньомодерної української правової думки вдалося сформулювати національну державну ідею створення незалежної держави в етнічних межах України як провідну у визвольних змаганнях народу для всіх наступних століть. Тож Гетьманщина стала однією із важливих віх розвитку української державності, а її національна правова система відобразила сутність і зміст намагань та прагнень українського народу до незалежності й самостійності [4].

Трохи згодом, уже на початку XVIII ст., вперше в історії українського права було створено соціолого-правові та філософські засади започаткування представницького правління та парламентаризму на засадах поділу влади [5] передусім завдяки появі Конституції П. Орлика 1710 р. Позитивно вплинула на розвиток національної правової системи Гетьманщини та на філософське осмислення українського права також і досить активна міжнародно-правова діяльність української держави.

Проте чи не головна особливість української державності, починаючи від середини XVII ст., полягала в підпорядкуванні всіх суспільних станів

завданням воєнних дій, які безперервно точилися довкола України і в самій Україні, щоразу ставили під питання саме виживання інституційно слабкої державності та майже безперестанку виснажували сили молодого національної держави. Така інституційна невизначеність та невиразність політико-правових перспектив розвитку української державності в умовах несприятливої геополітичної кон'юнктури, посилення розладу та поглиблення політичних суперечностей усередині національної еліти – козацької старшини, а також посилення тенденції нарощування імперського тиску з боку Москви продукували як суттєву невизначеність, а тому – варіативність філософських і соціолого-правових ідей, концепцій і підходів до розв'язання як актуальних проблем державо- і правотворення, так і структурування правової реальності в тих чи інших візіях її майбутнього, які доволі часто апелювали переважно до правових ідеалів минулого. Унаслідок таких своїх особливостей ці ідеї й концепції часто виявляли свою історичну, політичну чи навіть цивілізаційну обмеженість, часом – відірваність від реалій, а тому, природно, мали досить слабкі шанси на їхнє упровадження у державно-правову практику.

Значний вплив на характер і розвиток національної правової системи України-Гетьманщини справила європейська філософсько-правова традиція, зокрема обумовивши відповідний рівень правової культури України із притаманним їй правовим менталітетом. Її головні елементи, відтворюючи своєрідність і самобутність успадкованої правової культури, були стримуючим чинником на шляху поширення ментально чужої та відсталого за своєю сутністю і змістом російської правової системи й імперської правової ідеології, що була втіленням абсолютистських прагнень московського царату. Утім, вплив європейської філософсько-правової традиції на розвиток філософсько-правової думки та державно-політичної практики був фактично насильницьки перерваний остаточною політичною інкорпорацією більшості українських земель до Російської імперії, яка розглядала західноєвропейські впливи – починаючи від ідей Просвітництва і закінчуючи ідеологією Великої французької революції – як чужі цивілізаційно та ворожі політично.

Список використаних джерел

1. Костицький В. В. Філософія як джерело соціології права: співвідношення і взаємодія // Соціологія права, 2021. № 2. С. 37–48. (Фахове видання. Index Copernicus).
2. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 423.
3. Чухліб Т. Міжнародно-правовий статус ранньомодерної української держави : нові наукові підходи та перспективи вивчення. *Українська держава другої половини XVII–XVIII ст. : політика, суспільство, культура / відп. ред. В. Смолій*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 273.
4. Шевчук Л., Шевчук Т. Основоположні засади та чинники формування національної правової системи Української козацької держави – Гетьманщини. *Право України*, 2020. № 1. С. 140–158.
5. Kostytsky Wasyl. Podzial władzy w kontekście teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) / W. Kostytsky. Warszawa : Wydawca: Trybunał Konstytucyjny, 2023. 196 s.

Микола КУНИЦЬКИЙ,
*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Олександр ЧОРНОБАЙ,
*старший судовий експерт сектору досліджень зброї
Черкаського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
(м. Черкаси, Україна)*

КОРУПЦІЯ ЯК ВИКЛИК ДЕМОКРАТІЇ

Про корупцію відомо з найдавніших часів. Французький просвітник Ш. Монтеск'є ще 18 столітті писав: «...відомо вже з досвіду століть, що кожна людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне належної йому межі» [5]. Але масштаби тієї шкоди, яку вона завдає економікам різних країн світу, стали помітними лише в другій половині 20 ст., коли корупція все більше почала ставати міжнародною проблемою. У своєму випуску від 31 грудня 1995 р. газета «Financial Times» оголосила 1995 р. «роком корупції». Для пропаганди знань про корупцію ООН започаткувала 9 грудня Міжнародним днем боротьби з корупцією [3].

Наприклад, рейтингом найбільш корумпованих країн світу, яким займається міжнародна організація Transparency International і основним спонсором якого є Ernst & Young, в 2004 р., було встановлено, що чиновники всіх країн світу за допомогою хабарів та махінацій привласнили близько 400 млрд. дол. Корупція завдала світовій економіці збитків на суму 3 трлн. 200 млрд. дол. За останні 15 років внаслідок руйнування будівель при землетрусах загинули 250 тис. осіб, оскільки ці будівлі були збудовані неякісно «через змову між корумпованими підрядниками та корумпованими будівельними інспекторами» [1].

Корупція – це система неформального розподілу ресурсів та влади, заснована на особистих зв'язках, хабарництві та зловживанні службовим становищем. У цьому сенсі вона справді може розглядатися як альтернатива демократії, оскільки підміняє собою законні інститути управління та справедливого розподілу благ.

Ми не знаємо сьогодні більшого людського зла та горя, за винятком усіляких катастроф, як корупція. Корупція розглядається сьогодні як альтернатива демократії, або екстремальний, полярний стан, що розуміється в рамках прогресивного суспільного знання, що склався, як альтернатива суспільному ладу Добра – як суспільний лад сил Зла.

Підтвердженням справедливості протиставлення корупції демократії є, зокрема, основна позиція держав-членів ООН, які у 2003 р. ухвалили

Конвенцію ООН проти корупції, наголошуючи у ній, що корупція «підриває демократичні інститути та цінності, етичні цінності та справедливість і завдає шкоди стійкому розвитку» [3].

При цьому нагадаємо, що стаття 1 Конституції України проголошує: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [4].

Водночас демократія, можливо, неосмислено розуміється як виняткове право народу керувати, напевно, періодично відвідуючи ті чи інші вибори. Якими є демократичні механізми реалізації народовладдя, окрім звуженого нерідко до абсурду голосування, коли процедури реєстрації кандидатів непрозорі, механізми фінансування їхніх політичних платформ корупційні, а результати голосування в умовах перемоги корупційного початку у виборчому праві легко фальсифікуються і вирішені його організаторами? Державні органи управління як інститути законодавчої та виконавчої влади в жодній розвиненій країні світу не замінили органи самоврядування, які, у свою чергу, також можуть бути «хворі» на корупцію і перетворюватися на систему «паханів та їхніх слуг».

В розвитку демократичних прав та свобод населення будь-якої країни світу наведемо більш розгорнуте порівняння ознак корупційної та демократичної держави як альтернатив (таблиця 1).

Таблиця 1. Порівняння ознак демократичної та корупційної держави

Демократія	Корупція
1. Визначальний вплив позитивних моральних якостей та високого рівня духовного розвитку еліти суспільства на формування економічних відносин	1. Визначальний вплив негативних моральних якостей та низького рівня духовного розвитку еліти суспільства на формування економічних відносин
2. В основі розвитку економічних відносин знаходяться інтереси людини (держава в особі державних службовців здатна подбати про потреби простих людей), внаслідок чого тривалість життя громадян країни збільшується	2. В основі розвитку економічних відносин знаходяться корисливі інтереси – заробляння грошей за будь-яку ціну (держава в особі державних службовців піклується тільки про тих, хто має гроші), внаслідок відсутності турботи держави про громадян тривалість життя знижується, а рівень їх захворюваності зростає
3. Рівність усіх перед законом	3. Зловживання службовим становищем виявляється у тому, що посадова особа вимагає з усіх виконання законів, а сама їх порушує
4. Як наслідок 1-го, переважання формальних правил над неформальними	4. Як наслідок 1-го, переважання неформальних правил над формальними (в основному, за допомогою хабарів та особистих зв'язків)

Продовження таблиці 1

Демократія	Корупція
5. Рівність всіх перед законом сприяє розвитку свідомості та особистої відповідальності за свої вчинки	5. Переважання неформальних правил над формальними зумовлює розвиток механізму утримання влади на основі страху (залякування людей) замість розвитку їхньої свідомості та особистої відповідальності за свої вчинки
6. Соціальна напруженість суспільства знімається завдяки реалізації принципу узгодження інтересів держави, бізнесу та населення	6. Масове недотримання законодавства з боку корумпованих структур веде до криміналізації суспільства, беззаконня та численних соціальних конфліктів
7. Відповідність рівня кваліфікації спеціалістів займаної посади, зокрема високооплачувану роботу отримують особи, гідні цієї роботи – кваліфіковані спеціалісти, які мають необхідні знання, досвід, працьовитість і здатні нести відповідальність за свої дії.	7. Відповідність рівня кваліфікації фахівців займаної посади, зокрема високооплачувану роботу отримують особи на основі розвитку багатьох негативних моральних якостей та/або на основі особистих зв'язків та хабарів на шкоду інтересам споживачів кінцевої продукції цієї організації.
8. Розвиток економічних відносин шляхом відкритості та достовірності інформації	8. Розвиток економічних відносин шляхом їх ускладнення, заплутування, неоднозначності норм законодавства, закритості та спотворення інформації.
9. Високий ступінь відповідальності державних службовців, працівників бюджетної сфери та приватного сектору перед громадянами, що, зокрема, забезпечується системою жорсткого державного контролю за їх діяльністю.	9. Відсутність чи низький ступінь відповідальності державних службовців, працівників бюджетної сфери та приватного сектору перед громадянами внаслідок відсутності системи державного контролю за їх діяльністю.
10. Соціальний склад суспільства має тенденцію до вирівнювання, зокрема зменшується різниця між доходами багатих та бідних громадян, між рівнем соціально-економічного розвитку центру та периферії країни	10. Розрив між багатими та бідними збільшується, як і між регіонами, оскільки державні рішення приймаються особами, які не мають уявлення про потреби простих людей.
11. Держава постійно підвищує рівень соціальних виплат для нужденних категорій громадян, суспільство спирається на концепцію, згідно з якою платники податків усвідомлено сплачують податки для того, щоб шляхом перерозподілу на рівні держави, розвивати економіку та допомагати тим, хто не може сам заробити.	11. Ігнорування соціальних функцій, покладених державою суспільством, саме: забезпечення гідного життя непрацездатним громадянам, виконання інших соціальних гарантій, передбачених конституцією країни. Це відбувається у тому числі і на основі масового обману населення.

Продовження таблиці 1

Демократія	Корупція
12. Керівництво країни отримує зарплату, відповідну з рівнем доходів наукової еліти, користується тими самими послугами, що більшість населення, тому приймає рішення з урахуванням психології більшості населення.	12. Керівництво країни, отримуючи доходи в десятки і сотні разів вище, ніж середня по країні зарплата, відірвано від життя більшості народу (не користується громадським транспортом, не відвідує поліклініки, не ходить до економ-магазинів, не віддає своїх дітей до муніципальних шкіл тощо). В результаті вищі ешелони влади не усвідомлюють, як живе в країні більшість населення, і приймають рішення, ґрунтуючись на психології багатого споживача.
13. Відсутній механізм перекладання відповідальності за некомпетентні державні рішення та безгосподарність на плечі громадян	13. Населення змушене переплачувати за товари та послуги, оскільки всі витрати від корупції покриваються також через механізм ціноутворення на товари та послуги.
14. Державні рішення приймаються на користь більшості	14. Державні рішення приймаються на користь мафії
15. Як результат, гарантії права і свободи громадянина, закріплені у конституції країни, дотримуються	15. Як результат, гарантії прав і свобод громадянина, закріплені в конституції країни, не дотримуються, а більшість населення країни змушені жертвувати частиною свого матеріального добробуту, а також своїм здоров'ям на користь корупційної мафії, покриваючи витрати від реалізації некомпетентних рішень, переплачуючи за товари та послуги, здебільшого низької якості, користуючись недостовірною інформацією та отримуючи занижену оплату праці.
16. Найважливішою характеристикою мислення правлячої еліти є його випереджальний характер, що забезпечує в результаті прийняття ефективних управлінських рішень, максимальну безпеку техногенного впливу на природу, захисту людини від природних катастроф, що формує планово-запобіжний тип суспільних відносин, що ґрунтуються на використанні превентивних заходів.	16. Нестача знань у правлячої еліти і відсутність духовно-моральних мотивів, що диктують турботу про людину – про більшість населення країни, формує аварійно-рятувальний тип суспільних відносин, при якому члени суспільства знаходяться в постійній небезпеці потрапити в аварію і за рахунок суспільства покриваються витрати безгосподарності

Продовження таблиці 1

Демократія	Корупція
17. Результатом рівності всіх громадян перед законом є високий ступінь керованості економіки та ефективності прийнятих державних рішень	17. Результатом виборчого дотримання законів з боку різних верств суспільства (корумпованого та некорумпованого) є слабка керованість економіки та дія законів хаосу замість продекларованих у нормативних правових актах умов господарювання
18. Як наслідок 15-го, дотримання принципу захисту результатів минулої праці (житлового фонду, доріг, об'єктів культурної спадщини тощо)	18. Як наслідок 15-го, нехтування принципом захисту результатів минулої праці, що виявляється у реалізації неефективної інвестиційної політики та руйнації матеріальної бази розвитку економіки, а також об'єктів культурної спадщини
19. На рівні виконавців – надання необхідних громадянам безкоштовних інформаційних послуг спеціалістами органів державної та муніципальної служби та підприємств приватного сектору	19. На рівні виконавців – нехтування потребами громадян, які звертаються до організації, що виражається в небажанні державних службовців та фахівців різних організацій проводити роз'яснювальну роботу серед населення в межах своєї компетенції, відгороджування табличками типу «Довідок не даємо»
20. Повага до письмових звернень громадян до різних інстанцій, що виявляється в діючій системі їх пересилання між організаціями та високого ступеня вирішення викладених прохань по суті.	20. Робота зі зверненнями громадян зводиться до підготовки формальних відписок, багато звернень ігноруються через відсутність контролю за їх виконанням. Як правило, домогтися якогось вирішення проблеми громадянин може лише особисто обминаючи різні організації та виявляючи наполегливість, у т.ч. підготовці повторних звернень з однієї і тієї ж проблеми

Таким чином, корупція вигідна тим, хто перебуває при владі, оскільки дозволяє їм зберігати контроль, не покладаючись на підтримку народу. Водночас населення, яке звикло до таких умов, може сприймати корупцію як «норму» і навіть брати в ній участь (наприклад, даючи хабарі за прискорення бюрократичних процесів).

Корупція – це не просто порушення закону, а альтернативна модель управління, яка ґрунтується на особистих інтересах, а не на суспільному блазі. На відміну від демократії, яка прагне прозорості та справедливості, корупція поглиблює соціальну нерівність, підриває довіру до держави та перешкоджає розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Transparency International URL: <https://www.transparency.org/en>
2. Закон України «Про запобігання корупції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
4. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Монтеск'є Ш.Л. Про дух законів: хрестоматія. Київ, 2008.

Владислав КУРОЧКА,
*здобувач ступеня доктора філософії,
викладач кафедри філософських та політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ В ПОЛІТИЦІ

Тема політичного позиціонування в контексті наукової діяльності доволі специфічна, оскільки наукова розробленість цієї теми не те що низька, практично відсутня, а зважаючи на українські реалії, можливо навіть від'ємна.

Політичний маркетинг, реклама і політтехнології зазвичай мають певне філософське підґрунтя, завдяки якому розвиваються. У випадку публічного позиціонування політичних акторів, філософію замінили інструменти статистики, і зараз це більше як технологія, а філософія з технологіями не дуже дружить, замало місця для думки. Тим не менше, якщо подивитись на цю частинку політики не з бажанням знайти чіткі відповіді на конкретні проблеми, а з бажанням виділити закономірності та знайти їх причини, то ми отримаємо тему, що дотична до політичної філософії і близька їй по духу.

Навіть в самому терміні «позиціонування» присутнє посилення на важливу концепцію яку, ми маємо використати. Політичний простір – відображення статистики політичного, межі політичного, кількість та сутність політичних акторів, їх зв'язки між собою. Політичні актори підлягають класифікації, можна доволі легко визначити ієрархію і закономірності певних у функціях політичних сил. Праві – ліві, партії та громадські об'єднання, держава та громадянське суспільство, це все є предметами політичної філософії, у чому ж складність саме цієї конкретної теми?

В тому, що завжди йде поруч з простором – час. Політичний час – динаміка політичного, всі процеси, що відбуваються і їх відображення в політиці. Час мінливий, і саме це не дозволяє нам зробити філософську систему навколо політичного позиціонування, проте, ми завжди можемо спробувати.

Політичне позиціонування – це відображення політичного актора у публічній сфері, те, як він сприймається або має бути сприйнятий суспільством. В демократичному суспільстві це є критично важливим фактором, саме з позиціонування походять технології політичної реклами та агітації. Оскільки за твердження Карла Шмітта політика має опозиційний характер, то ми завжди отримаємо певний спектр позицій від однієї крайньої до іншої, і наш політичний простір ними й буде обмежуватись. А яка саме частина спектру буде доміантною, диктує саме політичний час, але є певні закономірності. Розуміємо, що крайні точки спектру ніколи не будуть доміантними, проте вони впливають на увесь спектр, встановлюючи межі та рухаючи Політичний контекст у відповідність до соціальних реалій. На такі позиції також існує попит, серед політичних акторів, проте вони трохи специфічні зазвичай.

Як і в математиці, і будь якій системі координат важливі не тільки крайні точки, а середина або точка нуль. Є дві думки, з приводу того, що вважати нулем. З одного погляду точку нуль займає поточна політична позиція, тобто цю частину політичного простору займають актори, що вже мають і реалізують державну владу. Відповідно так тоді точка нуль виключається з процесу політичної боротьби. З іншої точки зору, середина це точка, рівновіддалена від крайніх меж спектру а значить, політична позиція врівноважені настільки, що не передбачає жодних змін. У такому разі, ця позиція є завідомо невдалою з погляду політичного маркетингу, бо не привертає уваги. Мені особисто більш імпонує друга концепція оскільки уся вісь таким чином знаходиться у стані політичної боротьби.

Найбільш активна політична боротьба відбувається в двох проміжках спектру по різні сторони точки нуль, який з проміжків є доміантним залежить від особливостей політичного часу. Тенденції схильності суспільства мають синусоїдальну форму і періодично змінюють одна одну.

Політичне позиціонування це завжди пошук балансу між власною політичною зацікавленістю та вірогідність підтримки суспільства. І від того наскільки вдало політичний актор здатен врахувати особливості політичного часу і створити своє місце в політичному просторі залежить наскільки успішними будуть його політичні дії.

Список використаних джерел

1. Шмітт, К. (2018). *Поняття політичного*. (В. Абашик, Перекл.). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
2. Соджа, Е. В. (2000). *Постметрополіс: Критичні дослідження міст та регіонів*. (О. Дроздов, Перекл.). Київ: Фенікс.
3. Курочка, В. (2022). Соціально-філософський аспект концепції «Вікно Овертона». Черкаський державний технологічний університет.

Анжеліка ОЛЕКСІЙЧУК,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Імпульсами для змін у культурній, соціальній та в решті-решт у політичній сферах стають не лише сили всередині держави, а й можуть бути спровоковані діями у міжнародній дипломатії зокрема. Так, євроінтеграція стала не просто частиною зовнішньополітичної орієнтації, а важливим чинником перебудови українського суспільства, що модифікує політичну еліту та її функції.

Ще з початку проголошення незалежності з легкістю можна простежити символічний поділ стратегічного курсу влади: проросійський та проєвропейський. Чимала кількість внутрішніх революцій та мітингів проти державної політики створювала додаткові маневри у той чи інший бік. Тут важливо згадати 2004 рік та Помаранчеву революцію. На її фоні відбулись серйозні зміни: владна верхівка змушена була адаптуватись до нових умов. Наслідком стало підписання Програми партнерства між Україною та Європейським Союзом, яка створила фундамент для майбутніх інтеграційних кроків: реформування політичних інститутів, боротьби з корупцією, розвитку верховенства права, а також модернізації економіки.

Варто не забувати, що європейський напрямок не гарантував відвернення від російського. Значна частина українського правлячого кола призупиняла євроінтеграційні процеси. Яскраво це можливо відслідкувати в 2010–2013 роки.

Черговим переломним моментом стала Революція Гідності 2014 року. Нині політична еліта була скерована на Європу та європейські цінності, про які невтомно наголошувала чинна влада 2014–2019 років, вони стали буквальним гаслом. Варто наголосити на модернізації політичної еліти: частина старих владних елементів було відсторонено, а нові правлячі лідери все більше були наведені на західну аксіологічну систему.

Відповідно до реорганізації українського істеблішменту були прийняті реформи, які все більше наближали Україну до європейських стандартів. До таких можна віднести судову реформу, децентралізацію влади, створення антикорупційних органів. Що важливо, відбулась взаємодія з громадянським суспільством. Це власне стало потужним поштовхом для відповідності обранців запитам активістам.

Сучасна незалежна Україна в часи зовнішнього протистояння та внутрішньої дестабілізації продовжує проєвропейський вектор дій. Наприклад досі важливим аспектом лишається необхідність вдосконалення інститутів демократії та верховенства права. Так чи інакше попри вимоги ЄС розвитку організації громадськості та зміцненні прав людини, дані реформування

можуть стримуватись політичними баталіями, кризами всередині держави та економічними складнощами.

Водночас новочасні тенденції дають здатність спостерігати за картиною, де на зміну старому політикуму приходять молоді та амбіційні, що матимуть змогу не лише продовжувати західний стратегічний курс, а й видозмінювати суспільство не забуваючи про українські цінності.

Безумовно трансформація політичної еліти в Україні є складним процесом, що на своєму шляху матиме чималі труднощі, та тривалим у часовому аспекті. Водночас це зміна не лише «зовнішня», а й «внутрішня», адже зачіпає і владні, і соціально-економічні та культурні перетворення. Наскільки перспективним є сучасні орієнтації та корисними для українського суспільства продемонструє час, а зараз громадяни й досі перебувають у статусі спостерігачів та активних учасників видозмінення держави та її владних структур.

Список використаних джерел

1. Європейська інтеграція – European integration portal. URL :
Європейська інтеграція – European integration portal
2. Програма спільних дій на 2004–2006 рр. між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів : Програма Королівство Нідерландів від 19.04.2004. URL :
Zakon.rada.gov.ua

Олександр РАДУЦЬКИЙ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: БАЛАНС МІЖ СВОБОДОЮ ТА ЄДНІСТЮ

У сучасному політичному та соціальному контексті питання децентралізації набуває особливої значущості через низку глобальних та національних викликів. Світові тенденції демонструють, що ефективно державне управління вимагає гнучкості та здатності адаптуватися до змін, що робить децентралізацію одним із ключових інструментів забезпечення стійкості держав та громад. У різних країнах спостерігається зростання локальної самоідентифікації, що підвищує потребу в автономному ухваленні рішень. Великі централізовані системи часто демонструють низьку ефективність у швидкій реакції на локальні проблеми. В умовах динамічного розвитку міст та регіонів децентралізація дозволяє оперативно реагувати на запити громадян.

Децентралізація є ключовим концептом у політичній філософії, що стосується розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади. Її філософські засади ґрунтуються на прагненні досягти

балансу між автономією регіонів і єдністю держави, забезпечуючи ефективне управління та збереження цілісності країни.

Як слушно зауважує Каліушенко Т. Ю., існують дві основні концепції взаємовідносин між державною владою та місцевим самоврядуванням. По-перше, це історичний пріоритет громад. Ця концепція стверджує, що місцеві громади є первинними суб'єктами публічної влади, які передували утворенню нації. Відповідно, місцеве самоврядування має таке ж право на здійснення владних повноважень на своїй території, як і центральна влада. По-друге, це примат держави. Згідно з цією концепцією, держава є основним носієм публічної влади, яка делегує певні повноваження місцевим органам. Тут децентралізація розглядається як інструмент підвищення ефективності управління та наближення влади до громадян [1].

Французький філософ і політичний мислитель Алексіс де Токвіль у своїй праці «Демократія в Америці» (1835–1840) підкреслював важливість самоврядних громад та громадянських асоціацій як основи демократичного суспільства. Він вважав, що такі структури є не лише механізмом реалізації природних прав громадян, а й ефективним інструментом протидії централізованому бюрократичному апарату. Згідно з Токвілем, самоврядні громади виконують три ключові функції: – участь громадян у місцевому самоврядуванні сприяє розвитку відповідальності, громадянської свідомості та демократичних навичок; децентралізовані управлінські структури запобігають узурпації влади центральним урядом та забезпечують автономію локальних спільнот; самоврядні громади можуть швидше і гнучкіше реагувати на виклики, що постають перед суспільством, ніж централізовані бюрократичні установи.

На думку Токвіля, бюрократична система державного управління, навпаки, сприяє пасивності громадян та підкоренню їхніх інтересів загальнодержавній машині. Він застерігав, що надмірна централізація влади може призвести до встановлення «м'якого деспотизму» – ситуації, коли держава, нібито піклуючись про добробут громадян, фактично позбавляє їх можливості самостійно вирішувати власні справи [2].

Теорію корпоративізму має автором О. Гірке, який сформулював, що мала значний вплив на європейську правову думку. Він розглядав місцеву громаду як первинний суб'єкт права, що передує державі й володіє суверенними владними повноваженнями незалежно від центральної влади. Гірке доводив, що громади є органічними утвореннями, які виникли історично раніше за державу та виконували функції саморегулювання. У своїй праці «Das deutsche Genossenschaftsrecht» (1873–1913) він розглядав громади як природні спільноти, що існували на основі звичаєвого права задовго до появи централізованих державних структур. Відповідно до його концепції, суспільство складається з множинності автономних корпорацій (громад, професійних об'єднань, ремісничих гільдій), кожна з яких має власне правове поле та самоврядні функції. Це протиставлялося монополії держави на владу, характерній для централізованих правових систем. Гірке стверджував, що громади спочатку володіли правовими та владними повноваженнями,

які згодом були узурповані державою. Держава, за його концепцією, має вторинний характер, адже її влада є лише похідною від владних повноважень громад. Гірке критикував підхід правових позитивістів, таких як А. Остін і Г. Єллінек, які вважали, що джерелом усіх прав є держава. Натомість він обґрунтовував ідею правового плюралізму, згідно з якою існує множинність незалежних правових суб'єктів, що мають власну автономію.

Дилема між локальною автономією та загальнонаціональною згуртованістю є ключовою проблемою політичної філософії, державного управління та конституційного права. З одного боку, автономія регіонів та місцевих громад сприяє демократичному самоврядуванню, економічному розвитку та збереженню культурної ідентичності. З іншого боку, надмірна децентралізація може призвести до ослаблення єдності держави, політичної нестабільності та соціального розколу. Ця проблема особливо актуальна для федеративних держав, багатонаціональних суспільств та країн, які переживають процеси децентралізації. Різні філософські та політичні теорії по-різному пояснюють баланс між автономією та згуртованістю. Можна виділити такі підходи, щодо тлумачення дилеми. Це – ліберально-демократичний підхід, представниками якого можна назвати Джона Стюарта Мілля, Роберта Даля тощо, підкреслює значення місцевого самоврядування як механізму демократичної участі та політичної відповідальності громадян. Вважається, що автономія регіонів не повинна суперечити загальнонаціональним інтересам. Корпоративістський підхід, представлений поглядами вже згаданого О. Гірке, розглядає громади та регіони як природні корпорації, які мають власну правову суб'єктність, що передує державі. У межах цієї концепції автономія є невід'ємним правом, яке має забезпечуватися без надмірного втручання центру. Та етатистський підхід, що є суголосним поглядам Томаса Гоббса, Карла Шмітта, акцентує на необхідності сильної центральної влади для підтримання єдності держави. Тут локальна автономія розглядається як можлива загроза цілісності політичної системи.

Отже, децентралізація є не лише адміністративним механізмом, але й ключовим філософським питанням щодо співвідношення свободи та єдності в державному управлінні. Сучасний світ демонструє, що ефективна модель децентралізації дозволяє поєднати автономію регіонів із сильною державною єдністю, що є критично важливим для стабільності та розвитку суспільств.

Дилема між локальною автономією та загальнонаціональною згуртованістю не має універсального вирішення. Оптимальний баланс залежить від історичних, соціокультурних та економічних умов кожної держави. Успішні моделі передбачають ефективне поєднання принципів субсидіарності, інституційної стабільності та демократичного залучення громадян.

Список використаних джерел

1. Кулішенко Т. Ю. Децентралізація державної влади: основні підходи // Вісник Донецького національного університету. Серія: Політичні науки, 2016. № 17. С. 17–20.
2. Токвіль А. Демократія в Америці / Пер. з фр. В. Шовкуна. Київ : Всесвіт, 1999. 584 с.
3. Гірке О. Німецьке право кооперації: у 4 т. Берлін : Weidmann, 1873–1913.

Наталія РЄЗАНОВА,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політологія та загальноправові дисципліни,
Національний Університет «Запорізька політехніка»
(м. Запоріжжя, Україна)*

МЕТОДОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ

Сьогодення переконує, що новітні технологічні розробки та відкриття розширюють наші уявлення про політичні процеси та привносять новітні розуміння використання системного підходу в політичній дійсності. Сама політична система може перетворитися на спрощене політичне явище та не буде мати соціального сенсу без врахування зворотних взаємодій та врахування специфіки середовища в якому функціонує. «Макрорівневими показниками асинхронності політичної системи можна вважати низьку транспарентність електоральних процесів, закритий тип рекрутування політичної еліти, підконтрольність ЗМІ політичній владі, домінування певної політичної ідеології тощо» [1, с. 32].

Українські політичні реалії стрімко змінюються, що підігріває інтерес фахівців, дослідників до осмислення проблем сьогодення та шляхів розвитку суспільно-політичного майбутнього, соціального сенсу та модернізації елементів політичної системи, таких як політичні процеси, політичні рішення та соціально-політичні інститути. В загальноприйнятому, стійкому визначенні теоретична концепція системності починає посідати чільне місце в доробках українських дослідників та науковців. На наш погляд, для всебічного осмислення політичного поля подій, необхідним є запропонувати власне бачення концепту системного підходу. Системний аналіз виступає одним з можливих методологічних принципів теоретичного осмислення структурно-функціональних зв'язків політичної системи та її складових.

«Цей підхід є синтетичним з онтологічної точки зору, оскільки об'єднує прикладні та теоретичні методи, включаючи природничі та соціальні науки. У зв'язку зі зростанням важливості нових комунікаційних технологій та сутнісних проявів інформаційного суспільства, цей підхід є цінним в рамках дослідження політичних процесів» [2, с. 33]. Для об'єктивності та істинності отриманих результатів в дослідженнях політичної системи як надскладної мета-системи слід також застосовувати цілий арсенал методів як загальнонаукових так і конкретнонаукових, а також цілого комплексу теорій, концепцій та наукових припущень. Це надасть синергетичного ефекту в гносеологічному осмисленні наукової проблеми та розширить горизонти її сприйняття. Застосування системного підходу надає можливість досліджувати політичні факти та долати теоретичні та емпіричні протиріччя політичних реалій. «Відповідно він спрямований на побудову цілісної моделі політичної дійсності, вияв фундаментальних зв'язків між елементами та формулювання політичних закономірностей» [3, с. 39]. Традиційно для аналізу політичних систем різних

суспільств вдаються до досліджень основних структурних елементів: 1) особливості побудови держави; 2) домінуючі соціальні групи та прошарки суспільства; 3) визначальні економічні аспекти та економічний ландшафт країни; 4) структура та зміст соціальних інститутів. А безпосередньо системний аналіз буде включати такі фактори як політична культура, політичні традиції, ефективність впливу на формування громадської думки та показники ефективності та спроможності політичних інститутів. Під системний аналіз також підпає розстановка політичних сил, впливи та ідеологічна орієнтація політичних лідерів, тип партійної системи, протестні традиції та культура лобізму в суспільстві, активність громадських організацій та інших акторів політичного процесу. Контекстне середовище відіграє важливу роль при політичному аналізі подій та політичних практик, специфіка відкритих систем, до якої належить політична система, потребує постійного «підживлення» від взаємодій акторів та структурних елементів системи, бо слід завжди пам'ятати про активні обмінні процеси речовиною, енергією та інформацією.

Єдиною платформи щодо остаточної визначеності понятійного апарату системного аналізу не існує. Так, американські дослідники Вільям Кінг та Девід Кліланд у книзі «Systems Analysis and Target Management» розглядали системний підхід з точки зору коротко-, середньо- та довгострокових перспектив та з точки зору тих викликів, з якими стикається суспільство. Вони зазначили ту роль, яку може відігравати управління проектами, портфелями та програмами у вирішенні цих проблем. Їх співвітчизник Стенфорд Оптнер визнає системний аналіз науковим методом та засобом дослідження складних систем до яких належить і політична. Він пропонує використовувати цей науковий метод для дослідження штучних систем, тобто таких, які створені людиною (політичних, економічних, технічних тощо) та підкреслює, що домінуюча роль в таких системах належить людині та її діяльності. На його думку, найбільший ефект системний підхід буде мати в практиці прийняття управлінських рішень, що пов'язані із створення та проектуванням багаторівневих, багатокомпонентних штучних систем. Відомий американський економіст Чарлз Дж Хітч вдало використав системний підхід до планування, програмування й бюджетування (PPBS) та фактично визнав, що цей метод є інтеграцією низки методів у процесі планування та використання ресурсів, визначення вартості ресурсів для встановлення пріоритетів і стратегій у програмі прогнозування витрат та передбачення ризиків. Загалом, категорія «система» забезпечує виключно прагматичний підхід до виявлення та розв'язання утилітарних проблем складного характеру.

Методика системного аналізу потребує перших кроків таких як чітке з'ясування протиріч та формулювання проблемної ситуації, постановка цілей та завдань, збір та аналіз первинної інформації з використанням соціологічних, статистичних даних, залучення експертів та їх оцінка. Важливим та необхідним є якісні та кількісні дані щодо суспільно-політичної ситуації. Основним аналітичним процесом є процес моделювання, який включає побудову, створення та дослідження моделі. Модель політичної системи – це уявний аналог цього феномену, де збережено його суттєві риси. Методика моделювання передбачає поступовий перехід до завершального періоду системного аналізу, під час якого

зібрані факти аналізуються як цілісність, і формулюються можливі варіанти вирішення політичних проблем та робляться висновки.

Теоретико-методологічні засади системного підходу мають на увазі визначення завдань та постановку мети в дослідженні політичної дійсності. Це потребує використання комплексу теоретичних, світоглядних та прикладних розробок. Світоглядна складова системного підходу вимагає уявлень про складність, відкритість, багатоаспектність та динаміку об'єкта дослідження. Сучасна європейська політична школа розглядає політичну систему як складу взаємодію акторів громадянського суспільства та політичного інституту держави через адаптивні механізми соціуму. Американська політична школа вважає, що ціллю політичної системи є системне, комплексне вирішення політичних протиріч через відносини політичних суб'єктів, політичних процесів, політичних інститутів і політичних структур. «Наприклад, польський дослідник Л. Дювель вважає, що політична система складається з урядових структур, політичних партій, політичних груп, які беруть участь у політичному житті, та загальних правових норм, що регулюють політичні відносини. Український дослідник Д. Неліпа стверджує, що поняття політичної системи є, по-перше, умоглядним теоретичним конструктом, який дозволяє виявити та описати системні ознаки різнорідних політичних явищ, тобто – засобом системного аналізу політики. По-друге, конкретні прояви політичної системи являють собою надзвичайно складний механізм формування та функціонування політичної влади в суспільстві. Сутність політичної системи окреслюється трьома методологічними перспективами. Це інституційний, структурно-функціональний та системний підходи» [2, с. 36]. З позиції інституційного підходу політична система розуміється як установа, організаційна структура де приймаються політичні рішення. Такому визначенню поклали початок роботи німецького філософа Макса Вебера, в яких він дійшов висновку, що політична система – це тип державної влади в суспільстві, що визначає діяльність інших соціальних інститутів та володіє певними монополіями та легітимністю. Функціональний та структурний підхід розуміють політичну систему як постійну взаємодію суспільства і держави. В ці складні стосунки вплетені структурні елементи, такі як політичні партії, громадські організації, засоби інформації, самоврядування, соціальні ролі, які наповнюють людські стосунки з приводу влади та представляють собою певні взірці а стереотипи поведінки. Політична система це не лише складна система, а і відкрита система що постійно обмінюється речовиною, енергією інформацією з середовищем в якому існує. Схвалення політичних рішень та їх підтримка, або навпаки – не прийняття, заперечення або вимоги виходять із навколишнього середовища, так само як і ресурси що надходять для існування, сталості та розвитку політичної системи.

Сучасні політичні реалії висувають вимоги вдосконалення та адаптації системного науково підходу до актуальних політичних практик. Логічним є припустити певну недосконалість цього методу, але значною методологічною перевагою залишається його концептуальна синтетичність та гносеологічна універсальність. Отже, при вивченні політичної системи необхідно враховувати тенденції та фактори стабільності/нестабільності, функції/дисфункції,

інструменти/регулятори, ступінь відкритості/закритості, реакції на «зовнішні подразники», спрямовані на відновлення, удосконалення функціонування політичної системи та досягнення суспільно-корисних результатів. «Системний підхід, безперечно, підняв теоретичний, науковий та інтелектуальний рівень політичних досліджень, збагатив їхній методологічний арсенал різноманітними новими методами. З гносеологічної точки зору системний підхід в аналізі політичних систем суспільства довів свою наукову ефективність. Загалом, системний підхід інтегрує свою методологію в теорію політичної науки, а інтерпретація змісту системного підходу залишається актуальною і сьогодні, відкриваючи нові епістемологічні перспективи у вивченні політичних систем» [2, с. 36].

Список використаних джерел

1. Лясота А. Є. Критерії асинхронності функціонування політичної системи перехідних суспільств. Регіональні студії. 2020. Вип. 20. С. 32–37.
2. Резанова Н. О., Волобуєв В. В. Принципи системного підходу в аналізі політичної системи суспільства. *Politicus*. 2024, № 3. С. 32–39.
3. Неліпа Д. В. Основні принципи застосування системного аналізу в політології (на прикладі дослідження системи національної безпеки). Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2011. № 23. С. 37–41.

Андрій РІПА,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

РЕВАНШ ПРИСТРАСТЕЙ У (ГЕО)ПОЛІТИЦІ: АФЕКТИВНІ ПАТОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

На початку ХХІ ст. відомий французький політичний філософ П'єр Аснер фіксує явище «реваншу пристрастей» [7] у процесах глобалізації та сфері міжнародних відносин, що змінюються насамперед через розв'язання глобальної війни з тероризмом. На рівні глобального «Півдня» та «Півночі» інтенсифікуються страхи, тривоги, недовіра, ненависть, а разом – співчуття та солідарність, але, з іншого боку, зловтіха, заздрість, бажання помсти, а також апатія, байдужість, анестезія (втрата почуттів і сенсів), поява культури безпечного споглядання за «стражданнями на дистанції» (Л. Болтанські [3]). П. Аснер не говорить про рутинізацію насильства, радше його цікавить діалектика цивілізованого та варварського: «варваризація цивілізованого» та «цивілізування варварського». З цією метою П. Аснер нагадує: політику, як і будь-яку людську дію, слід розглядати в трьох вимірах: на рівні *ідей, інтересів, пристрастей*; причому пристрасті не існують відокремлено самі по собі, вони невіддільно пов'язані з ідеями, інтересами, цінностями,

віруваннями, міфами та зовнішніми ситуаціями і комунікативними технологіями. Зростає роль мас-медій та соціальних мереж у створенні, поширенні та посиленні певних настроїв та емоцій. Пристрасті, афекти, сильні емоції детермінуються вищезазначеними чинниками, але аж ніяк не редукуються до них, їх неможливо повністю стерти або проігнорувати.

У цьому сенсі продовжив дослідження учень П. Аснера Домінік Муазі, який досліджує так звану «геополітику емоцій» [11]: за його спостереженнями, певні регіони та країни в різних куточках світу переживають *культуру страху* (його приклад: метро в Лондоні, де люди налякані через імовірність терактів), *культуру приниження* (перший приклад: розчаровані марокканські студенти, що не відчувають перспектив, але загалом це всі ті народи, що почуваються, ніби опинилися на узбіччі глобалізації), *культуру надії* (попри масову бідність, люди в азійських країнах оптимістично сприймають динамічні ринки та інтенсивну урбанізацію). Як доводить Д. Муазі, у кожному регіоні наявний увесь спектр емоцій, однак переважно задає тон одна певна емоція, що домінує, має політичні ефекти, – страх, приниження або надія. Скажімо, ще один колега П. Аснера Бертран Баді глибше зосередився на вивченні політичної вагомості почуття приниження в міжнародних відносинах [1].

Значущість пристрастей у політиці відзначали протягом усієї історії філософії: починаючи від ключового для античного міфу поняття *гібрису* («зухвалості») та пристрастей душі у Платона (див. поняття *thymos*), в основі політичного часто виявляли чільну роль не лише ідей або інтересів, а саме пристрастей: Гоббс підкреслював роль страху, Спіноза виявляв радісні та похмурі афекти, Гегель показав, як у діалектиці раба та пана для останнього визначальну роль відіграє прагнення визнання. Ближче до сучасності, у зв'язку з появою мас на арені історії Ф. Ніцше розробляє генеалогію *ресентименту*, З. Фройд досліджує психологію мас, Е. Канетті – взаємозв'язок влади та юрби тощо. Саме згадуючи Фройда та Канетті, сучасна дослідниця Шанталь Муфф наголошує на тому, що афективний складник органічно невіддільний від політичного як такого [9, р. 22–23]. Звертаючись до теорій психоаналізу, вона вказує на вагомість почуттів афективної прив'язаності та ідентифікації в політичній діяльності та процесах ухвалення рішень. У схожому річищі на перетині політики та психоаналізу глибокі почуття оплакування або меланхолії аналізує Джудіт Батлер [4], а представники та послідовники люблянської школи аналізують феномен «політичної насолоди» [2]. Про «афекти політики» послідовно пише політичний філософ Фредерік Лордон [8]. У контексті радикалізації політики 2010-х рр., «арабської весни», «революції гідності», перемоги популістів, Brexit та президентства Д. Трампа, вивченню афективної складової ідентичності присвятив свою роботу Френсіс Фукуяма [13].

З іншого боку, «відмова від емоцій» у геополітиці, як показав політичний філософ Ніколя Тензер, теж несе низку небезпек; більше того, така відмова, на його переконання, може сприяти злу та насильству, як це засвідчили дебати на Заході щодо підтримки України: ««Не треба емоцій» – цю фразу ми часто чули, коли говорили про масові злочини, скоєні в Україні.

Ті, хто говорив так, визнавали, іноді знехотя, жахиття, пов'язані з бомбардуваннями лікарень, убивствами мирних жителів на вулицях, використанням згвалтувань як зброї війни, ударами по житлових будинках і насильницьким зникненням людей. Але для них це лишень побічні явища війни. Масові злочини були «деталлю». Так вони сприймалися й у Чечні, й у Сирії та в інших місцях. Для них важливо уникати надто різкої реакції Заходу, в якій би переважали «емоції». Натомість потрібно, як вони кажуть, зберігати холодну голову. Треба ретельно розділяти страждання та вбивства, з одного боку, та геостратегію, з іншого» [12]. Н. Тензер різко критикує цей підхід: так званих «реалістів» у геополітиці він вважає якраз псевдо-реалістами, які нехтують емоціями, цінностями та принципами в (гео)політиці.

Утім, пристрасті в політиці таки несуть і суттєві загрози. Так, американський політолог К. Дж. Феттвайс досліджує те, що називає «патологіями влади» [5] в контексті воєнних кампаній: емоції та переконання щодо політики можуть вважатися патологічними тоді, коли в них домінують ірраціональні, контрпродуктивні для стратегічних рішень складові: страх обертається на параною, гордість – на шовінізм, «патологічні переконання роблять нас більш войовничими, ніж ми могли б бути» [5, р. 14]. На наш погляд, цей діагноз можна підхопити та розвинути далі. Афективні патології інтенсифікуються тим паче тоді, коли в наш час на європейський континент, зокрема в Україну, повертається не просто воєнна агресія, а щось на кшталт «тотальної війни» – різновид крайньої форми політичного насильства. Тут також дослідники звертають увагу на вагомість афективного фактора [6]: в аналізі воєн знову актуалізують Гоббса, а саме розділ XIII «Левіафана», де філософ виявляє три витоки воєн: пожадливість, страх і *vanity* (тобто гордість, або марнославство, або слава). Пожадливість породжує потяг до загарбницьких воєн; страх штовхає до захисних або безпекових операцій; а пошук «слави», наприклад, штовхає до воєнних авантур з відновлення репутації або імперської «величі», крім усього іншого, поваги й тріумфального відчуття гордості серед свого населення.

Отже, політичне насильство можна розглядати крізь призму радикалізації тих чи інших афективних патологій. У цьому сенсі варто нагадати, що в політичних і соціальних науках домінують три підходи до вивчення насильства [10]:

1) перший підхід розглядає *насильство як відповідь*, реакцію, що виражає певну фрустрацію на ситуацію, яка є нестерпною або несприятливою для певних груп дієвців (приклад російської агресії проти України: домінування серед росіян приниження, ресентименту, страху нападу з боку «колективного Заходу» тощо);

2) другий підхід трактує *насильство як ресурс*, інструмент, який дієвці можуть мобілізувати на свою користь (див.: теорія мобілізації ресурсів); наприклад, у випадку російської агресії росіяни використовують потужний мобілізаційний ресурс міфу «можем повторить»;

3) третій підхід пояснює насильство з точки зору *схильностей* (*predispositions*), які уможливають і виправдовують насильство в умовах

культури, яка пронизує протагоністів, з точки зору особливого культурно-соціального *типу особистості*, який був сформований переважно середовищем і культурою, починаючи з сім'ї та освіти (див.: праці Е. Фромма, Т. Адорно на тему «авторитарної особистості»).

Усі три підходи мають одну особливість: попри свої переваги, вони не враховують процеси та динаміку суб'єктивації та десуб'єктивації (стара тема «ролі особистості в історії»): що сталося з нашим світом, що він настільки залежить від примх, емоцій, амбіцій, забаганок і комплексів окремих індивідів, які здобули необмежену владу? Звідси доходимо висновку, що вивчення афективних патологій недостатнє без виміру «екзистенційного» насильства (що є предметом іншого дослідження).

Список використаних джерел

1. Badie B. *Humiliation in International Relations. A Pathology of Contemporary International Systems*. Bloomsbury Publishing, 2019.
2. Barria-Asenjo N. A.; Žižek S. (eds.). *Political Jouissance*. Bloomsbury Academic, 2024.
3. Boltanski L. *Distant Suffering. Morality, Media and Politics*. Cambridge University Press, 2004.
4. Butler J. *The Psychic Life of Power. Theories in Subjection*. Stanford University Press, 1997.
5. Fettweis Ch. J. *The Pathologies of Power. Fear, Honor, Glory, and Hubris in U.S. Foreign Policy*. Cambridge University Press, 2013.
6. Gros F. *Pourquoi la guerre?* Paris, Albin Michel, 2023.
7. Hassner P., «La revanche des passions», *Commentaire*, été 2005, n° 110. P. 299–313.
8. Lordon Fr. *Les Affects de la politique*. Paris, Éditions du Seuil, 2016.
9. Mouffe Ch. *On the Political*. New York : Routledge, 2005.
10. Wiewiorka M. Violence and the Subject // *Thesis Eleven*, n° 73(1). P. 42–50.
11. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культура страху, приниження та нації змінюють світ / пер. з англ. О. Гординчук. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2018.
12. Тензер Н. Наша війна. Злочин і забуття : потреба у стратегічному мисленні / пер. з франц. А. Ріпа. Київ : Дух і Літера, 2025. (у друці)
13. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш Формат, 2020.

Мікаель САЛІХ,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Вепонізація філософії (від англ. *weaponization* – перетворення на зброю, використання як зброї) спрямована на маніпуляції зі сприйняттям, цінностями, розумінням реальності, картиною світу та світоглядом, створення сприятливого інтелектуального середовища, яке підтримує військові та політичні цілі. Контроль наративу та підрив інтелектуального суверенітету та довіри до усталеної картини світу дозволяє послабити опір та отримати

стратегічні переваги [1, 2]. Розуміння філософського підґрунтя є важливим для розробки ефективних контрстратегій. Російсько-український конфлікт є прикладом того, як філософські концепції інтегруються в ширший стратегічний інструментарій.

Основні концепції та їх застосування

1. Епістемологічна невизначеність. Росія використовує постмодерністську філософію, розмиваючи межі між реальністю та симуляцією для маніпулювання масовою свідомістю. Це включає конструювання реальності, де можуть одночасно існувати численні суперечливі істини, як-от різні пояснення збиття авіалайнера МН-17 [3]. Цей підхід дозволяє Росії представляти добро як зло, наприклад, хибно зображуючи українців як агресорів та неонацистів [3]. Постмодерн наголошує на інформації, мові, символах, міфах та метафорах для конструювання істин, що Росія активно використовує у своїй пропаганді [4]. У постмодерній війні нарративна когерентність стає нерелевантною, і навіть фейкові новини втрачають свою функцію переконання, що свідчить про глибший рівень маніпуляції, ніж просто поширення неправдивої інформації [5]. У війні ХХІ століття панує постмодерне гасло «дозволено все», що передбачає відмову від етичних меж та зосередження на досягненні цілей будь-якими засобами [3]. Політика переосмислюється як нескінченна війна проти уявного ворога, що відповідає постмодерній деконструкції великих нарративів та сталих значень [5]. Росія застосовує стратегію епістемологічної невизначеності через інформаційне відволікання, маніпулювання та поширення суперечливих нарративів, розмиття реальності та підміни картини світу, що узгоджується з постмодерністськими ідеями. Це перешкоджає населенню і міжнародним акторам розуміти реальність та приймати раціональні рішення. Протидія вимагає комплексного підходу, який зосереджується на підтримці незалежних та надійних джерел інформації, маргіналізації маніпулятивних нарративів та обмеження діяльності ресурсів, які поширюють сумніви та невизначеність.

2. Історичний ревізіонізм. Перегляд історії підпорядкований політичним цілям та надає матеріал для розробки та просування філософських концепцій, наприклад євразійства та «руського мира». Історія трактується у романтичному, міфологізованому та гностичному дусі, що дозволяє створювати образ України як бунтівної провінції та частини великого цілого, а українців зображувати як росіян контамінованих західними ідеями та цінностями. Це в логічному розвитку призводить до обґрунтування необхідності перевиховати або знищити українців як зіпсованих росіян.

3. Багатополярність – концепція, яка стверджує необхідність перебудови міжнародного порядку на основі цивілізаційних полюсів, які об'єднують держави за спільними культурними, історичними, економічними та географічними ознаками.

4. Євразійство – тісно пов'язане з багатополярністю і визначається як концепція, що позиціонує Росію між Європою та Азією, пропонує месіанський «третій шлях» [6], забезпечує широку філософську основу, яка виправдовує експансіоністські амбіції Росії та її заперечення незалежної державності

України, наголошуючи на унікальній російській цивілізації, відмінній від Заходу. Євразійство є глибоко вкоріненою філософською ідеєю, яка формує розуміння Росією своєї історичної місії та відносин із пострадянським простором, що вимагає тривалої протидії її впливу.

5. Концепція «русского мира» – духовна та цивілізаційна ідея, що об'єднує росіян та тих, хто поділяє цінності та атрибути «російської цивілізації», а саме спільну православну віру, слов'янське коріння та російську мову, зобов'язуючи Росію їх захищати [7], [8]. Концепція «русского мира» є інструментом виправдання експансіоністської політики Росії як захисної місії спільного культурного простору.

6. Антивестернізм та антимодернізм. Росія стратегічно використовує існуючі антизахідний ресентимент та антимодерні настрої як усередині країни, так і на міжнародному рівні, щоб заручитися підтримкою своїх дій в Україні та позиціонувати себе як противагу західному впливу. Зображенням Заходу як джерела морального занепаду та загрозу традиційним цінностям [9] Росія апелює до консервативних елементів та країн, які мають історичні образи на Захід, а вторгнення в Україну представляє як антиколоніальний опір західному імперіалізму та зіткнення цивілізацій [9], [10], [11]. В результаті, Україна стикається з обмеженою підтримкою з боку країн Глобального Півдня, що свідчить про ефективність використання Росією антизахідних настроїв у цих регіонах [12]. Протидія вимагає зваженого підходу, який включає розгляд законної критики західної політики, підтримка універсальних цінностей, що лежать в основі міжнародного права.

7. Нігілізм. Підриває основи істини, моралі та спільних цінностей у міжнародних відносинах та в інформаційному просторі. Твердження, що «ніщо не є істинним» [13], створює середовище, де будь-який наратив, незалежно від його правдивості чи етичних наслідків, може бути використаний для політичних цілей, руйнування довіри до встановлених фактів та моральних принципів. За відсутності загальноприйнятої системи добра та зла дії Росії можуть бути раціоналізовані як просте застосування сили, а не як порушення фундаментальних етичних принципів та міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Хронологія російсько-української війни: підготовча фаза широкомасштабного вторгнення – АрміяInform, URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/23/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-pidgotovcha-faza-shyrokomasshtabnogo-vtorgnennya/> (дата звернення: 15.03.2025).
2. Zur Gegenwart der Geschichte im russisch-ukrainischen Krieg, URL: <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/krieg-in-europa-2022/510255/zur-gegenwart-der-geschichte-im-russisch-ukrainischen-krieg/> (дата звернення: 15.03.2025)
3. The Development Of Russia's Hybrid War Doctrine – TDHJ.org, URL: <https://tdhj.org/blog/post/development-russia-hybrid-war-doctrine/> (дата звернення: 15.03.2025)
4. The Russian-Ukrainian war as a new type of postmodern war and a factor in global transformations of the geopolitical landscape URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjls/article/download/2539/2532/> (дата звернення: 15.03.2025)
5. The Postmodern War Machine—A View of “Dyspolitics” from Russia - Public Books, URL: <https://www.publicbooks.org/the-postmodern-war-machine-a-view-of-dyspolitics-from-russia/> (дата звернення: 15.03.2025)

6. Russian Eurasianism: An Ideology of Empire | Wilson Center, URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/russian-eurasianism-ideology-empire> (дата звернення: 15.03.2025)
7. International and National Responses to the Russian Orthodox, URL: <https://talkabout.iclrs.org/2024/10/30/international-and-national-responses-to-the-russian-orthodox-church/> (дата звернення: 15.03.2025)
8. «Русский мир», «победобесіє», «рашизм». За які ідеології Кремль воює в Україні?, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-viyna-ruskiy-mir-pobedobesiye-rashyzm/31835603.html> (дата звернення: 15.03.2025)
9. Late-stage Putinism: The war in Ukraine and Russia's shifting ideology | ECFR, <https://ecfr.eu/publication/late-stage-putinism-the-war-in-ukraine-and-russias-shifting-ideology/>
10. Russia Against Modernity, BIPR, URL: <https://bipr.jhu.edu/events/4841-Russia-Against-Modernity.cfm> (дата звернення: 15.03.2025)
11. The War for Values: The Formation of Anti-Western Discourse in Russia - UCLA Initiative to Study Hate, URL: <https://studyofhate.ucla.edu/2023/08/31/the-war-for-values-the-formation-of-anti-western-discourse-in-russia/> (дата звернення: 15.03.2025)
12. Anti-Western sentiments, disinformation and the reaction to Russia's war on Ukraine in the Global South, URL: <https://www.arts.kuleuven.be/etee/working-papers/4-weilandt-anti-western-sentiments-disinformation.pdf> (дата звернення: 15.03.2025)
13. The moral foundations of rebuilding Ukraine, URL: <https://iep.lisboa.ucp.pt/pt-pt/asset/13961/file> (дата звернення: 15.03.2025)

Анастасія СУХОДОЛЬСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
(м. Київ, Україна)

СВОБОДА ПЕРЕМІЩЕННЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ

У західній філософській традиції право на свободу пересування є природним, фундаментальним правом людини, реалізація якого є одним із індикаторів свободи особистості та демократії. Це право розглядається як свобода пересування, право людини на вільне переміщення у країні, виїзд за кордон і повернення назад, а також вибір місця роботи, навчання та проживання.

Державно-правова практика передбачає закріплення цього права у конституціях демократичних країн відповідно до міжнародних актів з прав людини. Так, за ст. 13 Загальної декларації з прав людини, кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, що передбачає і право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну [1]. На розвиток цього права ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачено, Що кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання; кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну [2].

Отже, на міжнародно-правовому рівні право на свободу переміщення віднесено до прав першого покоління, завдяки яким індивід має позиціонувати

себе насамперед як члена політично організованої спільноти – нації. Оскільки міжнародні акти прав людини другого покоління, як от Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, не передбачають такого механізму їх реалізації, як свобода переміщення з метою пошуку індивідом роботи чи здобуття освіти, що в подальшому розмежувало міграцію на політичну та економічну (трудова).

Ця проблема знайшла своє вирішення також у процесі економічної і політичної інтеграції в Західній Європі, відновлення якої після Другої світової війни відбулося завдяки фінансовій допомозі з боку США, відомій під назвою «План Маршала». Передумовами зародження інтеграційних процесів у Європі після Другої світової війни стали відносна господарська, економічна та політична слабкість Європи та прагнення західноєвропейських держав до відновлення колишньої позиції у світі. Започатковано було ці процеси також після проголошення у 1950 р. Міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом проекту про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (European Coal and Steel Community, ЄОВС), ініціатором якого став французький комісар у справах планування Жан Моне. Він висловлював занепокоєння з приводу того, що Європа ще довго залежатиме від США та бачив вихід з цієї ситуації у створенні наднаціональних структур. США заохочували створення такої впливової на східній півкулі потуги західної цивілізації, що фактично була її колискою і в подальшому її б лише зміцнювала.

Фактично завдяки створенню Європейського об'єднання вугілля і сталі виникла базова інфраструктура для поширення інтеграції на інші галузі господарства, що дозволило розпочати забезпечення швидкого та зрівноваженого економічного розвитку, збільшення зайнятості, а також, у підсумку, підвищення рівня життя громадян країн-учасниць. Цьому завданню відповідали і Цілі Європейського об'єднання вугілля і сталі: створення для всіх споживачів із країн спільного ринку однакових умов доступу до сталі та вугілля; забезпечення регулярного постачання в необхідній кількості відповідної сировини та продукції; розвитку виробництва за умов раціональної експлуатації сировинних запасів; підтримки розвитку міжнародного обміну та модернізації продукції; протидії протекціонізму щодо промислових підприємств обох галузей [3].

Принцип вільного пересування людей з моменту її появи змінила в подальшому підходи європейських законодавців до регулювання цієї сфери: у Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р. уже було закріплено право на вільне пересування працівників, а отже, і окремих осіб як працівників або постачальників послуг [4].

Отже, Європейське об'єднання вугілля і сталі як прообраз майбутнього ЄС, забезпечило реалізацію ключових принципів (свобод) свого існування – принцип вільного руху (свободу пересування) сировини і продукції. Проте існування цього принципу виявилось неповноцінним без розвитку і втілення наступних – вільного руху робочої сили, капіталів (інвестицій) і послуг, що було здійснено аж у 1992 р. та передбачено у Маастрихтському договорі, що юридично закріпив створення Європейського Союзу та визначив головні цілі ЄС: сприяння

соціально-економічному прогресові країн-членів шляхом утворення простору без внутрішніх кордонів, утворення монетарного союзу та запровадження спільної грошової одиниці; запровадження європейського громадянства; формування спільної зовнішньої політики та безпеки; співпраця у сфері правосуддя і внутрішніх справ; посилення захисту прав громадян країн-членів [5].

Таким чином, європейська інтеграція обумовила появу як нових принципів соціальних відносин, побудованих на засадах вільного переміщення людини, так і правове забезпечення нової економічної політики, будованої на принципах вільного переміщення робочої сили, товарів і послуг, що стало проявом описаного проф. Василем Костицьким «закону сполучених посудин» [6] у розвитку права, який проявляє себе у тому, що прогресивні правові ідеї проникають із міжнародного права у національне, а з національного права у міжнародне, у результаті чого забезпечується правовий прогрес та вирівнювання демократичних засад гарантій і реалізації прав і свобод людини і громадянина як у рамках держав, так і на міжнародно-правовому рівні і у міжнародній політичній практиці.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (док. ООН А/RES/2200 А (XXI)). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Баркалова І. М. Розвиток економічної інтеграції країн Західної Європи у 1950–1960-і рр. XX ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 4. С. 3–9. С. 4.
4. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text/
5. Treaty on European Union. *Official Journal* C 191 , 29/07/1992 P. 0001 – 0110. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu/sign>.
6. Костицький Василь: Вибрані проблеми теорії права: підручник. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 522 с.

Dmytro USOV,
D.Sc., Full Prof.,
National University of Civil Defence of Ukraine
(Cherkasy, Ukraine)

THE PHILOSOPHICAL DISCOURSES OF RECOGNITION IN THE CONTEXT OF UNDERSTANDING INJUSTICE

The tragic events in Ukraine in recent years have made it understand that the human attitude of people to each other requires special virtues, especially - a sense of justice, recognition and respect for human dignity. We must assume that “recognition is one of the leading places among other moral and social values: it is

one that people must take into account in their relationships because, without recognition, social relations lose any sense” [5, p. 133]. The article analyzes the latest philosophical discourses of recognition in the context of understanding injustice, and various "abnormalities" of social life. It also shows the complementarity of the intersubjective realistic concept of recognition of Axel Honneth and the critically configured model of recognition of Stefan Gosepath. The sociocultural origins and peculiarities of the theory of recognition are identified and it is proved that modern practical philosophy advocates the fruitfulness of supplementing the moral principle of equal attitude to people by the norm of a definite duty to an individual and aimed at searching for overcoming of various forms of non-recognition, indignity, and contempt for human dignity.

In order to understand the social dynamics of disrespect, and injustice, Honneth identifies three main forms of recognition, which define a person's sense of his individual and social spaces as fair, or vice versa – unjust, one where his dignity is despised. If we are talking about the first individual level, it is love, at the social level we can talk about law and solidarity. In addition, Honneth emphasizes that these forms of recognition have both positive (as a condition for the possibility of self-realization as an individual) and negative (as a precaution against individual and social distortions and injustices) meanings.

The German philosopher concluding his “The Struggle for Recognition” [1, p. 274-287] draws attention to the ways of recognition as algorithms of free and fair behaviour, which help not only to overcome loneliness but also to use the positive potential of law and solidarity as kinds of synthesis of independence and rootedness. However, as further investigations by Honneth testify, it is neglect, and backwardness as a form of personal, institutional, and cultural-historical injustice, that become the subject of his careful analysis. However, as further investigations by Honneth testify, it is contempt, and backwardness as a form of personal, institutional, and cultural-historical injustice, that become the subject of his careful analysis. He emphasizes the close connection between personal (we will add collective) identity with the processes of its neglect. It goes primarily about an extreme form of social injustice, about violence, as a threat to the simple survival of a man, which is embodied in the assault on his life and the ability to freely dispose of his body. This first of the forms of neglect analysed by Honneth as the forcible deprivation of a man of the right to be a free corporeal being has the negative consequence of destroying trust both in him and in the world. Injustice in the form of contempt for a person as a bearer of fundamental rights (up to their deprivation) and ignoring his belonging to a community, which is interpreted as a disadvantaged community, also has a deep negative ontological meaning. Injustice in the form of contempt for a person as a host of fundamental rights (up to their deprivation) and ignoring his belonging to a community, which is interpreted as a community of the second kind, also has a deep negative ontological meaning. Destructive and painful for a modern man is individual injustice, which implements itself in the inability to gain recognition at the level of its specific achievements and individual characteristics and is accompanied by loss of personal dignity and inability to have adequate self-esteem [1, p. 211]. The main thing that A. Honneth emphasizes is that the awareness of the injustice of the above-mentioned

forms of contempt has both moral and social meanings. So it is not so much the material as the moral and socio-cultural tension of social conflicts that becomes the basis of the collective struggle for justice.

Stefan Gosepath, a Professor of Practical Philosophy at the Free University of Berlin, does not accidentally begin his answer to the question of why people tend to seek justice and seek recognition with the possibility of substantiating social human rights as an essential component of human rights in general. Gosepath is gradually developing the thesis that people have a moral right to be treated with equal respect. In this context, Gosepath's interpretation of human autonomy in the broadest sense of the word deserves special attention as to general personal self-determination of how a person wants to live his life. It should be underlined that Gosepath forms his practical philosophy in a constructive theoretical dialogue with A. Honneth and Ch. Taylor.

Developing his concept of substantiating the principles of "Liberal Egalitarianism", Gosepath relies on the thoughts of the classic German philosophy E. Tugendhat, who claims that without the recognition of members of the moral community as fundamentally equal, there is no way to develop moral sense and feeling. It goes about justifying moral features not only for me, but also about their mutual justification, that is, "about a relationship in which no one can do what he wants, or what is best for him, and all together create a system of regulations that, although it limits the autonomy of everyone, through the limits of the autonomy of everyone else" [2, p. 25]. Tugendhat, adhering to the principle of universalization as the recognition of a norm to be just or justified, rejects the cognitive assumptions of the ethics of discourse and its objections to monologism. He, like J. Habermas and O. Höffe, believes that the philosophy of justice, as well as modern practical philosophy in general, should act therapeutically and against the injustices of individual and social life to use the healing power of reflection to find conditions for a just solution to conflict situations.

Stefan Gosepath himself is going, and he must go further in his project, the image of justice. In fact, equality and justice are so closely linked that justice is most often associated with equality, and injustice with inequality. However, a closer look at the problem denies this apparent simplicity, and many cases of inequality seem quite fair to us. For Gosepath, the presumption of equality became also an opportunity to take the next step, which is to build a convincing theory of distributive justice that would help determine what and by whom it is distributed and on what basis. An important feature of Gosepath's discourse of justice is also the clear formulation of the basic approaches to its understanding inherent in modern German philosophy, which can be described as the acquiring of justice by a new sociocultural dimension and the transformation of a man from an object to a subject of justice. It is going about initiated by Rainer Forst in the "Contexts of Justice" and finished in one of his works under the title "Right to Justification. Elements of a Constructivist Theory of Justice" [3] thesis concerning justice as a universal and fundamental right of every person to justify certain social norms and actions.

Gosepath formulates his vision of the relationship between justice and recognition in the context of answering the question: if justice has a prominent place among other moral and social values, then how to deal with equality, where is its

place? After all, justice is not just a moral value that coexists with other values, such as freedom, community, or moral relationships, but the scale by which the basic components of our existence are measured. The peculiarity of Gozepath's approach and his merit is the substantiation of the primordial nature, the value of justice, and its advantages over other moral and social values. And this is fundamentally important if we interpret justice as the existential human existence. And the desire for justice is the desire for recognition and self-realization as intersubjective principles of identity creation. The theory of justice should perceive the theory of recognition as a deep, but partial, image of the individual. It is no coincidence that Gozepath's understanding of morality as a whole encompasses, along with justice, "other justice", but justice has advantages over its moral rivals - the ethics of care and recognition. Thus, the theory of recognition, the ethics of care, and the theory of justice do not compete with each other but belong to different dimensions of human existence.

Gozepath tells about the difference between care and justice: if justice insists on the doctrine of moral principles, care requires the development of moral dispositions. The next difference concerns the form of moral thinking: from the point of view of justice, the problems must be solved with the help of moral principles; care is shown in each separate case. And the third difference concerns moral orientation: justice focuses on rights and honesty, and care does on responsibility and personal relationships. Agreeing with the opinion of A. Honneth and Ch. Taylor about recognition as a universal human need, Gozepath tries not to talk about the dilemma of justice and recognition, initiated by the famous discussion of A. Honneth and N. Fraser. He believes that recognition is a significant prospect for the theory of justice. However, recognition is not a good that can be distributed: "Not everyone receives an equal right to public respect, because then that respect will have no value. However, everyone (on fair equal terms) must receive an equal right to the opportunity to achieve public respect and recognition" [4, p. 106].

However, S. Gozepath, postulating the distributive concept of social justice, ignores the one who distributes wealth, as well as the fact that injustice, humiliation and poverty are primarily the result of economic and political abuse. After all, the first question of justice is a question of power, human dignity is violated when a person only receives his, appointed from above, a share of justice, and does not create it independently, as well as his being in general.

The article accounts for the recognition itself as an existential need of a person, because s/he forms his/her identity in dialogue and struggles with "significant others". Recognition also determines the self-realization of the individual, as well as the fundamental "vulnerability" of human existence. And most importantly, it emphasizes that the contempt for man and his/her life world destroys the basis of the constitution of his/her identity, becomes a cause of social conflict, and is the most painful embodiment of social injustice. In addition, our dignity depends on the recognition of us by other people, and humiliation, disrespect, and non-recognition not only reduce our self-esteem, but it appears to be unfair. Moreover outlined in the famous discussion of liberalism and communitarism of practical philosophy strive to highlight the ways of theoretical understanding and provide practical recipes for overcoming dilemma between individual and community.

Summing up the understanding of the problem of recognition in modern practical philosophy, it should be emphasized that it is not so much an attempt to develop a theory of recognition in the stream of action theory and epistemology. It is about identifying the inner potential of the phenomenon of recognition. That is to investigate the fundamental possibility of reconciling the formal-legitimate, institutional structures of recognition with the understanding of them as structures, which are justified or truly legitimated by us, the citizens in our social practices. The latest philosophical discourse of recognition transforms the theory of recognition from utopia into a realistic project, namely, considers recognition as the horizon and condition of human existence. This transformation is based on three components: justice as a formally equal treatment of people; solidarity; dignity and care. Further theoretical and practical steps to study the multidimensional phenomenon of recognition should be complemented by addressing the problem of identity, as well as, the issue of meaning of human life. The only recourse to the "canvas of recognition" in people's lifeworld is able to bridge the gap between philosophical reflections, political practices, and personal life experiences. And also not to allow to go beyond "forgetting recognition" as a way to "forgetting being".

Reference

1. Honneth A. Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994. 301 S.
2. Tugendhat E. Das Problem einer autonomen Moral. Ernst Tugendhats Ethik. Einwände und Erwiderungen. München: C.H.Beck, 2006. S. 13–30.
3. Forst R. Das Recht auf Rechtfertigung. Elemente einer konstruktivistischen Theorie der Gerechtigkeit. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2007. 413 S.
4. Gosepath S. Gleiche Gerechtigkeit. Grundlagen eines liberalen Egalitarismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004. 508 S.
5. Sytnichenko L., Usov D. The Problem of Recognition in Modern Philosophy: Social and Anthropological Dimensions // Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2023, № 23. P. 133–145.

Володимир ФІЛІМОНОВ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВПЛИВ ЦИФРОВОГО ДОБРОБУТУ МОЛОДИХ ПОКОЛІНЬ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Надмірне і неконтрольоване споживання інтернет-контенту дітьми та молоддю є підставою для занепокоєння добробутом громадянського суспільства. Ключові проблеми ефекту необмеженого споживання інтернет-контенту серед дітей викладено у звіті комітету експертів з розвитку безпечного цифрового середовища для молоді та дітей [1]. Даний звіт

представлений профільним комітетом Міністерства у справах сім'ї, молоді та дітей Іспанії. Цінність даного звіту, у нашому контексті, полягає у його всебічному дослідженні теми цифрового добробуту, і його функцій захисту розвитку медіаграмотності, критичного мислення та етичної поведінки в онлайн-середовищі. Сталий і безпечний розвиток громадянського суспільства встановлено комплексною відповідальністю сімей, освітян та технологічної індустрії, і спирається на них. Оскільки надмірне та неконтрольоване споживання інтернет-контенту дітьми та молоддю є серйозним викликом на рівні індивіда для здоров'я як холістичного концепту, так і механізмам демократії на рівні суспільства. Згідно звіту, основними викликами споживання інтернет-контенту є пониження здатності до концентрації, зниження когнітивних функцій та деяке викривлення сприйняття. Під викривленням розуміємо рольові моделі та поведінкові патерни, сприйняті через взаємодію з інтернет-контентом. Адже констатуємо, що наразі механізми регулювання етичності та якості інтернет-контенту потребують опрацювання, принаймні на базовому рівні.

На нашу думку, цей звіт узагальнює та продовжує дотичні дослідження та статистичні метрики. Наприклад, статистика кількості годин, витрачених інтернет-користувачем на взаємодію з інтернет-контентом через контент-платформи або додатки, лишається невпинно високою [2]. Дослідження проблематики впливу цифрового середовища на навчання вкотре вказує що студенти відчувають виклики до здатності концентруватись [3]. Кембриджський словник відзначив «Brain rot» як слово 2024 року, яким жартівливо позначають відчуття від продовжуваного перегляду низькоякісного інтернет-контенту. Термін «brain rot» вже почали аналізувати та навіть намагались спростувати колеги з Єгипту [4]. Проте, вчені обґрунтували цей термін у своєму дослідженні та довели, що необмежений і неконтрольований перегляд контенту дійсно негативно впливає на когнітивні функції й здатність концентруватись.

Тлом для наших роздумів є концепція громадянського суспільства за Ігорем Паськом. Вчений розглядає громадянське суспільство як самостійну від держави сферу, що формується через взаємодію індивідів та груп [5]. Саморегуляція громадянського суспільства та його вплив на формування політичної системи підкреслюють важливість розвитку громадянської ідентичності. Отже, звіт на який ми посилались вище, дає розуміння, що діти це частина громадянського суспільства і їх не можна виносити за його контекст. Адже цифровий світ є доповненням до реального світу і керується тими ж механізмами, хоч й часто-густо перебільшеними. Ми маємо на увазі те, що інтернет-контент, споживанню якого несвідомо відводиться значний час бадьорості, вже зараз формує і побічно виховує нових громадян. І тут, на нашу думку, варто пильнувати рівень системності впливу і дотримуватись певної етики та якості контенту задля забезпечення безперервності раціональності громадянського суспільства, а відтак і демократії.

Вразливість дітей в цифровому світі підкреслює важливість аспекту гуманітарної безпеки. Тож, концепції «відповідального використання» та «цифрового громадянина» потребують регулювання та винесення у площину суспільного обговорення. Адже сім'ї, освітяни та технологічна індустрія несуть спільну відповідальність за створення безпечного цифрового середовища. Безконтрольне споживання медіа, особливо контенту, призначеного для дорослих, на нашу думку, підриває основи демократичного суспільства, формуючи пасивних споживачів замість активних та свідомих громадян.

Проблема цифрового добробуту дітей не має обмежуватись точковими рішеннями або бути відданою на відкуп окремим сім'ям, які самотужки вживають заходів, а навпаки стати комплексом мір та дій задля збереження громадянського суспільства. Ми вважаємо, вдалим і дотичним прикладом є європейське законодавство, яке карбує цифрові права резидента країн Європейського Союзу [6, 7]. Логічним продовженням роботи по вдосконаленню цифрових прав є утворення регулятора, який би зайнявся нашою проблематикою. Тож, питання цифрового добробуту дітей потребує подальшого опрацювання у оптиці етики, впливу на виховання та освіту, відповідальності споживання і ефекті на громадянське суспільство. Окремим виміром подальшого дослідження тематики цифрового добробуту є кристалізація поняття як невід'ємного права громадянина.

Список використаних джерел

1. Diagnóstico sobre los entornos digitales y su impacto en la protección de niños, niñas y adolescentes. 2024. 227 p. URL: <https://www.juventudeinfancia.gob.es/sites/default/files/noticias/Informe%20del%20comité%20de%20personas%20expertas%20para%20el%20desarrollo%20de%20un%20entorno%20digital%20seguro%20para%20la%20juventud%20y%20la%20infancia.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).
2. Kemp S. Digital 2025: Global Overview Report. <https://datareportal.com>. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report> (дата звернення: 16.03.2025).
3. Firth J. A., Torous J., Firth J. Exploring the Impact of Internet Use on Memory and Attention Processes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17, no. 24. P. 9481. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph17249481> (дата звернення: 16.03.2025).
4. Demystifying the New Dilemma of Brain Rot in the Digital Era: A Review / A. M. F. Yousef et al. *Brain Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 3. P. 283. URL: <https://doi.org/10.3390/brainsci15030283> (дата звернення: 16.03.2025).
2. Пасько, І. Т. Gemeinschaft vs Gesellschaft: до питання про суб'єкт історичного процесу. *Opus postumum et memorabilia*. – Київ: вид. Руслана Халікова, 2022. – 442 с.
3. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade [2022] OJ 2023/C 23/01. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123(01)) (дата звернення: 16.03.2025).
4. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC [2022] OJ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065> (дата звернення: 16.03.2025).

Діана ШИШКІНА,
*здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ЛІДЕРІВ ДУМОК НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Станом на сьогодні потребує розгляду такий соціально-політичний феномен, що має назву «лідер думок». Що це за феномен «лідер думок» та як їм вдається мати вплив на наші рішення та життя? Важливо сформувати розуміння механізмів впливу «лідерів думок» на громадську думку, а також на усі соціально-політичні процеси, адже чим краще ми це розумітимемо тим більше буде прагматизму та менше маніпуляцій.

Прагнучи сформувати у дослідженні загальне розуміння поняття «лідер думок», звернемося до робіт соціологів, що вперше намагалися описати цей феномен, а саме до Пола Лазарсфельда та Елію Катца. Сам термін «лідер думок» вперше був застосований в спільній роботі Лазарсфельда та Катца «Особистий вплив», де вони разом описали теорію двоступеневого потоку інформації [1]. Згідно цієї теорії, а також посилаючись на схожі тези Макеева С. О., описані ним у роботі «Соціологія масової комунікації» можна припустити, що уся інформація з мас-медіа спочатку потрапляє у поле так званих «лідерів думок», вони її аналізують, перевіряють, вивчають, а далі розповсюджують на іншу частину населення, більш пасивну та незацікавлену у першоджерелах [2]. Звідси випливає наступне пояснення «лідера думок»: це активний споживач, користувач медіа, що інтерпретує отриману інформацію першоджерела для тих, хто менш активно слідує за оновленнями у мас-медіа. Як правило, це люди, що мають високий рівень довіри та поваги серед інших.

Варто зупинитися на детальному розгляді моделі двоступеневого потоку комунікації. Широку популярність вона отримала після появи вже згаданої книги Пола Лазарсфельда та Елію Катца «Особистий вплив» у 1955 році. У ній описано давнє спостереження головного автора роботи, а також спроба його пояснити алгоритм впливу.

Лазарсфельд ще у 40-х роках, стверджував, що справжній вплив мас-медіа на споживачів мінімальний. Такий висновок він зробив на основі соціологічного дослідження, який проводив разом із своїми учнями. Вони провели опитування, де містилися питання, що стосувалися змісту певних політичних виступів, які висвітлювалися у медіа у період передвиборчої кампанії у США та наскільки активно ці сюжети впливали на виборців та їх рішення. Протягом 6 місяців було опитано близько 600 сімей і у результаті команда Лазарсфельда зробила висновок, що вплив мас-медіа набагато менший, ніж очікувалось, адже лише 8% опитаних змінили свій вибір під впливом журналістів, а інші або вагалися, або ж зберегли свою прихильність до кандидата [3].

Аналізуючи згодом отримані дані, соціолог Лазарсфельд дійшов висновку, що мас-медіа не мали достатнього впливу на тих виборців, що вагалися, оскільки зрештою вони зверталися по допомогу або до знайомих, або просто робили як усі інші. Ба більше, за новинами більше слідкували політично активні громадяни, які вже давно визначилися з вибором і прагнули у подальшому лише впевнюватися у його правильності, а згодом і пропагувати його іншим [3]. Лазарсфельд логічно зробив висновок, що вплив медіа-пропаганди перебільшений, а остаточний вибір на голосуванні за майбутнього президента США респонденти робили під впливом особистої прихильності до кандидата та «лідерів думок» [3].

Отже, Пол Лазарсфельд представив суспільству ідею про те, що число зацікавлених споживачів і створює вузьке коло «лідерів думок», які далі передають вже «відфільтровану» інформацію загальному числу споживачів інформації. І саме на цьому згодом і базувалася робота «Особистого впливу» [2]. На жаль, в українському просторі вона не є відомою, адже не мала відповідного перекладу, проте деякі українські соціологи описували цю теорію також у своїх роботах, наприклад колишній журналіст Григорій Почепцов.

Григорій Почепцов розширив концептуальні рамки, встановлені Полом Лазарсфельдом та Елією Кацем щодо двоетапної моделі поширення інформації, перекалібрувавши ці теорії для узгодження з сучасною динамікою комунікації. У зв'язку з цим Лазарсфельд і Кац стверджували, що вплив масової комунікації на суспільні структури не є безпосереднім; скоріше, він діє через лідерів думки, які спочатку інтерпретують інформацію, а потім передають її менш зацікавленим верствам населення. Тому Г.Почепцов запропонував цю теоретичну основу, підкресливши, що сучасна комунікація характеризується багатограним характером, що виходить за рамки спрощених двоярусних взаємодій [5].

Варто звернути увагу, що «лідери думок» тоді та зараз кардинально відрізняються один від одного, оскільки змінилися канали передачі та отримання інформації, якщо раніше це переважно були радіо та газети, то зараз це соціальні мережі та телебачення, хоча механізми впливу в більшості випадків схожі.

Як вдало зазначає у своєму дослідженні Руне Карлсен, мабуть найголовнішим важілем впливу на соціум була, є і буде «прихильність», яку «лідери думок» отримують в ході своєї діяльності у сфері певної галузі і яка у подальшому формуватиме кредит довіри. Чим вищим він буде – тим більше буде прихильників, які разом із «лідером думок» матимуть змогу створювати актуальні «тренди» у суспільстві посилюючи та розповсюджуючи певні медійні наративи. Частіше за все подібний механізм працює як «сарафанне радіо» [6].

Також автор зауважує, що в епоху масового використання соціальних мереж у «лідерів думок» з'явилося ще більше можливостей для впливу на громадську думку. Telegram, Youtube, Instagram та подібні платформи та застосунки, вже мають своїх лідерів, які можуть транслювати аудиторії свої думки та погляди, а найголовніше те, що їх підтримуватимуть та

обговорюватимуть [6]. У наш час, особливо в українському сегменті, можна помітити, що популярністю користуються телеграмканали, створені так званими «лідерами думок», це простір для впливу на їх підписників та випадкових користувачів. До прикладу, майже кожен українець знає канал Ігоря Лаченкова, або ж підписаний на представників політичної сили, а, отже, є в числі тих людей, що довіряють цим каналам, а особливо їх власникам.

Пропаганда постає одним із не менш важливих механізмів впливу на громадську думку. Кожен представник соціуму зазнає її впливу, хтось її підтримує, хтось продовжує поширювати, а хтось намагається оскаржити, а «лідери думок» у переважній більшості стають амбасадорами пропаганди (підтримують чи не підтримують це також грає роль) [7]. На нашу думку, в теперішніх умовах пропаганда має можливі переваги, що стосуються факторів впливу. Це сотні майданчиків у соціальних мережах, де можна транслювати необхідні замовникам наративи, сотні блогерів, що поділяться із своєю аудиторією надиктованою інформацією. Тобто масштаби цього впливу колосальні, а якщо ще враховувати той факт, що більший відсоток підписників буде безсумнівно довіряти усьому почутому чи прочитаному, то і подальшого розповсюдження інформації на користь пропаганді не уникнути [7].

Загалом варто зазначити, що вищезгадане – це лише «основа основ» тих впливів, що ми зазнаємо від «лідерів». Ці механізми мають універсальний характер та можуть відповідати як умовам звичайного громадського життя, так і умовам політичних явищ. Людина – істота соціальна, тому вона завжди буде знаходитися серед інших, собі подібних і, разом з цим, буде зазнавати впливів соціуму або ж так само впливати на нього. Тому «лідер думок» – це феномен, що існуватиме завжди.

Список використаних джерел

1. Lazarsfeld, P. F, Katz, E. *Personal Influence* / Lazarsfeld, Katz, – New York: Routledge, 2006. – P. 434.
2. Макеєв, С.О. Соціологія масової комунікації / С.О. Макеєв. – Київ: Українська енциклопедія, 1999. – С. 344.
3. Лазарсфельд, П. Ф., Берельсон, Б., Гаудет, Х. / *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. – New York. – 1944.
4. Лаврик, О. В. Основи журналістики: Навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 73.
5. Почепцов, Г. Г. / *Теорії комунікації*. – Київ. – 2001.
6. Rune Karlsen. Followers are opinion leaders: The role of people in the flow of political communication on and beyond social networking sites. Електронне джерело: https://www.researchgate.net/publication/275253630_Followers_are_opinion_leaders_The_role_of_people_in_the_flow_of_political_communication_on_and_beyond_social_networking_sites.
7. Smith. Propaganda. Електронне джерело: <https://www.britannica.com/topic/propaganda/Signs-symbols-and-media-used-in-contemporary-propaganda>.
8. Postelnicu, Monika. Two-step flow model of communication. Електронне джерело: <https://www.britannica.com/topic/two-step-flow-model-of-communication#ref1199152>.
9. Фауст, Х. Риторика та соціальні рухи. Електронне джерело: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199756841/obo-9780199756841-0300.xml>.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Інна БРАЦУН,
*кандидат філософських наук,
голова ГО «Центр суспільних проєктів»
(м. Черкаси, Україна)*

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Безпека – одна з важливих потреб світового співтовариства, яка є не тільки багатоскладною та багаторівневою функціональною системою, але і значущою у галузі наукового пізнання та практичного застосування. Одним із підходів сучасної науки про безпеку вважається забезпечення безпеки людини («human security»). Загальне поняття безпеки людини було концептуалізовано в Доповіді Програми ООН з розвитку (ПРООН) від 1994 р., яка виділила сім основних елементів людської безпеки [2]. Надалі щорічні доповіді ПРООН уточнювали та структурували концепцію «human security», а згодом вона отримала свій розвиток і у зовнішньополітичних концепціях деяких держав. Концепція безпеки людини розвивалася та формується в умовах серйозних змін, тих, що відбулися та відбуваються у світі.

Колишній Генеральний секретар ООН, Кофі Аннан, зазначав: «Людська безпека, у своєму широкому розумінні, включає в себе набагато більше, ніж просто відсутність збройного конфлікту. Вона охоплює права людини, добре управління, доступ до освіти та захисту здоров'я та забезпечення того, щоб кожний індивідуум мав можливість та вибір використати свій потенціал» [1]. Людина є основою будь-якого суспільства і держави, а будь-яка держава має бути зацікавленою в дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів особистості. Ідеї «human security», де головною метою є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал, нерозривно пов'язані з концепцією – гуманітарної безпеки. Пріоритетного значення у системі національної безпеки має бути її гуманітарні та етнонаціональні аспекти, роль та значення людини як суб'єкта національної безпеки.

Концепція гуманітарна безпека є важливим елементом глобалізації, яка перебуває у взаємозв'язку з світоустроєм та міжнародною безпекою, її планетарна важливість полягає в розвитку соціального та культурного розвитку сучасного світу. Концепція гуманітарної безпеки охоплює духовне життя суспільства, де основа духовні цінності та світоглядні орієнтації, які мають важливе значення у формуванні ціннісних засад суспільного розвитку та утвердження національної ідентичності нації.

Сьогодні гуманітарна безпека стикається з численними викликами, актуалізованими умовами воєнного стану, які вимагають комплексного підходу, залучення міжнародної підтримки та активної ролі громадянського суспільства. Збереження історико-культурної спадщини; втілення у життя загальнолюдських та національно-історичних цінностей; забезпечення єдності духовних цінностей суспільства та усіх його суб'єктів; формування духовної культури та високої духовності; забезпечення якості системи освіти та науки, *забезпечення належного рівня системи охорони здоров'я* (фізичного та психічного), захищеності інформаційного простору, створення передумов для неприйняття ідей та поглядів, протилежних загальнолюдським та національно-історичним цінностям народу тощо є пріоритетними напрямками діяльності держави.

В сучасних умовах, коли особлива увага приділяється інформаційній війні, так званій «війні смислів», альтернативою пропаганді може бути національний світогляд, що сформований на підставі цінностей національної ідентичності та втілюється через *переконання в дохідливій* для людини формі. Саме усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів та цінностей є одними з важливих аспектів гуманітарної безпеки держави, що має формуватися через ефективні канали комунікації.

Політика гуманітарної безпеки є складовою політики національної безпеки. Сьогодні, в умовах повномасштабної агресії РФ проти України особливого значення є модернізація механізмів державної *гуманітарної* політики.

Основним підрозділом, який відповідає за реалізацію гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, є Управління гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України.

Основними завданнями вказаного Управління є реалізація заходів державної політики з питань національної безпеки в гуманітарній сфері щодо:

- розвитку культури і духовності у Збройних Силах України, військово-патріотичного виховання громадян; реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності; базової підготовки громадян України до національного спротиву; воєнно-історичної роботи;
- реалізація конституційного права громадян на свободу світогляду і віросповідання, забезпечення співробітництва між Міноборони та релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб віруючих, які проходять службу у Збройних Силах України;
- надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей, запобігання та протидії насильству за ознакою статі;
- координації діяльності тимчасових консультативних, дорадчих органів: Громадської ради при Міністерстві оборони України та Міжконфесійної ради з питань військового капеланства при Міністерстві оборони України [4].

Потрібно наголосити, що для забезпечення національної безпеки потрібно поєднання та вміле використання всіх її сфер для ефективності

даного процесу. Тому що всі сфери в механізмі забезпечення національної безпеки тісно взаємопов'язані й доповнюють один одного. Сьогодення українського суспільства потребує формування нових підходів до вирішення безпекових питань, зокрема, в більш ґрунтовному дослідженні гуманітарної сфери як важливого безпекового чинника. Лише спільними зусиллями можна забезпечити стабільність та розвиток гуманітарної сфери навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел

1. Annan K., Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia. Two-Day Session in Ulaanbaatar, May 8-10, 2000. Press Release SG/SM/7382. URL: <https://www.un.org/press/en/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>.
2. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf> (viewed on 17.03.2025).
3. Організація Об'єднаних Націй. Звіт про гуманітарну ситуацію в Україні. Організація Об'єднаних Націй. 2023. с. 69.
4. Офіційний сайт Міністерства оборони України / Апарат гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України. URL : <https://mod.gov.ua/pro-nas/aparat-ministerstva-oboroni/upravlinnya-gumanitarnogo-zabezpechennya> (дата звернення: 18.03.2025).

Євген ВЕСЕНЬОВ,

здобувач ступеня доктора філософії,

Черкаський державний технологічний університет

(м. Черкаси, Україна)

РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ У ТРАНСФОРМАЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО МИСЛЕННЯ

Сучасні технології автоматизують багато аспектів нашого життя, спрощуючи пошук інформації, планування та навіть ухвалення рішень. Однак ця автоматизація зменшує когнітивне навантаження, через що людина все рідше замислюється над процесами власного вибору, покладаючись на алгоритми та системи штучного інтелекту.

Такий процес називають «цифровою інфантильністю», коли людина дедалі більше спирається на зовнішні інструменти замість розвитку власних навичок аналізу та критичного мислення.

Цифрові алгоритми формують середовище, в якому ми ухвалюємо рішення, що може призводити до невілювання самостійного вибору. Наприклад, соціальні мережі демонструють контент відповідно до уподобань користувача, підштовхуючи його до певних поглядів. Онлайн-магазини пропонують персоналізовані рекомендації, звужуючи спектр вибору. Такі музичні сервіси як Spotify, YouTube Music формують плейлисти, що спрощують вибір, але обмежують знайомство з новим. В результаті таких

легких та зручних дій з часом люди звикають довіряти алгоритмам і перестають свідомо аналізувати можливі альтернативи [1].

Коли рішення ухвалюються автоматично, людина рідше застосовує когнітивні навички. Відсутність необхідності обробляти інформацію призводить до спрощення мислення [2].

Люди перестають запам'ятовувати інформацію, оскільки завжди можуть «загуглити» необхідні факти. Дослідження показали, що запам'ятовується не сама інформація, а лише місце, де її можна знайти. Це знижує формування глибоких знань та здатності до критичного аналізу, а надмірна довіра до інтернету послаблює пам'ять та інтелектуальну активність [3].

Штучний інтелект уже сьогодні здатен ухвалювати рішення замість людей. Це зменшує здатність до неупередженого аналізу та підвищує залежність від технологій, навіть якщо такі рішення можуть бути помилковими. Втрачається усвідомлення наслідків власних дій. На жаль, чим більше завдань передається технологіям, тим менше людина розвивається інтелектуально [4].

Таке необдумане використання технологій може мати соціальні та психологічні наслідки. Широко відомим наслідком є зниження здатності до критичного мислення, як наслідок маємо хвилю фейкових повідомлень в соцмережах, поширення пропаганди та її споживання. Варто звернути увагу і на зростаючу тенденцію до цифрової залежності. Має місце безпорадність людини у разі відсутності доступу до технологій. Технології породжують уніфікованість, масовість в своїй негативній конотації. Звідси – приймаються стандартні, типові рішення в умовах, коли світ змінюється швидко і прийняті рішення стають неактуальними. В решті решт – це також пасивність в прийнятті рішень, нездатність брати на себе відповідальність за власне життя і, як наслідок, за існування спільноти [5].

Безпекове мислення спрямовано, перш за все, на збереження самої людини, тому і є антропомірним. Розвиток цифрової грамотності, навчання людей усвідомленій взаємодії з технологіями, розвиток навичок фільтрації та перевірки інформації дозволять бачити в потоці інформації власне «Я». Когнітивні тренування мають наслідком заохочення до самостійного аналізу даних, використання нейропластичних вправ для тренування пам'яті. Такий підхід призведе до розвитку аналітичної компетенції.

Крім того, використання технологій має бути усвідомленим з чітким розумінням кінцевої мети та результату, обмеження застосування алгоритмів у важливих рішеннях, формування культури відповідального вибору [6].

Отже, втрата самостійності у прийнятті рішень – одна з ключових проблем цифрової епохи. Технології роблять наше життя простішим, але водночас знижують здатність людини до аналізу, запам'ятовування та усвідомленого вибору. Щоб уникнути негативних наслідків, важливо розвивати цифрову грамотність, тренувати критичне мислення та свідомо користуватися технологіями.

Список використаних джерел

1. Pariser E. The Filter Bubble: How the New Personalized Web Is Changing What We Read and How We Think. – New York: Penguin Books, 2011. – 304 p.
2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
3. Sparrow B., Liu J., Wegner D. M. Google Effects on Memory: Cognitive Consequences of Having Information at Our Fingertips // *Science*. – 2011. – Vol. 333, № 6043. P. 776–778.
4. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. – Oxford: Oxford University Press, 2014. 390 p.
5. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism. – New York: PublicAffairs, 2019. 704 p.
6. Newport C. Digital Minimalism: Choosing a Focused Life in a Noisy World. – New York: Penguin Books, 2019. 304 p.

Кіра ГАЛАЙДА,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стратегічним пріоритетом національної державної політики є гуманітарна безпека, яка охоплює духовне життя суспільства. Її складові – мова, освіта, наука, релігія, культура – мають виняткове значення у формуванні ціннісних засад суспільного розвитку, утвердження національної ідентичності української нації. Головною метою політики національної безпеки в гуманітарній сфері є виявлення, подолання та попередження загроз й викликів у сфері культури, освіти, науки, історичної пам'яті, що сприятиме досягненню консолідації, єдності та соборності Української держави, зростанню її інтелектуального та історико-культурного потенціалу.

Проте потрібно зауважити, що часто питання розвитку гуманітарної сфери в межах реалізації державної політики не формулювалися як ключові. Саме неухважність до гуманітарного складника заклала підґрунтя для потужної гуманітарної експансії з боку росії. Тривалий час було відсутнє належне представлення гуманітарної проблематики у базових безпекових нормативно-правових актах. Це призвело до хибного сприйняття гуманітарної сфери як певного «непріоритетного» або «другорядного» чинника, до її невиправдано звуженого розуміння [3].

Одним із ключових напрямів дослідження теорії забезпечення державної безпеки є визначення її понятійного апарату. І серед базових понятійних категорій є «державна безпека», «державна безпека в гуманітарній сфері», «політика державної безпеки в гуманітарній сфері», «регіональна політика державної безпеки в гуманітарній сфері».

Поняття «гуманітарна сфера» є предметом дослідження багатьох провідних українських вчених, тому і трактування його різне.

Вчені Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. вважають, що гуманітарна сфера – «це не якась окрема сфера суспільного буття, а суспільне буття оцінене, охарактеризована через призму пріоритетів людини і людських цінностей [2, с. 487]

Сьогодні в основних нормативно-правових актах націоналістознавства (Закон України «Про основи національної безпеки», Стратегія національної безпеки України) гуманітарна сфера розглядається, виписуються загрози, пріоритети, як складова соціальної сфери [1].

Список використаних джерел

1. Баяк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. *Університетські наукові записки*. 2018. № 65. С. 186–199. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1749.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
2. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. *Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз*. Київ : Знання України, 2002. 580 с.
3. Зубченко С. Гуманітарна складова у стратегічних документах із національної безпеки України. *Аналітична записка*. Серія Гуманітарний розвиток. № 3. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zubchenko-humanitarian-policy-3-2019-1.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Про Стратегію забезпечення державної безпеки : Указ президента України від 16.02.2022 р. №56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 13.03.2025).

Вікторія ДАЦЕНКО,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Проблеми гуманітарної безпеки держави набувають своєї актуальності сьогодні, тому, що торкаються питань не лише збереження культурної ідентичності нації, а й вибудові системи суспільних цінностей, критичного мислення та національної згуртованості. В наші дні освіта стає саме тим стратегічним ресурсом, який допомагає зберігати стабільність держави та протидіяти загрозам.

«Головним соціальним інститутом, який здійснює формування гуманітарного компоненту національної безпеки, треба визнати освіту» [2, 93]. Вона, формуючи світоглядні суспільні орієнтири, здатність аналізувати інформацію, усвідомлювати власну національну ідентичність та відповідальність за майбутнє нашої держави, зміцнює гуманітарну безпеку.

«Й особливу роль відіграє тут вища освіта, яка безпосередньо готує фахівців для всіх сфер суспільства (не виключаючи й організацію національної безпеки)» [2; 93]. Саме тому інтеграція гуманітарної безпеки в освітню політику є такою необхідною. За допомогою освіти можна вибудувати свідоме громадянське суспільство, яке вміє критично мислити і протидіяти загрозам.

Відомим є той факт, що гуманітарна безпека є частиною національної безпеки, яка включає в себе захист культурних, освітніх, соціальних, моральних суспільних цінностей. Гуманітарна безпека включає в себе культурні, освітню, інформаційну та соціальну безпеку.

Освіта передає знання, формує світоглядні орієнтири, виховує громадянську свідомість, і саме тому вона є стратегічним ресурсом держави, що забезпечує стійкість суспільства, як перед зовнішніми, так і перед внутрішніми викликами.

Освіта являється потужним інструментом забезпечення гуманітарної безпеки держави, а освітня політика повинна бути направлена на інтеграцію гуманітарної безпеки в навчальні програми та суспільне життя. Тому, викладачі кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, розробляючи свої навчальні програми, акцентують свою увагу на даних проблемах і є активними в науково-дослідній роботі над темою «Гуманітарна безпека: соціокультурні та політико-філософські практики».

Виклики і загрози гуманітарній безпеці в освітньому просторі потребують системної відповіді з боку держави, суспільства та освітян. Важливим є розв'язання наступних завдань: підняття рівня медіаграмотності, сприяння розвитку гуманітарних наук, рівний доступ до якісної освіти, вибудові системи цінностей, яка зміцнюватиме національну ідентичність та гуртуватиме суспільство. «Саме динаміка змін соціальних цінностей формує адаптивність суспільства до нових викликів і умов» [1, 175]. Актуальні ефективні освітні стратегії повинні базуватись на викликах сучасного світу і бути направлені на формування відповідального громадянина. «Керівництво держави акумулює всі можливості щодо забезпечення безперервності освіти» [3, 78]. Освіта має виступати потужним інструментом, який зміцнює стійкість суспільства.

Гуманітарна безпека через освіту є не тільки теоретичною проблемою, а й практичним завданням для нашої державної політики. Інвестиції в освіту як механізму гуманітарної безпеки будуть сприяти збереженню національної ідентичності, збереженню демократичних цінностей, забезпеченню стійкості держави перед загрозами.

Список використаних джерел

1. Бойко А. І., & Бойко А. О. (2024). Система цінностей як фундамент культурної ідентичності в сучасному суспільстві: огляд основних проблем. *Культурологічний альманах*, (4), 166–177. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.19>
2. Даценко В. С. Формування загально-гуманітарних засад системи національної безпеки у закладах вищої освіти України: соціально-філософський аспект. *Вісник Львівського*

- університету. Серія філософсько-політологічні студії. Випуск 52. Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 91–99. <http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2024-52>
3. Осейко Д. А. Попередження загроз гуманітарної безпеки у галузі освіти та культури в Україні під час воєнного стану. Актуальні проблеми філософії та соціології №50\2024. С. 76–80. <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.13>
 4. Рилова О. Ю. Масовізація вищої освіти: соціально-філософський аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія – Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2024. <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/5033>

Юрій ІРЮГЛУ,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
(м. Запоріжжя, Україна)*

ВІРТУАЛЬНІ «ІСТОРИЧНІ ДИСКУСІЇ» ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

В умовах розв'язаної війни проти України з боку росії, що охоплюю вже майже десятиліття, надзвичайно важливими залишаються питання вивчення формування передумов та протікання самих процесів реалізації агресивних планів кремля. Причому, надзвичайний інтерес становлять не лише військово-політична складова, але й інформаційна, що охоплює велике коло проявів, від новинно-аналітичного до історико-культурного. Вочевидь, що формування відповідного інформаційного фону для консолідації російського суспільства довкола ідей «відновлення імперії» є процесом довготривалим та потребує огляду в межах, як мінімум, останніх двох десятиліть, з урахуванням суспільно-політичних та комунікативних змін.

В сучасних умовах активної інформатизації суспільного буття та охоплення «новими медіа» не лише суспільно-політичного, але й побутового аспектів життєдіяльності людства, перед істориком постає питання своєчасного та комплексного охоплення потенційних джерельних комплексів. Наразі, соціальні мережі та віртуальні тематичні форуми є майданчиками, де продукуються не лише персональні наративи користувачів, але й транслуються певні історико-культурні образи та стереотипи, що є вкрай функціональними для вивчення питань історичної пам'яті та напрямків реалізації історичної політики, зокрема.

Серед великої кількості дискусійних майданчиків на полях мережі Інтернет, для проведення нашого дослідження, було обрано інформаційне поле одного з віртуальних форумів, що за своєю структурою передбачає вільний виклад наративу, дискусію та тематичні спрямування (зокрема й історичного) – «Політфорум». Матеріали даного ресурсу відзначаються

функціональністю, оскільки ініційовані теми та повідомлення можна простежити за архівом з 2007 року¹. Даний ресурс має один з найвищих рейтингів серед користувачів з росії, які, згідно статистики, складають більше 70 відсотків учасників та відвідувачів². Окреслюючи дослідницьке поле Рунетом (російськомовний сегмент мережі Інтернет), ми зважаємо на активну інструменталізацію історичних образів, що стало зброєю в руках політикума росії, для досягнення власних агресивних політичних та геополітичних цілей. Поряд з інтенсифікацією історичного кластеру в Рунеті важливою складовою є стратегія аргументації в процесі дискусій. Саме набір аргументів та логіка їх застосування дозволяють простежити й загальні базові історико-культурні характеристики аудиторії. Залучення до дискусій аргументів у вигляді фрагментів текстів з історичних джерел є не лише проявом технічних можливостей, але й наслідком домінування фактології над теоретичним осмисленням подій минулого. За браком фахових навичок аналізу історичних джерел та ігнорування принципу історизму, віртуальні обговорення перетворюються у закидання опонентів документальними текстами, що піднімає позицію одного з диспутантів над іншими. Такі складні та насичені теми, як період раннього середньовіччя, зокрема, проблема походження слов'ян та формування їх державності, часто стають майданчиками для присутності «побутової археографії» у вигляді фрагментів літописів, хронік та творів тогочасних авторів. Здебільшого, наведені матеріали «побутової археографії» представлені вільним переказом тексту «першоджерела» або фото/скан копії з археографічних публікацій та вкрай зрідка, фото копією оригіналу.

Історичні дискусії довкола історії слов'ян та слов'янської державності є відображенням сучасних суспільно-політичних та геополітичних подій, широко демонструють побутування певних державних наративів в свідомості аудиторії. Отже, організація історичних дискусій на інтернет-форумах носить, здебільшого, відбиток сучасних суспільно-політичних умов. З огляду на побудову сучасною росією власного державного міфу, що вміщує структурно та тематично й Україну (що відобразилося й в конкретних фактах реалізації шляхом військово-політичної агресії), навіть, такі віддалені хронологічно історичні сюжети як формування державності східних слов'ян, відзначається стійкою активністю на віртуальних дискусійних майданчиках. Російський державний наратив присутній й у виборі та репрезентації користувачами аргументів заснованих на текстових матеріалах з історичних джерел. Технічні можливості та інтенсифікація інформаційного потоку призвели до більш тісного контакту з академічними наробками, зокрема й в галузі археографії. Однак, залишається лакуна у осмисленні даного масиву інформації, відсутні базові навички критичного ставлення до джерел та їх тлумачення. Тексти історичних джерел сприймаються не як пам'ятка культури, а як аргумент, незаперечний факт. Безперечно, встановлені факти спонукають до активізації

¹ Politforums.net URL: <https://www.politforums.net/>

² Рейтинг politforums.net URL: <https://www.similarweb.com/ru/website/politforums.net/#overview>

комплексної популяризації медіа грамотності на широких прикладах історичного матеріалу, що забезпечить не лише інформаційну безпеку, але й розвиток критичного ставлення до історичної дійсності та мінімізує маніпулятивні впливи.

Олена КВАЧЕВСЬКА,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ФАНДРАЙЗИНГ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Фандрайзинг як соціальне явище, що існує нині, є не лише прикладом фінансування, а доречним відображенням цінностей, солідарності та динаміки сучасного суспільства. Це процес, у якому окремі особи, спільноти чи організації мобілізують ресурси для вирішення колективних проблем: від допомоги нужденним до підтримки культурних проєктів. Особливої увиразненості даний процес набув в умовах війни, коли на плечі громадських організацій, волонтерів та звичайних пересічних людей поквалася підтримка постраждалих, людей, які опинилися в скрутних життєвих ситуаціях, ЗСУ тощо. З огляду на філософський підтекст пояснити дане явище можна з позиції Емануеля Левінаса, з його відповідальністю за Іншого. Фандрайзинг у цьому сенсі є своєрідним відгуком на поклик Іншого. Це акт в якому суб'єкт виходить за межі себе, визнаючи свою відповідальність перед чужою вразливістю. Таке пожертвування не стає просто черговою транзакцією, а радше є жестом, який стверджує людський зв'язок та небайдужість. Звісно, тут ми можемо згадати Славоя Жижека з його кавою зі Starbucks та який вважає, що будь яке пожертвування є не чим іншим як способом відкupu чи засобом по заспокоєнню совісті. Однак, тоді це не про фандрайзинг.

Традиційна модель фандрайзингу тримається на тому, що фінансові ресурси залучаються через масові збори коштів. Для цього організації, окремі люди проводять різноманітні кампанії по приверненню уваги аудиторії до проблеми чи проєкту, який вимагає підтримки: «Однією з ключових сильних сторін є велика мотивація суспільства допомагати, що зумовлено патріотичним настроєм і прагненням підтримати свою країну в складний період. Активна підтримка волонтерського руху також відіграє значну роль у залученні фінансових ресурсів, оскільки багато людей готові пожертвувати свої кошти, час і зусилля для підтримки армії, ВПО та інших постраждалих. Серед слабких сторін можна виділити нестабільність фінансових потоків, що ускладнює планування і реалізацію довгострокових проєктів. Багато благодійних організацій не мають достатнього досвіду у сфері цифрового фандрайзингу, що

обмежує їхню здатність ефективно використовувати сучасні технології. Відсутність належної інфраструктури та технологічної підтримки, а також нестача кваліфікованого персоналу також є значними викликами» [2, с. 162].

Фандрайзинг як соціальне явище пов'язаний і з трансформацією довіри та ідентичності. Адже ми живемо умовах цифровізації, де він спирається на віртуальні спільноти, а незнайомці жертвують незнайомцям, що говорить про новий тип соціальної співпраці: «Використання нових технологій для ефективного збору коштів та залучення міжнародних донорів і грантів може значно підвищити обсяг зібраних коштів. Посилення партнерських відносин з бізнесом та іншими неурядовими організаціями також відкриває нові можливості для фандрайзингу. Підвищення обізнаності та освіченості громадян щодо важливості пожертвувань через медіа та освітні кампанії сприяє збільшенню кількості жертв» [2, с. 164]. З цим пов'язана низка проблем, оскільки підвищується рівень ризику щодо застосування всіляких шахрайських схем. Медійні образи страждання чи успіху (хворі діти, врятовані тварини) стають інструментами емоційного впливу, іноді розмиваючи межу між щирістю та видовищем. А відтак здоровий глузд не завжди може ідентифікувати достеменність події, визначити необхідність причетності людини до допомоги тощо.

Дослідники явища фандрайзингу звертають увагу на те, що попри вже тривалу історію даного явища, значну низку теоретичних розробок, посилення практики, особливо в умовах війни, але все ж повноцінна культура даного явища – відсутня: «У більшості випадків цей процес є хаотичним задля пошуку швидкого вирішення проблем або задоволення об'єктивно не обґрунтованого бажання» [1, с. 37]. Також, відсутні фахівці, які б могли займатися цією справою, а відтак формували б культуру фандрайзингу, а відтак вибудовувалися б інструменти експертності, довіри тощо: «Цей процес необхідно розвивати за такими напрямками: запровадження на рівні вищої освіти відповідних спеціальностей, розробка та впровадження освітніх компонент; варто зазначити, що фахівцям різних спеціальностей важливо хоча б на базовому рівні надавати теоретичні знання та розвивати практичні навички з залучення альтернативного фінансування на проекти відновлення України» [1, с. 38]. Тож, як ми бачимо, фандрайзинг, який в умовах воєнної агресії неабияк сприяє підтримці постраждалих, ЗСУ та інших верств, потребує теоретичної концептуалізації та розробки методологічних інструментів для більшої ефективності свого функціонування.

Список використаних джерел

1. Кобеля-Звір М. Я. Фандрайзинг, грантрайтинг як особливий інструмент відновлення України у воєнний та післявоєнний час. Приазовський економічний вісник. Випуск 3(35), 2023. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2023-3-6>
2. Малюхов О. Фандрайзинг в умовах воєнного стану в Україні: теоретичні аспекти. Журнал «Наукові інновації та передові технології». № 7(35), 2024. С.155–168. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28))

Аліна КРИШТАЛЬ,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
інституту управління і безпеки населення,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)*

Софія БАРМІНА,
*здобувач освіти ННІ управління та безпеки населення,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)*

ОГЛЯД ТВОРЧИХ МЕТОДІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТІВ

Суспільство все частіше зіштовхується з конфліктами, що виникають у різних сферах життя – від міжособистісних відносин до соціальних та міжнародних протистоянь. Традиційні методи врегулювання конфліктів продемонстрували свою неефективність, оскільки часто опираються на співставленні інтересів та компромісах, що далеко не завжди усуває глибинні причини суперечностей. Зважаючи на зазначене вважаємо за доцільне звернутися до огляду творчих методів трансформації конфліктів, що пропонують новий підхід, орієнтований на зміну сприйняття конфлікту, його конструктивне переосмислення та пошук нових рішень через мистецтво, фасилітацію, рольові ігри та інші креативні техніки. Такий підхід сприяє не лише мирному вирішенню суперечностей, а й розвитку комунікативних навичок, емпатії та соціальної згуртованості.

Конфлікт – це крайня форма загострення протиріччя між особами та їх об'єднаннями, викликана несумісністю інтересів і цілей сторін, виражена в протиборстві, що супроводжується психологічною напругою. Причини конфліктів можуть бути різні, але серед них виділяють декілька загальних категорій, ті що проявляються у всіх конфліктах:

- соціально-політичні та економічні причини, пов'язані з ситуацією в країні;
- соціально-демографічні чинники відбивають розходження в установках і мотивах людей, зумовлені їх статтю, віком, приналежністю до етнічних груп тощо;
- соціально-психологічні причини, які відображають соціально-психологічні явища у соціальних групах: взаємини, лідерство, групові мотиви, колективні думки, настрої тощо;
- індивідуально-психологічні чинники демонструють індивідуально-психологічні особливості особистості (здібності, темперамент, характер, мотиви тощо) [1].

Один із ключових підходів до мирного вирішення конфліктів належить Й. Гальтунгу, який розробив концепцію трансформації конфліктів. Вона базується на розумінні конфлікту як системи, що включає три елементи: ставлення, поведінку та протиріччя. Метод «трансценд» Гальтунга пропонує

не просто врегулювати конфлікт, а змінити сам контекст взаємодії через співчуття, ненасилля та творчість.

Творчість подібна до наукового процесу і передбачає зміну парадигми. Й. Гальтунг наводить приклад про щура, який шукає вихід із лабіринту і, раптом підстрибнувши, виявляє, що він не має стелі. Цей випадок нагадує те, що соціологи називають «третьою змінною» в множинному аналізі. Коли, наприклад, між «X» та «Y» немає жодного зв'язку, але третя змінна «Z» його виявляє. Творчий акт полягає у визначенні цієї третьої (четвертої, п'ятої) змінної, якої раніше в цьому випадку не було [2].

Практичним втіленням творчих методів трансформації конфліктів став освітній проєкт «Митці Згоди», який спрямований на навчання педагогів і учнів методам мирного врегулювання конфліктів. Робота цього проєкту базується на основі теорії Чотирьох крил трансформації конфліктів, яка включає чотири ключові компоненти: історію, атмосферу, ведення та співтворчість.

Історія, як перше крило, відіграє важливу роль у розумінні конфліктів, оскільки дозволяє аналізувати власний досвід та знаходити паралелі між особистими ситуаціями і більш соціальними явищами. Один із методів, який використовують «Митці Згоди» є плейбек-театр. Плейбек-театр – це одна з форм театру імпровізації, заснованому на перформативному мистецтві, ключовими компонентами якого є розповідь глядачами особистісних історій та миттєве художнє відтворення акторами цих наративів у специфічних формах. Цей імпровізаційний театральний підхід сприяє усвідомленню конфліктів, розвитку емпатії та глибшому аналізу емоційної складової ситуації [3; 4].

Другим крилом в концепції є атмосфера. Для ефективного вирішення конфліктів важливо створити безпечний простір, у якому всі учасники можуть відкрито висловлювати свої почуття та думки. Учасники проєкту працюють над часовим простором, фізичним та емоційним середовищем, розвиваючи довіру, взаємоповагу один з одним. До методів, що допомагають створити таку атмосферу, належить ритмічна фасилітація та барабанне коло. Ритм об'єднує різноманітні людські спільноти. Це може бути і група дітей дошкільного віку, учнів від початкових до старших класів, і група дорослих, і різновікові групи. Барабанне коло як метод музичної терапії дає можливість впливати як на кожну окрему людину через її емоції та почуття, так і на групу людей їх єднанням у спільному ритмічному потоці. Ці методи сприяють полегшенню психологічної напруги, підвищенню концентрації, а також допомагають налагодити комунікації між сторонами, що конфліктують [4; 5].

Третє крило – ведення – це процес послаблення конфлікту, який дозволяє не лише уникнути загострення, а й спрямувати суперечку у продуктивне русло. Прикладом є проєкт «Митці Згоди» [6], метою якого є допомога учасникам освітнього процесу усвідомити існуючі правила та норми у школі, визначити ті, що можна адаптувати під власні потреби. Це стосується не лише учнів, а й учителів, чий ресурсний стан безпосередньо впливає на якість навчання. Вчителів необхідно сприймати не лише як виконавців освітніх функцій, а як

людей, які також потребують підтримки. Без цього їхні дії можуть будуватися на силових методах, що призводить до насильства, а не розвитку. Завдяки такому підходу школа стає більш мирним і безпечним середовищем, що відповідає принципу дитиноцентризму Нової української школи.

Четверте крило – співтворчість – є ключовим компонентом, що робить творчі методи особливо ефективними у трансформації конфліктів. В основі цього принципу лежить залучення учасників до процесу вирішення суперечностей через активності, що спрямовані на розвиток творчих навичок людини, і не тільки безпосередньо у творчості (музичній, художній тощо), але й у нестандартному, креативному підході до вирішення життєвих завдань. Саме акт творіння, у якому всі персонажі конфлікту можуть проявитися, дає змогу для його вирішення.

Важливим також є навчання педагогів та фасилітаторів, що дозволяє впроваджувати творчі методи в освітньому середовищі та популяризувати їх серед учнів та батьків. Одним із інструментів, що використовується, є «енерджайзери» – короткі інтерактивні вправи, що допомагають згуртувати групу, зняти напругу та підвищити рівень залученості учасників. Наприклад, вправа «Емоційне дзеркальце» навчає спонтанності, вмінню розповідати історії, вмінню створювати персонажів; допомагає отримати прийняття партнера та зменшити страх проявитися. Вправа «Вручення Оскара» спрямована на формування навичок взаємодії у команді, розвиток уяви, усвідомлення власної цінності кожним учасником, підвищення самооцінки [4].

Отже, творчі методи трансформації конфліктів допомагають не просто вирішувати їх, а змінювати сам підхід до сприйняття конфлікту, розвиваючи розуміння й співпрацю. Проєкт «Митці Згоди» – приклад успішного застосування таких методів в освітній сфері. Завдяки концепції Чотирьох крил, що включає такі компоненти: історія, атмосфера, ведення, співтворчість. Люди навчаються аналізувати конфлікти, створювати безпечний простір для спілкування, усвідомлювати значення правил і норм, а також використовувати творчі інструменти для комфортної взаємодії один з одним.

Список використаних джерел

1. Трофименко, А. В., Константинова, Ю. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 2020.
2. Кундельський Д. В. Теорія мирної трансформації конфліктів Й. Гальтунга та її потенціал. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3(43), 2019. С. 181–185.
3. Коротенко Д. В. Творчі методи трансформації конфліктів засобами плейбек-театру. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2021*. 316 с.
4. Кандибур Р., Лук'яненко С. Творчі методи трансформації конфліктів. Крила, що несуть мир: навчально-практичний посібник. Дніпро: Журфонд, 2021. 82 с.
5. Кочерга Є., Лук'яненко С., Шапошніков С., Кандибур Р., Хлистік А. Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот. *Вища освіта України*. Дніпро, 2020. № 2. С. 52–58.
6. Проєкт «Митці Згоди»: офіційна веб-сторінка. URL: <https://mitcizgodi.tilda.ws/>

Інга КУТОВА,
здобувач вищої освіти (бакалаврат),
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

СВОБОДА ТА БЕЗПЕКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Свобода, як правова цінність, завжди залишалася предметом глибокого аналізу, важливих дискусій і обговорень у сфері юридичної та політичної науки. Ця тема стає надзвичайно актуальною в умовах військового стану в Україні, коли права і свободи громадян піддаються випробуванню та обмеженням. У контексті правової системи України, а також інших правових систем світу, свобода займає важливе місце серед системи громадянських та політичних прав. Ця цінність є невіддільною складовою громадянського суспільства та правової держави, і вона гарантує індивідуальну автономію та можливість самостійного прийняття рішень громадянами. Сучасні суспільні зміни, політичні та військові конфлікти, а також різні кризові ситуації можуть спричинити надмірне обмеження свободи в умовах введення надзвичайного стану або інших обмежень під виглядом забезпечення національної безпеки.

Такі обмеження повинні бути обґрунтовані і обмежуватися лише в мінімально необхідному обсязі для забезпечення загальної безпеки суспільства і захисту прав і свобод громадян [1].

Для України питання прав людини нині набуває надзвичайної актуальності. Виявлення з перших кроків самостійного державного будівництва бажання посісти гідне місце у світовому та європейському співтовариствах означає для України необхідність приведення свого законодавства у відповідність із міжнародними, а у географічному вимірі – європейськими стандартами прав людини. Тому, досліджуючи означену проблему, треба акцентувати на загальновизнаних нормах прав людини, що притаманні як міжнародному, так і внутрішньодержавному праву. Вони відображають історично досягнутий рівень демократії та гуманності суспільства у міжнародному та внутрішньодержавному аспектах. Завдяки цьому останні мають особливі юридичні властивості – ні міжнародний договір, ані внутрішньодержавний закон не можуть обмежити права людини.

По-перше, свобода означає можливість для людини обирати свій шлях і діяти за власною ініціативою. По-друге, вона визначається як фундаментальний принцип права, що передбачає можливість автономії суб'єкта, де суб'єкт не обмежений зовнішніми примусовими діями і може самостійно приймати рішення щодо своєї поведінки. По-третє, свобода є основою для захисту прав та свобод громадян, розвитку демократії та створення громадянсько-го суспільства, де громадяни мають можливість впливати на події в суспільстві та спільно вирішувати важливі питання [2].

У сучасному світі питання балансу між свободою та безпекою є надзвичайно актуальним:

1. **Громадська думка під час війни:** В умовах війни пріоритети суспільства можуть змінюватися. Згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології, 46% українців надають перевагу свободі над безпекою, тоді як 34 % готові поступитися частиною своїх прав заради безпеки [3].

2. **Свобода слова та людська гідність:** Свобода слова є фундаментальною цінністю, яка дозволяє громадянам висловлювати свої думки та відстоювати інтереси. Обмеження свободи слова може призвести до порушення людської гідності та інших прав [4].

3. **Інформаційна безпека та права людини:** У цифрову епоху захист прав і свобод в інформаційній сфері стає критично важливим. Необхідно розробляти механізми, які забезпечать безпеку особистих даних та приватності без обмеження доступу до інформації [5].

Висновок. Свобода та безпека є фундаментальними цінностями сучасного суспільства, які часто перебувають у складній взаємодії. Свобода забезпечує можливість особистої автономії та самореалізації, тоді як безпека гарантує захист від загроз і стабільність. У сучасному світі, особливо в умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій, виникають нові виклики, що вимагають переосмислення цих понять. Забезпечення прав і свобод людини є ключовим аспектом безпеки, а обмеження цих прав можливе лише в межах, визначених законом, для захисту інших основоположних цінностей. Таким чином, досягнення балансу між свободою та безпекою є необхідною умовою для сталого розвитку суспільства та добробуту кожної особистості.

Список використаних джерел

1. Свобода як правова цінність: природа та особливості. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/5.pdf>
2. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1856/1/4-2015fnvrvu.pdf>
3. Свобода VS Безпека. Що оберуть українці? https://rpr.org.ua/news/svoboda-vs-bezpeka-shcho-oberut-ukraintsi/?utm_source=
4. Свобода слова – це не про слова. Це про достоїнство. https://gurt.org.ua/news/informator/70004/?utm_source=
5. Інформаційна безпека та права людини. https://ippi.org.ua/sites/default/files/verstka_tezu.pdf?utm_source=
6. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/20.pdf>

Дмитрій ОСЕЙКО,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ НАУКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Важливим аспектом національної безпеки є гуманітарна безпека, оскільки вона охоплює питання освіти, науки, культури та інформаційної стійкості суспільства. Під час воєнного стану наукова сфера України зазнає серйозних викликів, зокрема руйнування інфраструктури, відтоку кадрів, зменшення фінансування та необхідності адаптації до нових умов дослідницької діяльності.

Вплив воєнного стану на науку

Війна в Україні спричинила масові руйнування університетів, лабораторій, наукових інститутів та бібліотек. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, понад 20% наукових установ зазнали значних пошкоджень або були повністю зруйновані. Це призвело до втрати матеріально-технічної бази та уповільнення дослідницьких процесів. Значна частина наукової документації, архівів та результатів досліджень була втрачена або пошкоджена, що ускладнює відновлення наукової діяльності.

Глобальною проблемою для країни став масштабний відтік наукових кадрів за кордон. За оцінками Національної академії наук України, понад 15 000 українських вчених змушені були тимчасово або постійно виїхати в інші країни, що значно послаблює науковий потенціал держави. Актуальним у цьому контексті стає питання розробки стратегій повернення вчених в Україну після завершення війни. Дослідження показують, що успішне повернення науковців можливе лише за умови створення конкурентних умов для роботи та кар'єрного зростання. Важливим чинником залишається інтеграція українських вчених у світовий науковий простір через спільні проєкти та міжнародні стажування.

Воєнний стан також призводить до скорочення фінансування науки через переорієнтацію бюджету на оборонні потреби. У 2023 році фінансування наукових досліджень зменшилося на 30 % порівняно з попереднім роком. Водночас, спостерігається зростання інтересу до військових досліджень, оборонних технологій і медицини. Зокрема, фінансування проєктів, пов'язаних з розробкою нових систем безпеки, кіберзахисту та військової медицини, продовжує зростати. Однак, необхідно також підтримувати фундаментальні науки, які забезпечують довгостроковий розвиток країни.

Методологія забезпечення гуманітарної безпеки полягає у виконанні окремих важливих аспектів. Для подолання цих викликів необхідні комплексні заходи:

1. **Міжнародна підтримка.** Українські наукові установи повинні активно залучати міжнародні гранти та фінансування. Європейський Союз та США вже реалізують програми підтримки українських науковців, такі як

Horizon Europe. Окрім того, вчені отримують підтримку у вигляді стипендій та тимчасових дослідницьких позицій за кордоном. Важливо також розширювати співпрацю з провідними університетами та дослідницькими центрами світу, що сприятиме збереженню інтелектуального потенціалу.

2. Державна політика збереження та повернення наукових кадрів. Важливо створювати програми підтримки для вчених, які продовжують працювати в Україні, та розробляти механізми їхнього повернення після війни. Програми повинні включати фінансові стимули, розширені можливості кар'єрного зростання та розвиток інноваційних наукових проєктів. Особливу увагу варто приділити молодим науковцям, які є майбутнім наукового потенціалу країни.

3. Розвиток дистанційної освіти та досліджень. Українські університети активно використовують онлайн-платформи для продовження освітнього процесу, що дозволяє зберегти навчальну та наукову діяльність навіть в умовах військових загроз. Розвиток віртуальних лабораторій та співпраці через онлайн-конференції також сприяє підтримці дослідницької активності. Інноваційні технології дозволяють створювати моделювання експериментів у цифровому форматі, що допомагає компенсувати втрату доступу до традиційних лабораторій.

4. Підтримка критичних досліджень. Особливу увагу слід приділити дослідженням у сфері оборонних технологій, військової медицини та кібербезпеки, які є критично важливими для національної безпеки. Наприклад, у 2023 році українські науковці розробили нові підходи до швидкої евакуації поранених та лікування бойових травм. Крім того, активний розвиток штучного інтелекту та дронних технологій відкриває нові можливості для зміцнення обороноздатності країни.

Таким чином, гуманітарна безпека в науковій сфері потребує системних рішень, спрямованих на збереження інтелектуального потенціалу України. Розвиток міжнародної співпраці, підтримка наукових кадрів та адаптація до нових умов допоможуть Україні не лише зберегти науковий сектор, а й сприяти його розвитку після завершення війни.

Володимир ПІВНЕНКО,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ЛІБЕРАЛЬНА ПАРАДИГМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Ліберальна парадигма національної безпеки характеризується перенесенням акценту із виключно державних інтересів на пріоритет прав і свобод людини та суспільного розвитку [3; 4]. В основі цієї концепції – ідеї

лібералізму про те, що безпека індивіда є базовою умовою безпеки держави, а гарантування прав людини і верховенства права сприяє зміцненню національної безпеки. На відміну від реалістичної (державноцентричної) парадигми, де головним актором виступає держава і військова сила, ліберальний підхід включає багаторівневий вимір безпеки: особа, суспільство, держава та міжнародне співтовариство розглядаються як взаємопов'язані об'єкти захисту [4].

Аналіз українських досліджень підтверджує, що сучасна модель нацбезпеки формується за умов «*демократичного транзиту*» і глобалізації, а головними об'єктами захисту визначено тріаду «людина – суспільство – держава» [4, с. 45–47]. Ліберальна парадигма передбачає, що держава забезпечує безпеку особи і суспільства через механізми правової держави, розвиток громадянського суспільства та міжнародну співпрацю.

Ключові риси цього підходу включають пріоритет прав людини, демократії та верховенства права, прозорість і підзвітність влади, а також опору на міжнародні інституції та колективну безпеку [1; 3].

У національній безпековій політиці це означає, що поряд із обороною від зовнішніх загроз держава приділяє увагу «*нелінійним*» аспектам безпеки – політичному, соціальному, інформаційному, екологічному тощо – адже безпека розглядається як стан захищеності фундаментальних цінностей людини і суспільства. Ліберальна парадигма фактично збігається з концепцією «*людської безпеки*», що висуває на перший план безпеку особи (*human security*) та розширює традиційне розуміння національної безпеки за рахунок гуманітарних і правових компонентів [3].

Таким чином, національна держава у межах ліберального підходу виступає гарантом прав і свобод, «*нічним сторожем*» (за класичною ліберальною метафорою), який охороняє суспільний порядок, але обмежений у втручанні в приватне життя громадян [3]. Вважається, що зміцнення демократичних інститутів і правової системи безпосередньо підвищує рівень національної безпеки, оскільки мінімізує внутрішні конфлікти та соціальні ризики [4].

Філософським підґрунтям ліберальної парадигми є ідеї суспільного договору та природних прав людини, розвинені мислителями Нового часу. Згідно з Дж. Локком та І. Кантом, держава покликана забезпечити *невід'ємні права* особи (життя, свободу, власність) і створити правові механізми для мирного співіснування націй. Ці погляди лягли в основу сучасного міжнародного правопорядку – системи колективної безпеки і співробітництва, що виникла після Другій світовій війні (ООН, універсальні декларації прав людини тощо). Отже, ліберальна парадигма національної безпеки тісно пов'язана з ідеалами «*вічного миру*» та верховенства права в міжнародних відносинах. Вона відображає оптимістичне бачення природи світового порядку: конфлікти між державами не є фатально неминучими, їх можна пом'якшити шляхом розвитку довіри, взаємозалежності та правових інституцій [3].

Водночас ця парадигма стикається з низкою філософських викликів. Перший – *дилема безпеки vs. свободи*: як забезпечити високий рівень безпеки,

не жертвуючи при цьому фундаментальними свободами та правами людини. Ліберальний підхід прагне розв'язати цю дилему через баланс і взаємодоповнюваність безпеки і свободи, стверджуючи, що справжня безпека неможлива без поваги до прав людини.

Проте в екстремальних умовах (наприклад, війна, тероризм) навіть демократичні держави змушені тимчасово обмежувати певні права, що породжує етичні та правові питання. Другий виклик – *протистояння з неліберальними акторами*. Ліберальна демократія вразлива перед загрозами з боку тоталітарних режимів, терористичних угруповань чи інших сил, які не поділяють її цінностей.

Філософська проблема полягає в тому, чи може демократична держава, захищаючись, застосовувати недемократичні методи і залишатися при цьому вірною своїй ціннісній основі. Наприклад, боротьба з пропагандою та кібератаками може вимагати цензури або контролю інтернет-простору, що суперечить принципу свободи слова. Ліберальна парадигма ставить вимогу, щоб *виняткові заходи безпеки були пропорційними та тимчасовими*, а після нейтралізації загроз держава поверталася до нормального правового режиму.

Третій філософський виклик пов'язаний з перцепцією та довірою. Ліберальний погляд наголошує на ролі *дискурсу, інформації та сприйняття* у питаннях безпеки [3]. Загроза часто має сконструйований характер – суспільство саме визначає, чого боятися.

Тому, щоб уникнути надмірної мілітаризації свідомості, потрібна відкрита комунікація влади з громадянами та прозорість у сфері безпеки. Тут постає питання: чи завжди суспільство готове сприйняти прозорий підхід, адже надмірна відкритість може бути використана ворогом. Таким чином, ліберальна парадигма вимушена шукати філософський компроміс між ідеалами відкритого суспільства і практичною необхідністю таємності у безпековій діяльності (цей аспект часто критикується прихильниками реалістичної школи). Незважаючи на зазначені виклики, ліберальна парадигма пропонує етико-нормативний стандарт: безпекова політика повинна ґрунтуватися на повазі до гідності людини і прагненні глобальної справедливості.

Ліберальна модель безпеки реалізується через відповідну правову базу, що закріплює демократичні принципи в сфері національної безпеки. В Україні законодавство формує засади саме такого підходу. Зокрема, Закон України «Про національну безпеку» (2018) визначає, що «державна політика у сфері безпеки спрямована на захист *людини і громадянина* (їх життя, гідності, прав, безпечних умов), *суспільства* (його демократичних цінностей, добробуту, сталого розвитку) та *держави* (конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності)» [1].

Таким чином, на законодавчому рівні затверджено розширене трактування об'єктів національної безпеки, що відповідає ліберальній парадигмі. Основними принципами формування державної політики у цій сфері Закон називає верховенство права, законність, підзвітність і прозорість

діяльності, а також дотримання засад демократичного цивільного контролю над сектором безпеки [1].

Окрім того, законодавчо закріплено курс на міжнародне співробітництво та колективну безпеку: серед принципів – додержання норм міжнародного права та участь України в міжнародних зусиллях із підтримання миру й безпеки, інтеграція у міждержавні системи колективної безпеки [1]. Ці норми відображають правові гарантії того, що національна безпека будується не шляхом ізоляції, а на засадах відкритості, партнерства і поваги до міжнародних зобов'язань держави.

Ліберальна парадигма вимагає розгалуженої системи права для врегулювання балансу між свободою і безпекою. На конституційному рівні закріплено права і свободи, які не можуть бути безпідставно обмежені навіть з мотивів безпеки (окрім випадків, прямо передбачених Конституцією). Правові виклики виникають у сферах, де безпека може вступати в колізію з правами особи: боротьба зі злочинністю і тероризмом, режим надзвичайного або воєнного стану, діяльність спецслужб, охорона державної таємниці тощо.

Для вирішення цих колізій приймаються спеціальні закони, які встановлюють чіткі межі повноважень силових органів і механізми парламентського чи громадського контролю. Принцип пропорційності є керівним для обмеження прав: будь-які обмеження (наприклад, прослуховування, цензура, затримання без рішення суду) повинні бути обґрунтовані винятково нагальною необхідністю і діяти в рамках закону та міжнародних стандартів прав людини [3].

Важливим правовим інструментом ліберальної моделі є незалежний судовий контроль за діями влади у сфері безпеки та можливість громадян оскаржувати порушення своїх прав (у тому числі звертатися до конституційного суду чи міжнародних судових інстанцій).

На міжнародному рівні правове забезпечення ліберальної парадигми проявляється через участь держав у багатосторонніх договорах і організаціях (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Міжнародний кримінальний суд та ін.). Дотримання міжнародного права розглядається не як тягар, а як *додаткова гарантія національної безпеки*, оскільки створює передбачуване середовище та спільні правила гри [1].

Для України це особливо актуально: виконання *Європейської конвенції з прав людини*, членство у Раді Європи і намір приєднатися до ЄС і НАТО зумовили масштабне реформування сектора безпеки та оборони на основі верховенства права і підзвітності. Важливо наголосити, що українське законодавство 2018 року запровадило демократичний цивільний контроль над військовою організацією держави, чітко окресливши повноваження парламенту, уряду та громадянського суспільства в нагляді за силовими структурами [1].

Це суттєвий крок до правового закріплення ліберальних принципів у сфері безпеки. Водночас, правова система повинна постійно вдосконалюватися, реагуючи на нові виклики (кібербезпека, гібридні війни,

масові дезінформаційні кампанії) шляхом ухвалення законів, що дозволяють ефективну протидію загрозам без порушення фундаментальних прав.

В сучасній Україні спостерігається свідомий курс на впровадження ліберальної парадигми у сфері національної безпеки, хоча реалізація її відбувається в умовах постійних викликів. Офіційні доктринальні документи проголошують цінності відкритого демократичного суспільства як основу безпеки. Зокрема, *Стратегія національної безпеки України 2020 року* прямо визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність» [2].

Це відображає пріоритет безпеки людини (human security) у державній політиці. Стратегія наголошує, що Україна прагне миру, а забезпечення прав і свобод громадян є фундаментом нацбезпеки [2]. Також задекларовано засади стримування агресії, зміцнення стійкості суспільства та розвиток взаємодії з міжнародними партнерами (ЄС, НАТО) [2].

Отже, євроатлантична інтеграція розглядається не лише як зовнішньополітичний курс, але і як елемент національної безпекової парадигми, що базується на спільних з Заходом цінностях [1; 4]. Українська влада законодавчо закріпила стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО, вбачаючи у цьому запоруку довготривалої безпеки і суверенітету держави [1, ст. 3 ч. 3].

Проте впровадження ліберальних підходів відбувається на тлі гострих безпекових загроз. Військова агресія з боку Росії, що триває з 2014 року і перейшла у фазу повномасштабної війни, поставила перед Україною надскладне завдання: *захиститися, не втрачаючи демократичної суті*. З одного боку, суспільство консолідувалося навколо цінностей свободи і незалежності; з іншого – війна змушує державу мобілізувати всі ресурси, посилити секретність і централізацію управління, запроваджувати обмеження (воєнний стан, цензура військової інформації, заборона проросійських медіа тощо).

Ці кроки є вимушеними і виправданими з точки зору виживання нації, але вони випробовують міцність ліберальної парадигми. Наприклад, у ході відсічі агресії державні органи отримали розширені повноваження щодо моніторингу інформаційного простору, що порушило питання про межі свободи слова. Влада запевняє, що такі заходи тимчасові і спрямовані проти ворожої пропаганди, а не проти плюралізму думок. Відповідно, важливим є парламентський і громадський контроль, щоб надзвичайні повноваження не стали інструментом придушення опозиції чи критики влади. Баланс між безпекою і демократією в умовах війни – ключова проблематика для України сьогодні.

Ще одним викликом є забезпечення *належного функціонування правової держави* в умовах затяжного конфлікту. Попри війну, Україна продовжує реформи сектору безпеки: впроваджує стандарти НАТО (прозорість оборонних закупівель, підзвітність генералітету), реформує спецслужби, посилює захист критичної інфраструктури. Ці заходи відповідають ліберальній парадигмі, адже спрямовані на усунення пережитків авторитарного минулого (корупції, надмірної засекреченості, свавільності силових структур) і наближення до «найкращих практик» демократій [4].

Водночас, внутрішні проблеми – такі як корупція, олігархічний вплив на медіа, слабкість інституцій – можуть гальмувати повноцінну реалізацію ліберальних принципів. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у цьому процесі: волонтерський рух, незалежні ЗМІ, правозахисні організації контролюють владу та вимагають дотримання свободи і законності навіть у воєнний час. Фактично, українське суспільство демонструє прагнення зберегти відкритість і демократичність як ціннісну основу своєї безпеки, що збігається з ліберальною доктриною.

На міжнародній арені Україна послідовно апелює до міжнародного права та солідарності як гарантій своєї безпеки. Це відповідає ліберальному баченню, де право сильніше за силу. Українська держава ініціювала численні судові процеси проти агресора в міжнародних судах, долучилася до глобальних санкційних механізмів, шукає колективних рішень проблем (формули миру, міжнародні миротворчі місії тощо). Такий підхід підкріплює аргумент, що лише у правовому полі можна досягти справедливого і тривалого миру.

Водночас міжнародні інституції не завжди спрацьовують швидко, і це випробування для терпіння суспільства: чи не зникне віра у міжнародне право, якщо воно буксує. Попри розчарування окремими рішеннями партнерів, стратегічно Україна залишається відданою курсу на інтеграцію у євроатлантичну спільноту цінностей. Науковці відзначають, що адаптація зовнішньої політики України до принципів ЄС і НАТО є одночасно чинником формування зрілого громадянського суспільства та ефективної системи безпеки [4, с. 68–72]. Іншими словами, *ліберальна парадигма* сприймається в Україні як шлях до укріплення національної стійкості у довгостроковій перспективі.

Висновки. Ліберальна парадигма національної безпеки пропонує інтегральний підхід, який поєднує захист держави із забезпеченням прав людини та розвитку суспільства. Філософсько-правові виклики цієї парадигми полягають у пошуку рівноваги між свободою і безпекою, а також у протистоянні загрозам, що кидають виклик ліберальним цінностям. Досвід України демонструє, що рух у бік ліберальної моделі (прозоре урядування, пріоритет громадянина, міжнародна співпраця) значно посилює *легітимність* і *стійкість* національної безпеки, особливо в умовах євроінтеграції [1; 4].

Водночас, реальні кризи (війна, тероризм) вимагають гнучкого застосування цієї парадигми, не допускаючи її підміни авторитарними практиками. Оптимальним шляхом бачиться удосконалення правових механізмів контролю і стримувань, розвиток громадянського суспільства та міжнародних партнерств – тобто створення таких умов, за яких безпекова політика, навіть реагуючи на надзвичайні ситуації, залишатиметься в руслі правової держави.

Ліберальна парадигма національної безпеки, незважаючи на всі виклики, постає як стратегічно перспективна для України: вона узгоджується з її цивілізаційним вибором на користь демократії і правової держави та забезпечує довготривалу опору проти загроз шляхом консолідації суспільства

навколо спільних цінностей. Як підкреслюють дослідники, комплексна реалізація нової Стратегії національної безпеки з урахуванням сучасних ризиків є пріоритетним завданням державної влади України [4, с. 73–75].

Це означає, що втілення ліберальної парадигми в практику потребує політичної волі, інституційної спроможності та підтримки громадян – але саме цей шлях веде до створення безпечного середовища, у якому захищені і держава, і кожна особистість.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про національну безпеку України» : Закон від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України, 2018. № 31. С. 241.
2. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Грубов В. М. Ліберальна парадигма європейської безпеки // Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. С. 515–548.
4. Клочко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір // Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління, 2022. № 2(62). С. 66–74.
5. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник. Київ : МАУП, 2021. 208 с.
6. Бойко А. І. Гуманітарні аспекти національної безпеки держави : монографія. – Черкаси : ЧДТУ, 2024. 212 с.
7. Півненко В. Ю., Загоровська Ю. В. Деякі питання впливу правового режиму воєнного стану на реалізацію молодіжної політики в Україні // Гуманітарний вісник : наук. журн. 2022. № 36. С. 31–38.
8. Busol O. Y. Феномен гібридних загроз національній безпеці // Юридична Україна : наук.-практ. журн. 2020. № 4. С. 6–14.
9. Циганков П. А. Теорія міжнародних відносин : підручник. Київ : Либідь, 2020. 600 с.
10. Дойль М. Три душі лібералізму // Поліс : наук. журн. 2021. № 2. С. 8–18.

Ігор СИНЬОГУБ,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ У СТВОРЕННІ ЗАГРОЗ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Технологічний прогрес є одним із визначальних чинників сучасного розвитку суспільства. Він водночас відкриває нові можливості для зміцнення гуманітарної безпеки та створює серйозні загрози. Вплив технологій на соціальні процеси, інформаційну сферу та політичні структури потребує комплексного аналізу для розуміння їхніх позитивних і негативних аспектів. Варто звернути увагу на інформаційні технології як засіб раннього попередження криз. Системи аналізу великих даних (Big Data) та штучний

інтелект дозволяють прогнозувати потенційні гуманітарні кризи, зокрема продовольчі кризи, епідемії та конфлікти [1]. До сучасних прикладів належать супутниковий моніторинг та алгоритми машинного навчання, що виявляють зміни у соціально-економічному стані населення [2]. Наприклад, система Global Humanitarian Overview ООН використовує великі дані для прогнозування гуманітарних потреб у різних регіонах світу.

Окремою технологією постає цифрова освіта, яка набула поширення останнім часом та пов'язана з цим демократизація доступу до знань. Технології дистанційного навчання сприяють освіті в регіонах, де традиційний доступ до навчальних ресурсів обмежений [3]. Онлайн-курси, мобільні застосунки та відкриті освітні платформи сприяють підвищенню рівня освіченості та соціальної мобільності. Такі ініціативи, як Coursera for Refugees та програми ЮНЕСКО, забезпечують доступ до знань для вимушених переселенців та вразливих категорій населення.

Нами вже розглядалось найбільш поширене тлумачення, західного стибу, за яким гуманітарна безпека ототожнюється із вирішенням соціальних проблем, соціальним захистом. Така постановка питання, на наш погляд, має право на існування, оскільки все ж таки ставить на перший план людину, її здоров'я та життя. Цей аспект також може бути корисним щодо застосування інформаційних технологій. Так, це може бути, зокрема, використання дронів для доставки медичних препаратів, штучного інтелекту для моніторингу здоров'я та блокчейну для прозорого розподілу гуманітарної допомоги значно підвищує ефективність гуманітарних програм [4].

Разом з тим, наявні технології можуть являти собою потенційні загрози для гуманітарної безпеки. Широко відомими і застосованими останні роки, особливо в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну є кіберзагрози та інформаційні війни. Використання дезінформації та маніпулятивних технологій підриває довіру до державних інституцій, впливає на політичні процеси та може спровокувати соціальну нестабільність [5].

Технологічний вплив викликає до життя новий соціальний феномен, що здобув назву цифрова нерівність. Технологічний прогрес нерівномірно розподілений у світі, що посилює економічний розрив між розвиненими та країнами, що розвиваються. Відсутність доступу до цифрових технологій призводить до маргіналізації значних груп населення [6].

Окремим пунктом здобутків та загроз для соціальної стабільності є впровадження штучного інтелекту та роботизація виробництва. Ці технології створюють загрозу масового безробіття, що може призвести до соціальних потрясінь та загострення гуманітарних криз [7].

Отже, технології є двосічним мечем у контексті гуманітарної безпеки. Вони можуть сприяти розв'язанню глобальних проблем, але водночас породжують нові виклики. Необхідність міжнародного регулювання, етичних стандартів та розвитку цифрової освіти є критичними умовами для мінімізації загроз та максимального використання можливостей технологій.

Список використаних джерел

1. Börner K., Conlon M., Corson-Rikert J., Ding Y. *Mapping Humanity: Big Data and Humanitarian Crises*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 320 с.
2. Muggah R, Goldin I., *Terra Incognita: 100 Maps to Survive the Next 100 Years*. Лондон: Century, 2020. 512 с.
3. Selwyn N. *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education*. Cambridge: Polity Press, 2019. 240 с.
4. Meier P. *Digital Humanitarians: How Big Data Is Changing the Face of Humanitarian Response*. Boca Raton: CRC Press, 2015. 300 с.
5. Rid T. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2020. 384 с.
6. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Malden: Blackwell Publishing, 2010. 656 с.
7. Brynjolfsson E., McAfee A. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. New York: W. W. Norton & Company, 2014. 320 с.

Богдан СКУБАНОВ,

здобувач ступеня доктора філософії,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Культурна дипломатія виступає способом самореалізації та самопрезентації держави в глобальному світі. Якщо поглянути на явище культурної дипломатії з філософської точки зору, то можна побачити, що вона автоматично виступає своєрідним інструментом для розвитку міжнародних зв'язків, просування культурних політик держави на міжнародному рівні, засобом популяризації культури тощо. На культурну дипломатію покладається важлива місія, особливо в умовах сьогодення українців, які живуть в стані війни та як ніколи потребують збереження своєї культури та обстоювання її на міжнародній арені. Діяльність суб'єктів культурної дипломатії спрямована на реалізацію іміджевих проєктів, формування бренду країни, а в умовах війни ще й є «дієвою зброєю в боротьбі з пропагандою, що є частиною гібридної війни. Дипломатична мова фактів разом з емоційними засобами мистецтва значно розширює аудиторію матеріалів і посилює сприйняття реципієнтів» [3, с. 742]. Попри значення та важливість дій культурної дипломатії, все ж вона може виступати і неабияким засобом маніпуляцій, чого власне не слід допускати, а саму цю тезу нам дозволяють обґрунтувати деякі філософські концепції, а саме теорія Теодора Адорно [1] та Жана Бодрійяра [2].

В світлі концепції культурної індустрії Адорно, існує твердження про небезпеку перетворення культури на інструмент маніпулювання та стандартизації: «Найразючіше в цьому можна пересвідчитись на прикладі колишнього низького мистецтва і розваг, якими нині керує індустрія культури,

інтегрувавши і якісно перемодельювавши їх... Ця сфера, як свідчення невдач культури, постійно зазіхає на культуру, призводить до того, що й воля культури зазнає невдачі, – точнісінько так, як робить увесь гумор у щасливій гармонії своїх традиційних і сучасних форм. Люди, ошукані індустрією культури й пожадливі до її товарів, ніколи не знали, що таке мистецтво, і тому сприймають невідповідність мистецтва теперішньому життєвому процесові суспільства, – але не притаманну цьому суспільству неправду – набагато ясніше, ніж ті, хто ще пам'ятає, яким колись був художній твір. Вони прагнуть деестетизації мистецтва» [1]. В світлі цього, культурна дипломатія, яка часто пов'язана з державною політикою, ризикує стати засобом тієї сили, де історичне мистецтво і традиції підмінюються пропагандистськими або комерціалізованими симулякрами. Наприклад, поширення та вплив домінуючих типів культури може придушувати місцеві традиції, посилюючи гомогенізацію. Однак Т. Адорно визнавав й потенціал самої по собі культури як простору опору, завдяки чому вона може зберегти автономію та призвести до критичного осягнення цих процесів.

Жан Бодрійяр характеризує індустрію культури з позиції виміру гіперреальності. В цій оптиці, культурна дипломатія в умовах глобалізації може бути зведена до гри симулякрів, де історичність поступається місцем поверхневим, домінуючим в сьогоднішні, образам. Фестивалі, виставки чи акції можуть створювати ілюзію культурного обміну, зберігаючи політичні чи економічні інтереси. Наприклад, бренди, що домінують (французька мода, японська естетика) стають товаром на світовому ринку, втрачаючи зв'язок з їх історичним контекстом. Протиріччя тут у тому, що культурна дипломатія, яка прагне зближення, може посилити відчуження, якщо зводить все суто до показовості та видовищності: «Диснейленд пропонують як уявне, аби переконати, що решта є реальним, тоді як увесь Лос-Анджелес і Америка, що оточують його, вже більше не реальні, але належать до порядку гіперреального та симуляції. Мова більше не йде про хибне відображення реальності (ідеологію), вона про те, аби приховати, що реальне більше не є реальним, і, отже, про те, аби порятувати принцип реальності... Сьогодні повсюди потрібно переробляти відходи для їх повторного використання, а мрії, фантазми, уявне (історичне, казкове, легендарне) дітей і дорослих і є відходами, першим великим випорожненням токсинів гіперреальної цивілізації. Диснейленд – прототип цієї нової функції в ментальному плані» [2, с. 22–23].

Філософське осмислення культурної дипломатії виявляє її як діалектичний процес: вона здатна подолати бар'єри та побудувати мости між народами, але, при цьому, вона ж небезпечна інструменталізацією та втратою культурної автентичності. Її успіх залежить від того, чи вдасться зберегти баланс між самовираженням та відкритістю, між стратегією та тривалим діалогом. У цьому сенсі вона позначає ширший виклик сучасності, за якого пошук гармонії у світі, де різноманіття та відмінність неминуче перетинаються.

Саме тому, є сенс говорити про те, що суб'єктам культурної дипломатії слід притримуватися низки орієнтирів. Насамперед, є необхідність у наданні

належної уваги культурі та її підтримці на політичному рівні. Це може сприяти протидії та подоланню стереотипів та упереджень у світі. Необхідним є перехід від культурної тактики до стратегічного мислення щодо культури [3]. І що не менше важливо, слід розширювати межі культурної дипломатії. Аби вона засвідчувала не лише мистецьку присутність, але й була спрямована на представницьку експертність та спроможність бути почутими на рівні з представниками провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ, Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 522 с.
2. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ, Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 188 с.
3. Шкурко М. Культурна дипломатія в умовах війни. С. 741–748. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/72_2023.pdf

Андрій ТИЩЕНКО,
*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ПОЕЗІЯ ТА ВІЙНА: ЕКЗИСТЕНЦІЯ І РУЙНУВАННЯ

Поетичне слово у воєнний час постає як особлива форма свідчення і трансформації травматичного досвіду. Діалектика руйнування і творчості в умовах екзистенційної кризи розкривається через механізми символічного опору насильству. Війна змінює природу поетичного висловлювання, розташовуючи його на межі між художньою творчістю та документальним свідченням. Поезія воєнного часу виконує подвійну функцію: вона зберігає досвід руйнування та водночас конструює символічні захисні механізми. Ця подвійність відкриває перспективи її аналізу в контексті екзистенційної філософії, зокрема у травматичних студіях та теорії свідчення.

Травматичні студії розглядають поезію як механізм вербалізації та обробки травматичного досвіду. Кеті Карут та Шошана Фелман наголошують [1; 2], що травма як психічний феномен характеризується розривом у часовому сприйнятті та неможливістю її прямого осмислення. Поезія дозволяє інтегрувати травматичні переживання у мовні форми, сприяючи їх поступовій інтеріоризації та комунікації в суспільстві. Це стає можливим завдяки метафоричності та ритмічності структури віршованої форми. Таким чином, поетичний текст функціонує як простір вторинного переживання, що дозволяє трансформувати особисту втрату в колективне розуміння досвіду війни. Карут зазначає, що травма змінює когнітивну структуру пам'яті, спричиняючи розривність наративу. Це проявляється у поезії через неповні речення, уривчасті образи, порушення синтаксису та хаотичність викладу. Такий стиль відображає неможливість

цілісного сприйняття жахливих подій та необхідність поступового повернення до них через мистецьке осмислення.

Джорджо Агамбен та Примо Леві аналізують феномен свідчення як засіб збереження пам'яті про катастрофічні події. Агамбен у своїх дослідженнях наголошує [3] на парадоксальності свідчення: воно передає досвід, який за своєю природою є невимовним. Поезія стає механізмом колективної пам'яті, який формує спільну ідентичність. Як зазначає Агамбен, пам'ять про руйнування є умовою збереження етичного порядку. Воєнна поезія є не лише особистим висловлюванням, а й частиною спільного голосу, що резонує у суспільстві. Вона конструює спільноту, об'єднану не лише досвідом втрати, а й прагненням до майбутнього, у якому ці травми отримують належне осмислення та зцілення.

Леві, у свою чергу, підкреслює [4] значення поетичного мовлення як одного з небагатьох засобів, що дозволяє передати травматичний досвід у формі, доступній для суспільного осмислення. Поезія воєнного часу таким чином виступає не лише способом фіксації подій, а й інструментом конструювання культурної пам'яті, що в свою чергу сприяє передачі досвіду між поколіннями та запобіганню його забуття.

Поезія воєнного часу синтезує документальність і метафоричне осмислення, перетворюючи індивідуальну травму на колективний культурний феномен. Це підтверджують концепції Джудіт Батлер [5] щодо спільного переживання втрати.

Воєнна поезія демонструє тенденцію до конкретності та предметності, фрагментарності як відображенні травматичного досвіду та символічної терапевтичної функції. Поль Рікер, який у своїх працях наголошує [6], що мова, яка описує досвід насильства, тяжіє до конкретності та матеріальності. Така особливість зумовлена прагненням автора зафіксувати реальність у всій її жорсткій безпосередності. Воєнна поезія часто уникає абстракцій, зосереджуючись на предметних образах, що дозволяє читачеві відчувати травматичний досвід на фізичному рівні.

Елейн Скаррі у своїй роботі *The Body in Pain* [7] розглядає мову як засіб боротьби з болем та способом його осмислення. Вона стверджує, що переживання болю є безмовним, але процес його вербалізації через поетичні образи дозволяє суб'єкту повернути собі суб'єктивність та контроль над власною історією. Таким чином, поезія воєнного часу виконує терапевтичну функцію, допомагаючи авторам і читачам структурувати та пережити травматичний досвід.

Поетичне слово формує символічні структури протидії дегуманізації та руйнуванню, виконуючи захисну функцію на рівні культури. Це відповідає концепції Левінаса [8] про відповідальність за іншого та можливість збереження людяності. У контексті війни поезія стає актом культурного опору, спрямованого на збереження цінностей, які агресор прагне знищити. Через метафоричні структури вона не тільки документує руйнування, але й сприяє їх осмисленню, створюючи альтернативні наративи, що протидіють офіційній пропаганді насильства.

Висновки. Поезія воєнного часу виступає не лише як форма мистецького освоєння реальності, але й як акт опору руйнуванню. Вона трансформує індивідуальну травму в культурну пам'ять, формуючи символічні структури, що протистоять дегуманізації. У цьому її безпекова функція – у здатності зберігати людяність та конструювати простір для суспільного зцілення.

Список використаних джерел

1. Caruth, Cathy. Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history. JHU press, 2016.
2. Felman S., Laub D. Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History. – New York: Routledge, 1992. – 314 p.
3. Agamben, Giorgio, and Andreas Hiepko. Homo sacer. Frankfurt: Suhrkamp, 2002.
4. Levi, Primo. The drowned and the saved. Simon and Schuster, 2017.
5. Butler, Judith. Precarious life: The powers of mourning and violence. verso, 2004.
6. Пікер П. Сам як інший / пер. з франц. В. Андрушко. Київ : Дух і літера, 2002. 458 с.
7. Скаппі Е. (1985). The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World. New York: Oxford University Press.
8. Левінас Е. Між нами. Дослідження думки-про-іншого / Е. Левінас ; пер. з франц. В. Куринського. – К. : Дух і Літера, 1999. – 291 с.

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

СОЦІАЛЬНА ТВОРЧИСТЬ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ВИКЛИКІВ

З 24 лютого 2022 року освітній ландшафт України зазнав стрімких змін, що позначилися як на національній системі шкільної освіти, так і на міжнародному контексті. Масове переміщення дітей через бойові дії, а також виїзд значної кількості сімей за межі України, насамперед до Польщі, створили новий виклик для шкіл та громад. За даними ЮНІСЕФ, війна в Україні спричинила переміщення 4,3 мільйона дітей, серед яких 1,8 мільйона стали біженцями в сусідніх країнах, а 2,5 мільйона – внутрішньо переміщеними особами в Україні [1]. Це позначилося на вимозі до систем освіти забезпечити дітям не лише навчальний процес, а й підтримку ментального здоров'я.

Шкільні установи, вчителі та адміністрація опинилися перед завданням швидко адаптувати свої методики роботи до умов, коли діти мають психотравмуючий досвід війни. Водночас до навчальних закладів звертається суспільство з очікуванням гарантувати якість освіти та демократичні цінності у складних умовах. З огляду на такі виклики, постає потреба у вивченні

та документуванні найкращих практик соціальної творчості в шкільних колективах, що дозволить масштабувати успішні стратегії адаптації та психологічної підтримки учнів.

У попередніх публікаціях уже було висвітлено кілька важливих аспектів досліджуваної проблематики, зокрема феноменологічний підхід до соціальної творчості в умовах війни [3], вплив демократичних цінностей на формування освітніх практик у постіндустріальному суспільстві [4], документування соціальної креативності в освітніх установах під час бойових дій [5], філософські виміри підтримки та адаптації переміщених дітей у школах України і Польщі [6], а також питання зміцнення соціальної згуртованості через налагодження шкільних відносин в умовах війни [7].

У цій статті ми розглядаємо методологію дослідження соціальної творчості в шкільному середовищі за умов військового конфлікту, а також аналізуємо інституційні обмеження, що впливають на ці процеси. Метою є сприяти розробці та впровадженню ефективних освітніх і психологічних ініціатив на основі науково-обґрунтованих методологій, які можуть бути поширені через майбутній Центр підтримки школи.

Масове переміщення дітей та сімей з України після 24 лютого 2022 року, зумовлене розгортанням повномасштабних бойових дій, мало безпрецедентний вплив на освітні системи як усередині країни, так і за кордоном. У Польщі, Німеччині, Чехії та інших європейських країнах школи, дитячі садки та вищі навчальні заклади зіткнулися зі швидким збільшенням кількості учнів із різним рівнем підготовки та серйозним психотравмуючим досвідом війни. Для української системи освіти постала необхідність поєднати традиційні освітні програми із системами психологічної допомоги та демократичними засадами, що забезпечують інтеграцію переміщених дітей.

Крім того, у нових умовах найгостріше проявляється проблема збереження відчуття стабільності серед учнів, оскільки відсутність прогнозованості та загроза життю змінюють життєві орієнтири дітей. Освітні заклади повинні не лише дбати про базові навчальні показники, але і виступати осередками підтримки, які допомагають дітям відновлювати довіру до майбутнього та формувати навички критичного мислення.

У цьому контексті особливого значення набуває соціальна творчість, під якою розуміємо здатність учителів, учнів та адміністрації знаходити й розвивати новаторські підходи до навчання та психологічного супроводу, долати інституційні бар'єри й сприяти демократичним цінностям. Вивчення цих інноваційних практик є важливим для формування системної відповіді на виклики, зумовлені війною.

Після 24 лютого 2022 року Україна і її сусіди зіткнулися з масовим переміщенням дітей та їхніх сімей через бойові дії, що спричинило надмірне навантаження на освітні системи і водночас вимагало адаптації до нових демократичних цінностей та викликів. Педагогічні колективи і шкільні адміністрації опинилися перед необхідністю не лише інтегрувати дітей з різним рівнем підготовки, а й забезпечити їм комплексну підтримку ментального

здоров'я. Діти, які втратили відчуття стабільності, гостро відчують потребу у створенні передбачуваного навчального середовища, де б панували чіткі цілі та перспективи. Зважаючи на непередбачувану динаміку війни в Україні, освітнім закладам доводиться творчо підходити до організації навчального процесу, розробляти нові методології навчання та надання психологічної підтримки, а також забезпечувати інтеграцію дітей в різних громадах – як великих міст, так і сільських гмін. Усе це вимагає дослідження та документування кращих практик соціальної творчості в умовах військових викликів, аби вчителі, адміністрації та місцеві органи влади могли отримати науково обґрунтовані рекомендації, інструменти та ресурси для ефективної допомоги учням.

Доцільною є наступна методологія:

1. *Тематичні дослідження (case studies)*. У рамках проєкту будуть проведені глибинні дослідження у школах, розміщених у великих містах (Варшава, Київ), менших містах (Львів, Вроцлав) та у сільських гмінах/громадах. Такий підхід дозволить побачити різницю в підходах до навчання та підтримки ментального здоров'я на тлі різного рівня інституційних обмежень.

2. *Якісні методи*. Застосовуватимуться напівструктуровані інтерв'ю з учителями, адміністрацією, учнями та їхніми батьками, фокус-групи та спостереження безпосередньо у школах. Ці підходи дозволять глибоко зрозуміти динаміку соціальної творчості у відповідь на кризу.

3. *Кількісні методи*. Опитувальники для вчителів та учнів нададуть дані про рівень задоволеності освітніми послугами, а також вкаже на найбільш поширені проблеми та інноваційні рішення в різних регіонах.

4. *Аналіз інституційних обмежень*. Передбачається вивчення чинної нормативно-правової бази, вимог міністерств та місцевих органів влади, а також визначення того, як ці вимоги обмежують чи, навпаки, стимулюють соціальну творчість у шкільному середовищі.

Очікувані результати передбачають, по-перше, виявлення та систематизацію найкращих освітніх і психологічних рішень, упроваджених у різних громадах, що допоможуть учням долати травматичні наслідки війни. По-друге, передбачається розробка й поширення методичних матеріалів, які дадуть змогу масштабувати успішні практики соціальної творчості серед педагогів та адміністрації. Крім того, важливою складовою є налагодження тісної взаємодії між місцевою владою, освітніми органами й громадами, завдяки чому стане можливим ефективніше реагувати на виклики та залучати необхідні ресурси. Завершальною метою проєкту стане заснування Центру підтримки школи, де збиратимуть і поширюватимуть досвід, а також надаватимуть методичну й психологічну допомогу учасникам освітнього процесу.

Таким чином, війна в Україні продовжує суттєво впливати на освітній простір, вимагаючи від шкіл та педагогів гнучкості, інноваційності та соціальної творчості. Масштаби переміщення дітей ускладнюють організацію навчального процесу, ставлячи вимогу до освітніх установ одночасно бути гарантами якості освіти та провайдерами психосоціальної підтримки. У цих

умовах особливої ваги набуває дослідження креативних підходів, які дозволяють знаходити нестандартні розв'язання та створювати відчуття відносної стабільності серед учнів.

Запропонований проект дозволить не лише проаналізувати існуючі приклади успішної соціальної творчості, а й розробити методичні рекомендації та ресурси, необхідні для подальшого масштабування таких практик. Результати дослідження сприятимуть розбудові інклюзивного, демократичного та стійкого освітнього простору, здатного відповідати на виклики сьогодення та гарантувати майбутнє, у якому кожна дитина відчуває підтримку та безпеку.

Список використаних джерел

1. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни. ЮНІСЕФ, <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>
2. Federowicz M., Terepyshchy S. Democratic Values in Education: A Theoretical Examination of Ukrainian Children and Youth in Polish Schools Post-February 2022. *Studia Warmińskie*, 60, 2023, pp. 45–60. <https://doi.org/10.31648/sw.9562>
3. Terepyshchy S. Phenomenological Revision of Social Creativity in Educational Institutions during the War in Ukraine after February 24, 2022. *Studia Warmińskie*, 2024, 61, pp. 73–88.
4. Терепищій С. Демократичні цінності в освітній практиці постіндустріального суспільства: адаптація ідей Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2024. № 27. С. 48–54.
5. Терепищій С. Документування соціальної креативності в освітніх установах під час війни в Україні. Вища освіта України, 2024, №3, С. 31–38.
6. Terepyshchy S., Federowicz M. Philosophical aspects of education in the conditions of war: strategies of support and adaptation of displaced children in Ukraine and Poland. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 2024, 2(11), pp. 52–56.
7. Federowicz Michał, Terepyshchy Serhii. Polska edukacja wobec wojny w Ukrainie. Znaczenie szkolnych relacji w procesach integracyjnych i we wzmacnianiu spójności społecznej. *Studia BAS*, 2024, Nr 3(79), pp. 63–89.

Марина ЦИБЕНКО,

*здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВІЙСЬКОВА МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ: ВІЗУАЛЬНА ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ ЗАГИБЛИМ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ В ЧЕРКАСАХ

Функцією меморіалізації є консолідація суспільства довкола героїчних або трагічних сторінок минулого, формування нової культури пам'яті. До важливого напрямку меморіалізації Український інститут національної

пам'яті відносить створення нових місць увічнення пам'яті сучасних захисників та захисниць України у російсько-українській війні. До створення нових місць пам'яті належать, зокрема, військові поховання, сектори військових поховань на цивільних кладовищах, окремі меморіальні військові кладовища та інші меморіальні простори, що стосуються пам'яті російсько-української війни [3]. Упоряджені місця поховань, а саме національне військове кладовище, спеціальні сектори військових поховань, де радять встановлювати типовий надгробок, що є сталою міжнародною практикою і слугує, із досвіду історії, кращій багатостолітній збереженості могил загиблих військових, представляють діалектичний зв'язок індивідуальної і колективної пам'яті.

Меморіальні місця можуть бути загальнонаціонального та місцевого значення. Місця пам'яті артикують широку візуальну текстуальність, слугують локалізацією пам'яттєвих смислів, що ретранслює чисельні мнемонічні символи. Дослідники виділяють наступні функції місць пам'яті: увічнення, трансформація, легалізація, ідентифікація, сакралізація, застереження (запобігання), нагадування [1, с. 156]. УІНП пропонує трирівневу модель функціонування місць пам'яті:

- 1) український національний пантеон;
- 2) національний військовий меморіальний комплекс;
- 3) сектори військових поховань, окремі могили, пам'ятники та пам'ятні знаки [3].

Прикладом пам'ятного місця в межах конкретного метапростору в м. Черкаси може слугувати меморіальний комплекс загиблим за незалежність і цілісність у роки російсько-української війни, відкритий у листопаді 2020 року на площі Слави (фото).

Площа Слави в Черкасах уособлює важливу для українського менталітету архетипову тріаду «Дім-Поле-Храм», артикульовану українським філософом Сергієм Кримським. Це місце історичного центру Черкас,

територія його давнього заселення, що межує з черкаським Подолом (старою Митницею). Саме в межах площі відновлено кафедральний собор, адже поруч історично розміщувалася козацька церква. Звідси відкривається площа акваторії Дніпра – головної водної «артерії» України. Також на площі Слави у Черкасах розміщуються стела Героїв Другої світової війни, пам'ятник генерал-майору Ігорю Момоту, стела пам'яті (фотостіна) загиблим захисникам і захисницям України.

При виборі зовнішнього вигляду меморіального комплексу, що є відображенням смислових значень у пластичних формах, було дотримано принцип партисипативності. Його втілено за ескізним проєктом «Незламні духом» Дар'ї Ложешнікової, доньки загиблого бійця батальйону «Донбас» Володимира Ложешнікова. Ескізний проєкт Дар'ї узяв участь у міському конкурсі з розробки концепції меморіального комплексу та, отримавши перемогу, за два роки був утілений у міському просторі. Нині площа Слави з меморіальним комплексом слугує місцем проведення поминальних богослужінь, покладання квітів, проведення заходів із вшанування пам'яті, реквіємів тощо, виконуючи, крім символічної, комунікативну функцію.

«Осердя *ars memorativa* складається з «*imagines*», себто кодифікування змістів пам'яті у виразних образах-формулах, і «*loci*», себто підпорядкування цих образів специфічним місцям структурованого простору. Від цієї топологічної якості лише один крок до архітектонічних комплексів як утілень пам'яті. Це крок від просторів як мнемонічних засобів до споруд як символів пам'яті», – зазначає німецька дослідниця А. Ассман [1, с. 167–168]. Багаторівневий концепт візуальної текстуальності меморіального комплексу представлений композицією кованого «дерева життя», плити з іменами загиблих та двох скульптур: воїна-захисника та воїна з мечем. Скульптури створив В'ячеслав Федорченко, а «дерево життя» – черкаські ковалі Володимир Погребняк та Анатолій Плахотнік, інформаційні стели виготовив Олексій Альбін.

На передньому плані композиції – збірний образ «Воїна-захисника» у військовій формі та амуніції з притисненим до грудей автоматом, на обличчі воїна – балаклава, що демонструє його повну готовність до бою. Позаду Героя – дерево, вписане в коло, символ нескінченності життя та роду. Поруч на двох стелах увічнені імена загиблих Героїв. Символ світового дерева є об'єднавчим для всіх релігій, філософських та міфологічних традицій. У вигляді «вазону» або «квітки» він глибоко вкорінений в українську культуру, виконувався на кераміці, рушниках, у розписі і, навіть, іконописі. Ще одним елементом меморіального комплексу є скульптура уколіненого воїна з мечем. Меч може трактуватися тут не лише як зброя наготові до захисту, а й символ хреста, утворений лезом та рукояттю. Нагадаємо, що хрест і коло – універсальні символи, що можуть розгортатися на різних рівнях. Так, козацький хрест є основою емблем Збройних сил України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби.

Як зазначає українська дослідниця пам'яті А. Киридон з посиланням на польського науковця В. Вернера, пам'ять треба розуміти як функцію пізнання,

завданням якого є надання сенсів актуальним подіям [1, с. 182]. У меморіальному комплексі втілено образи сучасних захисників України, пам'ять про яких присутня у теперішньому і недалекому минулому (одне покоління) та проєктується у майбутнє (наступні покоління). Відтак, меморіал задіює не лише процеси пригадування, що носять репродуктивний характер, а й формує колективну пам'ять та ідентичність у форматі співпричетності до подій сьогодення.

Отже, меморіальний комплекс загиблим за незалежність і цілісність у роки російсько-української війни в м. Черкаси належить до меморіальних просторів і об'єктів, що втілюють засади військової меморіалізації в Україні, та функції місць пам'ятання, а саме: увічнення, трансформація, легалізація, ідентифікація, сакралізація, застереження (запобігання), нагадування.

Список використаних джерел

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. К. : Ніка-Центр, 2014. 440 с.
2. Березинський І. Як гартувалися «Незламні духом». АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/28/yak-gartuvalysya-nezlamni-duhom/>
3. Меморіалізація. Сайт Українського Інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya>
4. Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв та подій Російсько-української війни: методичні рекомендації / Український Інститут національної пам'яті; Національний музей історії України у Другій світовій війні; Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya/metodychni-rekomendaciyi-dlya-miscevyh-gromad-shchodo-zberezhennya-i-vshanuvannya-pamyati-uchasnykiv-zhertv-i-podiy-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny>

Денис ЦЮРА,
здобувач ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ПРИРОДА ТРАНСФОРМАЦІЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

В сучасних умовах стрімкої мінливості стану міжнародної безпеки є доцільним розглянути питання формування безпекової політики та те, яким чином вона може змінюватись в контексті адаптації до реальності. Такі процеси змін ми і можемо називати трансформацією безпекової політики. На прикладі Європейського Союзу відомо, що безпекова політика включає в себе сукупність принципів щодо розвитку оборонної стратегії, які розповсюджуються на всі країни ЄС [1]. Відповідно, в вужчому сенсі безпекова політика спрямована саме на оборону, отже це оборонна політика,

яка займається питаннями озброєння, захисту, міжнародних відносин, передбаченням зовнішніх загроз та реагуванням на них. В ширшому сенсі безпекову політику можна розуміти не лише як стратегію оборони, а і як загальну сукупність принципів у питаннях безпеки певної держави, окремих регіонів, чи то всього світу. Суб'єктність відносно цих принципів можуть мати як і окремі держави, так і міждержавні об'єднання. Яскравий концептуальний приклад таких принципів – 5 стаття НАТО – «напад на одного з членів блоку розцінюється як напад на всіх», що спонукає до включення до оборонних дій усі союзні держави блоку НАТО [2]. Отже, така політика може визначати принципи політичного суб'єкту в питаннях безпеки, наприклад – втручатися в конфлікт іншого політичного суб'єкта чи ні.

Відповідно до радикальних змін у стані міжнародних відносин, можна спостерігати процеси трансформації безпекової політики, тому доцільним є розглянути природу таких процесів. Трансформацію безпекової політики можна описати як відмову від старих та введення нових принципів щодо питань безпеки, або їх корегування. Приклади такої трансформації – коли держава дотримується політики невтручання, іноді роззброєння, що може різко змінитись внаслідок зовнішніх факторів. Особливо яскравим трансформаційним процесом безпекової політики можна назвати перехід від ізоляціонізму до гегемонії і навпаки. Саме такий процес можна історично спостерігати на прикладі безпекової політики США. Ця трансформація відбувалась під час Другої Світової Війни, коли ця держава досить тривалий час дотримувалась політики невтручання в конфлікт, але потім таки доєдналась до союзників у боротьбі проти країн Осі [3]. Зміну безпекової політики США часто можна пояснювати постійною передачею влади із рук в руки між урядами партії демократів та партії республіканців та відповідних президентів. Безпекова політика США щодо України упродовж останнього десятиліття має характер відголосків холодної війни, яка за своєю суттю була протистоянням із СРСР без прямої військової конфронтації. Проте якщо на період початку російської агресії різниця політики демократів та республіканців-трампістів не сильно виражалась у питаннях відносин з Україною та підтримки її, то зараз на період повномасштабної війни ця різниця дуже помітна, що зумовлено як і гостротою та резонансністю конфлікту, так і розвитком медіа. Помітно це як в наративах так і в діях Трампа і його адміністрації. За час правління адміністрації Байдена і демократів ми могли помітити принцип відстоювання демократичних цінностей і свободи, підтримки України як жертви агресії «стільки, скільки буде потрібно». Коли час наближався до передвиборчої кампанії, все голосніше звучав наратив трампістів «no money to Ukraine» і амбітні наміри покласти кінець війні якнайшвидше дипломатичним шляхом. В цілому окрім проблеми російського вторгнення трансформація безпекової політики США характеризується переходом від ролі борця за свободу та демократію у світі до ролі держави, що бажає ізолювання від світових проблем, відійти від старих принципів дотримання світового порядку, а наявні проблеми вирішити

якомога швидше якомога простішим шляхом, де помічається поблажливе ставлення до диктаторських та авторитарних режимів та намір залишати вільні демократії напризволяще.

Яка природа трансформації безпекової політики України? Зі здобуття незалежності ми могли спостерігати стрімкий рух до певного роду пацифікації та нейтралітету на прикладі доленосного Будапештського меморандуму, який привів до суттєвого роззброєння нашої держави. Тодішню безпекову політику можна описати як таку, що полягала в надії на мир в регіоні, покладання на гарантії безпеки від партнерів, а питання зовнішньої безпеки в такій політиці відпадало. Хід розвитку історичних подій, з якими стикається Україна, показує хибність таких орієнтирів. Більш того, можна помітити, що агресія РФ проти України починається ще з моменту здобуття Україною незалежності. Цю агресію можна охарактеризувати як таку, що несе гібридний характер та відноситься до типу «воєн 5 покоління» [4], коли жертва ще навіть не підозрює що проти неї ведеться війна агресором. Далі найбільш різкий, а скоріше навіть вимушений етап процесу трансформації безпекової політики України можна бачити в 2014 році, коли РФ вдається до безпосередньої та видимої гібридної агресії. Після спроби насадження ідеології «руського міру» та окупації українських територій, Україна вимушена переходити до більш оборонних принципів, проте досі намагається шукати підтримки у партнерів, навіть після того коли один із гарантів її безпеки проявляє агресію. Після різноманітних подій військового та дипломатичного характеру питання безпеки набуває статусу кво, а пізніше як Україну так і весь світ сколихне менш очевидна загроза безпеці – пандемія Covid-19, у відповідь якій політика як України так і більшості держав світу адаптується до нових викликів, в наслідок чого під питання потраплять принципи свободи та соціальної відповідальності. Радикальна трансформація відбудеться далі, коли росія вдасться до непровокованого повномасштабного вторгнення та спроби знищення української державності. Усі попередні переламні моменти «до і після» в світогляді кожного свідомого українця не зрівняються із 24 лютого 2022 року. Трансформація принципів уявлення про безпеку радикально змінюються в кожному із нас.

Отже, оглянувши приклади трансформації безпекової політики можемо зробити висновок, що природа цього процесу є адаптивною і часом різкою. Важливим є аспект «шокової терапії», коли результат трансформації може бути сталим, а не тимчасовим, або принаймні довготривалим. Реформаторська адаптація полягає у зміні звичного стану справ у якійсь сфері держави чи суспільства на новий, який в перспективі стає також звичним. Як приклад, економіка ЄС поступово звикає до збільшення фінансування та розвитку сфери оборони, як наслідок агресії росії проти України, та як наслідок зміни безпекової політики США на більш ізоляціоністську. Приклади уже прийнятих довготривалих реформ – відмова від ядерної енергетики в різних країнах, зокрема в Німеччині, з причини прагнення позбутися ризиків, які несе ядерна енергетика. Давно усталений продукт трансформації безпекової політики –

правила безпеки в аеропортах, що відрізняються від того стану, який був до набуття масовості терористичних актів, пов'язаних з авіацією. Приклад України, що зокрема має гносеологічний та аксіологічний аспекти, – звикання до постійного стану небезпеки, якого не було раніше, як до буденності, що можна списати на реалії сучасної повномасштабної війни. Проте деякі безпекові трансформації, що могли здатись постійними, насправді не виявились такими. На приклад, можна було очікувати, що після пандемії Covid-19 безпекові норми дистанціювання та контакту між людьми стануть постійною нормою, але цього не відбулось на постійній основі для більшості людей, якщо поспостерігати за буденним життям громадян. Підсумовуючи, можна сказати, що трансформація безпекової політики постає регулярною практикою в умовах швидкоплинності розвитку подій у світі, які торкаються проблеми безпеки, а дослідження природи цієї трансформації постає актуальною темою у сфері політичної філософії, оскільки воно може надати можливість краще зрозуміти безпекові політичні процеси та надає підґрунтя для прогнозування таких процесів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Домбровська С., Помаза-Пономаренко А., Порока С., Урбанек А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції : монографія. Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 39–60
2. НАТО. Колективна оборона – Стаття 5 [Електронний ресурс]. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_110496.htm (дата звернення: 17.03.2025)
3. Kupchan, Charles. *Isolationism: A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*. Oxford University Press, 2020.
4. Krishnan, Armin. "Fifth Generation Warfare, Hybrid Warfare, and Gray Zone Conflict." *Journal of Strategic Security* 15.4 (2022): P.14–31. URL: <https://doi.org/10.5038/1944-0472.15.4.2013> (date of access: 17.03.2025)

Електронне наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ
XI Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції

20–21 березня 2025 року
м. Черкаси

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Матеріали збірника подаються у авторській редакції.

Технічний редактор: *Тетяна Манжура*

Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 19,2. Зам. №25-29.

Видавець: Черкаський державний технологічний університет,
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002.
Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ